

AKADĒMISKĀ DZĪVE

ACADEMIC LIFE

54. RAKSTU KRĀJUMS

2018/2019

SATURS

Dace Balode

Reformācija bija un ir iestāšanās par Baznīcu

Reformācijas vēsture ir aktuāla visiem, kas apzinās, ka mēs esam tie, par ko mūs vēsture izveido. Kādu iespaidu luteriskā reformācija un tās rezultātā izveidojušās baznīcas atstājušas uz Latviju? .....

3

Valdis Tēraudkalns

Reformācija kā jauna izpratne par baznīcu

Reformācijas atcere plašākā nozīmē izaicina domāt pašiem, neromantizēt pagātņi, nebaidīties apšaubīt autoritātes, pat ja, kā Lutera gadījumā, riskējam būt apdraudēti un nepopulāri .....

8

Linards Rozentāls

Luteriskās baznīcas Latvijā pašizpratne – vēsturē un mūsdienās

Centieni nākt priekšā ar savu “programmu” var liegt iespēju baznīcai orientēties uz sabiedrību un kļūt par tautas baznīcu, un tā var palikt saistoša tikai šauram cilvēku lokam .....

17

Jāna Jēruma-Grīnberga

Latvijas evaņģēliski luterisko Baznīcu eklesioloģiskā pēctecība

Abu Baznīcu pēctecība ar pirmskara LELB ir no eklesioloģiskā viedokļa jau apstiprināta, lai gan ne viena, ne otra baznīca nav identiska savā būtībā ar savu priekšteci .....

25

Dace Balode

No konflikta uz kopību – ciktāl iespējama kopīga Baznīcas svinēšana?

Teoloģiskais darbs būtu nepieciešams, lai stiprinātu konfesionālo identitāti un pašcienu. Arī meklējot dialogu ar savas konfesijas baznīcām, vismaz luteriskās baznīcas gadījumā .....

32

Ralfs Kokins

Ēdoles baznīcas iekārta: kokaaltāra altāra un kanceles teoloģiskie vēstījumi

Visa baznīcas telpa ir ar spēcīgu un daudzdimensionālu teoloģisku vēstījumu, tā cilvēku uzrunā simbolu un līdzību valodā, norādot uz dzīves skaistumu un traģiku vienlaikus .....

38

<i>Vilis Kolms</i> Ieskats reformācijas gadsimta baznīcas mūzikā Rīgā <i>Dievkalpojuma “nesēja” nu ir ne tikai garīdzniecība viena pati, kuru atbalsta vairāk vai mazāk profesionāls koris, bet gan visa draudze kopā. Ievērojams reformācijas veiksmes cēlonis</i>	56
--	----

<i>Elmārs Ernsts Rozītis</i> Luters un viņa ietekme pēc 500 gadiem – aktuālais redzējums no Vācijas <i>Nepastāv neviens bibliskais vai racionāls arguments pret sieviešu ordināciju. Luterāņi tikpat kā visā Eiropā to tā redz, izņemot dažus skaitliski un teoloģiski nenozīmīgus šķeltnieciskus grupējumus</i>	63
---	----

<i>Andris Marija Jerumanis</i> Bīskaps Rancāns kā Latvijas demokrātiskuma aizstāvis <i>Rietumeiropā izmainījās valsts pārvaldīšanas forma un attīstījās demokrātiskas valsts modelis, kas visvairāk atbilst cilvēka cieņai, kuru raksturo brīvība, vienlīdzība un solidaritāte</i>	67
---	----

<i>Vija Sīle, Vents Sīlis</i> Refleksija par vērtībām tagadnes kontekstā <i>Ja vērtības netiek praktizētas un iemiesotas cilvēka, sabiedrības un valstu attiecībās, tās ir deklaratīvas, tukšas, reizēm pat bīstamas un kļūst par manipulācijas instrumentu politiskajās cīņās</i>	72
---	----

<i>Sergejs Kruks, Guntars Veidemanis, Kristīne Rižņikova, Ligita Vaiņa</i> Kurš rada ziņas? Sabiedrisko attiecību un ziņu mediju dienaskārtība <i>Plurālisma trūkums nacionālo ziņu izklāstā pamato kritisku vērtējumu: politiskā dienaskārtība kolonizē mediju dienaskārtību, žurnālistikas diskursu aizvieto sabiedrisko attiecību diskursu</i>	85
--	----

APSKATI	
<i>Ilze Stikāne</i> 95 tēzes 95 dienās	96

<i>Dainis Špeļs</i> Vai Latvijā ir nepieciešams obligātais militārais dienests?	100
<i>Anete Jenča</i> Sievietes reformācijas ceļā	101

<i>Inese Sirica, Rauls Vēliņš</i> Latvijas segas Latvijas tūkstošgadei	103
--	-----

<i>Olģerts Nikodemus, Māris Kļaviņš, Zaiga Krišjāne, Vitālijs Zelčs</i> Monogrāfija par Latvijas zemi, dabu, tautu, valsti	104
--	-----

<i>Inese Šūpule</i> Romu, krievu un latviešu dzīvesstāsti Latvijā	106
---	-----

<i>Nadežda Pazuhina</i> Vairāki nezināmie grāmatas nosaukumā	108
--	-----

<i>Sergejs Kruks</i> Par Latvijas Televīziju pirms pieciem gadiem	111
---	-----

<i>Guntis Zemītis</i> Pētījumā meklētas atbildes	113
--	-----

<i>Ilva Skulte</i> Cilvēks ar validitāti	117
--	-----

<i>Raivis Bičevskis</i> Kaskadieris neizpildāmākai epizodei	119
---	-----

HRONIKA	
Akadēmiskā vienība Austrums	122
Akadēmiskā vienība Latvieta	127
Studentu biedrība	
<i>Fraternitas Rusticana</i>	129
IN THIS ISSUE	131

REFORMĀCIJA BIJA UN IR IESTĀŠANĀS PAR BAZNĪCU

Dace Balode kopš 2000. gada strādā LU Teoloģijas fakultātē, pašlaik ir šīs fakultātes dekāne un profesore Bībeles teoloģijā. Teoloģiju studējusi LU, kā arī Bāzeles un Bernes Universitātes Teoloģijas fakultātē, sadarbojoties ar Šveices Jaunās Derības pētnieku profesoru Ulrihu Lucu (*Ulrich Luz*). Doktora diplomu ieguvusi Tartu Universitātes Teoloģijas fakultātē. Akadēmiskās intereses saistās ar biblisko teoloģiju un tekstu interpretācijas teorijām un vēsturi, kā arī sievietes lomu kristīgajā tradīcijā. Šajās jomās viņa publicējusi savus pētniecības darbus, tostarp monogrāfiju *Gottesdienst in Korinth* (Dievkalpojums Korintā, 2011), kas veltīta kristīgā dievkalpojuma pirmsākumiem. Viņa ir Latvijas Luterāņu sieviešu teologu apvienības valdes locekle. 2018. gadā ordinēta Latvijas Evaņģēliski luteriskajā baznīcā ārpus Latvijas.

Raksturvārdi: baznīca, reformācija, reformācija Latvijā, luterisms, ekumene.

Reformācija nav tikai baznīcas vēstures daļa, šī teoloģiskā impulsa vadītā norise iespaidoja vispirms Eiropas, bet vēl vairāk visas pasaules vēsturi. Protestantisms, kura pirmsākumi meklējami reformācijas kustībā, pārstāvēts visā pasaulē – sākot no Austrālijas un beidzot ar Ziemeļameriku, un ir veidojis gan reliģiskās, gan politiskās, gan sabiedriskās realitātes un iespaidojis cilvēku mentalitāti. Tas pats attiecināms arī uz Latviju, tādēļ reformācijas vēsture ir aktuāla ne tikai reliģiski ieinteresētiem cilvēkiem, bet visiem, kas apzinās, ka mēs esam tie, par ko mūs vēsture izveido. Tādēļ šis izdevums veltīts tam, lai meklētu atbildes uz jautājumu, kādu iespaidu luteriskā reformācija un arī tās rezultātā izveidojušās baznīcas atstājušas uz Latviju.

Diskutējot par lingvistisku detaļu, vai vārds “baznīca” ir rakstāms ar lielo vai mazo burtu, jāatbild, ka var lietot to abējādi – gan

ar lielo, gan mazo. Tas atkarīgs no tā, kas tiek saprasts ar baznīcu. Ja runa ir par lokālo, laikā un telpā ierobežoto cilvēku kopu un arī baznīcas ēku, tad būtu lietojams mazais burts. Taču, ja runa ir par universālo, pārlaicīgo Baznīcu, tad būs teologi, kas izšķirsies lietot lielo burtu B. Ar to tad būtu saprotama universāla Baznīca kā Dieva iestādījums, visu svēto kopība, kas iet cauri visiem laikiem “no mūžības uz mūžību”. Šī baznīca tad atklājas baznīcā kā šīs pasaules institūcijā, taču nav pilnīgi viens un tas pats. Šāds koncepts palīdz saglabāt tās uzticamību arī tad, ja konkrētā aktuālā baznīca dodas ceļos, kurus grūti apzīmēt par Dieva ceļiem.

Lai cik arī doma par pārlaicīgo Baznīcu kā Dieva radītu, gribētu, veidotu cilvēku kopumu ir atbalstāma, jājautā, vai patiešām šāds koncepts par abstraktu Baznīcu nav ideāls, fantoms, sapnis vai utopija. Vai tas beigās nekļūst par baznīcas konceptu, kurai ar realitāti ir maz sakara. Universālās Baznīcas koncepts, protams, ietver domu par Baznīcu kā vietu, kur sastopama mūžīga, nemainīga patiesība.

Šo konceptu trāpīgi kritizē atbrīvošanās teoloģijā, jo nevar būt patiesība, kas eksistē kaut kur ārpus šīs realitātes kaut kādās patiesības debesīs.¹ Patiesība var būt patiesība tikai, ja tā īstenojas. Jā, var būt ideāli, mērķi, apziņa, ka kaut kas ir jāmaina, taču, pat ja būtu šī te kaut kur tālajās debesīs esošā īstenība, mums no tā nebūtu nekāda labuma, jo tā nekad nebūtu iespējama. Baznīca tad, tieši otrādi, kā cilvēku kopiena ir tā, kas īstenojas laikā un telpā.

Skaidrs, ka nav ideālas cilvēku kopienas un baznīcas vēsture dažiem šķiet saucama par kriminālvēsturi.² Visbiežāk pie tumšākajām baznīcas vēstures lappusēm tiek piesaukti krusta kari, kas, protams, ir interpretējami noteiktā laikā un uz noteikta norišu fona un tomēr liek jautāt, vai miermīlīgajam sludinātājam Jēzum, kurš ļāva sevi piesist krustā, ar to vispār ir kāds sakars, kā vienīgi tas, ka viņa vārds tika nelietīgi valkāts, un nav nekā, kas to varētu aizstāvēt. Baznīcas vēsture ne ar ko neatšķiras no visas cilvēces vēstures.³ Taču tieši šajā pasaulē ienāk un ir piedzīvojams Dievs un Dieva vārds. Šveices teologs Hanss Veders runā par “svešo viesi”, ar to domājot Dieva vārdu, kas ir pilnīgi bezspēcīgs šajā pasaulē, jo ar to var tikt darīts viss, ko vien sirds kāro. Tomēr tieši tāds Dievs izšķiras ienākt šajā pasaulē – bezspēcīgs, lai atvērtu iespēju citādām attiecībām. Starp stīprajiem veidojas konkurence, bet te var sākt veidoties uz citiem principiem balstītas attiecības. Attiecības, kas ved arī pie tā, lai šis Bezspēcīgais tiktu aizstāvēts tajā nevardarbībā, ko tas ietver.⁴ Tas ir atgādinājums koriģēt

savu eklesioloģiju, saprotot, ka pilnīgi noteikti ikvienā baznīcā Dieva vārds tiek nelietīgi valkāts, ar bibliisku izteiksmes veidu sakot – sists krustā, un vienīgais, kas, teoloģiski skatoties, baznīcu var padarīt par baznīcu, t. i., vietu, kur cilvēku kopienā un attiecībās ir Dievs piedzīvojams, ir Dievs. Un šīs Baznīcas robežas reizēm var sakrist ar institucionālās baznīcas robežām, bet reizēm arī ne.

Teoloģiski skatoties, reformācijā ir saredzams tāds mēģinājums iestāties par Dieva vārdu, protams, tikpat kļūdaini, cik pareizi, kā daudzi citi mēģinājumi.

Neapšaubāmi, luteriskā reformācija iezīmē robežšķautni reliģiskā, politiskā, bet arī valodnieciskā, sadzīvīskā un pat mākslas un mūzikas jomā tā, ka varētu runāt par paradigmu maiņu. To neapšaubāmi sagatavo reformas, kas baznīcā jau ir notikušas pirms tam, un daudzi Mārtiņa Lutera laikabiedri, kas pat iebilda pret dažādām viņa nostādnēm, tomēr saredzēja, ka reformas baznīcā ir ļoti nepieciešamas. Piem., Roterdamas Erasms, viens no tiem, kas teoloģiski debatēja ar doktoru M. Luteru. Bet ne tikai pirms – arī pēc 1517. gada, kad tika izplatītas M. Lutera 95 tēzes, kas ievadīja dažādus disputus, reformācija turpinājās, un pašlaik tiek runāts par “garo reformāciju”, ar to vai nu norādot uz noteiktu laika posmu līdz 17. vai 19. gs., vai apzinoties, ka reformācija kā nemitīgs kritiska izvērtējuma princips baznīcā notiek līdz pat šai dienai.

Šajā izdevumā Valdis Tēraudkalns rakstā *Reformācija kā jauna izpratne par baznīcu* atgādina, ka reformācija bija daudzveidīgs process un aptvēra ne tikai tos strāvojumus, ko iespaidoja luteriskā teoloģija, bet arī Kalvina, Cvinglija, Anglijas reformācija, un mūsdienās kā vienu daļu no šī procesa saprot arī atbildi katoļu baznīcā uz šīm savā veidā no pašas vidus izrietošajām pārmaiņām, proti, katoļu reformāciju. Tas, protams, liek jautāt, vai šajā daudzveidībā ir atrodams kaut kas vienojošs, ko saistīt ar vārdu “reformācija”, kas tad tiek reformēts, kas ir jaunais šajā visā procesā, kas ir reformācijas atšķirīgais un īpatnais devums kristietības vēsturē. Atbilde saistās ar jaunu izpratni par baznīcas lomu cilvēka attiecībās ar Dievu. Lai arī protestantisms pēc būtības ir daudzveidīgs, lai arī izpratnes par to, kas ir baznīca un kādai tai jābūt, dažādās reformācijas

¹ Luz 2014, 270–271.

² Viens no spilgtākajiem un plašāk izvērtētajiem baznīcas kritikas piemēriem ir vācu autora Karlheina Dešnera darbs desmit sējumos *Kristietības kriminālvēsture*: Deschner 1986–2014.

³ Baznīcas vēsture teoloģiski ir dažkārt saprasta kā Dieva pestīšanas vēsture, resp., tajā atspoguļojas Dieva pestījošā darbība pie cilvēka šajā pasaulē, tajā Dievs ir atpazīstams. Tā aizsākusies jau laikos, par kuriem vēsta Bībeles teksti, un turpinās tālāk līdz mūsdienām. Iepretī šādam konceptam, piem., vācu teologs Volfārts Pannenberg saprot visu cilvēces vēsturi kā Dieva atklāsmi, neatdalot tajā kādu īpašu ekskluzīvu vēstures daļu – vēsturi vēsturē. Tādā veidā visa, arī baznīcas, vēsture ir viens veselums. Sk. Pannenberg 1961.

⁴ Weder 1986, 434–435.

baznīcās atšķiras, taču vienojošā ir izmainītā attieksme pret baznīcas hierarhiju – tā protestantismā vairs nav baznīcas patiesības garants un obligāta starpniece starp cilvēku un Dievu. Arī katoļu baznīcas, pat Romas Katoļu baznīca, kurā viziteiktāk vēl pastāv hierarhiska baznīcas izpratne, laika gaitā ir iespaidojušās no šīs reformācijas atziņas, kā īpaši redzams pēc Vatikāna II koncila, pēc kura samazinās uzsvars uz hierarhiju kā baznīcu konstituējošo elementu, bet pieaug uzsvars uz draudzi kā savstarpēja atbalsta, misijas, lūgšanu kopību. Citiem vārdiem, reformācija veido cilvēku, kas aicināts spriest un domāt, un vērtēt pats.

Arī Latvijas kontekstā, par kuru vēsta Linarda Rozentāla raksts *Luteriskās baznīcas Latvijā pašizpratne – vēsturē un mūsdienās*, redzams, ka vienmēr ir pastāvējuši meklējumi pēc formas, kā baznīca var īstenoties. Taču šie meklējumi ir bijuši iespaidoti arī no politiskā konteksta un parāda to, cik ļoti baznīcas un sabiedrības procesi ir savīti. Izsekojot Latvijas Evaņģēliski luteriskajai baznīcai kā institūcijai no tās dibināšanas laika līdz pat mūsdienām, redzams, ka politiskās norises dažādā veidā iespaidojušas baznīcas pašizpratni un strukturālo identitāti. No vienas puses, politiskās norises valstī ietekmēja baznīcu – tā kādā mērā atkārtoja kaut politikā notiekošo, bet arī tieši otrādi – baznīca atrada sevī avotu kritiski nostāties pretī valdošajai politiskajai varai. 20. gs. sākumā luteriskā baznīca Latvijas teritorijā bija cieši saistīta ar valsts varu, tās likumus pieņēma valsts likumdošanas ceļā. Pēc Latvijas valsts izveidošanās un Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas nodibināšanas 1928. gadā izveidojās baznīcas autonomija. Baznīca šajā laikā patiešām ir tautas baznīca, apvienojot lielāko daļu Latvijas iedzīvotāju. Ar politiskā autoritārisma izveidošanos Latvijā arī baznīcā vara tiek centralizēta. Tāpat padomju okupācijas laikā baznīca iegūst līdzīgu raksturu kā politiskā vara – tajā it kā darbojas parlaments, taču tam nav reālas varas. Tāpat arī baznīcas pārvalde vairs nav baznīcas “tautas” gribas kalpone, bet ir atkarīga no režīma uzspiestām robežām. Tomēr tieši šajā nebrīvajā stāvoklī baznīcā atrodas potenciāls, kas ir spējīgs veidot pretošanās kustību, opozīciju, kas iestājas pret tai uzspiesto varu un ideoloģiju, bet nostājas tautas pusē, tādā veidā kļūstot par

tautas baznīcu. Baznīcas tālākpastāvēšana atkal atjaunotajā Latvijā tomēr vēl joprojām ir 20. gs. traumu iezīmēta. Tās arī vairākās paudzēs iespaido cilvēka garīgos meklējumus. Piedzīvotās traumas, kas rada apdraudētības sajūtu, liek vērtību skalā augstu novietot stabilitāti, skaidrību un skaidras normas. Tas var izskaidrot konservatīvisma un pat fundamentālisma iezīmes pēdējo gadu vēsturē.

Kas tomēr padara baznīcu par baznīcu dažādos laikmetos, vēsturiskos līkločos? Emeritētā bīskape Jāna Jēruma Grīnberga risina latviešu luteriskās baznīcas identitātes jautājumu rakstā *Latvijas evaņģēliski luterisko Baznīcu eklesioloģiskā pēctecība*. Bieži baznīcas savos nosaukumos ir ietvērušas to zemju nosaukumus, kur tās veidojušās. Tā arī latviešiem ir divas luteriskās baznīcas, kas nosaukumā nes piederību Latvijai. Tāda situācija izveidojusies, pateicoties sarežģītajām vēsturiskajām norisēm Latvijā, kurām cauri ir gājusi arī 1922. gadā dibinātā Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca, kuras satversmi pieņēma 1928. gadā, arī pēc ilgām diskusijām. Pēc Otrā pasaules kara liela daļa Latvijas mācītāju un draudzes locekļu atradās ārpus Latvijas un Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca darbības arī ārpus Latvijas. Vai luteriskā baznīca okupētajā Latvijā un baznīca ārpus Latvijas ir tās baznīcas turpinātājas, kas radās neatkarīgajā Latvijā valstī? Šis, protams, ir vēsturisks un arī juridisks jautājums, tomēr vispirmām kārtām tas ir teoloģisks jautājums, jautājot, vai jebkura – pirmskara vai pēckara – baznīca atbilst nosaukumam “baznīca”. Ja tā, tad šajā teoloģiskajā nozīmē var runāt par vienotu baznīcas identitāti. Jāatceras, ka Baznīcā no tās pirmsākumiem nekad nav pastāvējis tikai viens vienīgs teoloģisks skatījums. Baznīca šajā ziņā nav un nevar būt kopība, kas pārstāv tikai vienādus uzskatus. Arī iekšējās diskusijas, pat konflikti un tad izlīgumi vienmēr ir piederējuši pie baznīcas. Nav konfesionālā līmenī viena vispārēja formulējuma, kas ir baznīca. Katra konfesija savu identitāti formulē atšķirīgi, tādēļ svarīgi saredzēt, vai atsevišķā baznīca atbilst noteiktajai konfesionālajai identitātei, šajā gadījumā luteriskajai identitātei. Tāpat piemērojams ir kritērijs par tās vēsts autentiskumu, proti, vai tā atbilst tam, kas no pašiem sākumiem ir saredzēts kā evaņģēlijs,

kā arī tās rīcība atbilst kristīgam etosam, proti, mīlestības bauslim. Tāpat nozīmīgi, vai atsevišķo baznīcu citas baznīcas atzīst par baznīcu. Vērtējot pirmskara Latvijas luteriskās baznīcas pēc šiem kritērijiem, jāapstiprina, ka, ciktāl tas ir konstatējams dokumentāli, teoloģiski šīs baznīcas ir baznīcas. Tātad pieder pie vienas identitātes. Juridiski un vēsturiski tas, protams, vēl ir risināms jautājums.

Dažādība vienas vai dažādu konfesiju robežās pašlaik arvien vairāk tiek debatēta ekumeniskajā dialogā. Arvien biežāk kristīgās baznīcas nonāk pie atziņas, ka tās baznīciskums ļoti būtiski tiek apdraudēts, ja dialogs starp dažādiem novirzieniem nav iespējams. Rakstā *No konflikta uz kopību – ciktāl iespējama kopīga Baznīcas svinēšana?* Dace Balode pievēršas luterāņu un Romas katoļu dialogam, kura rezultātā, gaidot 2017. gada reformācijas gadadienu, tika sagatavots dokuments *No konflikta uz kopību*. Tajā atkal vienu soli tālāk abas baznīcas ir satuvinājušās reformācijas izpratnē un tās mantojuma īstenošanā. Tomēr vēl joprojām jautājums par baznīcu definīciju, par to, ka baznīcas viena otru atzīst to baznīciskuma pilnībā, tātad kā līdzvērtīgu savai konfesijai, ir palicis ārpus šī dokumenta. Solis tālāk ir sperts pavisam nesen – Eiropas Protestantu baznīcu apvienība, kas apvieno luterāņu, reformātu, metodistu un uniētās baznīcas no vairāk nekā trīsdesmit Eiropas valstīm, šogad 13.–19. septembrī kopsapulcē Bāzelē ir nolēmusi aicināt turpināt dialogu ar Romas Katoļu baznīcu tieši par šo pašu galveno jautājumu baznīcu attiecībās.

Reformācija Latvijā ir ne tikai izmainījusi baznīcu ainavu teoloģiskā ziņā, bet arī ienesusi savas krāsas baznīcas arhitektūrā un mūzikā. Ralfs Kokins rakstā *Ēdoles baznīcas iekārta: koka darinātā altāra un kanceles teoloģiskie vēstījumi* atspoguļo šo kultūras mantojumu. Ēdoles baznīca, tāpat kā pils, ir leģendām apvīta, savukārt baznīcas kokgriezumi ir liecība par tālaika teoloģiju, kas vizualizējusies gan baznīcā redzamajās koka figūrās, gan arī uzrakstos, kuri iegriezti altāra un kanceles ansambli. Altāra retablā uzraksts *Soli Deo gloria* atgādina dažādos reformācijas *solā* (tikai) – tikai ticība, tikai žēlastība, tikai Raksti, tikai Kristus. Baznīcas iekārta kopumā atgādina par dzīves

skaistumu, bet arī tās trauslumu un īsumu mūžības priekšā.

Rakstā *Ieskats reformācijas gadsimta baznīcas mūzikā Rīgā* Vilis Kolms aplūko reformācijas laika Livonijā rodamās liecības par pirmo luterisko mūziku Rīgā. Reformācija mainīja uzsvarus arī dievkalpojumos, un tas atstāja iespaidu uz mūziku, kas bija un ir ļoti nozīmīgs medijs dievkalpojumā. Dievkalpojumā lielāku nozīmi ieguva draudze kā dievkalpojuma nesēja, un arī mūzikā līdz ar to notika pietuvināšanās tautai. Pirmā liecība par luterisko mūziku no Rīgas gan nav tieši no dievkalpojuma, bet gan no dramatiska uzveduma *Līdzība par pazudušo dēlu*, kura autors ir Burkhardis Valdiss, luteriskajā ticībā pārgājis franciskāņu mūks. Par dievkalpojumā dziedāto liecina pirmās luteriskās dziesmu grāmatas vācu valodā (1530, 1537), un, iespējams, latviešu draudzēs bija savas latviešu dziesmas, lai gan dziesmu grāmata izdota tikai 1587. gadā. Savu īpatnu mūziku sacerējis arī pirmais Livonijas reformators Andreass Knopkens, līdz ar to viņš pārstāv luteriskā korāļa tradīcijas, kas veidojās Baltijā. Pirmais luteriskās mūzikas profesionālis Rīgā bija Pauls Bucens, kura daiļradē sastopami jau nopietnāki skaņdarbi. Luteriskā teoloģija, atrodot savu izteiksmi mūzikā, ieguva pieeju dievlūdžējiem.

Reformācijas 500. gadadienu atzīmēja ļoti plaši dažādās zemēs, tomēr, protams, īpaša uzmanība tai bija veltīta Vācijā, kuras kultūra tik nesaraucami ir sasaistīta ar reformācijas lielo ieguldījumu. Emeritētais arhibīskaps Ernsts Elmārs Rozītis iepazīstina ar reformācijas atzīmēšanu Vācijā rakstā *Luters un viņa ietekme pēc 500 gadiem – aktuālais redzējums no Vācijas*. Tā raksturojama ar atvērtību un dažādību: ļoti bieži dažādās Vācijas pilsētās ar visdažādāko mediju palīdzību tika atgādināta reformācijas nozīme, bet arī tālāk interpretēts, ko tā ir devusi un dod mūsdienu sabiedrībai. Neapšaubāmi, arī apziņa par to, ka šis ir arī ekumeniski nozīmīgs notikums, pieder pie reformācijas turpmākās interpretācijas. Arī problemātiskais gan M. Lutera teoloģijā, gan arī reformācijas vēsturiskajās norisēs nebija aizmirsts un tiek kritiski izvērtēts. Viena no plašākajām baznīcas aktivitātēm, kurā piedalījās dažādu konfesiju pārstāvji no visas pasaules, bija reformācijas piecsimtgadei veltītās

izstādes organizēšana Vitenbergā. Tajā sastāpās dažādas tradīcijas, dažādas valodas, dažādas pārliecības, dažādas baznīcas un atrada veidu, kā sarunāties un piedzīvot Baznīcu. Reformācija bija un ir iestāšanās par Baznīcu un par baznīcu.

VĒRES

Deschner, K. (1986–2014) *Kriminalgeschichte des Christentums*. Bd. 1–10.

Luz, U. (2014) *Theologische Hermeneutik des Neuen Testaments*. Neukirchen-Vluyn : Neukirchener Theologie.

Pannenberg, W. (1961) *Offenbarung als Geschichte*. Göttingen : Vandenhoeck und Ruprecht.

Weder, H. (1986) *Neutestamentliche Hermeneutik*. Zürich : Theologischer Verlag.

REFORMĀCIJA KĀ JAUNA IZPRATNE PAR BAZNĪCU

Valdis Tēraudkalns, *Dr. phil.*, LU Teoloģijas fakultātes profesors baznīcas un reliģiju vēsturē. Galvenās pētniecības jomas – politika un teoloģija, kristietības vēsture Latvijā un citur Eiropā 19. un 20. gs., reliģija un dzimtes studijas.

Raksturvārdi: reformācija, ekumenisms, protestantisms.

Ievads

2017. gads bija reformācijas atceres gads, kad tika pieminēta šī nozīmīgā vēsturiskā fenomena piecsimtā gadadiena. Zemēs, kurās vēsturiski dominējis luterānisms, simboliskais atskaites punkts ir 1517. gada 31. oktobris, tomēr tā nav bijis vienmēr luterānisma vēsturē. Deviņdesmit piecu tēžu mītiskā piestiprināšana pie Vitenbergas baznīcas durvīm sākotnēji netika svinēta. Attēli, kuros Lutera tēlots, pieņaglojot tēzes pie baznīcas ieejas, vēl aizvien ir aprītē, taču vairums vēsturnieku mūsdienās neuzskata, ka tas ir reāli noticis. Jāņem arī vērā, ka reformācijas ir bijušas dažādas – ne tikai Lutera, bet arī Kalvina un Cvinglija radikālā reformācija, Anglijas reformācija, kuras pēcteči vēlākajos gadsimtos nereti pozicionējuši sevi kā īpašu reformācijas paveidu. Mūsdienās pētnieki ir paplašinājuši reformācijas hronoloģiskās robežas līdz 17. gs. un runā par “garo”

reformāciju. Reformācija tiek uzlūkota nevis kā dramatisks pārrāvums, bet kā viduslaiku beigu posma daļa.¹ Tāpat retāk tiek lietots jēdziens “kontrreformācija”, tā vietā runā par katoļu reformāciju, ar to apzīmējot dažādas reformu kustības, kas palika katolicisma ietvarā.

Kultūrvēsturnieks Pīters Bērks (*Peter Burke*) raksta par katoļu reformāciju un protestantu reformāciju kā hibridizāciju un dehibridizāciju – 16. gs. katolicismā un protestantismā bija gan mijiedarbības un vienotības meklējumu tendences, gan vēlme vilkt striktas robežas un vēršanās pret tautas reliģiozitātes izpausmēm.² Kopīgais ir īpaši būtisks mūsdienas ekumenisma kontekstā, kurā dominē vēlme meklēt izlīgumu, un doktrinālās atšķirības daudziem cilvēkiem vairs nav izšķirīgas. 2017. gadā veiktā aptauja ASV rāda, ka tikai 30% protestantu tic savulaik ļoti akcentētajiem reformācijas lozungiem “vienīgi ticība” un “vienīgi Raksti” un vairums (52%) aptaujāto

¹ Bagchi, Steinmetz 2004, 3.

² Burke 2016, 173–197.

protestantu uzskata, ka gan ticība, gan labie darbi ir vajadzīgi pestīšanai.³ Ekumeniskais dialogs iespaidoja veidus, kā reformācijas gadadiena tika svinēta 2017. gadā (nereti protestantiem kopā ar katoļiem) un kas tika saucīts (atcere/gadadiena, nevis jubileja). Pontifikālās kristiešu vienotības veicināšanas padomes publicētā materiālā, kas paredzēts Lūgšanu nedēļai par kristiešu vienotību 2017. gadā, teikts, ka, “nošķirot reformācijā polemiku no teoloģiskām atziņām, katoļi tagad spēj sadzirdēt Lutera mesto izaicinājumu mūsdienai”.⁴ Austrālijas luterāņu un katoļu baznīcu vadība kopīgā paziņojumā deklarēja, ka gadadienas svinībām ir trīs elementi: (1) pagātnes un ar to saistīto konfliktu seku apzināšanās; (2) pateicība par ievērojamiem uzlabojumiem katoļu un luterāņu attiecībās pēdējos gadu desmitos; (3) kopīga nākotnes ceļa apzināšanās.⁵ Šāda leksika atšķiras no Lutera valodas, kas pieļāva maz kompromisu ne tikai attiecībās ar katoļiem, bet arī ar citiem protestantiem. Piem., vērsoties pret “jūsmotājiem”, kuri aizstāvēja daudzveidību uzskatos (konkrēti par Svēto Vakarēdienu), Lutera rakstīja: “Nevienprātības aprēcībai noteikti ir jātiek novērstai, un visupirms jāpanāk vienprātība attiecībā uz vārdiem un izpratni.”⁶ 16. gs. gan protestanti, gan katoļi bija neiecietīgi pret citādības izpausmēm – jūdiem, musulmaņiem, par raganām uzskatītām sievietēm, reliģiskiem disidentiem. Inkvizīcija daudzās katoļu zemēs un Kalvina ideju ietekmē esošā Ženēvas pilsētas pārvalde bija vienprātis, ka Trīsvienības noliedzējs Mihaēls Servets (*Michael Servetus*) jāsadēdzina uz sārta. Par nāves soda izpildi iestājās arī prominentais luterāņu reformators Melanhtons (*Melanchton*).⁷

Šī raksta mērķis ir parādīt, kas, par spīti daudzveidībai, ir reformācijas atšķirīgais un īpašais devums kristietības vēsturē. Manuprāt, tas saistīts ar jaunu izpratni par baznīcas lomu cilvēka attiecībās ar Dievu.

³ Canta 2017.

⁴ Resources for the Week of Prayer for Christian Unity 2017.

⁵ Joint Lutheran Catholic Statement on the Reformation 2017.

⁶ Lutera 2011, 7.

⁷ MacCulloch 2003, 245.

Protestantu izpratne par baznīcu

Protestantiem baznīca primāri ir “svēto draudze”, kā tas formulēts Augsburgas ticības apliecībā (VII.1).⁸ Anglikāņu “39 artikuli” ir pārņēmuši šo formulējumu – “redzamā Kristus baznīca ir ticīgo draudze” (XIX).⁹ Gan “39 artikuli”, gan *Kopīgā lūgšanu grāmata* neizvērs un neaizstāv kādu vienu teoriju par garīgo amatu, un par šo tēmu tiek rakstīts ļoti maz.¹⁰ Reformātu “Desmit Bernes secinājumos” (1528), kuri publicēti pēc reformācijas laikam tipiska disputa Bernē starp katoļiem un protestantiem, ir teikts, ka “kristīgā baznīca, kuras vienīgais galva ir Kristus, ir dzimusi no Dieva vārda un paliek tajā”, tekstā nekas nav minēts par hierarhijas lomu vai baznīcu kā centralizētu struktūru.¹¹

Jau 1517. gadā Lutera, kas tolaik vēl galvenokārt vērsās tikai pret grēku atļaidēm un nevis pāvestu, vienā no savām 95 tēzēm rakstīja: “Ikviens patiess kristietis, vai viņš būtu dzīvs vai miris, ir visu Kristus un baznīcas dārgumu līdzmantinieks.”¹² Lutera uzskatīja, ka baznīca vienlaikus ir redzama un neredzama – redzama tāpēc, ka tajā notiek sludināšana un sakramentu izdalīšana, neredzama tāpēc, ka tā saistīta ar ticību un, kā Lutera saka viņam raksturīgajā sulīgajā valodā, “Dievs negrib, lai pasaule zinātu, kad viņš guļ ar savu līgavu”.¹³ Lutera akcentēja vispārējo visu priesterību, nenoliedzot, ka daži cilvēki tiek ordinēti sludināšanai un sakramentu sniegšanai. Ordinācija, viņaprāt, nav tikai paša cilvēka vai vietējās draudzes lēmums, bet attiecas uz visu baznīcu.

⁸ Augsburgas ticības apliecība.

⁹ Articles of Religion.

¹⁰ *Kopīgajā lūgšanu grāmatā*, ko daudzi anglikāņi uzskata par vienu no savas konfesionālās teoloģijas avotiem, ievietots katehisms, kurā apcerēti baušļi, Apustuļu ticības apliecība un mācība par diviem sakramentiem. Interesanti, ka Anglijas baznīcā lietotajā lūgšanu grāmatas versijā katehismā nav nekas teikts par baznīcu (sk. Book of Common Prayer). Izvērstāki skaidrojumi par baznīcu atrodami, piem., ASV Episkopālās baznīcas katehismā un Anglijas baznīcas revidētajā katehismā.

¹¹ Leith 1982, 129–130.

¹² Mārtiņa Lutera 95 tēzes.

¹³ Kärkkäinen 2002, 40.

Garīgajā kārtā (*sacri ordines*, latīņu val.) Lutērs ietvēra arī valdniekus un citus sekulāru amatu pildītājus, jo arī viņi ir Dieva aicināti.¹⁴

Lielajā katehismā Lutērs pasvītro ideju par baznīcu kā sadraudzi, kā sapulci – “mēs esam pieraduši pie vārdira *Kirche* (baznīca), ar ko vienkāršie cilvēki saprot nevis sapulcētus ļaudis, bet svētīto māju vai celtni. Patiesībā māju tikai tāpēc sauc par baznīcu, ka ļaudis tajā sapulcējas”.¹⁵ Šāds uzskats ved pie neizbēgamas eklesiālās pluralitātes – draudzes un to apvienības vieno kopīga pagātne, bet citādi tās var būt un realitātē ir pat ļoti atšķirīgas. Tā ir arī mūsdienu situācija – vienā konfesijā pastāv teoloģiski un liturģiski ļoti atšķirīgas draudzes un “atšķirību menedžments” ir tas, kas paņem lielu daļu konfesiju vadības darba laika. Britu teologs Kīts Vords (*Keith Ward*) uzskata, ka “protestantisms ir pamatos plurālistisks, atzīstot daudzas kristīgās sadraudzības izpausmes bez centrālas autoritātes. Tas ir pēc būtības daudzveidīgs, un tam loģiski nākas pieļaut dažādus veidus, kā saprast evaņģēliju un Bībeli, jo tas neatzīst nekādu autoritatīvu Bībeles skaidrotāju”.¹⁶ Taču viņš arī atzīst, ka praksē plurālisms nereti ir ticis apspiests un protestantisma novirzieni ir apkarējuši cits citu. Baznīcas autoritātes vietā protestantiskā ortodoksija nolika Bībeles autoritāti.

“Birģeru” reformācija, pie kuras pieder Lutera, Cvinglija un Kalvina vadītās reformācijas kustības, nebija radikāla un centās izvairīties no pārmaiņām, kuras varētu nest pārmērīgus satricinājumus sabiedrībā. Ja baznīca un tās hierarhija vairs nav obligāta starpniecība starp cilvēku un Dievu, tad paveras telpa cilvēka paša meklējumiem un interpretācijām, arī ētikai, kura nemeklē reliģijā precīzu karti cilvēka rīcībai. Balstoties uz protestantisma mantojumu, pazīstamais 20. gs. teologs Dītrihs Bonhēfers (*Dietrich Bonhoeffer*) iestājās pret kristīgās ētikas universalizēšanu – “viena no lielākām morālistu naivitātēm, precīzāk, muļķībām ir [...] fikcija, ka katrā dzīves mirklī cilvēkam jāpieņem galīgs un mūžīgs lēmums un ka katrs šāds mirklis ir apzināta izvēle

starp labu un ļaunu. Morālisti pieņem, ka katrai cilvēka rīcībai iespējams piekārt skaidru norādi, uz kuras rakstīts tikai “atļauts” vai “neatļauts””.¹⁷

Vēsturnieks Daiarmeids Makalohs (*Diarmaid MacCulloch*) uzskata, ka izteikums “šeit es stāvu un citādi nevaru”, par spīti tam, ka Lutērs to, visticamāk, nav sacījis, labi raksturo reformācijas atstāto mantojumu: “Tu stāvi viens sava Dieva, sava likteņa (vai kā citādi tu to vēlies saukt) priekšā, un tev nepalīdz tradīcija. Tev jāatrod pašam savs modelis. Tā ir Rietumu privilēģija un dilemma.”¹⁸ Sociologs un teologs Pīters Bergers (*Peter Berger*), pārņemot filozofa un teologa Paula Tiliha (*Paul Tilih*) domas, uzskata, ka “protestantu princips *ipso facto* ir brīvības princips. Tā ir brīvība no jebkuras radītas reliģijas un kultūras formas”.¹⁹ Bergers nenoliedz struktūru lomu reliģijā, bet iebilst pret mēģinājumiem tās absolutizēt un aicina tās redzēt to vēsturiskajā situācijā. Jāpiebilst gan, ka tā bija neplānota brīvība, jo, kā šajā rakstā konstatēts iepriekš, agrīnais protestantisms, tāpat kā katolicisms, neizcēlās ar ticības brīvības aizstāvību.

Iepriekš sacītais gan nenozīmē, ka protestanti ir vienoti izpratnē par baznīcu. Protestantu eklesioloģijā iespējams izšķirt luterāņu, reformātu, brīvbaznīcu, pentakostu/harismātu eklesioloģijas (pēdējās minētās dažkārt tiek iekļautas brīvbaznīcu eklesioloģijā, tomēr pentakostu lielā skaita dēļ tās nodalāmas atsevišķi), tomēr arī tas nebūs precīzi.²⁰ Mūsdienu harismātiskās draudzes nereti ir pārņēmušas sociālo tīklu sabiedrības (*network society*, angļu val.) modeli, kuram ir pozitīva iezīme, – tas ir mazāk birokrātisks, spējīgs ātrāk mainīties nekā smagnējās, ar birokrātiju apaugušās “vecas” protestantu eklesiālās sistēmas. Negatīva iezīme ir harismātisko draudžu biežā atkarība no līderiem kā spēcīgām, iedvesmojošām personībām. Protestantu “augstbaznīciskā” spārna viedoklis tradicionāli ir tuvāks katoļu un pareizticīgo pozīcijai nekā to protestantu skatījums, kuri reformāciju redz kā Romas katoļu tradīcijas pārrāvumu. Pretstatā tam, piem.,

¹⁴ Repo 2016, 136.

¹⁵ Lutērs 1996, 89.

¹⁶ Ward 2007, 105.

¹⁷ Bonhoeffer 1962, 232.

¹⁸ MacCulloch 2016, 11.

¹⁹ Berger 2004, 141.

²⁰ Kärkkäinen 2002, 15–16.

baptisti tradicionāli ir aizstāvējuši vietējās draudzes autonomiju, pat neatkarību, lai gan baptismam vēsturiski nav sveša ideja par universālo baznīcu – angļu baptistu 1689. gada ticības apliecības nodaļa par baznīcu sākas ar paragrāfu par katolisko baznīcu, pie kuras “pieder visi izredzētie” (XXVI.1). Dokumentā arī teikts, ka “draudzēm savā starpā jāuztur sadraudzība mieram, augšanai mīlestībā un savstarpējai palīdzībai” (XXVI.14).²¹ Evaņģelikāli – starpkonfesionāla konservatīvo protestantu kustība, kurai ir saknes kontinentālās Eiropas piētismā un anglosakšu puritānismā, retāk nekā citi protestanti saista baznīcu ar kādām “objektīvām” iezīmēm (sakramenti, episkopāts u. tml.) un vairāk redz universālo baznīcu un atsevišķas draudzes kā misionārisma instrumentus, kā kopienas, kuras veido daudzu evaņģelikāļu izpratnē “atdzimuši” cilvēki, kurus vieno līdzīga reliģiska pieredze.²²

Konfesionāli eklesiālo identitāšu veidošanā svarīga nozīme ir vietējam kontekstam – Latvijā tā ir pareizticības un katolicisma ietekme uz luterānismu. Daļai luterāņu šīs konfesijas liekas idejiski tuvākas nekā par liberālu uzskatītais Rietumeiropas protestantisms. Citā zemē – Gruzijā – baptistiem ir bīskapa/arhibīskapa amats un viņi eksperimentē ar senāko konfesiju liturģijām, veidojot baptismu, kas viņu izpratnē atbilstu Gruzijas kultūrvidēi un vienlaikus būtu radikālās reformācijas ideju mūsdienīgs pārņēmējs (sieviešu ordinācija, iestāšanās par cilvēktiesībām u. c.). Šāda baptisma versija atšķiras no teoloģiski konservatīvā Krievijas vai ASV dienvidu štatu baptisma. Eklesioloģija, tāpat kā jebkura teoloģijas nozare, ir vienmēr kontekstuāla, un augoši globalizētajā pasaulē tā vēl mazāk nekā agrāk var balstīties uz universalizētiem, par neapšaubāmiem uzskatītiem pieņēmumiem. Baznīcas kā institūcijas saglabāšanai, līdz ar to arī konfesionālās identitātes “iekonservētai” saglabāšanai protestantismā nebūtu jābūt pašmērķim. M. Lutera 500 gadu jubilejai veltītā rakstu krājumā, kas savulaik izdots emigrācijā, latviešu teologs Visvaldis Klīve, kas vēlāk bija mācībspēks atjaunotajā LU Teoloģijas fakultātē, raksta: “Jautājums nav par to, vai

luterānisms pastāvēs, bet vai evaņģēlijs tiks pasludināts visām tautām.”²³ Ja baznīcai visu laiku jātop reformētai, tad skaidrs, ka tas attiecas arī uz eklesioloģiju.

Protestantu eklesioloģijas pamatprincipi globālā ekumeniskā un Latvijas kontekstā

Mūsdienās jaunus impulsus katoļu-protestantu dialogam par eklesioloģiju nesa Vatikāna II koncils, kas no jauna ieviesa ideju par visu ticīgo kopienu kā Dieva ļaudīm, atkāpjoties no pāvesta Pija X enciklikā *Vehementer Nos* (1906) teiktā, kur baznīca aprakstīta kā “nevienlīdzīga sabiedrība”, kuru veido divas cilvēku grupas – garīdzniecība un laji (pēdējiem nav citas funkcijas kā sekot, tāpat kā ganāmpulks seko ganiem).²⁴ Vatikāna II koncila dokumentos paustajā eklesioloģijā ir divas tendences – partikulārā/personāliskā, kuras izpratnē *koinonia* primāri ir sadraudzība, ko piedzīvo vietējā draudzē, un universālā, kas *koinonia* saista ar piedalīšanos dievišķajā ar sakramentu palīdzību.²⁵ Šīs tendences ir saistītas un tomēr ļauj katoļu teologiem, manevrējot starp hierarhijas viedokļiem, likt atšķirīgus akcentus. Pirms koncila vietējā draudze tika uztverta kā universālās baznīcas sūniņa, cieši saistot šo ideju ar uzskatu, ka vietējās draudzes priesteris ir vietējās “mistiskās miesas” galva. Pēckoncila laika teologi (Īvs Kongars (*Congar*), Karls Rāners (*Rahner*) u. c.) proponē mazāk hierarhisku modeli, kurā vietējā draudze ir universālās baznīcas aktualizācija, kopiena, kurā ir savstarpējs atbalsts, misionāras aktivitātes, kopīga lūgšanu dzīve.²⁶

Tomēr hierarhiskā sistēma un tās vainagojums – pāvestība – vēl aizvien katolicismā ir būtiskas. Vatikāna II koncila dekrēts par ekumenismu runā par reformāciju, kas turpinās (*Unitatis Redintegratio*, 6), tomēr dekrēts to saista nevis ar eklesiālām reformām, bet gan ar disciplināru problēmu risināšanu un doktrinālu normu formulēšanu (uzmanīgi piebilstot,

²³ Klīve 1983, 197.

²⁴ Vehementer Nos.

²⁵ Kärkkäinen 2002, 178.

²⁶ Coriden, 1997, 42–43.

²¹ The Baptist Confession of Faith, 1689.

²² Ellingsen 1988, 258–260.

ka “ticības depozīts” paliek neskartas).²⁷ Pārmetumi Rietumu baznīcām par aizraušanos ar institucionālismu ir izskanējuši pareizticībā. Kā atceras katoļu teologs Īvs Kongars (*Yves Congar*), kad pareizticīgo novērotājiem Vatikāna II koncilā Aleksandram Šmemanam (*Александр Шмеман*) un Nikosam Nisiotisam (*Nikos Nissiotis*) vaicāja viņu domas par koncila eklesioloģiju, viņi teica, ka uzrakstītu vienu nodaļu par Svēto Garu un vienu par kristīgo cilvēku, un tas arī viss.²⁸

Mūsdienu katolicismā gan ir dzirdamas teologu balsis, kuri kritizē tajā dominējošo pieeju. Edvards Šillebēks (*Edward Schillebeeckx*), kas Vatikāna II koncilā bija holandiešu bīskapu padomdevējs (taču neieguva oficiāla koncila eksperta (*peritus*) statusu, jo tika uzskatīts par pārāk liberālu), atsaucas uz Augustīnu, kurš, viņaprāt, lai gan atzina garīdznieka amata priesterisko raksturu, tomēr noliedza, ka garīdznieks ir starpnieks starp Kristu un cilvēkiem. Šillebēks atzīst, ka pretrunu starp ontoloģisku un funkcionālu izpratni par garīgo amatu var atrisināt ar pieņēmumu par kalpošanu baznīcā kā harismātisku amatu, t. i., “kopienas akceptētu funkciju kopienā. Tieši šajā aspektā tā ir Dieva dāvana”.²⁹ Vincents Donovan (*Vincent Donovan*), kas ilgi bija katoļu misionārs Āfrikā, aicina baznīcu apzināties tās uzturēto eklesiālo modeļu kultūrnosacītību – “ir daudz iemeslu uzskatīt, ka pašreizējais priesterības modelis, kas šobrīd ir vienīgais atzītais, ir kristietības kultūrinterpretācija. Viss likumu kopums, kas saistīts ar mūsdienu priesterību, ir izaudzis no kultūras vai kultūru konglomerāta, kas veido Rietumu pasauli”.³⁰

Ekumeniskajos dialogos jauns pavērsiens ir nevis izstrādāt vienu, visiem pieejamu modeli, bet drīzāk saprast, kas ir tas, no kā dialoga

partneres savstarpēji var mācīties. Tā nesēnā anglikāņu un Romas katoļu teoloģiskā dialoga dokumentā par eklesioloģiju (2017) atzīts, ka pārlicēģa centralizācija mazina kontekstualizācijas iespējas, savukārt pārlicēģa draudžu un to reģionālo struktūru autonomijas uzsvēršana ved pie fragmentācijas.³¹ Dokumentā arī godīgi minēta kritika, kas abās konfesijās izskanējusi par līdzšinējo ekumenisko dialogu.

Daļa ekumenisko dialogu ir ilustrācija tam, ka vēl aizvien pārāk liela vieta tiek ierādīta garīgajiem amatiem. Šāda tendence vērojama, piem., *Komūnija izaugsme* (*Communion in growth*, 2017) – somu luterāņu un katoļu teoloģiska dialoga dokumentā. Dokumenta sastādītāji uzskata, ka garīdzniecības un laju kalpošana “atšķiras viena no otras pēc būtības un ne tikai pēc pakāpes”.³² Šāda izpratne par garīgo amatu ir balstīta uz aristotelisma filozofiju un nevis uz Jaunajā Derībā atrodamo un no jūdaisma patapināto izpratni par draudžu vadību.

Mūsdienās ir mēģinājumi iziet no savstarpēji izslēdzošo pieeju strupceļa, piedāvājot citu skatījumu, – Kroātijā (mūsd. Horvātija) dzimušais teologs Mirosļavs Volfs (*Miroslav Volf*) uzskata, ka vienīgais baznīcas eksistences nosacījums ir Kristus klātbūtne kopienā. Baznīca ir nevis jebkura kopiena, bet tā, kas pulcējas Jēzus vārdā.³³ Šāds viedoklis ļauj kā baznīcu definēt arī kvēkerus un pestīšanas armiju – kristietības novirzienus, kuriem nav sakramentu un garīdzniecības.

Mūsdienās gan katoļu teologi, gan daļa protestantu teologu pasaulē baznīcu dēvē par sakramentu, kas ir problemātisks apzīmējums, jo pārspilē baznīcas kā institūcijas lomu. Ticības un kārtības (*Faith and Order*) konferencē Salamankā (Spānijā) 1973. gadā teologs Ernsts Kēzemans (*Ernst Käsemann*) kritizēja tā lietošanu, sakot, ka tas nivelē atšķirību starp Kristu un baznīcu, kā arī ignorē to, ka baznīcas vienīgā leģitīmā zīme ir Kristus krusts. Viņš arī pauda uzskatu, ka šis jēdziens ir neatbilstošs

²⁷ Unitatis Redintegratio.

²⁸ Congar 1965, 17–18. Pie sacītā gan jāpiebilst, ka pareizticība pati ir veidojusi varas izpaušmēs Rietumu baznīcām līdzīgas hierarhiskas struktūras. Šmemanu un Nisiotisu daudzi pareizticīgie uzskata par modernistiem, un viņu uzskati, lai gan ekumeniskajā pasaulē labi pazīstami un daudz citēti, neatspoguļo situāciju un teoloģisko domu visā pareizticībā.

²⁹ Schillebeeckx 1985, 235.

³⁰ Donovan 2009, 120.

³¹ Walking Together on the Way: Learning to Be the Church – Local, Regional, Universal, 2017, 14.

³² Communion in Growth: Declaration on the Church, Eucharist, and Ministry 2017, 88.

³³ Kärkkäinen 2002, 136–137.

apstākļos, kad vairums baznīcu vēl nav vienojušās dievgalda kopībā.³⁴

Debates par eklesioloģiju bija arī starpkaru Latvijas luterānismā, daļai teologu (Edgars Rumba) pārņemot no Skandināvijas garīgā amata pēctecības principu (apustuliskā sukcesija). Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas (LELB) bīskapu Kārli Irbi amatā 1922. gadā konsekkrēja Zviedrijas arhibīskaps Natans Sēderbloms (*Nathan Söderblom*), tomēr paliek atvērts jautājums par to, kādā mērā Irbem bija būtiska apustuliskā sukcesija kā teoloģisks koncepts. Dažus gadus pirms tam, būdams latviešu pagaidu konsistorijas prezidents Krievijā, viņš bija pret bīskapa titulu. Arī pēc ievēlēšanas viņam primāra bija bīskapa kā "mācītāju mācītāja" funkcija.³⁵ Iespējams, kontakti ar Skandināviju, bīskapa amata izveide, atsaukšanās uz sukcesiju bija saistīti ar norobežošanu no vāciskā mantojuma un jaunu sadarbības partneru meklēšanu. Mācītājs Pauls Rozenbergs sukcesiju uztvēra kā estētisku kategoriju – "no evaņģēliskā viedokļa nav nekā ko iebilst pret apustulisko sukcesiju kā pret skaistu baznīcas tradīciju, noraidot, protams, katoļu dogmatisko amata autoritātes viedokli".³⁶ Voldemārs Maldonis savā dogmatikas grāmatā par sukcesiju raksta: "Katoļiem īstais svētnieks ir priesteris, ne draudze. Pēdējā laikā vadonības princips pieraksta šo īpašību arī evaņģēlisko baznīcu vadītājiem. Tomēr luteriešu gars ir pārliecināts, ka šīs tiesības ir draudzes rokās."³⁷ Latvijā šīm debatēm bija arī politisks fons – Ulmaņa autoritārais režīms paplašināja arhibīskapa pilnvaras. Rezultātā demokrātijas posms LELB bija ļoti īss, jo Ulmaņa režīmu nomainīja padomju vara, kura tāpat bija ieinteresēta varas centralizācijā baznīcā, lai varētu vieglāk to kontrolēt.³⁸ Pēc Otrā pasaules kara mācību par apustulisko sukcesiju LELB aprindās popularizēja E. Rumbas skolnieks Roberts Feldmanis. Daļēji pateicoties viņa ietekmei, LELB 1996. gada Sinode nobalsoja par izmaiņām Satversmē. Saskaņā ar

tām arhibīskaps ir ievēlēts uz mūžu (R. Feldmanis uzskatīja, ka arhibīskaps nav prezidents, kuru vēlē uz noteiktu laiku, un ka līdzšinējā prakse padara citas konfesijas spēcīgākas par luterāņiem).³⁹ Dažādi uzskati par sukcesiju ir arī Latvijas Evaņģēliski luteriskajā baznīcā ārpus Latvijas (LELBĀL). Bēgļu gaitās devušos arhibīskapu Teodoru Grīnbergu amatā bija ievēduši nevis bīskapi, bet vecākais amatā esošais prāvests (Kārlis Kundziņš seniors). T. Grīnberga pēcteča Kārļa Kundziņa amatā ievešana bija episkopāla, taču pašam Kundziņam tas nebija svarīgi. Drīzāk prominentu citu baznīcu vadītāju klātbūtnei konsekkrācijā bija praktiska nozīme – LELBĀL tas nozīmēja starptautisku atzīšanu un publicitāti.⁴⁰ LELBĀL ir parakstījusi anglikāņu-luterāņu Porvo vienošanos, kurā apustuliskā sukcesija ir viens no aspektiem, taču dokumentā diplomātiski tiek atzīts, ka *episkope* "dažādi iemiesojas un izpaužas visās mūsu baznīcā".⁴¹ Vienošanās teksta autori arī uzskata, ka sukcesija pati par sevi nav garantija baznīcas patiesumam.

Mūsdienu ekumeniskajā dialogā bieži tiek pieminēta svarīgā loma, kāda apustuliskai sukcesijai ierādīta anglikānismā, taču tas nav tik vienkārši, jo anglikāņu konfesijā ticības apliecība "39 artikuli" neko nesaka par šo tēmu. Elizabetes I laika Anglijas baznīca gan saglabāja bīskapa amatu, taču sukcesijai nepiešķīra svarīgu nozīmi. Prasība, lai mācītājus ordinētu bīskapi, *Kopīgā lūgšanu grāmatā* parādījās tikai pēc pilsoņu kara – tās 1662. gada izdevumā.⁴² Jāņem arī vērā, ka apustuliskās sukcesijas definīciju spektrs ir plašs – sākot ar pieņēmumu par burtisku garīgā amata tālāknodošanu no apustuļiem līdz pat mūsdienām (vēsturiski nepierādāms uzskats) un beidzot ar sukcesiju kā mācības pēctecību un simbolisko saikni ar pagātni. Daļai protestantu apustuliskās sukcesijas ideja kalpo kā vienojošs aspekts sarunās ar katoļiem un pareizticīgajiem par redzamas vienības panākšanu nākotnē. Lai arī organizatoriska baznīcu vienotība būtu

³⁴ Bosch 2000, 375.

³⁵ Lauciņš 2015, 103.

³⁶ Rozenbergs 1936, 13.

³⁷ Maldonis 1996, 195.

³⁸ Par LELB un tās satversmi padomju laikā skat. Rozentāls 2017.

³⁹ Bitenieks 2018.

⁴⁰ Ozols 1978, 140–141.

⁴¹ Vienoti misijā un kalpošanā. Porvo kopīgais paziņojums 1995, 17.

⁴² Methuen 2010, 11–12.

pozitīvs sasniegums gan pragmatisku iemeslu dēļ (vienoti cilvēku un naudas resursi), gan kā simbols tam, ka kristieši spēj atnest nesaskaņas, tomēr šis koncepts pēdējos gadu desmitos tiek arī kritizēts. Tas pārāk koncentrējas uz baznīcu kā struktūru. Daļa protestantu teologu tā vietā runā par “atšķirību hermeneitiku” – evaņģēlijs vienmēr ticis skaidrots atšķirīgos kultūras kontekstos, tāpēc svarīgi nevis panākt vienotību, kurā visas baznīcas varētu iekļauties, bet atšķirības skaidrot kā pilnīgi leģitīmas un saglabājamās kristietības pamatu ietvarā.⁴³ Šāda pieeja ļauj izvairīties no kristietības sākumu idealizēšanas – mūsdienu pētniecības atzinumi liek mums runāt par pirmkristietību daudzskaitlī, nevis vienskaitlī. Tā arī atceļ uzskatu par to, ka kopīgai Svētā Vakarēdiena svinēšanai būtu vajadzīga vienota mācība vai vienota izpratne par garīgo amatu. Globālais kristiešu forums (*Global Christian Forum*) mūsdienās ir ekumenisks projekts, kas īsteno šo pieeju un iesaista arī tos kristietības novirzienus (virtni pentakostu un brīvbasnīcu draudžu apvienību), kuri ir skeptiski pret “oficiālo” ekumenismu un nevēlas būt piederīgi Pasaules Baznīcu padomei un līdzīgām organizācijām. “Atšķirību hermeneitikas” problēma ir, ka nav viegli definēt, kas ir kristietības pamati, it īpaši mūsdienās, kad sarkanās līnijas konfesiju starpā un spriedzē starp frakcijām to iekšienē skar nevis izpratni par vēsturiskām ticības apliecībām, bet ētiku (homoseksualitāte, aborti utt.).

Nobeigums

Protestanti nav vienmēr apzinājušies protestantisma pamatideju tālejošās konsekvences – indivīda brīvība, pārrāvuma starp sakrālo/profāno atceļšana, vispārējā priesterība. Tomēr protestantisma vēsture ir pretrunīga – līdzās atbrīvošanās centieniem pastāvējušas un turpina eksistēt “konservācijas” tendences, atbalstot klerikālismu un *status quo* pašā baznīcā un sabiedrībā. Kā raksta vācu luterāņu teologs

Volfharts Pannenberg (*Wolfgang Pannenberg*), “kļūda ir pašā idejā par kārtību. Kristīgajā ētikā jāvalda nevis idejai par kārtību, kura jāsauglabā, bet idejai par pārmaiņām”.⁴⁴ Svētā Vakarēdiena elementu ielikšana dievgaldniekiem mutē – Latvijā saglabājusies tradīcija, kura agrāk luterānismā bija sastopama arī citviet, ir atgādinājums nekoncekvencei – tiek runāts par vispārējo priesterību, tomēr negarīdznieki tiek uztverti kā pasīvi saņēmēji, nevis kā tādi, kuru kristība simboliski uzskatāma par pirmo ordināciju kalpošanai.⁴⁵

Klerikālisms un ar to saistītā slepenības atmosfēra, kura cenšas baznīcas dzīves problēmas saglabāt šaurā reliģiskās elites lokā, kaitē pašai baznīcai. Nesens sāpīgs atgādinājums par to bija Anglijas baznīcai, kur atklājās virkne fakti par bērnu seksuālo izmantošanu. Kā secina teologs Martins Pērsijs (*Martyn Percy*), izrādījās, ka visauglīgākā vide šādiem pārkāpumiem ir nevis liberāli, kurus parasti vaino morālā pagrimumā, bet anglokatoļu tradicionālisti un konservatīvie evaņģelikāļi, kuru teoloģijas sekmēja garīgā amata pārliecīgu sakralizāciju.⁴⁶ Tradicionālā Romas katoļu un protestantu augstbasnīciskā spārma pieeja interesantā kārtā pārklājas ar daudzu evaņģelikāļu, un it īpaši harismātu, uzskatu par mācītāja kā Dieva svaidīta cilvēka īpašo lomu. Šādu ideju atskaņas jaušamas 2018. gadā publicētajā *Laju aicinājumā LELB garīdzniekiem*, kurā garīdznieku un laju attiecības salīdzinātas ar vecāku un bērnu attiecībām.⁴⁷

Pretstatā iepriekš minētajam, reformācijas atcere plašākā nozīmē mūs izaicina domāt pašiem, neromantizēt pagātni (vienalga, reliģisku, valstisku, etnisku vai citu), nebaidīties apšaubīt autoritātes, pat ja, kā Luterā gadījumā, riskējam būt apdraudēti un nepopulāri.

⁴⁴ Pannenberg 1977, 132.

⁴⁵ Ideja par kristību kā pirmo ordināciju nav sveša arī teologiem ārpus protestantisma. Pareizticīgo teologs Nikolajs Aksakovs (*Николай Аксаков*) 20. gs. sākumā rakstīja: “Būt lajam jau ir baznīcas kalpošanas pakāpe [...] Nošķirumi lajs un klērs ir nosacīti, nevis absolūti.” Aksakov 2000, 226.

⁴⁶ Percy 2018.

⁴⁷ Laju aicinājums LELB garīdzniekiem.

⁴³ Heller 2016, 14.

VĒRES

- Aksakov, N. (2000) *Predanie cerkvi i predanija školy*. Moskva : Izdatel'stvo Svjato-Filaretovskoj vysšej pravoslavno-hristianskoj školy.
- Articles of Religion. Pieejams: http://anglicansonline.org/basics/thirty-nine_articles.html (17.11.2017.).
- Augsburgas ticības apliecība. Pieejams: http://www.lēlb.lv/lv_old/?ct=augsburga (17.11.2017.).
- Bagchi, D.; Steinmetz, D. (2004) Introduction: The Scope of Reformation Theology. *The Cambridge Companion to Reformation Theology*. Bagchi, D.; Steinmetz, D. C. (ed.). Cambridge : Cambridge University Press.
- Berger, P. (2004) *Questions of Faith: A Skeptical Affirmation of Christianity*. Oxford, Malden : Blackwell Publishing.
- Bitenieks, V. (2018) E-pasts Valdim Tēraudkalnam (10.08.2018.).
- Bonhoeffer, D. (1962) *Ethics*. New York : The Macmillan Company.
- Book of Common Prayer. Pieejams: <https://www.churchofengland.org/prayer-and-worship/worship-texts-and-resources/book-common-prayer/catechism> (28.06.2018.).
- Bosch, J. D. (2000) *Transforming Mission: Paradigm Shifts in Theology of Mission*. Maryknoll : Orbis Books.
- Burke, P. (2016) *Hybrid Renaissance: Culture, Language, Architecture*. Budapest : Central European University Press.
- Canta, J. A. (2017) Poll: Most Protestants and Catholics believe faith and works are necessary for salvation. Pieejams: <https://www.americamagazine.org/faith/2017/08/31/poll-most-protestants-and-catholics-believe-faith-and-works-are-necessary> (07.05.2018.).
- Communion in Growth: Declaration on the Church, Eucharist, and Ministry (2017). Pieejams: [http://sakasti.evli.fi/julkaisut.nsf/52AB5FD3592D6340C22581C600366726/\\$FILE/Nettiin%20Communion%20in%20Growth.pdf](http://sakasti.evli.fi/julkaisut.nsf/52AB5FD3592D6340C22581C600366726/$FILE/Nettiin%20Communion%20in%20Growth.pdf) (28.05.2018.).
- Congar, Y. (1965) The Church: The People of God. *Concilium* 1, 7–19.
- Coriden, J. (1997) *The Parish in Catholic Tradition: History, Theology and Canon Law*. Mahwah : Paulist Press.
- Donovan, V. J. (2009) *Christianity Rediscovered*. London : SCM Press.
- Ellingsen, M. (1988) *The Evangelical Movement: Growth, Impact, Controversy*. Minneapolis : Augsburg Publishing House.
- Heller, D. (2016) Dia-Logos Reflections on Different Forms of Inter-Christian Dialogue and Their Possibilities. *Pathways for Ecclesial Dialogue in the Twenty- First Century: Revisiting Ecumenical Method*, Chapman, M. D.; Haar, M., ed. Basingstoke : Palgrave Macmillan.
- Joint Lutheran-Catholic Statement on the Reformation. Pieejams: <http://50500.lca.org.au/joint-statement-on-the-reformation/> (07.05.2018.).
- Kärkkäinen, V. M. (2002) *An Introduction to Ecclesiology: Ecumenical, Historical and Global Perspectives*. Downers Grove : InterVarsity Press.
- Klīve, V. (1983) Luterāņu baznīcas nākotne. *Ticības spēkā: Lutēri, luterānisms un luterāņu baznīca dzimtenē un pasaulē*. LELBA Apgāds.
- Laju aicinājums LELB garīdzniekiem. Pieejams: http://www.lēlb.lv/lv/?ct=lēlb_zinjas&fu=read&id=2270 (29.04.2018.).
- Lauciņš, V. (2015) *The Right Man in the Right Place: The Role of Kārlis Irbe (1861–1934) in the Formation and Development of the Evangelical Lutheran Church of Latvia, 1916–1928*. Authors's publication.
- Leith, J. ed. (1982) *Creeds of the Churches: A Reader in Christian Doctrine from the Bible to the Present*. Louisville : John Knox Press.
- Luters, M. (1996) *Lielais katehisms*. Rīga : Luteriskā mantojuma fonds.
- Luters, M. (2011) *Apliecība par Kristus Vakarēdienu*. Rīga : Luterisma mantojuma fonds.
- Resources for the Week of Prayer for Christian Unity and throughout the year 2017. Pieejams: http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/chrstuni/weeks-prayer-doc/rc_pc_chrstuni_doc_20160531_week-prayer-2017_en.html (08.05.2018.).
- MacCulloch, D. (2003) *The Reformation: a History*. New York, London, etc. : Penguin Books.

- MacCulloch, D. (2016) *All Things Made New: Writings on the Reformation*. UK, USA etc. : Allen Lane.
- Maldonis, V. (1996) *Evaņģēliskā dogmatika*. Rīga : Klints.
- Mārtiņa Lutera 95 tēzes. Pieejams: <http://www.janabaznica.lv/luters/martina-lutera-95-tezes/> (21.02.2017.).
- Methuen, C. (2010) 'In the which the pure Word of God is preached and the Sacraments be duly administered': The Ecclesiology of the Church of England in the Context of the European Reformation. *The Hope of Things to Come Anglicanism and the Future*, Chapman, M. D. (ed.). London, New York : Mowbray.
- Ozols, A. (1978) Baznīcas vadītājs. *Kalpošana garā un patiesībā. Piemiņas grāmata archibīskapam Dr. K. Kundziņam*. Latviešu ev. lut. baznīca Amerikā, 125–152.
- Pannenberg, W. (1977) *Faith and Reality*. Philadelphia : The Westminster Press.
- Percy, M. Cricket, Elephants, Armies and other Analogies: The Church of England after IICSA. Pieejams: <https://modernchurch.org.uk/downloads/send/32-articles/895-cricket-elephants-armies-other-analogies-the-church-of-england-after-iicsa> (04.04.2018.).
- Repo, M. (2016) What Do We Mean by "Order"? A Lutheran Perspective. *Towards Closer Unity: Communion of the Porvoo Churches 20 Years*, Fagerli, B.; Nathaniel, L.; Karttunen, T., ed. Porvoo Communion of Churches, 132–143.
- Rozenbergs, P. (1936) Garīgais amats. *Ceļš* 1, 10–19.
- Rozentāls, L. (2017) *Izdzīvošana: sinodālais pārvaldes princips Latvijas Evaņģēliski luteriskajā baznīcā 1948.–1984. gadā*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds.
- Schillebeeckx, E. (1985), Ministry in the Church. *The Schillebeeckx Reader*: Schreiter, R., ed. New York : The Crossroad Publishing Company.
- The Baptist Confession of Faith (1689). Pieejams: https://reformed.org/documents/index.html?mainframe=https://reformed.org/documents/baptist_1689.html.
- Unitatis Redintegratio. Pieejams: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19641121_unitatis-redintegratio_en.html (03.07.2017.).
- Vehementer Nos. Pieejams: http://w2.vatican.va/content/pius-x/en/encyclicals/documents/hf_p-x_enc_11021906_vehementer-nos.html (17.11.2017.).
- Vienoti misijā un kalpošanā. Porvo kopīgais paziņojums (1995) Rīga: Klints. Pieejams: http://www.sieviesuordinacija.lv/docs/1092/Vienoti_Misija_un_Kalposana_Porvu_dok.pdf (10.08.2018.).
- Walking Together on the Way: Learning to Be the Church – Local, Regional, Universal. An Agreed Statement of the Third Anglican–Roman Catholic International Commission (ARCIC III). Pieejams: http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/chrstuni/angl-comm-docs/rc_pc_chrstuni_doc_20180521_walking-together-ontheway_en.pdf (10.08.2018.).
- Ward, K. (2007) *Re-thinking Christianity*. Oxford : Oneword.

LUTERISKĀS BAZNĪCAS LATVIJĀ PAŠIZPRATNE – VĒSTURĒ UN MŪSDIENĀS

Linards Rozentāls teoloģijas doktora grādu ieguvis Latvijas Universitātē (2015). Monogrāfijas *Izdziņošana. Sinodālais pārvaldes princips Latvijas Evaņģēliski luteriskajā baznīcā 1948.–1984. gadā* autors. Rīgas Lutera draudzes mācītājs un Latvijas Profesionālo veselības aprūpes kapelānu asociācijas sertificēts kapelāns (Latvijas Ārstniecības personu profesionālo organizāciju savienības sertifikāts). Publicējis vairākus rakstus par baznīcu vēsturiskā un mūsdienu kontekstā, kā arī par dažādām garīgās aprūpes un konsultēšanas tēmām. Pētniecības intereses: baznīcas vēsture padomju un pēcpadomju periodā Latvijā, garīgā aprūpe un pastorālā klīniskā dvēselkopšana.

Raksturvārdi: luteriskā baznīca, pašizpratne, institūcija, tautas baznīca, traumatizācija.

Jēzus impulss – grupa, kustība, kopiena

Savos pirmsākumos baznīca veidojās no Jēzus impulsa – kā dažu, Jēzum pietuvinātu cilvēku grupa, no kuras radās kustība, kas auga un sāka sevi izprast kā kopienu. Šīs trīs formas arī veidoja agrīno baznīcu. Grupa nozīmēja, ka baznīca bija pārskatāma un atradās savstarpējā mijiedarbībā; kustība – ka struktūras bija fleksiblas un ar augstu viskozitātes pakāpi, tās labi savā starpā mijiedarbojās; kopiena – ka to vienoja īpašas kopīgas attiecības¹ – tā grāmatā *Baznīca* norāda Eberhards Haušilds un Uta Pola-Patalonga, vācu teologi un mācītāji.

Katra baznīcas vēsturiskā izpausmes forma sākas no kādas grupas, kustības un kopienas, kas vēlāk, ja attīstības process ir noritējis veiksmīgi, institucionalizējas. Institūcija

veidojas pakāpeniski un atspoguļo *status quo*: indivīds to uztver kā nemaināmu un pašsaprotamu dotumu. Institūcijai ir tradīcijas un mācība, kura tiek nodota nākamajām paaudzēm, tai ir savs pamatojums un gadsimtiem iemantota autoritāte. Kustības pārvēršanās institūcijā, arī kristietībā, ir nenovēršams process. To var novērot jau Jaunajā Derībā, kur sākotnējā Jēzus kustība pamazām pārtop par institūciju ar saviem amatiem, uzdevumiem un morāles kritērijiem². Izveidojas tiesiskā

² 1. vēstule Timotejam 3,1-15: “Bīskapam ir jābūt bez vainas, vienas sievas vīram, skaidru prātu, nosvērtam, pieticīgam, viesmīlīgam, lietpratīgam skolotājam, nevis tādām, kas mīl iedzert un ir kauslis, bet kas ir lēnprātīgs, nekļūdojas un nav mantrausīgs, kas savu namu labi pārvalda un bērņus tur paklausībā un audzina krietnumā. Bet, ja kāds savu namu nemāk pārvaldīt, kā viņš aprūpēs Dieva draudzi? Viņam jābūt ne jaunatgriezīgam, lai augstprātības dēļ viņš nekrīstu par upuri velna sodībai. Par viņu ir jābūt labai slavai ārpus draudzes, lai viņš nekrīstu negodā un neiciklētu velna slazdā. Tāpat arī diakoniem

¹ Hauschildt, Pohl-Patalong 2013, 138–139.

kārtība, notiek liturģijas ritualizēšanās, garīgā aprūpe nonāk ekspertu un profesionāļu rokās, līdzdalība vairs nav personiska izšķiršanās, bet gan sociāla konvencija. Baznīca kā institūcija kļūst par daļu no kultūras un sabiedrības, kurā tā atrodas un kuru tā atspoguļo. Kristietības vēsturē tas atklājas, baznīcai kļūstot par “valsts baznīcu”, kad sabiedrības vadošie slāņi nosaka kristietību par valstī valdošo reliģiju. Mūsu kontekstā – Baltijā esošā luteriskā baznīca kā “pieciešamā konfesija” tika pārvaldīta ar valsts, Krievijas impērijas, starpniecību, tās pārvalde piederēja pie valsts pārvaldes sistēmas. Arī tad, kad pēc Pirmā pasaules kara “valsts baznīcas” statusu luteriskā baznīca daudzās valstīs, arī Latvijā, zaudē, tas nenozīmē, ka zūd arī baznīcas institucionālais statuss un no tā izrietošā loma sabiedrībā.

Institūcija

Saskaņā ar funkcionālajām institūciju teorijām, pirmkārt, institūciju rada sabiedrības vajadzības. Tādā veidā reliģiska institūcija vispirms veicina reliģijas kalpošanu sabiedrības pārvaldīšanai un to, lai attiecības sabiedrībā, pamatā varas attiecības, tiktu leģitimizētas ar norādi uz dievišķu gribu. Baznīca kā institūcija valdošajām aprindām ir interesanta ar to, ka tā var stabilizēt viņu statusu un leģitimizēt to arī no reliģiskā viedokļa. Tas nenozīmē vienmēr miermīlīgu simbiozi. Arī plurālistiskā sabiedrībā, kurā ir nodrošināta reliģiskā brīvība un vairs nepastāv “valsts baznīca”, politikai var būt svarīga reliģiska aizmugure. Otrkārt, institūcija kalpo arī tam, lai sabiedrībā realizētu kādu ideju. Mūsdienu sabiedrībā tās var būt idejas par katra cilvēka vērtību, dzīves vērtību, iekļaujošas sabiedrības izveidošanu, vienlīdzību visu cilvēku starpā vai citām vispārcilvēciskām un nemetafiziskām idejām, kas kalpo tam,

---

ir jābūt cienjamiem, viņi nedrīkst būt divkosīgi, nodoties dzeršanai un negodīgai mantas raušanai. Viņiem ir jābūt tādiem, kas ticības noslēpumu tur tīrā sirdsapziņā. Vispirms lai viņi tiek pārbaudīti un, ja ir bez vainas, tad lai kalpo. [...] Lai diakoni ir vienas sievas vīri, kas labi pārrauga savus bērnus un savu namu. Tie, kas krietni veic kalpošanas darbu, iegūst godājamu stāvokli un pārliecību droši sludināt ticībā, kas pamatota Kristū Jēzū.”

lai turpinātu noskaidrot cilvēka tematu pasaulē un atbrīvotu kristīgo ticību no tās metafiziskā rakstura³.

Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas kā institūcijas izveidošanās

Pēc Pirmā pasaules kara institūcija kā baznīcas pašizpratnes veids luterāņu vidū gandrīz pilnībā dominēja. Lai arī tas bija piedzīvojis pārmaiņas politisko un sociālo procesu rezultātā 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā, sabrūkot Krievijas impērijas iekārtai, galvenais jautājums bija par jaunas baznīcas institūcijas veidošanu – kāda tā būs, kas to pārvaldīs, kāda būs mācītāju un arī parasto draudžu locekļu līdzdalība. Krievijas impērijā esošās luteriskās baznīcas bija unificētas saskaņā ar 1832. gada likumu par baznīcu. Visas draudzes iekļāva astoņos konsistoriāliecirkņos, kas bija pakļauti Ģenerālkonsistorijai Sanktpēterburgā, kura, savukārt, Iekšlietu ministrijai. Baznīcas likumus apstiprināja valsts likumdošanas ceļā. Atšķirībā no sinodālās līdzdalības (baznīcas plašāku slāņu – mācītāju un draudžu locekļu – iesaistīšanas baznīcas pārvaldē) attīstības procesiem 19. gs. Vācijā un Zviedrijā, situācija Baltijā bija no tiem atrauta un baznīcas institūcija darbojās saskaņā ar novecojušo likumu līdz pat 1919. gada vasarai, kad Latvijas valsts pati sāka risināt jautājumus, kas saistīti ar baznīcu. Te jāatzīmē, ka svarīgs princips jaunas baznīcas iekārtas izstrādāšanā un ieviešanā bija, ka līdzšinējo impērijas likumu par baznīcu atstāja spēkā, ciktāl šis likums un uz tā pamata izdotie rīkojumi saskan ar Latvijas valsts Satversmi un ar valsts pieņemtajiem jaunajiem noteikumiem par baznīcu. Līdz ar to luteriskā baznīca joprojām palika saistīta ar valsti, un tas mainījās tikai 1928. gadā, kad tika pieņemts jauns likums par evaņģēliski luterisko baznīcu, kas deva tai autonomiju no valsts un tiesības pieņemt pašai savu Satversmi. Līdz tam baznīca darbojās saskaņā ar noteikumiem, kurus pieņēma vai apstiprināja Latvijas valsts un Iekšlietu ministrija⁴. Tomēr tas bija tikai veids, kā baznīcai likumīgi šo autonomiju dot un padarīt to neatkarīgu no

³ Hauschildt, Pohl-Patalong 2013, 157–163.

⁴ Bensch 2004; Rozentāls 2017; Tšoerņer 2017.

valsts pārvaldes sistēmas. Jau no paša sākuma valsts visādi veicināja baznīcas pašnoteikšanās tiesības. Gandrīz desmit gadus ilga šķiršanās no valsts process drīzāk izskaidrojams ar ilgstošām diskusijām par Satversmi (lielākoties attiecībā uz vācu minoritāti) pašas baznīcas iekšienē.

Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca – tautas baznīca

“Tautas baznīca ir baznīcas orientēšanās uz sabiedrību, kas tiek saukta par “tautu”, apstākļos, kad orientēšanās uz valsti vairs nav iespējama,”⁵ grāmatā *Baznīcas nākotne* raksta vācu mācītājs un teologs Volfgangs Līks. Tautas baznīcas jēdziens ir bijis ļoti saistīts ar baznīcas situāciju Vācijā. Atšķirībā no valsts baznīcas modeļa (baznīcu finansiāli uztur valsts, un pastāv vēl citas valsts kontroles formas), tautas baznīca uztur sevi pati, taču ar valsts nodokļu sistēmas starpniecību, kas no visiem draudzes locekļiem iekasē baznīcas nodokli, ar kā palīdzību tiek uzturēta baznīcas darbība. Tas bija modelis, kas Vācijā aizstāja līdz 1918. gadam esošo valsts baznīcas modeli. Tomēr Latvijā luteriskā baznīca pēc Pirmā pasaules kara pati nodrošināja savu eksistenci un neizmantoja valsts nodokļu sistēmu. Taču luteriskā baznīca patiešām aptvēra visu sabiedrību. Vēl jo vairāk luteriskās baznīcas izjūta par sevi kā tautas baznīcu pastiprinājās autoritārā režīma laikā, kad luteriskā baznīca daļēji apturēja *de facto* savas Satversmes darbību un izveidoja centralizētu baznīcas pārvaldi, kas gatavoja jaunu Satversmi, ar kuras palīdzību luteriskā baznīca Latvijā atjaunotu valsts baznīcas statusu. Tas bija laiks, kad autoritārie režīmi kā leģitīmi politiskās pārvaldes modeļi izplatījās visā Eiropas politiskajā telpā. Autoritāros režīmus baznīcas saredzēja kā savus sabiedrotus, jo, zaudējot ierasto valsts baznīcas statusu un privilēģijas, radās nedrošība un meklējumi pēc baznīcas satversmēm, kas būtu piemērotas jaunajiem apstākļiem, un tas mīkstinātu zaudējuma apjomu.⁶ Arī luteriskajai baznīcai Latvijā

tas radīja kārdinājumu savu tikko izveidoto un praksē maz aprobēto, vēl tikai stabilizējamo demokrātisko baznīcas iekārtu nostiprināt un balstīt uz jauno, daudzsoļošo autoritāro valsts iekārtu.

Luteriskās baznīcas institūcija autoritārā režīma laikā

1928. gada Satversme luterisko baznīcu Latvijā definēja kā sinodāli episkopālu. Tas nozīmēja, ka baznīcas pārvaldē dominē demokrātisks pārvaldes modelis ar plašu līdzdalību (sinodes apvieno visus mācītājus un pa vienam pārstāvim no katras draudzes). Sinodes ievēl attiecīgi Virsvaldi (viens mācītājs un viens cits pārstāvis no katra iecirkņa) un bīskapus (katrai tautībai – latviešiem un vāciešiem – savu). Bīskapu varu ierobežo sinodes un Virsvalde.⁷ Tomēr jau 1931. gadā bīskaps Kārlis Irbe visos prāvestu iecirkņos ierosināja diskusiju par šādas baznīcas iekārtas lietderību, aicinot ieviest episkopālu iekārtu, kurā bīskapam piederētu baznīcā neierobežota vara⁸. Pēc mazliet vairāk nekā pusgada bīskaps Kārlis Irbe no amata atkāpās, par iemeslu tam bija valsts iekārtošanās Doma baznīcas pārvaldē. Tomēr tālākie notikumi apliecina, ka ideja par bīskapa vienpersoniski vadītu nelielu baznīcas pārvaldi bija guvusi atbalstu un vēl pirms 1934. gada 15. maija apvērsuma baznīca sāka priekšdarbus šādi baznīcas iekārtas reformai – baznīcas pašizpratne par sevi kā demokrātisku institūciju bija mainījusies, pieaugot idejas par autoritāru pārvaldi popularitātei.

Sinodes sasauktas vairs netika⁹ (arī iepriekš paredzētā 1934. gada pavasara Sinode tika atlikta uz rudeni, bet tā arī nenotika), baznīca izstrādāja jaunu likumprojektu par baznīcu, paredzot arhibīskapam veto tiesības attiecībā uz visiem baznīcas Virsvaldes lēmumiem,

⁵ Lueck 2006, 22.

⁶ Plašāk par totalitāro un autoritāro režīmu attiecībām ar reliģiju un baznīcu sk.: Gentile 2000; Maier 1993; Voegelin 1993.

⁷ Plašāk sk. Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas 1928. gada Satversmi.

⁸ Irbe, LVVA.

⁹ Ar to arī Latvijas Sinodes darbs beidzās, tā uz sēdēm vairs sasaukta netika, vēlāk padomju režīma pavadā veidotā Latvijas PSR ev. lut. baznīcas Satversme vispār vairs neparedzēja šādas Sinodes darbību. Visu mācītāju un draudžu pārstāvju Sinodes darbība tika atjaunota vien 1989. gadā.

tiesības izdot noteikumus un instrukcijas baznīcas lietās, kas saskaņā ar Satversmi ir Sinodes un Virsvaldes kompetencē, kā arī Virsvaldei tiesības atcelt draudzes padomes un valdes. To vietā tika ieceltas pārvaldes ar padomes un valdes funkcijām – citiem vārdiem, tika paredzētas tiesības noteikt arhibīskapam neierobežotu varu baznīcas pārvaldē un tiesības apturēt demokrātisko institūciju darbību baznīcā. Sasaukt sinodes, ievēlēt prāvestus, mācītājus, draudžu padomes vairs nebija nepieciešams, jo to visu varēja tagad darīt arhibīskaps un viņa izveidota Virsvalde. Lieki piebilst, ka šis likums bija pretrunā ar baznīcas Satversmi, tas būtībā apturēja tās darbību, bet baznīca ķērās pie jaunu satversmes pamatprincipu izstrādes, kas atbilstu tās jaunajam pašizpratnes veidam.

Jaunais Satversmes projekts, kura pamatprincipu apspriešana aizsākās jau 1935. gadā, paredzēja nostiprināt praksē esošo varas centralizāciju arhibīskapa rokās, atteikties no visu baznīcu teritoriāli pārstāvošas sinodes un Virsvaldes, ieviest praksi, ka par bīskapu varētu kļūt tikai Valsts prezidenta apstiprināts kandidāts. Vēl ciešāku valsts un baznīcas sadarbību paredzēja jaunais likumprojekts par baznīcām, kurš paredzēja, ka luteriskās baznīcas Virsvaldes locekļus un prāvestus apstiprina iekšlietu ministrs, bet arhibīskapu un bīskapus Valsts prezidents, turklāt viņiem būtu jādod prezidentam arī zvērests. Iekšlietu ministrs var arī no amata atcelt draudžu pārvalžu locekļus un garīdzniekus. Pēc būtības baznīcas darbība tiktu pakļauta iekšlietu ministram, bet tiešā pārraudzība – Baznīcu un konfesiju departamentam¹⁰.

Baznīcas pašizpratne padomju režīma laikā

Pēdējie tautas baznīcas vaibsti luteriskā baznīcā Latvijā izzuda līdz ar 1946. gada februāri, kad noslēdzās baznīcas nepakļaušanās padomju režīmam un tika arestēti arhibīskapa pienākumu izpildītāji – Kārlis Fridrihs Irbe un divi Virsvaldes locekļi: Pauls Rozenbergs un Artūrs Silķe, Virsvalde zaudēja lemttiesības,

bet radušos varas vakuumu nelikumīgi aizpildīja padomju režīma atbalstītie kandidāti, izveidojot jaunu, padomju režīma interesēm atbilstošu satversmi un baznīcas struktūru. Baznīcai bija jānostājas sistēmas pusē¹¹.

Ir jāapzinās fakts, ka Otrā pasaules kara beigās Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca ārēju apstākļu dēļ sadalījās un tika sašķelta. Viena daļa draudžu locekļu, 2/3 mācītāju un lielākā daļa baznīcas pārvaldes locekļu kopā ar arhibīskapu gan labprātīgi, gan piespiedu kārtā devās uz Rietumiem bēgļu gaitās. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca trimdā turpināja darboties toreizējo baznīcas noteikumu ietvaros, pielāgojot tos realitātei. Savukārt Latvijas teritorijā Evaņģēliski luteriskā baznīca zaudēja savu likumīgo vadību un 1946. gada martā baznīcas pārvalde un struktūra tika izveidotas no jauna, kā arī tika ieceltas tādas vadošās amatpersonas, kuras šajos amatos vēlējās redzēt padomju režīms. 1948. gadā Latvijas teritorijā luterāņu draudžu pārvaldīšanai nelieļā, t. s. Ģenerālā sinodē tika pieņemta jauna Satversme, ievēlēts arhibīskaps un baznīcas Virsvalde, pirms tam nodrošinot, ka sinodē lēmumu pieņēmēju absolūtais vairākums ir padomju režīmam lojālas personas, citiem vārdiem, leģitimizējot baznīcas sovietizāciju.

Vērts uzsvērt, ka padomju režīma izveidotā baznīcas satversme joprojām lietoja vecos terminus, kā “arhibīskaps”, “Virsvalde”, “sinode”, “prāvests” un “prāvesta iecirknis”, “draudze” un “draudzes padome”, “mācītājs”, tomēr saturiski šie jēdzieni būtiski atšķīrās no tā, ko tie nozīmēja līdz šim. Faktiski padomju režīms izveidoja jaunus amatus, pārvaldes institūcijas, nosaucot tos vecajos vārdos un tādējādi radot iespaidu, ka baznīca turpina darboties kā līdz šim. Realitāte bija gluži pretēja. Vecie nosaukumi bija tikai izkārtnes, aiz kurām slēpās pavisam cits saturs. Protams, savā kodolā arī jaunā pārvaldes sistēma rūpējās par draudzēm un mācītājiem, baznīca dzīvoja, dievkalpojumi notika, tomēr tās darbs bija ievirzīts ļoti šaurā gultnē un tās pašnoteikšanās tiesības un iespējas bija ļoti ierobežotas. Neskatoties uz to, tā saglabāja – daudzos gadījumos gan tikai ārēji

¹⁰ Plašāk par Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas praksi un nodomiem autoritārā režīma laikā Latvijā skat.: Rozentāls 2017, 64–80.

¹¹ Plašāk par Latvijas Evaņģēliski luterisko baznīcu 1944.–1948. gadā skat.: Rozentāls 2017, 87–147; Talonens 2009, 12–134.

un plakātīvi – savu institucionālo raksturu, un tieši tas kļuva par galveno tās pastāvēšanas iemeslu – saglabāties kā institūcijai. Baznīca kā institūcija tika pieciesta, jo bija cilvēki, kuriem bija nepieciešami tās pakalpojumi, tomēr baznīca nekādā ziņā vairs nebija tautas baznīca, nedz valstisks vai sabiedrisks veidojums. Baznīca zaudēja savu tradicionālo lomu un statusu sabiedrībā un tika sovetizēta. Tā varēja darboties tai uzspiestajās robežās, tomēr vien stingrā režīma kontrolē un tikai tad, ja tā sadarbojās ar režīmu un ievēroja režīma intereses. Izvēle nostāties sistēmas pusē, ko pārstāvēja padomju režīmam lojālās baznīcas amatpersonas, sakņojas vēlmē izdzīvot, pasargāt baznīcu no iznīcības. Tomēr šī izvēle ilgākā laikā izrādījās kontrproduktīva un kļuva par vienu no nozīmīgiem iemesliem baznīcas garīgās ietekmes zaudējumam, ko tā padomju laikā piedzīvoja jo īpaši smagi. Baznīcas ietekme samazinājās ļoti strauji. 1938. gadā pie Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas draudzes piederēja 55% Latvijas iedzīvotāju, bet pēc desmit gadiem vairs tikai 11%.¹² Lejupslīde turpinājās arī nākamajos gados – līdz 80. gadu sākuma luteriskā baznīca bija margināla organizācija ar 25 000 draudžu locekļi,¹³ proti, aptuveni 1% Latvijas iedzīvotāju.

Institucionālais sastingums UN

Luteriskā baznīcai arvien vairāk zaudēja savu nozīmi un balsi, draudzes saruka un pārtrauca savu darbību. Baznīca nespēja uzrunāt padomju sabiedrībā uzaugušos cilvēkus, iekapsulējās un nonāca zināma sastinguma stāvoklī.

Tomēr – neskatoties uz savu institucionālo sairumu un baznīcas vadošo amatpersonu ciešo sadarbību ar padomju režīma iestādēm, kas bija raksturīga visām padomju režīma okupētajām vai sociālistiskā bloka valstu baznīcām, luteriskā baznīca arī padomju režīma apstākļos turpināja savu teoloģisko tradīciju, kurai pamati bija ielikti pirms Otrā pasaules

kara. Tradīcijas turpinātāji bija teologi – Kārlis Irbe, Voldemārs Maldonis, Kārlis Kundziņš, Edgars Rumba, Ludvigs Adamovičs, Haralds Biezais, Alberts Freijs un citi, kuri darbojās ļoti plašā un daudzveidīgā teoloģisko domu gaisotnē.

Cits luteriskās baznīcas pašizpratnes aspekts saistījās ar ciešajām attiecībām (cik nu tās padomju režīma apstākļos bija iespējamas) – ar citām Eiropas baznīcām Vācijā, Zviedrijā, Somijā un pasaules luterāņu baznīcu un ekumeniskajām kopībām, jo īpaši ar Pasaules luterāņu federāciju. Luteriskā baznīca Latvijā arī padomju režīma apstākļos ļoti stingri izjuta sevi kā daļu no Eiropas baznīcu kopības, daudzos jautājumos – gan teoloģiskos, gan ētiskos – gāja kopsolī ar norisēm un attīstību, kāda bija vērojama baznīcās Eiropā. Lai arī daudzi politiski un sociāli jautājumi un iniciatīvas, kas kopš 60. gadu vidus mainīja un ietekmēja luteriskās baznīcas Eiropā un izveidoja tās tādas, kādas tās mēs redzam pašlaik, gāja luteriskajai baznīcai Latvijā secen, tomēr tā atradās vienā informatīvā un teoloģiskā telpā ar citām Eiropas baznīcām. Šo kopības un kopīgās tradīcijas izjūtu stiprināja jo īpaši attiecības ar luterisko baznīcu trimdā, ko, protams, ietekmēja daļas trimdinieku skatījums uz luterisko baznīcu Latvijā kā uz padomju varas kontrolētu un pārraudzītu sistēmu. Tomēr, neskatoties uz to, trimdas baznīcas atbalstu baznīcai Latvijā ir grūti pārvērtēt, jo īpaši 80. gados, kad tieši baznīcas ārpus Latvijas atbalsta dēļ – gan informatīvā, gan teoloģiskā, gan arī finansiālā – luteriskajai baznīcai izdevās atjaunot savu uzticības kredītu sabiedrībā un iziet no savas padomju laikā marginalizētās lomas.

Šie aspekti viens otru papildina, starp tiem ir nevis BET, bet UN. Arī tad, ja viņi ir savstarpēji pretrunīgi. Liekot šo pretrunīgo pieredzi starpā BET, pretrunas un pretstatījumi tikai pieaug, bet, ja uzdrošināties redzēt starp tām UN, – iespējama dziedināšana un izlīgums, telpa, kurā pretrunīgais un nesavienojamais, arī nesaprotamais, var pastāvēt kopā¹⁴.

¹² Talonens 2009, 199.

¹³ Šāds skaitlis minēts 1987. gada 18. marta Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas Konsistorijas plenārsēdes protokolā Nr. 3.

¹⁴ Vairāk par “dziedinošā UN” konceptu pagātnes pieredzi (individuālo un sistēmisko) dziedināšanas kontekstā sk.: Baer, Frick-Baer 2015.

Pretošanās kustība

Tieši manis pieminētā atvērtā un daudzveidību akceptējošā teoloģiskā tradīcija bija priekšnoteikums, lai 80. gadu sākumā mainītos vismaz vienas daļas baznīcas mācītāju un draudžu pašizpratne par baznīcu.

1981. gada sākumā regulāri sāka tikties saliedēta opozicionāru grupa, lai “no baznīcas apakšas veidotu spiedienu, kas baznīcas vadību mudinātu kaut ko darīt vai palīdzēt tai kaut ko darīt”.¹⁵ Šo grupu veidoja Aivars Beimanis, Erberts Bikše, Andrejs Kavacis, Modris Plāte, Juris Rubenis, Atis Vackovskis – teologi, kuri bija dzimuši vai auguši padomju laikā un ieguvuši izglītību citās, ar baznīcu nesaistītās jomās. Viņi par savu uzdevumu uzskatīja ne tikai noturēt baznīcu pret padomju režīma antirelīģiskās politikas spiedienu un pret elastīgu sadarbību ar režīmu, bet arī attīstīties un piesaistīt jaunus draudzes locekļus, veicināt baznīcas un kultūras sadarbību, baznīcas laikmetīgumu, baznīcā risinot cilvēkiem aktuālas ikdienas tēmas, kā arī aplūkojot dažādus jautājumus par kultūru, mākslu, psiholoģiju, sociālajām zinātnēm. Par grupas līderi kļuva Modris Plāte.

Konventi turpinājās līdz 1983. gada maijam, kad toreizējais arhibīskaps Jānis Matulis un Konsistorija tos aizliedza. Tad opozīcijas kustība izvēlējās alternatīvu metodi – pārrakstīja baznīcas satversmi. Diemžēl baznīcas vadība šīs aktivitātes uztvēra kā apdraudējumu savām varas pozīcijām, kuras tika aizplīvurotas ar turēšanos pie “nemainīgām” vērtībām un “tēvu” mantojuma. Padomju režīma ietekmes un vajāšanas apstākļos vairākos gadu desmitos baznīcā bija radusies tendence par galveno uzdevumu uzskatīt pašsaglabāšanos, un vēlme nodrošināt pēc iespējas neuzkrītošāku darbību bija kļuvusi par “iekšējo cenzoru” lielākajai daļai baznīcas garīdznieku. Baznīcas vadošo garīdznieku un laju vairākums vēl nebija gatavs pārmaiņas publiski atbalstīt, pat noliedza krīzes pastāvēšanu. Piedzīvojusi sakāvi 1984. gada baznīcas sinodē, bet vēlāk, kad par baznīcas arhibīskapu kļuva Ēriks Mesters, kura centieni 80. gadu beigās pretoties sabiedrības politiskai un garīgai atmodai nonāca pretrunā

ar daudzu mācītāju un teologu uzskatiem par baznīcas un ticības jēgu un uzdevumu, šī grupa un kustība pārtapa par kustību *Atdzimšana un atjaunošana*, kura 1989. gada baznīcas sinodē panāca baznīcas vadības un arhibīskapa maiņu. Šīs kustības darbības rezultātā luteriskā baznīca nostājās sabiedrības un tautas pusē un kļuva par vienu no atmodas procesa līdzdalībniekiem. Ir pilnīgi skaidrs, ka baznīca uz mirkli patiešām kļuva par tautas baznīcu un sevi atkal izjuta kā tautas baznīcu, un spēja mainīt savas sastingušās struktūras un bieži vien liekulīgi reliģisko pasludinājumu. Tās vēsts kļuva politiska un ar konsekvencēm. Jēgpilna tālaika cilvēkam¹⁶.

Pēcpadomju laiks un traumatizācijas ietekme

Pētījumu par norisēm luteriskajā baznīcā šajā laikā tikpat kā vēl nav. Tomēr šobrīd, gandrīz 30 gadus pēc negaidītajām pārmaiņām luteriskajā baznīcā Latvijā un pēc tās iesaistīšanās sabiedriski politiskajās norisēs, ir iespējams izteikt dažus novērojumus. Tie gan būs tikai mani subjektīvie novērojumi.

Vispirms var izdarīt vispārēju secinājumu, ka pēdējo 30 gadu laikā, no vienas puses, allaž ir bijusi spēkā vēlme restaurēt senās baznīcas institucionālo raksturu, atgriezties pie luteriskās baznīcas tradicionālās pirmskara lomas sabiedrībā. Daļa no baznīcas kopējās pašizpratnes un pašizpaušmes ir balstījusies uz šo cerību, es teiktu, ilūziju, ka tas ir iespējams. Var šķīst, ka baznīca tiešām ir liela organizācija, bet tās lielums vairāk ir ģeogrāfisks un strukturāls. Tas ir licis pēdējos 30 gadus tai cīnīties par izdzīvošanu ne mazāk kā padomju laikā, tikai citā frontē. Atgūstot īpašumus, dievnamus, nelielā cilvēku grupa, kas 80. gadu beigās, kā jau minēju, bija ap 25 000 cilvēku, sastapās ar grūti pārvaramām problēmām, kārdinājumiem un nepietiekamiem resursiem. Tas ir licis baznīcai darboties saskaņā ar organizācijas principiem – nospraužot konkrētus mērķus, radot to sasniegšanai atbilstošas struktūras, koordinējot cilvēciskos un finansiālos resursus.

¹⁵ Rubenis 2013.

¹⁶ Plašāk par mācītāju opozīcijas darbību sk.: Rozentāls 2017, 215–270.

ņemot, var pamanīt, ka pēdējo 30 gadu laikā baznīcai nav pārāk labi izdevies atraisīties no padomju režīma laikā ierastajām aizstāvības pozīcijām un apdraudētības sajūtas. Baznīcas izjūta nereti ir, it kā tā atrastos kādu ienaidnieku ielenkumā, un rīcība bieži vien ir saistīta ar atbildi šiem iedomātajiem vai reālajiem pretiniekiem. Pastāv risks, ka šīs apdraudētības sajūtas dēļ baznīca var veidoties kā noslēgta, uz iekšu vērsta sistēma, kura savu

pamatuzdevumu lielā mērā saprot kā padomju laikā – kā izdzīvot, kā noturēties, kā noturēt to, ko mēs uzskatām, bet citi neuzskata par svarīgu. Atturība, distancēšanās un noslēgtība iepretī sabiedriskumam un sabiedrības garīgajām vajadzībām, centieni nākt priekšā ar savu “programmu” var liegt iespēju baznīcai orientēties uz sabiedrību un kļūt par “tautas baznīcu”, un tā var palikt saistoša tikai noteiktam un šauram cilvēku lokam.

VĒRES

- Baer, U.; Frick-Baer, G. (2015) *Kriegserbe in der Seele. Was Kindern und Enkeln der Kriegsgeneration wirklich hilft*. Weinheim : Beltz Verlag.
- Bensch, Rochus (2004) *Neuere baltische Kirchenrechtsgeschichte: Der kirchenverfassungsrechtliche Rahmen des eigenständigen deutschen Kirchenwesens in Lettland und Estland (1919–1939) und die Kirchenverfassungen der Deutschen Ev.-Luth. Kirche Lettlands nach 1991*. Herzberg : Verlag Traugott Bautz.
- Bode, S. (2004) *Die vergessene Generation. Die Kriegskinder brechen ihr Schweigen*. Stuttgart : Klett-Cotta.
- Bode, S. (2004) *Die vergessene Generation. Die Kriegskinder brechen ihr Schweigen*. Stuttgart : Klett-Cotta.
- Bode, S. (2009) *Kriegsenkel. Die Erben der vergessenen Generation*. Stuttgart : Klett-Cotta.
- Gentile, E. (2000) The Sacralization of Politics: Definitions, Interpretations and Reflections on the Question of Secular Religion and Totalitarianism. *Totalitarian Movements and Political Religions*, Vol. 1, 18–55.
- Hauschildt, E; Pohl-Patalong, U. (2013) *Kirche*. Muenchen : Guetersloher Verlagshaus.
- Irbe, K. LVVA, 1370. f., 1. apr., 10. l., 1. lp.
- Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas (LELB) Konsistorijas plenārsēdes protokols Nr. 3, 1987. gada 18. marts. LELB arhīvs, 1. f., 3. apr., 42. l., lp. nav numurētas.
- Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas 1928. gada Satversme.
- Lohre, M. (2016) *Das Erbe der Kriegsenkel. Was das Schweigen der Eltern mit uns macht*. Muenchen : Gueterslohner Verlagshaus.
- Lueck, W. (2006) *Die Zukunft der Kirche. Evangelischen Gemeinden im 21. Jahrhundert*. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Maier, H. (1993) Die totalitaere Herausforderung und die Kirchen. Heydemann, G.; Kettenacker, L. (red.) *Kirchen in der Diktatur. Drittes Reich und SED-Staat*. Goettingen : Vandenhoeck & Ruprecht.
- Radebold, H.; Bohleber, W.; Zinnecker, J. (2008) *Transgenerationale Weitergabe kriegsbelasteter Kindheiten. Interdisziplinäre Studien zur Nachhaltigkeit historischer Erfahrungen ueber vier Generationen*. Weinheim, Muenchen : Juventa Verlag.
- Reddemann, L. (2015) *Kriegskinder und Kriegsenkel in der Psychotherapie. Folgen der NS-Zeit und des Zweiten Weltkriegs erkennen und bearbeiten - Eine Annaeherung*. Stuttgart : Klett-Cotta.
- Rozentāls, L. (2017) *Izdzīvošana. Sinodālais pārvaldes princips Latvijas Evaņģēliski luteriskajā baznīcā 1948.–1984. gadā*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds.
- Rubenis, J. Intervija 2013. gada 27. martā.
- Talonens, J. (2009) *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga : Luteriskā mantojuma fonds.
- Tschoerner, H. (2005) *Kirchenordnungen und Statute der Evangelisch-Lutherischen Kirche in Russland – von 1832 bis 1924. Beitrage zur Geschichte der evangelisch-lutherischen Kirche Russlands: 4/1*. Erlangen : Martin-Luther-Verlag.
- Ustorf, A. (2008) *Wir Kinder der Kriegskinder. Die Generation im Schatten des zweiten Weltkriegs*. Freiburg im Breisgau : Herder.
- Voegelin, E. (1993) *Die politischen Religion*. Munchen : Wilhelm Fink Verlag.

LATVIJAS EVAŅĢĒLISKI LUTERISKO BAZNĪCU EKLESIOLOĢISKĀ PĒCTECĪBA

Jāna Jēruma-Grīnberga, Lielbritānijas Luterāņu baznīcas emeritētā bīskape un Rīgas Sv. Pestītāja Anglikāņu draudzes mācītāja, guvusi bakalaura grādu bioķīmijā Londonas Universitātes koledžā, teoloģisko izglītību Midlseksas Universitātes Oukhilas (*Oak Hill*) koledžā. Daudzu rakstu autore angļu un latviešu valodā par teoloģiskām (ekumenisms, luterāņu teoloģija un liturģija) un muzikālām tēmām.

Raksturvārdi: Baznīca, eklesioloģija, pēctecība, vienotība.

arvien saglabā baznīcas raksturu, kā arī savu īpašo misiju?

Pēdējos mēnešos ir aktualizējies jautājums par Latvijas Evaņģēliski luteriskās Baznīcas (LELB) attiecībām ar Latvijas Evaņģēliski luterisko Baznīcu ārpus Latvijas (LELBĀL). Sarunas, kuras brīžiem ir pārvērtušas pat par mūsdienu konfliktu, kas nonācis mediju redzes lokā, bieži grozās ap vienu jautājumu: vai LELB ir vienīgā tiesīgā pirms Otrā pasaules kara pastāvošās baznīcas pēctece un mantiniece? Vai LELBĀL arī ir pēctece vai pat – vienīgā patiesā pēctece? Pats par sevi saprotams, ka šādā rakstā nav iespējams definitīvi atbildēt uz juridisku jautājumu, kas ir jau arī nonācis gan tiesu, gan Saeimas priekšā. Mērķis ir cits: apskatīt LELB un LELBĀL pēctecību nevis juridiskā plāksnē, bet skatoties uz baznīcas esamību. Kas ir baznīcu būtība, definējot to no teoloģiskā viedokļa? Kas nodrošina baznīcas kontinuitāti – resp., kā mēs varam spriest par to, ka jebkura baznīca, gadiem ejot, vēl

Baznīcas vienotība pirmajos gadsimteņos

Pirmkārt, kas ir baznīca un kā tā risina konfliktus un veido vienotību? Kā var definēt vai izprast Baznīcas (kādas atsevišķas struktūras), Baznīcas (vienas svētas, vispārējas un katoliskas vienības) vai baznīcu (vairāku neatkarīgu struktūru dalīto telpu) būtību? Protams, ka tas ir jautājums, par kuru ir daudz grāmatu un zinātnisku rakstu. Baznīcu pašizpratne un baznīcas būtība ir veidojusies un pārveidojusies cauri gadsimteņiem. Teoloģijas nozare, kura nodarbojas ar mācībām par baznīcu, ar baznīcas doktrinālo pamatu, ir eklesioloģija. Bet agrās baznīcas tēvu rakstos šo vārdu neatrod, jo tas ir radies tikai 19. gs. Toties jautājumi par to, kas ir baznīca, kā to raksturot, kā veidojas cilvēku piederība Baznīcai un kas ir ortodoksas kristietības robežas, kristietības vēsturē parādās jau ļoti agri. Pelūzijas Izidors (miris ap 450. g.) esot

rakstījis, ka baznīca ir “svēto asambleja, kuru vieno pareiza ticība un izeils dzīves veids”¹. Pēc britu teologa Alistera Mekgrāta domām, kopējais uzskats agrīnajā baznīcā bija šāds:

Baznīca ir garīga sabiedrība, kura atvieto Israēlu kā Dieva cilts;

Kristus vieno visus kristiešus neatkarīgi no izcelsmes;

Baznīca ir patiesas kristīgas mācības glabātuve;

Baznīca ietver visus pasaules ticīgos, lai veicinātu viņu izaugsmi ticībā un svētumā.²

Tomēr pat paviršākais ieskats agrās baznīcas vēsturē norāda uz to, ka tai jau no pašiem sākumiem bija neiedomājami stipra tieksme iekšēji dalīties un nonākt brīžiem pat ļoti asiņainā konfliktā dažādu teoloģisku atšķirību dēļ. Jau Jaunajā Derībā lasām par domstarpībām, kā iekļaut kristiešu saimē tos, kas nebija jūdu izcelsmes.

“Daži, kas bija ieradušies [Antiohijā] no Jūdejas, mācīja brāļus: “Ja jūs netiekat apgrāzīti, kā to prasa Mozus likums, jūs nevarat tikt glābti.” Pāvīlam un Barnabam ar viņiem izcēlās nesaskaņas un ass strīds. Tad nolēma, ka Pāvils un Barnaba un vēl citi brāļi dosies uz Jeruzalemi pie apustuļiem un presbiteriem apspriest šo jautājumu. Bet daži ticīgi farizeji cēla iebildumus: “Pagāni ir jāapgrāza un jāpavēl tiem ievērot Mozus bauslību.” Tad apustuļi un presbiteri sapulcējās, lai šo lietu izskatītu. Izcēlās ass strīds ..” (Apustuļu darbi 15. 1, 2, 5–7; šeit un turpmāk Latvijas Bībeles biedrības jaunais tulkojums.)³

Iespējami pazīstamākais konflikts – starp agrīno teologu Ārija un Atanazija piekritējiem – noveda pie asiņainām kaujām, īpaši tad, kad iesaistījās Romas imperatori Konstantīns (272–337) un viņa dēls Konstantījs (317–361). Konflikta pamatā centrējās ap Ārija uzskatu, ka Jēzus Kristus, lai gan Dieva Dēls, nav ar tādu pašu dievišķu raksturu kā Tēvs. Kā atzīmē 5. gs. vēsturnieks Sokrāts Sholastiķis, Ārijs uzskatīja: “Ja Tēvs dzemdināja Dēlu, tad tam,

kurš tika dzemdināts, ir esamības sākums: un no tā ir skaidrs, ka bija laiks, kad Dēla nebija. Ir neizbēgami secināt, ka viņa būtība ceļas no ‘nebūtības’.”⁴

Par šādiem un līdzīgiem teoloģiskiem jautājumiem (Kristus persona, Trīsvienības raksturs, Svētā Gara izcelsme un *filioque* kontroversija) Baznīca pirmajos piecos gadsimtenos nonāca gandrīz nepārtrauktās sadursmēs. Tajā pašā laikā vēl arvien pastāvēja drauds kristīgajai ticībai no grieķu un romiešu politeistiskiem pasaules uzskatiem; pēc 330. gada imperators Juliāns ar iesauku Apostāts pat īslaicīgi centās atgriezt Romas impēriju pie agrākās pagānu ticības, reizē veidojot pirmo ikonoklastisko vilni baznīcas vēsturē, iznīcinot gan baznīcas, gan svētvietas.

Ar šo ievadu gribu norādīt, ka kristiešu baznīca arī savos pirmsākumos ir dzīvojuši domstarpību un konfliktu apstākļos. Labākajos brīžos izlīgumu meklēja koncilos vai padomēs, kuru sastāvu veidoja apustuļi, vēlāk bīskapi, mācītāji un teologi. Apustuļu darbu 15. nodaļa apraksta lēmumpieņemšanas procesu – vispirms ass strīds; tad visi uzklaua Pētera sacīto, pēc tam Pāvila un Barnabas stāstu; visbeidzot Jēkabs, Jēzus brālis, visu rezumē un iesaka risinājumu. Pēc tam vienprātīgi tiek sūtīta delegācija ar vēstuli uz Antiohiju, lai paziņotu Jeruzalemes padomes vai koncila lēmumu. Kopumā tas viss veido veiksmīgu mediācijas procesu.

Luterisko baznīcu raksturs

Gadu simteņiem ejot, radās jautājumi par to, kas tieši ir Baznīca; kur ir Baznīcas un baznīcu robežas; kas ir leģitīma baznīca, resp., kur var atrast Kristus mācību un sekotāju pēctečus; kā baznīcas veido attiecības pēc Lielās shizmas 1054. gadā un, vēl vairāk, pēc reformācijas 16. gs. un no tās izrietošām pārmaiņām baznīcu pasaulē. Luterāņu definīcija, lakoniski un skaidri izteikta, ir atrodama Augsburgas Ticības apliecībā:

“7. artikuls *Par baznīcu*

Tāpat māca, ka ir viena svēta baznīca, caur visiem laikiem pastāvoša. Bet baznīca ir

¹ Šeit un tālāk autores tulkojumi no angļu valodas. Pieejams: <https://www.biblicaltraining.org/library/isisidore-pelusium> (19.05.2018.).

² McGrath 2001.

³ Bībele 2012.

⁴ Pieejams: <http://www.ccel.org/ccel/schaff/npnf/202.ii.iv.v.html> (19.05.2018.).

svēto kopība, kurā skaidri māca Evaņģēliju un pareizi pārvalda sakramentus.

Un patiesai baznīcas vienībai jau pietiek ar vienprātību par Evaņģēlija mācību un par sakramentu pārvaldīšanu. Nav nepieciešams, ka visur ir vienādas cilvēku tradīcijas jeb riti un ceremonijas, ko ir ieviesuši cilvēki. Kā Pavils saka: “Viena ticība, viena Kristība, viens visu Dievs un Tēvs...” (Ef. 4:5–6)

8. artikuls *Kas tad ir baznīca?*

Lai gan baznīca īstā nozīmē ir svēto un patiesi ticīgo kopība, tomēr, tā kā šajā dzīvē viņā ir daudz liekuļu un ļaunu, ir pieļaujams sakramentus saņemt pat no necienīgiem priesteriem, un tas tā pēc Kristus vārdiem: “Uz Mozus krēsla ir nosēdušies rakstu mācītāji un farizeji ..” (Mt. 23:2) Gan sakramenti, gan vārds Kristus pavēles un iestādījuma dēļ ir iedarbīgi, pat ja tos pasniedz un sludina ļauni un bezdievīgi priesteri.

Mēs noraidām donātistus un tiem līdzīgus, kuri noliedza bezdievīgo priesteru kalpošanas iespēju baznīcā un turēja tādu kalpošanu par nederīgu un neiedarbīgu.”⁵

Savā 1539. gada rakstā *Par Konsilijiem un Baznīcu* Mārtiņš Luters iezīmē septiņas īsas Dievu ļaužu kopienas pazīmes⁶:

1. Dieva Vārds kā pirmā un galvenā pazīme. Kur Dieva Vārdu sprediķo, tam tic, to sludina un dzīvo, mums nebūtu jāšaubās, ka tur pastāv īstā baznīca. Ja būtu tikai viena pazīme, tad ar šo pietiktu.
2. Svētā Kristība ir publika zīme un svēts īpašums, kas Dieva ļaudis svētus dara.
3. Dievgalda sakraments. M. Luters uzsver to, ka sakraments jāpārvalda, jāsaņem un tam jātic, kā Kristus to iestādījis.
4. Grēku nožēla un atlaišana.
5. Ordinēti mācītāji, kompetenti un izvēlēti pārvaldīt Dieva Vārdu, Sakramentus un grēku atlaišanu.
6. Lūgšanas, publiska pielūgsmē un pateicība Dievam – tātad publiski dievkalpojumi.
7. Ciešanas svētā krusta zīmē (tātad krusta, nevis goda teoloģija).

⁵ Pieejams: <http://www.janabaznica.lv/luters/augsburgas-ticibas-aplieciba/i-dala-5-8-artikuli/> (19.05.2018.).

⁶ Luther 1539.

Šādu vai līdzīgu formulējumu luterāņu baznīcas ir cauri gadu simtiem arī atzinušas. Ir vērts atzīmēt, ka baznīcu vai draudžu leģitimitāti neveido to statuss vai stāvoklis iepretī valsts iestādēm. Toties varam atšķirt vairākus kritērijus, kas piešķir kādai baznīcai vai konfesijai iekšēju integritāti un leģitimitāti baznīcu ekumeniskajā kontekstā un pasaules acīs.

Baznīcas leģitimitātes iespējamie kritēriji

Pirmais kritērijs: Baznīcas kopienas teoloģiskās nostādnes un eklesioloģija atbilst konfesijai, kurai tā pieder.

Luterāņu gadījumā baznīcu darbībā un doktrīnās būtu jābūt saskatāmām iepriekš minētajām pazīmēm, kā tās definējis M. Luters. Parasti arī luterāņu baznīcu satversmēs atrodam formulējumus, kas izsaka piekrišanu vēsturiskajām Ticības apliecībām, Augsburgas Ticības apliecībai (vai arī pilnajai Vienprātības grāmatai). Piem., Amerikas Evaņģēliski luteriskās baznīcas satversmē par ticības pamatiem minēts, ka

Baznīca apliecina ticību Trīsvienīgajam Dievam; apliecina, ka Jēzus Kristus ir Kungs un Pestītājs; un evaņģēlijam ir Dieva spēks pestīt visus ticīgos;

Dieva Vārda pasludināšana iekļauj gan bauslību, gan evaņģēliju, tā atklājot gan tiesu, gan žēlastību;

Baznīca apstiprina, ka kanoniskie Raksti Vecajā un Jaunajā Derībā ir Dieva Vārds un Baznīcas sludināšanas, ticības un dzīves autoritatīvais avots n norma;

Baznīca apstiprina Apustuļu, Nikejas un Atanazija Ticības apliecības kā patiesas ticības izpausmes;

Baznīca pieņem nemainīto Augsburgas Ticības apliecību (*Confessio Augustana*, CA) kā patiesu evaņģēlija liecinieci un apliecina savu vienotību ticībā un mācībā ar visām citām baznīcām, kas līdzīgi pieņem CA mācību;

Baznīca pieņem citus ticību apliecinošus rakstus Vienprātības grāmatā, t. i., CA Apoloģiju, Šmalkaldes Artikulu, Traktātu, Mazo un Lielo Katehismu un Konkordijas formulu kā Baznīcas ticības pamatotas interpretācijas;

Baznīca apliecina Evaņģēliju, Svētajos Rakstos pierakstītu un ekumeniskajās un

luteriskajās Ticības apliecībās pasludinātu, kā Dieva spēku radīt un uzturēt Baznīcu Dieva misijai pasaulē.⁷

LELB Satversmes preambula piemin ļoti līdzīgus faktorus kā savas baznīcas ticības pamatu veidotājus:

“Latvijas evaņģēliski luteriskā Baznīca ir celta uz apustuļu un praviešu pamata, kur stūra akmens ir Kristus Jēzus. Tās pamats, likums un mēraukla ir Vecās un Jaunās Derības grāmatas, jo tās ir patiesas un uzticamas Trīsvienīgā Dieva vārds, kurā Viņš uz mums runā un pie mums darbojas ar likumu un evaņģēliju, tiesu un žēlastību.

Latvija (*sic!*) evaņģēliski luteriskās Baznīcas mācībai un dzīvei saistoša kopības izpausme, kurā parādās Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas vienprātība un norobežošanās no herēzēm un shizmām, ir no senbaznīcas mantotās Apustuļu, Nikejas-Konstantinopoles un Atanasija ticības apliecības, kā arī reformācijas ticības apliecības, kas apkopotas “Liber Concordiae” [Vienprātības grāmatā].”⁸

Arī **LELBĀL** Darbības noteikumos atrodam līdzīgus pamatus:

“Šos noteikumus pieņemot, latviešu evaņģēliski luteriskās draudzes ārpus Latvijas robežām, ticot Dieva taisnībai un Jēzus Kristus evaņģēlijam, lūdz Dieva svētību un brīvību latviešu tautai, lai, kopā ar kristīgiem brāļiem un māsām tēvmē, varētu ar Dieva vārdiem un sakramentiem izkopt sevi par ķēnišķīgu priesterību, svētu cilti, Dieva īpašiem ļaudīm, pasludinot tā varenību, kas mūs no tumsas ir aicinājis savā brīnišķīgajā gaismā (1. Pētera vēstule 2:9) ..

Baznīcas draudzes atzīst Baznīcas vadītājas personas un iestādes, atbalsta Baznīcu garīgi un materiāli, un uzskata par savu mācības avotu Vecās un Jaunās Derības kanoniskās grāmatas, atzīst Apustuļu, Nīkajas un Atanasija ticības apliecības, nepārgrozīto Augsburgas konfesiju, Mārtiņa Lutera Lielo un Mazo

katķismu un citus Vienprātības grāmatā (Liber Concordiae) sakopotos rakstus.”⁹

Abas šīs preambulas atšķiras no **1928. gada LELB Satversmes**:

“Latvijas Evaņģēliski Luteriskā Baznīca, kā Kristus un viņa evaņģēlija organizēta draudze, uzskata vecās un jaunās derības kanoniskās grāmatas par savu vienīgo mācības un dzīves pamatu un pieņem par savu vienīgo mācības un dzīves pamatu un pieņem kā Svēto Rakstu paskaidrojumus Kristīgās draudzes vēstures gaitā izcēlušās tā sauktās:

Apustuļu, Nikejas un Atanāzija ticības apliecības, nepārgrozīto Augsburgas konfesiju, Mārtiņa Lutera Mazo Katķismu un citus Vienprātības grāmatā “Liber Concordiae” sakopotos rakstus.

Uz šī negrozāmā pamata stāvēdama un paļaudamās uz Trīsvienīgā Dieva žēlastību, Latvijas Evaņģēliski Luteriskā Baznīca grib ar Dieva vārdu un sakramentiem izkopt sevi par ķēniņu priesterību, svētu cilti, Dieva īpašiem ļaudīm un pasludināt tā tikumus, kas mūs aicinājis no tumsības pie savas brīnišķīgas gaismas (1. Pēt. Gr. 2. nod. 9. p.).”¹⁰

Toties, par spīti atšķirībām un dažādiem uzsvāriem, ir skaidrs, ka pamati visām šīm preambulām ir vieni un tie paši – Bībele, Vienprātības grāmatā, vēsturiskās ekumeniskās un luteriskās ticības apliecības. Protams, ka varētu arī iedziļināties visu baznīcu darbībā un dzīvē, lai pārbaudītu, vai tiešām baznīcas aktivitātes, teoloģiskā izglītība un kalpošana atbilst šiem pamatprincipiem. Iespējams, ka reālā izpausme vai substance brīžiem arī ne gluži atbilst Satversmē paustajiem pamatiem; bet šie fundamenti vienmēr var kalpot kā mēraukla vai norma, pret kuru baznīca var atkārtoti pārbaudīt sevi un savu atbilstību luterāņu baznīcu centrālajām premisām.

Otrais kritērijs: Baznīcas mācība ir autentiski kristīga, resp., tiek nodota apustuļu mācība – evaņģēlija vēsts – kontinuitātē ar Kristus vēsti, kuru mūsu Kungs nodeva saviem mācekļiem.

⁷ Pieejams: download.elca.org/ELCA_Resource_Repository/Constitutions_Bylaws_and_Continuing_Resolutions_of_the_ELCA.pdf (19.05.2018.).

⁸ Pieejams: www.lelb.lv/lv/?ct=satversme (19.05.2018.).

⁹ Pieejams: www.lelbal.org/lv/ (19.05.2018.).

¹⁰ Latvijas Evaņģēliskās Luteriskās Baznīcas Satversme 1957.

Pāvils savā pirmajā vēstulē Korintas baznīcai raksta:

“Brāļi, daru jums zināmu evaņģēliju, ko jums pasludināju un ko jūs arī pieņēmt un kurā pastāvat. Caur to jūs arī tiekat glābti, ja vien stingri turaties pie tā, ko esmu jums pasludinājis. Citādi velti esat sākuši ticēt. Vispirms es jums nodevu to, ko pats esmu saņēmis: Kristus mira par mūsu grēkiem, pēc Rakstiem, un tika guldīts kapā un trešajā dienā augšāmcelās, pēc Rakstiem, un parādījās Kēfam, pēc tam tiem divpadsmit, pēc tam parādījās vienlaikus vairāk nekā piecsimt brāļiem, no kuriem lielākā daļa vēl ir dzīvi, bet daži jau aizmiguši, pēc tam parādījās Jēkabam, pēc tam visiem apustuļiem, un kā vispēdējam viņš parādījās man kā tādām priekšlaicīgi dzimušam.”¹¹

Gandrīz 2000 gadus vēlāk Pasaules Luterāņu federācija (kuras locekles ir gan LELBĀL – jau no dibināšanas 1947. gadā, gan LELB) savā Lundas Paziņojumā (LP) rakstīja šādi:

“Šīs misijas nodošana (*traditio*), kurā Svētais Gars dara Kristu klātesošu caur Svēto Garu, ir apustuliskās tradīcijas pamatnozīme.

Apustuliskā tradīcija baznīcā nozīmē pastāvīgo baznīcas raksturīpašību kontinuitāti, t. i., apustuliskās ticības apliecināšanu; Evaņģēlija pasludināšanu un Svēto Rakstu uzticamu tulkošanu; Kristību un Svētā Vakarēdiena svinēšanu; kalpošanas darbu un tā tālāku nodošanu; kopību lūgšanā, mīlestībā, priekā un ciešanās; kalpošanu slimajiem un trūcīgajiem; vienotību vietējās baznīcās un dalīšanos ar tām dāvanām, kuras Kungs ir ikvienam dāvējis. Kontinuitāte šajā tradīcijā ir apustuliskā sukcesija.”¹² (Lundas Paziņojums, 2007)

Šai iekšējai sukcesijai jeb pēctecībai var būt arī ārejas pazīmes. Romas Katoļu un Anglikāņu baznīcā liels uzsvars tiek likts uz redzamo apustulisko sukcesiju, kuru “garantē” bīskapu konsekrēšana un mācītāju ordinēšana it kā nelauztā pēctecībā ar apustuļiem. Toties LP šo sukcesijas izpratni apraksta nedaudz nosacītā veidā:

“Episkopālas kalpošanas kontinuitāte ir svarīga baznīcas apustuliskajai sūtībai. Kalpot

baznīcas apustuliskās misijas kontinuitātei ir ‘episkopālas sukcesijas’ primārais mērķis un nozīme. Šādu sukcesiju apliecina uzticama apustuliskās misijas pārraudzības tālāknodešana, kas pauž baznīcas uzticēšanos Dievam, ka Viņš uzturēs baznīcu uzticamībā. Roku uzlikšana ir lūgšana par piešķirtā amata izpildīšanu; baznīca ir pārliecināta, ka caur gadsimteņiem Dievs ir uz šo lūgšanu atbildējis un turpinās atbildēt. Kontinuitātei episkopālā amatā ir jāapliecina baznīcas uzticamība tās apustuliskajai misijai, bet tā to negarantē. Pat tad, ja episkopāla kalpošana izrādās neuzticama, kas ir iespējams un ir arī gadījies, Dieva uzticamība satur baznīcu patiesībā.”¹³

Tāpat vēsturiskā episkopālā sukcesija ir rādītājs, bet ne garantija baznīcas vietai patiesajā baznīcu pēctecībā; uz pēdējo norāda tikai iepriekš minēto raksturīpašību kontinuitāte.

Trešais kritērijs: Baznīca ieņem vietu pasaules ekumenē un tiek uzskatīta par leģitīmu baznīcu.

Gan LELB, gan LELBĀL ir Pasaules Luterāņu federācijas (PLF) locekles. LELBĀL, kā jau agrāk minēts, ir starp PLF dibinātājiem; un arhibīskaps Teodors Grīnbergs arī kalpoja pirmajā PLF Izpildkomitejā.¹⁴ LELB tika uzņemta PLF 1963. gadā. PLF Satversmes ievads:

“PLF ir baznīcu kopiena, kas sludina trīsvienīgo Dievu, piekrit Dieva Vārda sludināšanā un ir vienotas kanceles un altāra sadraudzībā. PLF apliecina vienu svētu, katolisku un apustulisku baznīcu, un ir apņēmusies kalpot kristiešu vienotībai visur pasaulē.”¹⁵

Tāpat lielākā luterāņu kopiena ar 145 baznīcām un pāri par 74 miljoniem dvēseļu uzskata gan LELB, gan LELBĀL par autentiskām luteriskām baznīcām.

To pašu var teikt par Porvo komūniju, kura iekļauj Ziemeļvalstu, Baltijas un Lielbritānijas luterāņu baznīcas, kā arī anglikāņus Lielbritānijā, Īrijā, Spānijā un Portugālē.

¹¹ 1 Kor. 15. 1–9.

¹² Pieejams: ecumenism.net/archive/docu/2007_lwf_lund_episcopal_ministry_apostolicity_church_en.pdf, 29 (19.05.2018.).

¹³ Pieejams: ecumenism.net/archive/docu/2007_lwf_lund_episcopal_ministry_apostolicity_church_en.pdf, 56 (19.05.2018.).

¹⁴ Wengert et al. 2017.

¹⁵ Pieejams: www.lutheranworld.org/sites/default/files/Constitution%20EN%20final_0.pdf (19.05.2018.).

LELB šajā ekumeniskajā komūnijā nekad nav iestājusies, bet ir ar novērotājas statusu jau kopš 1994. gada. LELBĀL ir pilntiesīga locekle tajā kopš 2014. gada.

Porvo Kopējā deklarācija vēsta:

“Porvo kopiena uzskata, ka visu baznīcu – dalībnieču ticība, kalpošana un garīgums sakņojas apustuliskās Baznīcas tradīcijā. Mēs uzturam kontinuitāti ar patristisko un Viduslaiku posmiem gan tieši, gan caur Reformācijas laika attīstībām. Mēs katrs uzskatām, ka mūsu baznīca ir daļa no vienas, svētas, katoliskas Jēzus Kristus baznīcas, un patiesi piedalās Dieva ļaužu vienotajā apustuliskajā misijā ..” (Porvo Kopīgā deklarācija, B7)¹⁶

Ceturtais kritērijs: reizē vienkāršākais un visgrūtāk pierādāmais – pats Kristus uzskatīja, ka Viņa mācekļus atpazīs no tā, ka tos vieno savstarpēja cieņa un mīlestība.

“Es jums dodu jaunu bausli – mīliet cits citu! Kā es esmu mīlējis jūs, tā arī jūs mīliet cits citu. Ja jums būs mīlestība savā starpā, visi zinās, ka jūs esat mani mācekļi.” (Jāņa ev. 13. 34, 35)

Būtībā šī Jēzus pavēle, izteikta tikai dažas stundas, pirms Viņš devās krusta nāvē, ir svarīgākā norma baznīcām; bet ētisku apsvērumu dēļ šajā rakstā savstarpējas mīlestības un cieņas klātesamība LELB/LELBĀL iekšējās un ārējās attiecībās netiks analizēta.

Juridiskā leģitimitāte

Blakus šīm būtiskajām pazīmēm ir jautājums arī par to, vai konkrētai baznīcai tiek piešķirta juridiska leģitimitāte no valsts, kurā tā atrodas un kalpo. Luterāņu baznīcām dažādos laikos un valstīs ir bijušas atšķirīgas struktūras, baznīcas pārvaldes sistēmas un arī attiecības ar valsts varu. Dažas baznīcas, piem., Zviedrijas Baznīca, ir saglabājušas stipri episkopālu sistēmu; ASV baznīcām (Amerikas Evaņģēliski luteriskajai baznīcai, Luterāņu Baznīcai – Misūri Sinodei, arī Viskonsinas Evaņģēliski luteriskajai sinodei) ir sinodāli kongregacionāla pārvalde, kur lielākā daļa lemtspējas un varas paliek draudžu rokās un bīskapiem ir ierobežotas tiesības noteikt baznīcā un draudzēs

notiekošo. Ziemeļvalstu luterāņu baznīcas vēl nesēn skaitījās valsts baznīcas, kur bija ciešas attiecības starp abām iestādēm, kamēr daudzviet pasaulē baznīca un valsts ir absolūti šķirtas (tā, piem., Latvijas Republikas Satversmes 99. pantā teikts: “Ikvienam ir tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību. Baznīca ir atdalīta no valsts.”). Vēl citur – piem., Ķīnā agrākos gados, Saūda Arābijā vēl pašlaik, baznīcai ir bijis aizliegts atklāti pastāvēt. Bet ir ļoti svarīgi saprast, ka valsts likumdošana piešķir baznīcai leģitimitāti tikai šajā šaurajā nozīmē, resp., tās attiecībās ar valsti. Piem., tas, ka Ķīnas valdība ilgu gadu aizliedza baznīcām pastāvēt, nenozīmē, ka pagrīdes baznīcas, kuras turpināja darboties, nebija īstas baznīcas.

Secinājumi

Par LELB un LELBĀL domājot, nav pamata šaubīties, ka abas šīs Baznīcas ir autentiskas kristīgas un luteriskas Baznīcas. Par to liecina to satversmes, kontinuitāte apustuliskajā mācībā un vieta ekumeniskajā pasaulē. Abas savā kalpošanā un mācībā ir vienotas ar citām baznīcām dažādos veidos un līmeņos. Tāpat arī nav pamata apšaubīt, ka LELB vai LELBĀL draudzes veido “svēto kopība[s], kurā skaidri māca Evaņģēliju un pareizi pārvalda sakramentus”. Savos Kopīgajos noteikumos un citur abas Baznīcas apstiprina, ka tās “vieno kopīga izcelšanās, vēsture, valoda, ticība un sakramenti”¹⁷. Līdz ar to abu Baznīcu pēctecība ar pirmskara LELB ir no eklesioloģiskā viedokļa jau apstiprināta, lai gan ne viena, ne otra baznīca nav identiska savā būtībā ar savu priekšteci.

Par abu šo Baznīcu attiecībām ar Latvijas valsti un tās juridiskām prasībām, tātad arī par juridisko pēctecību, ir jāspriež attiecīgajām iestādēm. Bet tas nemaina eklesioloģisko konstatējumu, ka abas Baznīcas ir pēctecībā jeb sukcesijā ar pirmskara LELB un ar kristīgo Baznīcu cauri gadu simteņiem.

¹⁶ Pieejams: www.porvoocommunion.org/porvoocommunion/statement/ (19.05.2018.).

¹⁷ Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas Gada grāmata 1998, 280.

VĒRES

Bībele (2012). Rīga : Latvijas Bībeles biedrība.

Chadwick, Henry (1993) *The Penguin History of the Church: The Early Church*. London : Penguin.

Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas Gadagrāmata (1998) Rīga : Svētdienas Rīts.

Latvijas Evaņģēliskās Luteriskās Baznīcas Satversme (13.03.1957.) Londona.

Luther, M. ([1539] 1966) On the Councils and the Church. *Luther's Works*, Vol. 41. Fortress Press.

McCain, P. T.; Engelbrecht, E. A.; Baker, R. C.; Veith, G. E. (2006) *Concordia: The Lutheran Confessions*. Saint Louis : Concordia Publishing House.

McGrath, A. E. (2001) *Christian Theology, an Introduction*. Oxford : Blackwell Publishing.

Wengert, T. J.; Granquist, M. A.; Haemig, M. J.; Kolb, R.; Mattes, M. C.; Strom, J. (eds.) (2017) *Dictionary of Luther and the Lutheran Traditions*. Grand Rapids : Baker Academic.

NO KONFLIKTA UZ KOPIĪBU – CIKTĀL IESPĒJAMA KOPIĒGA BAZNĪCAS SVINĒŠANA?

Dace Balode kopš 2000. gada strādā LU Teoloģijas fakultātē, pašlaik ir šīs fakultātes dekāne un profesore Bībeles teoloģijā. Teoloģiju viņa ir studējusi LU, kā arī Bāzeles un Bernes Teoloģijas fakultātē, sadarbojoties ar Šveices Jaunās Derības pētnieku profesoru Ulrihu Lucu (*Ulrich Luz*). Doktora diplomu ieguvusi Tartu Universitātes Teoloģijas fakultātē. Akadēmiskās intereses saistās ar biblisko teoloģiju un tekstu interpretācijas teorijām un vēsturi, kā arī sievietes lomu kristīgajā tradīcijā. Šajās jomās viņa publicējusi savus pētniecības darbus, tostarp monogrāfiju *Gottesdienst in Korinth* (Dievkalpojums Korintā, 2011), kas veltīta kristīgā dievkalpojuma pirmsākumiem. Viņa ir Eiropas sieviešu teologu apvienības valdes locekle. 2018. gadā ordinēta Latvijas Evaņģēliski luteriskajā baznīcā ārpus Latvijas.

Raksturvārdi: ekumene, ekumeniskais dialogs, katoļu-luterāņu dialogs.

2017. gadā tika atzīmēta reformācijas piecsimtgade. Neapšaubāmi, tām baznīcām, un īpaši evaņģēliski luteriskajai baznīcai, kas atsaucas uz Mārtiņa Lutera teoloģiju, tas bija liels notikums. Tomēr jājautā, vai šis notikums ir nozīmīgs arī plašākā ekumeniskā skatījumā? Vai baznīcas var vienoties šīs norises svinībās? Vai evaņģēliski luteriskā un Romas Katoļu baznīca, kas taču, pateicoties tieši reformācijas procesiem, ir gadsimtus gājušas dažādus ceļus, var kopā atzīmēt reformācijas gadadienu? 2017. gads rādīja, ka tomēr ir pietiekami daudz kopīgas luterāņu un katoļu starpā, ka kopīgas svinības patiešām arī norisinājās, no kurām visievērojamākās bija Lundā 31. oktobrī. Tajās piedalījās Pasaules Luterāņu federācijas prezidents bīskaps Munibs Junāns un pāvests Francisks. Šo luteriskās reformācijas gadadienu gaidot, luterāņu un katoļu teologi izstrādāja kopīgu dokumentu *No konflikta un vienotību*.

Ekumeniskā kustība ir kļuvusi īpaši nozīmīga 20. gadsimtā, pēc šķelšanās gadu tūkstoša tas nu jau iegājis vēsturē kā “ekumeniskais gadsimts”.¹ Jau pēc Halcedonas koncila 451. gadā atdalījās kristieši, kuri tagad veido senās Austrumu baznīcas (piem., koptu, armēņu u. c.), nākamā lielā shizma starp Rietumu un Austrumu kristiešiem notika 1054. gadā ar abpusēju ekskomunikāciju. 1521. gada 3. janvārī ar bullu *Decet Romanum Pontificem* M. Luters tika izslēgts no baznīcas, tādējādi noslēdzot ārējo saišu saraušanu starp māģistrātu un reformatoru. Reformācija 16. gs. veicināja baznīcas pluralizēšanos un sadalīšanos dažādās konfesijās un denomenācijās. Ilgus gadsimtus uzkrātā šķiršanās pieredze noteica attiecības baznīcu starpā, un arī vēl pašlaik ekumeniskais dialogs nebūt neaptver visas baznīcas visos līmeņos. Tomēr 20. gs. ieguvums ir vismaz tas, ka kristietības sadalītība vairs nav pieņemama kā pašsaprotama.²

¹ Meyer 2015.

² Turpat.

Jau pirms Pirmā pasaules kara sākās baznīcu dialogi, to tālāko norisi apgrūtināja pasaules kari, kuros tika ierautas pasaules valstis, tomēr arī šo humāno katastrofu laikā baznīcas sadarbojās savā starpā, piem., palīdzot bēgļiem. 1948. gadā 23. augustā tika nodibināta Pasaules Baznīcu padome, kurā iesaistījās 351 delegāts no 147 baznīcām, 1968. gadā tai pievienojās arī Krievu pareizticīgā baznīca. Uz šīs panāktās bāzes dialogs var norisināties tālāk dažādos līmeņos. Vienotības mērķis var nebūt strukturāla vienība un pat ne vienoti uzskati, tomēr ir būtiski apzināties, ka dažādās baznīcas ir pilnvērtīgas un līdztiesīgas viena Dieva kalpones.³ Vācu teologs Ulrihs Kertners (*Ulrich Körtner*) šajā ziņā runā par diferences jeb atšķirību ekumeni (*Differenzökumene*). Ar to tiek uzsvērts, ka ekumeniskā dialoga ceļā notiek satuvināšanās gan prakses, gan uzskatu ziņā, tomēr var parādīties atšķirības, kas ir nesavienojamas dažādu baznīcu teoloģiskajās nostādnēs. Tur ekumenei ir jābūt pietiekami godīgai un jāiztur šīs atšķirības, un jāatzīst, ka kādos jautājumos konsenss nav panākams. Vēl vairāk ir paredzams, ka atšķirības turpināsies vai pat radīsies no jauna. Tādā gadījumā ekumenes pamats būtu tas, ka baznīcas viena otru pilnībā atzīst kā baznīcas saskaņā ar ticības apliecību.⁴

Neapšaubāmi viens no pagrieziena punktiem 20. gs. ekumeniskā dialoga vēsturē bija Vatikāna II koncils, kurā atvērtība citām baznīcām bija nozīmīgs temats un kura dekrēts *Unitatis redintegratio* (Vienotības atjaunošana) 1964. gadā⁵ parādīja lielāku atvērtību tālākai Romas Katoļu baznīcas dalībai ekumeniskajā dialogā gan ar Austrumu, gan Rietumu baznīcām, t. sk. protestantu baznīcām. Starp Romas Katoļu un luteriskajām baznīcām 20. gs. gaitā ir pieņemti vairāki nozīmīgi dokumenti. Šie dokumenti veidojušies bilaterālu sarunu rezultātā. Kopš 1967. gada tās uztur Luterāņu un Romas katoļu vienotības komisija, kurā darbojas teologi Pasaules Luterāņu federācijas un Pontifikālās Kristiešu

vienotības veicināšanas padomes uzdevumā.⁶ Viens no pašiem nozīmīgākajiem dokumentiem neapšaubāmi ir 1999. gadā pieņemtā Vienotā deklarācija par taisnošanas mācību, ko parakstīja abu baznīcu pārstāvji un kas atklāj, ka abas baznīcas pašos pamatos ir vienotas par taisnošanas mācības izpratni. Tas, protams, nenozīmē, ka to starpā arī šajā jautājumā nav atšķirību, taču šī dokumenta nozīme ir tā, ka tas parāda abu baznīcu ekumenisko gribu un vēlmi atšķetināt domstarpības, kas veidojušās atšķirīgu jēdzienu lietojuma rezultātā.⁷

Visbeidzot, 2013. gadā lasītājiem tika nodots Luterāņu un Romas katoļu vienotības komisijas ziņojums *No konflikta uz kopību*. Tas, sagatavojot kopīgu reformācijas gadadienas atceri 2017. gadā, pievēršas dažādiem reformācijas radītiem jautājumiem abu baznīcu starpā. Dokumentā uzsvērts, ka 2017. gadā ekumenisma laikmetā vairs nav iespējams svinēt reformācijas gadadienu, neņemot vērā ekumenes perspektīvu uz tās vēsturi. Nav vairs iespējams tikai no vienas konfesijas ietvariem raudzīties uz reformācijas panākumiem vai zaudējumiem, pretnostādot dažādus konfesionālo grupu viedokļus, kā tas bija noticis iepriekšējās reformācijas svinībās. Dokuments tās vērtē kritiski: "Luterāņiem šīs atceres dienas un simtgades svinības deva iespēju vēlreiz pastāstīt par sev raksturīgās – "evanģēliskās" baznīcas sākumiem, lai pamatotu tās pastāvēšanu izteikti atšķirīgā formā. Šis stāsts dabiski tika sasaistīts ar Romas katoļu

³ Meyer 2015.

⁴ Körtner 2007.

⁵ Dekret 1964.

⁶ Šo dokumentu nosaukumi atklāj diskutētās aktualitātes abu pušu starpā. Ziņojumiem ir dažāds raksturs un autoritātes abās baznīcās. 1972. gadā pieņemts Maltas ziņojums *Evanģēlijs un Baznīca*. Sekoja *Laulības teoloģija un dažādu konfesiju laulību problēma* (1976), *Eiharistija* (1978), *Ceļš uz kopību* (1980), *Garīgais amats Baznīcā* (1981), *Mārtiņš Luters – Jēzus Kristus liecinieks* (1983), *Sastopoties ar vienotību* (1984), *Baznīca un taisnošana: Baznīcas izpratne taisnošanas mācības gaismā* (1993), *Vienotā deklarācija par taisnošanu* (1999), *Baznīcas apustulcītāte* (2006). Šo dokumentu uzskaitījums ir atrodams pēdējā kopīgā dokumenta publikācijas pielikumā: *No konflikta uz kopību 2017*, 92. Šo ziņojumu pilnu tekstu, izņemot pēdējo, skat. četru sējumu izdevumā Meyer et al. 1983–2012.

⁷ Joint Declaration 1999.

baznīcas kritiku. Savukārt katoļi šādus atceres pasākumus uztvēra kā iespēju apsūdzēt luterāņus par neattaisnojamu atdalīšanos no patiesās Baznīcas un Kristus evaņģēlija noraidīšanu.⁸ Tāpat tiek atgādināts, ka globalizācijas un pluralizācijas kontekstā konflikti konfesionālu iemeslu dēļ samazina kristietības ticamību.⁹

Dokuments pievēršas arī jaunam vēstures interpretējumam. Tas atgādina, ka nozīmīgi ir korigēt atmiņas par vēsturi, to, kā tā tiek stāstīta tālāk, kā veidojas mūsu priekšstati par to, kas ir noticis. Šajā ziņā konfesionālais skatījums ir jāpārskata un kritiski jāizvērtē.¹⁰

Jau 1983. gadā, atzīmējot M. Luteru 500 gadu jubileju, tika izdots dokuments *Mārtiņš Luters – Jēzus Kristus liecinieks*. Būtišķs šajā dokumentā bija jaunais skatījums uz M. Luteru personību un paveikto. No katoļu puses gadsimtiem ilgi skatījums uz M. Luteru izrietēja no aizsargpozīcijām, kamēr luterāņi viņa personībā saredzēja ticības varoni, toties tagad, kā jau liecina pats dokumenta nosaukums, abas puses M. Luteru darbu vērtē no jauna. Viņš tiek atzīts par uzticamu kristietības liecinieku: “Kā teologs, sprediķotājs, dvēseļu kopējs, dziesmu rakstītājs un lūdzējs Luters no jauna ir apliecinājis un licis atmirdzēt neparastā garīgā koncentrācijā bibliiskajai vēstij par Dieva dāvājošo un atbrīvojošo taisnību.”¹¹

Ziņojuma *No konflikta uz kopību* otrā nodaļa turpina šo līniju, kas balstās uz 19. un 20. gs. vēsturiskajiem pētījumiem par reformāciju un M. Luteru personību. No skatījuma, kas saredzēja viņu kā ķeceru un baznīcas šķēlēju, subjektīvas uztveres absolutizētāju, katoļu pētnieki nonāca pie atziņas par M. Luteru kā dziļi reliģiozu personību, kurš nostājās pret neīstu katolicismu un bija dedzīgs Dieva meklētājs. Katoļu puse šajā laikā būtībā atklāja M. Luteru kā katoli, kā to, kurš vēlējās patiesu katolicismu: “.. Luters sevī uzveica

katolicismu, kas nebija pilnībā katolisks.”¹² Skatījums uz M. Luteru teoloģiju ieguva citādu raksturu, sistemātiskā salīdzinājumā tika atklāts kopīgais viņa un Akvīnas Toma teoloģijā¹³ un saredzēts, ka daudzi M. Luteru uzskati jau bija raksturīgi katolicismam pirms viņa un/vai vēlāk ir tikuši integrēti katoļu teoloģijā.¹⁴

Dokuments pievēršas arī luteriskās reformācijas vēstures norisēm (3. nodaļā), atsakoties no nosodījuma, bet skaidrojot dažādo pušu viedokļus un par izteiksmes toni izvēloties nožēlu par notikumiem, kas nevis satuvināja, bet attālināja divas baznīcas puses.¹⁵

Tomēr dokumenta sirds ir atrodama nodaļā par M. Luteru teoloģijas pamattēmām luterāņu un Romas katoļu dialoga kontekstā. Te uzmanība ir koncentrēta uz četrām viņa teoloģijas tēmām: taisnošana, Eiharistija, garīgais amats, kā arī Raksti un tradīcija. Nodaļa ietver M. Luteru mācības atspoguļojumu, katoļu teoloģiskās iebildes pret to, kā arī informāciju, kā šis jautājums ir ticis risināts ekumeniskajā dialogā.¹⁶

No visām četrām pieminētajām tēmām, šķiet, visaugstākā līmeņa konsenss ir atrodams teoloģiskajā mācībā par taisnošanu. Te ziņojums *No konflikta uz kopību* atsaucas uz jau sasniegto vienprātību 1999. gada Vienotajā deklarācijā par taisnošanas mācību. Atšķirības šajā jautājumā ir izskaidrojamas ar līdzīga satura formulējumu dažādos kontekstos, kas ir vedis pie pārpratumiem, un vienotība te lielā mērā ir panākama ar skaidrojumu. Piem.: “Kad luterāņi pastāv uz to, ka cilvēks taisnošanu var vienīgi saņemt, viņi ar to domā: “Izslēgt jebkādu iespēju līdzdarboties savā taisnošanā, bet nenoliedz, ka ticīgie ir pilnībā iesaistīti personīgajā ticībā, kuru ietekmē

⁸ No konflikta uz kopību 2017, 5.

⁹ Turpat, 13–15.

¹⁰ Turpat, 18.

¹¹ *Als Theologe, Prediger, Seelsorger, Liederdichter und Beter hat Luther in ungewöhnlicher geistlicher Konzentration die biblische Botschaft von Gottes schenkender und befreiender Gerechtigkeit neu bezeugt und zum Leuchten gebracht*. Martin Luther 1992, 450.

¹² No konflikta uz kopību 2017, 21.

¹³ Viens no galvenajiem veicumiem šajā laukā ir katoļu teologa Oto Hermana Peša darbs, kurš Hamburgas Evaņģēliskās teoloģijas fakultātē darbojās kā sistemātiskās teoloģijas profesors (1975–1998). Te pieminams viņa darbs, kas salīdzina taisnošanas teoloģiju M. Luteru un Akvīnas Toma darbos: Pesch 1967.

¹⁴ No konflikta uz kopību 2017, 23.

¹⁵ Turpat, 35–90.

¹⁶ Turpat, 95.

Dieva Vārds.” (JDDJ 21)”¹⁷ Vai: “Kad katoļi runā par sagatavošanos žēlastībai kā par “līdzdarbošanos”, ar ko tiek domāta “cilvēka personīgā atļauja”, kas pati par sevi “ir žēlastības rezultāts, nevis no cilvēka dabiskajām spējām radusies darbība” (JDDJ 20)”.” Tādējādi viņi neapstrīd kopīgo apgalvojumu, ka grēcinieki “paši saviem spēkiem nespēj griezties pie Dieva, lai meklētu pestīšanu, kā arī nespēj nopelnīt taisnošanu Dieva priekšā un paši nespēj iegūt pestīšanu. Taisnošana notiek vienīgi Dieva žēlastībā”¹⁸ (JDDJ 19).

Arī attiecībā uz Svēto Vakarēdienu ekumeniskais dialogs ir sasniedzis tuvināšanos, skaidrojot abās tradīcijās lietotos jēdzienus, mēģinot izskaidrot maizes un vīna elementu nozīmi. Konsenss ir sasniegts, vienojoties runāt par to, ka Jēzus Kristus “ir visā pilnībā klātesošs savā miesā un asinīs zem maizes un vīna zīmēm”¹⁹. Taču jautājumi vairāk skar praktisku attieksmi, cik ilgi šī reālā klātbūtnē elementos pastāv, kā būtu jāizturas pret Vakarēdiena elementiem pēc dievkalpojuma, vai laji bauda Vakarēdienu zem vienas vai divām zīmēm. Par spīti atvērtībai kopīgas teoloģiskas izpratnes veidošanā attiecībā uz eiharistiju, tomēr neuzdots paliek jautājums par kopīgu eiharistijas iestādīšanu un baudīšanu.²⁰

Šis jautājums ir cieši saistīts ar nākamo, proti, ar izpratni par garīgo amatu. Šajā jautājumā, lai arī dokuments *No konflikta uz kopību* meklē saskarsmes punktus un arī atrod,

tomēr atšķirības izpratnē par garīgo amatu un tā leģitimitāti ir būtiskas. Kopīgais saskares punkts abu baznīcu starpā ir atziņa par vispārējo, t. i., visu kristīto, priesterību. Ikvienam ticīgajam ir savs uzdevums sludināt un tā piedalīties kopīgā Kristus miesas misijā.²¹ Tomēr būtiskas atšķirības pastāv ordinētā kalpošanas amata lomas izpratnē, īpaši bīskapa amata nozīmes nodrošināšanā baznīcas identitātē un vienotībā. Saskaņā ar katoļu mācību bīskaps pastāv apustuliskajā pēctecībā, t. i., ar to, ka viņš ir kopībā ar visu bīskapu kārtu, kas kopīgi manto apustuļu misiju. Šī kopība no katoļu puses luterāņiem tiek apstrīdēta. “Katoļi uzskata, ka luterāņu ordinācijai trūkst sakramentālās zīmes pilnības. Katoļu mācībā apustuliskās pēctecības prakse un mācība bīskapa amatā, kas reizē ar trīsdaļīgo [svētdarīšanas, mācīšanas un valdīšanas – aut. piez.] amatu ir daļa no pilnīgas Baznīcas struktūras. Šī pēctecība izpaužas kolektīvā veidā – bīskapi tiek uzņemti katoļu bīskapu kolēģijā un tādējādi ir pilnvaroti ordinēt. Tāpēc katoļu doktrīna māca, ka luterāņu baznīcās ordinācijas svētā zīme nav pilnībā klātesoša, jo tie, kas ordinē mācītājus, nedarbojas šajā kopībā.”²² Tāpat luterāņu priesterība netiek pilnībā atzīta. Turklāt Romas pāvestam katoļu baznīcā tiek piedēvēta pilnīga, augstāka un universāla vara pār baznīcu, savukārt bīskapu kolēģija “veic augstāko un pilnīgu varu pār universālo baznīcu kopā ar tās galvu, Romas pāvestu, un nekad bez galvas”.²³

Attiecībā uz Rakstu autoritāti un baznīcas amata autoritāti M. Luters uzsvēra principu *sola scriptura*, tādējādi ierādot augstāko autoritāti baznīcā Rakstiem, kam pakļauti baznīcas amati un kas izšķir teoloģiskos strīdus. Katoļu baznīcas uzskati atšķiras no M. Luterā laika uzskatiem. Lai arī Vatikāna II koncils runā par to, ka Baznīcai pieder “galējais spriedums”, taču ar to netiek domāts, ka tikai maģistris ekskluzīvi ir tiesīgs skaidrot Rakstus. Te būtībā ir panākta vienotība abu baznīcu uzskatos.²⁴

Izvērtējot radušos dokumentu, jāatzīst, ka vislielākais ieguvums abu baznīcu dialoga un dokumenta veidošanā ir formulētais

¹⁷ No konflikta uz kopību 2017, 127. JDDJ – Joint Declaration on the Doctrine of Justification – Vienotā deklarācija par taisnošanas mācību.

¹⁸ No konflikta uz kopību 2017, 128.

¹⁹ Turpat, 154.

²⁰ Lai arī daudzkārt praksē dažādu konfesiju piedalīšanās Vakarēdiena svinībās notiek, tomēr vēl joprojām oficiālā līmenī šis jautājums netiek atrisināts. Šajā ziņā Romas katoļu kanoniskās tiesības nosaka: “Katoļu kalpotāji iestāda sakramentus tikai katoļu ticīgajiem, tāpat tiem ir ļauts saņemt tos tikai no katoļu kalpotājiem..” Izņēmums ir apdraudējuma situācijās, ja tajās katoļu kalpotājs nav pieejams. Skat. Code of Canon Law 844 §1, 2, 3, 4. Šis noteikums, protams, ir īpaši sāpīgs, piem., laulībās, kurās partneri pieder pie dažādām konfesijām. Vēl nesen arī priesteri ir tikuši disciplinēti, jo piedalījušies ekumeniskā eiharistijā. Sal. Die deutschen Bischöfe 2003.

²¹ No konflikta uz kopību 2017, 177.

²² Turpat, 191.

²³ Turpat, 192.

²⁴ Turpat, 209–210.

ekumeniskais nolūks, ko tā autori noslēgumā ir iekļāvuši kā vienu no ekumeniskajiem imperatīviem, proti: “katoļiem un luterāņiem vienmēr ir jāstiprina kopīgais un vispirms jāskatās no vienotības, nevis sašķeltības skatpunkta, pat ja atšķirības var vieglāk pamanīt un piedzīvot”.²⁵ Šis nolūks patiešām ir manāms izstrādātajā dokumentā, un tādējādi tas var būt par paraugu ekumeniska dialoga veidošanai un attīstīšanai. Atbildībā pret abām tradīcijām un sasniegtā vienprātības līmeņa dēļ vislielākā kļūda būtu ieslīgt vienkāršotā pretējās puses teoloģijas kritikā, tādā veidā mēģinot atgādināt par atšķirībām, kurās vēl nav ne tuvu sasniegta vienprātība un vēl mazāk kopība. Šis dokuments ir labs pamats jaunai pieejai arī atšķirību diskutēšanai.

Taču nevar nepieminēt vienu no sāpīgajiem jautājumiem katoļu un luterāņu starpā, kam šis dokuments tomēr pievērš pārāk maz uzmanības²⁶, un tas ir jautājums par baznīcas izpratni, identitāti, par to, vai tās spēj arī dažādībā pilnībā atzīt viena otras pilnvērtīgu baznīciskumu. Tieši tajā, kā jau minēts šī raksta sākumā, pastāv patiesa ekumene, pat ne vienotu uzskatu izveidošanā dažādos teoloģisku uzskatu jautājumos. Kā liecina arī šis dokuments, viens no galvenajiem jautājumiem te ir baznīcas amata izpratne, un var vienīgi cerēt, ka dialoga turpinājumus samazinās teritoriālās cīņas, kas traucē šim ekumenes mērķim, – arī atšķirībās atzīt otru tradīciju. Katrā ziņā, lai ekumeniskais dialogs nepārvērstos par laiku tērējošu *small talk*, šie jautājumi paliek darba kārtībā.

Atgriezoties vēlreiz pie šī raksta sākumā uzdotā jautājuma, vai ir iespējamās ekumeniskas reformācijas svinības, jāatzīst, ka ekumeniskā redzējumā reformācijas vēsturē ir atrodamas lappuses, kurām jāved mūsdienu baznīcas pie nožēlas, gan arī lappuses, kas ekumenei ir patiešām nozīmīgas. Kā raksta luterāņu teologs Volfārts Pannenbergs: “Baznīcas sašķelšanās 16. gs. nevar tikt saredzēta kā

reformācijas panākums, bet var tikt saprasta tikai kā tās pagaidu zaudējums, jo reformācijas mērķis taču bija visas baznīcas atjaunošanās uz tās bibliskā pamata.”²⁷ Tomēr abu baznīcu starpā ir atrodamas kopīgas teoloģiskas nostādnes, kas reformācijā iemirdzējās ar jaunu spēku. Viena no tām ir pārliecība par taisnošanu ticībā, kas vieno abas teoloģiskās tradīcijas.

Arī Latvijā dokumenta *No konflikta uz kopību* publikācijas atvēršana norisinājās ekumeniskā gaisotnē Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas Virsvaldē 2018. gada 11. janvārī. Šī dokumenta veidošanā piedalījās arī latviešu teoloģe, tagad ordinēta mācītāja Vācu evaņģēliski luteriskajā baznīcā Sandra Gintere. Neapšaubāmi, Latvijā norisinās ekumeniskas lūgšanas un dievkalpojumi, dažkārt pat tiek aizgūtas noteiktas prakses vai teoloģiski uzskati, tomēr tālākam ekumenes ceļam būtu vēlams padziļināt teoloģisko dialogu dažādu tradīciju starpā. Šādu dialogu būtu nepieciešams veidot uz akadēmiskās teoloģijas bāzes. Tās nozīmību parāda jau līdzšinējais ekumeniskais dialogs, kurā jauna pieeja, jauns skatījums uz vēsturi bija iespējams, pateicoties akadēmiskiem pētījumiem, kas deva iespēju kritiski izvērtēt konfesionālos aizspriedumus, kā arī ekumeniskā perspektīvā argumentēti skaidrot teoloģiskos konceptus. Vispirām kārtām Latvijā šāds teoloģiskais darbs būtu nepieciešams, lai stiprinātu konfesionālo identitāti un pašcieņu, uz kuru pamata veidot cieņpilnas un līdzvērtīgas attiecības arī ar citu tradīciju pārstāvjiem. Tas būtu nepieciešams, arī meklējot dialogu ar savas konfesijas baznīcām, vismaz luteriskās baznīcas gadījumā. Dokuments *No konflikta uz kopību* ir labs atgādinājums arī Latvijas kristietībai, ka neviena baznīca šajā pasaulē nevar uzvesties tā, ka tā būtu vienīgā vai vismaz vienīgā pareizā, mūsdienu pluralitātes un globalizācijas laikmetā arī skatījums uz savu tradīciju ir iespējams, tikai rēķinoties ar ekumeni.

²⁵ No konflikta uz kopību 2017, 239.

²⁶ Šim jautājumam kā garāmejojot pievērsta uzmanība vien trijos dokumenta punktos: No konflikta uz kopību 2017, 213–215.

²⁷ *Die Spaltung der Kirche im 16. Jahrhundert kann ja nicht als Erfolg der Reformation, sondern kann nur als Ausdruck ihres vorläufigen Scheiterns verstanden werden; zielte die Reformation doch auf eine Erneuerung der ganzen Kirche aus ihrem biblischen Ursprung.* Pannenbergs 1979, 113.

VĒRES

- Code of Canon Law 844. Pieejams: http://www.vatican.va/archive/ENG1104/_P2T.HTM (05.07.2018.).
- Dekret Unitatis redintegratio über den Ökumenismus (21.11.1964.) Pieejams: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19641121_unitatis-redintegratio_ge.html (04.05.2018.).
- Die deutschen Bischöfe sind römischer als Rom (06.06.2003.) Spiegel Online. Pieejams: <http://www.spiegel.de/panorama/abendmahlsstreit-die-deutschen-bischoefe-sind-roemischer-als-rom-a-251848.html> (17.07.2018.).
- Joint Declaration on the Doctrine of Justification by the Luther an World Federation and the Catholic Church (1999) Pieejams: <https://www.lutheranworld.org/sites/default/files/Joint%20Declaration%20on%20the%20Doctrine%20of%20Justification.pdf> (02.04.2018.).
- Körtner, U. (2007) Differenzökumene und Ökumene der Profile: Kirchliche Identitäten im Wandel. *Deutsches Pfarrerberblatt*, 9, 480–482.
- Martin Luther – Zeuge Jesu Christi (1992) Meyer, H.; Papandreou, D.; Urban, H. J.; Vischer, L. (Hrsg.). *Dokumente wachsender Übereinstimmung*. Paderborn : Bonifatius/Frankfurt a. M. : Lembeck.
- Meyer, M. (2015) Zur Geschichte der ökumenischen Bewegung. Konfessionskundliches Institut Bensheim (18.02.2015.). Pieejams: <http://konfessionskundliches-institut.com/essay/zur-geschichte-der-oekumenischen-bewegung-2/> (04.05.2018.).
- Meyer, H.; Papandreou, D.; Urban, H. J.; Vischer, L. (Hrsg.) (1983–2012) *Dokumente wachsender Übereinstimmung*. Paderborn : Bonifatius/Frankfurt a. M. : Lembeck.
- No konflikta uz kopību: Luterāņu un katoļu kopīga reformācijas gadadienas atcere 2017. gadā* (2017) Rīga : Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca.
- Pannenberg, W. (1979) Die Augsburger Konfession und die Einheit der Kirche. *Ökumenische Rundschau*, 28.
- Pesch, O. H. (1967) *Theologie der Rechtfertigung bei Martin Luther und Thomas von Aquin: Versuch eines systematisch-theologischen Dialogs*. Mainz : Matthias Grünewald.

ĒDOLES BAZNĪCAS IEKĀRTA: KOKTĒLNIKA TOBIASA HEINCA 1647./1648. GADĀ DARINĀTĀ ALTĀRA UN KANCELES TEOLOĢISKIE VĒSTĪJUMI

Ralfs Kokins ir teoloģijas zinātņu doktors, LU Teoloģijas fakultātes profesors, vadošais pētnieks, kā arī Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas mācītājs. Doktora zinātnisko grādu ieguvis Heidelbergas Universitātes (*Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg*) Teoloģijas fakultātē (Jaunās Derības teoloģija un analītiskā filozofija). Zinātniski pētnieciskā un akadēmiskā darba jomas: Jaunās Derības tekstu eksegēze un teoloģija, *Nag-Hammadi* koptu papirusu tulkošana un pētniecība, pirmkristīgais laikmets un literatūra, seno tekstu zinātniskās pētniecības metodika, vēsturiskais Jēzus, protestantiskā teoloģija, sakrālā arhitektūra, māksla un teoloģija, folkloristiski leģendāro materiālu pētniecība. Vairāku grāmatu un daudzu zinātnisko publikāciju autors Latvijā un ārzemēs.

Raksturvārdi: Ēdoles baznīca, Tobiasa Heinca kokgriezumi, Baznīcas māksla un teoloģija.

Latvijas ainava bez tās senajiem, skaistajiem dievnamiem nav iedomājama. Jau 370 gadus Ēdoles (senais nosaukums: *Edvalia*, vēlāk – *Edwahlen*) centrā (Alsungas, Kuldīgas un Zlēku ceļa krustojumā), vēsturiskā akmens žoga ieskauda, majestātiski stāv baznīca, kas kopā ar vareno viduslaiku pili un ezeru nosaka šīs vietas tik glezno un neatkārtojamo ainavisko raksturu (1. attēls)¹. Ēdoles baznīcas celtniecība, dievnama un draudzes vēsture²

saistās ar pazīstamajām Kurzemes hercogistes baronu **fon Bēru**³ un **fon Maidelu** dinastijām. Kopā ar Landzes baznīcu (celta pēc Kurzemes hercoga Gotharda Ketlera 1567. gada edikta, minēta kā pabeigta jau 1609. gadā), Zlēku baznīcu (celta 1647. gadā) un Ugāles baznīcu (celta 17. gs. beigās) Ēdoles baznīca lieliski iekļaujas tās puses unikālāko, savdabīgāko un skaistāko baznīcu lokā.

Uz Ēdoles draudzi tiku savulaik arhibīskapa Kārļa Gailīša nosūtīts pildīt mācītāja pienākumus kā *stud. theol.* (1991–1994), tajā laikā savācu daudz nostāstu un liecību gan no vecajiem draudžu locekļiem, gan arī fon Bēru dinastijas pārstāvjiem, kuri tajā laikā baznīcu bieži apciemoja un palīdzēja tās

¹ Ēdoles ainavu (kurā redzama baznīca, pils, ezers ar salu un torni, dzirnavas un atsevišķas ēkas) 1795. gadā zīmējis arī Johans Kristofs Broce (Brotze 1997). J. K. Broce gan nav zīmējis Ēdoles baznīcas interjera elementus.

² Pirmo plašāko vēsturiski vērtīgo pētījumu par Ēdoles baznīcas un draudzes vēsturi veicis A. Ozoliņš (Ozoliņš 1937). Tajā minētie vēstures fakti, balstīti uz dokumentiem un draudzes

arhīviem, kas nav saglabājušies līdz mūsdienām, ir pamatā vairumam mūsdienu aprakstu.

³ Ēdoles baznīcas vēstures fragmenti ir publicēti pašas fon Bēru dinastijas skatījumā (Behr 1979), lai gan tieši baznīcas celtni un tās interjera datējumam, autorībai u. c. jautājumiem šajā grāmatā netiek pievērsta liela uzmanība.

1. attēls. Ēdoles baznīca. Foto: Ralfs Kokins, 2015

izpētē. Lielākoties gan tā bija tikai mutiska, no paaudzes paaudzē nodota informācija, jo vairums dokumentu un seno arhīva materiālu ir neatgriezeniski zuduši.

Līdz 1992. gada rudens vētrām baznīcu ieskāva milzīgi simtgadīgi koki (liepas vairāk nekā 4 m diametrā). Līdz ar pēdējo gadu desmitu klimatiskajām pārmaiņām arvien biežākas kļuva postošas vētras, krītošie koki un to zari jau regulāri bojāja seno baznīcu (tās jumtu, fasādi, logus).

Koku izpētē atklājās to bēdīgais stāvoklis (gandrīz visi bija ar iztrunējušu vidu un miršanas stadijā), līdz ar to tika pieņemts grūts un vēl ilgi diskutēts lēmums tos nozāģēt, lai saglabātu pašu baznīcu.

Baznīcas celtnie ir masīva, vienjoma, sarkanu ķieģeļu gareniski veidota mūra celtnie ar tradicionālu novietojumu (tornis pret rietumiem/dienvidrietumiem, altārdaļa pret austrumiem/ziemeļaustrumiem). Baznīcai ir laukakmeņu mūra pamati, zem baznīcas grīdas plašas kapenes.

Draudzes telpai (ar 250 sēdvietu) ir proporcionāli ļoti augsts un stāvs jumts, kura tehniskais risinājums ir pieminēšanas vērts. Kvadrātiskais tornis organiski piekļaujas celtnie, to rotā piramidāla jumta smaile ar augstu novietotu lodi, gaiļi un krustu galā. Mūrējumā

skaidri saskatāms, ka tornis būvēts (paaugstināts) vairākos posmos. Līdz pat 20. gs. sākumam virs izejas esot bijis arī īpatnējas formas koka jumtiņš, bet tas vairs nav atjaunots. Sākotnēji arī torņa smaile bija izliektāka un smailāka, kā tas bija raksturīgs viduslaiku baznīcas arhitektūrā (līdzīgi kā netālu esošajai Landzes baznīcai), bet vēlāko gadsimtu pārbūvēs tika vienkāršota piramidālā formā. Kopš 20. gs. 20. gadiem (1928?) baznīcai un tornim uzlikts skārda jumts. Torņa augšdaļā izteiksmīgi gotiski logi uz visām četrām debespusēm, bet patī izeja baznīcā ir ar profilētu ķieģeļu mūrējumu, lai virzienā uz durvīm veidotos izteikta dziļumperspektīva.

Celtnes altārdaļa būvēta poligonāla, tai piekļaujas arī sakristeja. Baznīcas celtnes dienvidu daļā ir vēl kāda interesanta piebūve draudzes telpai – atsevišķa izeja (ar gotisku gala logu un izliektām trepēm) Kungu ložā (iepretī altārim).

Baznīca ir izcils piemērs, kā viduslaiku veidoļā tik meistarīgi tiek apvienoti gan agrākās gotikas, gan arī pēcgotikas (vācu – *Nachgotik*) un manierisma elementi.

Saskaņā ar tolaik vēl dzīvajām viduslaiku teoloģiskajām tautas tradīcijām baznīca celta barona un Ēdoles pils īpašnieka Johana Dītriha fon Bēra (*Johann Dietrich von Behr*)

laikā – 1647./1648. gadā par viņa sievas Sibillas fon Bēras (*Sibylla von Behr*) līdzekļiem kā **Grēku izpirkšanas** baznīca (*Sühnekirche*).

Baznīcu tik īpašu dara viena no Kurzemes muižniecības romantiskākajām vēsturiskajām leģendām, kas saistīta ar tās celtniecību. Leģendas dažādo un vēsturiski tik pretrunīgo variantu pamatā ir stāstījums par brāļa slepkavību mīlestības dēļ – Johans Dītrihs fon Bērs un viņa brālis Filips Sigismunds fon Bērs (*Philipp Sigismund von Behr*) iemīl Cīravas muižas īpašnieka Hermaņa fon Maidela (*Hermann von Maydell*) izslavēti skaisto meitu Sibillu fon Maidelu (*Sibylla von Maydell*), un kāda asa strīda laikā Johans Dītrihs pils otrā stāva zālē esot nodūris savu brāli Filipu Sigismundu, vēlāk šī baisā grēka izpirkšanai viņš cēlis Ēdoles baznīcu⁴.

Vēsturiskā patiesība, kas izriet no daudzajiem fon Bēru dinastijas vēstures materiāliem un ģenealogijām, ir cita – 1623. gada 26. jūlijā Filips Sigismunds fon Bērs (*Philipp Sigismund von Behr*) ar kāda kalpa palīdzību nogalina savu tēvu Verneru fon Bēru (*Werner von Behr*)⁵, pats pēc tam aizbēg uz Poliju, lai izvairītos no soda, bet šīs slepkavības patiesie iemesli no fragmentārajiem vēstures avotiem paliek neskaidri.

Vēlākos laikos uz zāles sienas esot bijis redzams tumšs (asiņu?) pleķis, kuram priekšā 19. gs. uzbūvēts kamīns. Šis nostāsts vēl pašlaik ir dzīvs Ēdoles puses ļaužu stāstījumos, tāpat kā nostāsti par paranormālām parādībām Ēdoles pils telpās, kā arī netālu esošajā doktorāta ēkā (baltā vai zaļganā tērpta dāma pilī un “lienošs ģindenis” doktorātā).

Baznīcas “grēku izpirkšanas” raksturu izceļ kāds savāds apbedījums pie baznīcas durvju sliekšņa. Fon Bēru dzimtas dokumentos minēts, ka grēku izpirkšanas (*Sühne*) nolūkos zem baznīcas sliekšņa akmens esot apglabāts Ulrihs fon Bērs (*Ulrich von Behr*, miris 1677. gadā), sekojot viņa testamentā izteiktajai gribai, bet tautas nostāstos tur apbedītā persona ir leģendārais Johans Dītrihs fon Bērs⁶.

Tomēr apbedījuma izpēte atklāj arī vēsturisko avotu nepilnības vai mums pieejamās informācijas trūkumus. 1910. gadā notikusi šī savādā un nostāstiem apvītā apbedījuma atvēršana un izpēte, kurā tika noskaidrots, ka tur ir apglabāts nevis ģenealogijās minētais Ulrihs fon Bērs un leģendās izceltais Johans Dītrihs fon Bērs, bet gan pulkvežleitnants, Ulriha fon Bēra 1722. gadā mirušais mazdēls Ulrihs fon Bērs⁷. Varbūt sākotnēji zem sliekšņa bijis paglabāts vecais Ulrihs vai pat Johans un pēc kāda laika (kad nākusi kāda neikdienišķa zīme no debesīm, ka grēki piedoti)⁸ saskaņā ar viduslaikos zināmu praksi notikusi pārapbedīšana ierastajā vietā (dzimtas kapenēs), un varbūt tā bijusi no viduslaikiem mantota dzimtas reliģiska tradīcija. Ļoti iespējams, ka arī 18. gs. dzīvojošais Ulrihs fon Bērs savu grēku izpirkumam licis apglabāt sevi zem baznīcas sliekšņa (kuru deldē baznīcēnu kājas), tāpat kā viņa priekšteči.

Vēsturiskie fon Bēru dzimtas materiāli ir ļoti fragmentāri (daudzi dokumenti gājuši zudībā), tajos vērojamas hronoloģiskas, vārdu atveides u. c. pretrunas, kā arī dažādi faktoloģiski trūkumi.

Līdz galam vēsturisko patiesību vairs nav iespējams noskaidrot, jo uz Vāczemi aizvestie fon Bēru dokumenti lielākoties gājuši bojā Otrā pasaules kara laikā Vācijas pilsētu bombardēšanās, arī pašas draudzes vēsturiskie reģistri pazuduši bandītiskajos padomju okupācijas gados. Tāpat arī trimdas latviešiem (baznīcas vēsturniekam Edgaram Ķiplokam u. c.) informācija par Ēdoles baznīcas vēsturi bija pārsteidzoši trūcīga. Pēfīta un aprakstīta šī baznīca ir neizprotami maz un nepilnīgi.

Tieši Ēdoles baznīcas sakristejā (mācītāja ģērbkambarī) Krišjānis Valdemārs 1848. gadā

---

slepkava) licis sevi apbedīt zem baznīcas sliekšņa saskaņā ar viduslaiku ticējumu, ka grēki tiks piedoti, kad baznīcēnu kājas akmeni būs nodeldējušas.

⁷ Mašnovskis 2005, 351.

⁸ Vēl mūsdienās tiek stāstīts nostāsts, ka attiecīgā “zīme no debesīm” bijis zibens spēriens, kurš kapakmeni pāršķēlis pušu. Senā apbedījuma plāksne pie ieejas durvīm patiešām ir pārplisusi, bet nav pēfīts, kā plaista radusies.

⁴ Mašnovskis 2005, 346.

⁵ Šī versija pārstāvēta: Ķiploks 1987, 406; Rusmanis, Vīks 1993, 63.

⁶ Rusmanis, Vīks 1993, 63–64. Johans Dītrihs (kurš tautas nostāstos tiek identificēts kā

2. attēls. Ēdoles baznīcas interjers. Foto: Ralfs Kokins, 2018

3. attēls. Ērģeļu lukta un ērģeļu prospekts. Foto: Ralfs Kokins, 2018

ar toreizējā draudzes mācītāja K. G. Šmita atbalstu ierīkoja pirmo latviešu bibliotēku⁹.

Baznīcas manierisma un rokoko iekārta¹⁰ (2. un 3. attēls) ir patiesi pārsteidzoša, tā ir viena no vissavdabīgākajām un greznākajām

visā Kurzemē¹¹, tā ir dažādu meistarū¹² darināta no apmēram 1647./1648. gada līdz pat 18. gs. otrajai pusei.

Baltais un krāšņi zeltītais rokoko stila ērģeļu prospekts (3. attēls) veidots no vairākām

⁹ Rusmanis, Viks 1993, 64. Pirms pāris gadiem pie sakristežas ir piestiprināta attiecīga memoriāla plāksne.

¹⁰ Izcils baroka laikmeta, manierisma un rokoko stila raksturojums (fonā esošās idejas, kultūra, māksla, dzīvesstils u. c.): Grīns 1931, 7–13, 86–97 (baroka laikmets un rokoko gadu simtenis), 162–164 (rokoko laikmeta stils un gars).

¹¹ Erudīti plašu, kontekstuālu un pat mūsdienās izmantojamu pētījumu par baroka laika mākslu (tēlniecību) Latvijā (Kurzemes hercogistē) skat. Vipera 1937, 161ff (tēlniecība); vispārēja faktoloģiska informācija par Ēdoles baznīcas iekārtu: Švābe et al. 1929–1930.

¹² Ķiploks 1987, 406 atrodama neprecīza informācija, ka “baznīca izdaiļota ar Sefrena u. c. kokgriezumiem”. Ēdoles baznīcas iekārta nav Nikolausa Sēfrensa darinājums.

4. attēls. Ēdoles baznīcas interjers. Foto: Ralfs Kokins, 2018

stabuļu grupām, ko apvij zeltīti rokaju ornamenti, bet prospekta sānu spārnus papildina dāsnī un gaiši rotājumi (treļjāža). Ērģeļu lukta ir ne mazāk grezna, tā balstās uz sešām korintiskā ordera kolonnām (ar marmoru imitējošu krāsojumu, uz augstiem cokoliem). Luktas augšējā mala greznota ar zeltītu rotājumu, bet tās priekšpuses septiņos pildņos redzami reljefi rokaji, fon Bēru dzimtas monogrammas, kā arī vēl neatšifrēta monogramma *M. M. K.* ar gadskaitli 1784.

Ērģeļu 1786. gadā Tukumā uzbūvējis prūšu meistars Kristofs Vilhelms Bravelaits, tās 1840. un 1852. gadā salabo un nedaudz pārbūvē pazīstamais ērģelmeistars Kārlis Hermanis no Liepājas, bet nākamā pārbūve notiek 1902. gadā (to veic viņa dēls Aleksandrs Hermanis)¹³.

Ērģeļu prospekts un lukta ir pieskaņoti rokoko stilā veidotajai Kungu ložai (2. attēlā pa labi), kas pamatā būvēta 17. gs. beigās. Sākotnēji tā bijusi vienkārša, ar krāsainiem gleznojumiem (Kristus ciešanu stāsta ainas), bet rokoko laikā tā papildināta¹⁴ ar grezni zeltītiem

rotājumiem, festoniem ar piekariem, rokajiem un fon Bēru ģerboni (to tur divi eņģeļi).

No inženiertehniskā viedokļa apbrīnas vērti ir baznīcas greznie, tehniski tik sarežģīti veidotie griesti, kas rada gluži neticamu viegluma iespaidu (2. un 3. attēls). Ar ģipsi apmestos un marmora gleznojumu pārklātos koka griestus veido trīsjomu stalaktītu velves, kas sadalītas 15 travejās, imitējot viduslaiku vēlās gotikas stilā celto katedrāļu griestu konstrukcijas. Velvju apakšējās savienojuma vietās – gaumīgi piekari viņogu ķekaru vai čiekuru formā, bet cokolos greznas rozetes. Pārsteidzošs ir fakts, ka stalaktītu velves nav ierasti atbalstītas ar kolonnām, līdz ar to griesti pa vidu nekur nebalstās, bet ar ārkārtīgi sarežģītu koka konstrukciju baznīcas bēniņos nospriego paši sevi (pēc gandrīz 400 gadiem griesti vēl ir taisni un nav vidū ieliekušies vai kā citādi deformējušies!).

Baznīcā ir trīs iespaidīgi kroņlukturi, vecākais (no Teplicas) ir datējams ar 19. gs. vidu.

Altārtelpu no draudzes telpas nodala masīva koka letners (sēta), tās priekšā novietots baznīcas vecākais priekšmets – senā naudas lāde (melns koks, dzelzs apkalumi ar atslēgu) vēl no agrākās, 14. gs. celtās koka baznīcas

¹³ Mašnovskis 2005, 350.

¹⁴ Turpat, 347.

(redzams 4. attēlā aiz ziedu vāzes)¹⁵. Gan draudzes, gan altārtelpas sienas atbilstoši griestu travejām sadala ieliekti pilastrī, gotiskās logailas pildītas ar sīkām rūtīm, kas kļūst rakstainas un krāsainas smailloka arku augšdaļā.

Manierisma un rokoko stila saspēle šajā baznīcā ir patiesi fenomenāla. Gaumīgais un arhetipiski tik iedarbīgais baznīcas interjers¹⁶ atstāj uz cilvēku spēcīgu emocionālu iespaidu, telpa nojauc laika robežas, likdama apmeklētājam “izkāpt” no sava steidzīgā laika un ieiet citā laika plūdušā, šķietami citā gadsimtā, citā lietu kārtībā. Baznīcā pat dienas laikā valda pieklusināta gaismā, ir patumšs. Neskatoties uz to, puskrēsla un melnais interjers nav nospiedošs, tieši pretēji – viss izskatās kā spožā gaismā, arī gaiss ir tīrs un sauss, nav senajos dievnamos tik izplatītās mitruma un pelējuma smakas. Kokgriezumu un rotājumu siluete rada gaismas staru nobīdes un laušanas ilūziju, gluži kā priekšmetus aplūkojot spožā saules pretgaismā (ar izplūdušām, robainām kontūrām). Šis viegluma un sapņainās gaismas efekts šajā dievnamā ir kas patiesi negaidīts un fenomenāls.

Atsevišķs pētījums būtu veltāms Ēdoles baznīcas kādreizējiem zvaniem. Vecākais, 115 kg smagais, masīvi lietais zvans datējams aptuveni ar baznīcas celšanas laiku (17. gs. beigās), uz tā mīklains, līdz šim vēl neatšifrēts uzraksts *O + Christe + Jesu + bidde + got + vor + hinrick + enderling de + im + goth*¹⁷. Nevienā aprakstā vai pētījumā neesmu redzējis šī teksta atšifrējumu vai skaidrojumu, daļa vārdu neko nenozīmē. Esmu meklējis atbildes pie Heidelbergas Universitātes (Vācijā) Baznīcas vēstures un viduslaiku vācu valodas pētniekiem – iespējams, ka teksts ir fragments vai nu no kādas senas, tautā populāras Zvana dziesmas (viduslaikos tautā tik izplatītais skaitāmpantiņu žanrs), vai arī kādas jau zudušas baznīcas dziesmas rindu vai pantu elementu

virknējums. Vietējos nostāstos ir pat versija par kādu teiksmainu “rūķīšu valodu” (klīst arī dažādi nostāsti par rūķīšu līgumu ar fon Bēriem pils sakarā, par Rūķīšu ozolu, kurš jā-saglabā, lai pils nenogrimtu dzelmē, utt.).

Baznīcas tornī bijuši vēl vairāki zvani – 1740. gadā Jelgavā (*Mitau*) lietais zvans ar uzrakstu *1740. Vivos voco, mortuos plango, fulgara frango* (kuru pārlej Popē 1852. gadā), pirms 1823. gada liets zvans¹⁸ (bez datējuma; tas saplīst un tiek no jauna pārliets 1841. gadā ar garākiem tekstiem), savukārt pašreiz baznīcas tornī dievkalpojums iezvans 1939. gadā (Liepājas drāšu fabrikā) lietais zvans¹⁹.

Tāpat atsevišķa pētījuma vērti būtu zudušie fon Bēru dzimtas karogi, ģerboņi, epitāfijas un pat bruņinieku bruņas, kas vēl 20. gs. pirmajā pusē bijušas eksponētas pie baznīcas sienām (vēl tagad altārtelpā pie tām redzami grezni āķi), bet 1920. gada degradējošās agrārreformas un Otrā pasaules kara laikā neatgriezies zudušas²⁰, arī pēc pašu fon Bēru liecībām liels skaits vērtību zudušas Otrajā pasaules karā.

Tomēr paši vecākie, vērtīgākie un savdabīgākie baznīcas iekārtas elementi ir melni krāsotais un zeltītais altāris un kancele, kuru ap 1647./1648. gadu Johans Dītrihs fon Bērs ir pasūtījis kokačelniekam Tobiasam Heincam (*Tobias Heinz*, 1589–1647?). Altāris un kancele veidoti krāšņā un savdabīgā ziemeļu renesanses jeb manierisma stilā, kāds raksturīgs tikai tālaika Kurzemei. Ēdoles baznīcas altāris un kancele ir īpaši arī ar to, ka tie ir paši pēdējie šī meistara darinājumi²¹.

¹⁸ Uz šī zvana uzraksts *Soli Deo Gloria x Adolfine Eveline von Behr x Wenn du hörst mein helles Klingeln, sollst du Gott ein Opfer bringen x Liebe den Herrn, meine Seele x Und vergiss nicht, was er dir Gutes getan hat.*

¹⁹ Atsaucoties uz iepriekš minēto arhitektūras vēsturnieka P. Kampes pētījumu: Mašnovskis 2005, 351.

²⁰ Par zudušajiem Ēdoles baznīcas priekšmetiem skat. Spārītis 1995.

²¹ Avotos ir nesakrītības – kā Tobiasa Heinca nāves gads visur minēts 1647., bet Johanna D. von Bēra pasūtījums meistaram datēts tikai ar 1648. gadu. Varbūt pasūtījums pieņemts jau agrāk, tikai maksājums iegrāmatots 1648. gadā un darbu pēc meistara nāves pabeidza viņa

¹⁵ Agrākā koka baznīca (pils kapella?) 16. gs. sākumā bijusi jau sagāzusies. Ķiploks 1987, 406.

¹⁶ Vispārīgu pētījumu par to laiku kokačelniecības darbnīcām un to īpatnībām skat. Grosmane 2001.

¹⁷ Campe 1930, 172 (noraksts: *Theodor Funk*). Par citiem Ēdoles baznīcas zvaniem skat. turpat 6, 12, 131, 164–169. Neprecīzi uzraksts atainots Mašnovskis 2005.

5. attēls. Ēdoles baznīcas altāra cilnis *Svētais Vakarēdiens*. Foto: Ralfs Kokins, 2018

Baznīcas krāšņais, gaumīgais, proporcijās teju ideālais altāris ir ļoti īpatnēji un arhetipiski iespaidīgi veidots, tā kompozīcijā nolasāms spēcīgs vairāku līmeņu teoloģisks vēstījums. Retabla pamatā (predellā) zeltītā kartušā horizontāli izkārtots iespaidīgs uzraksts *MEMENTO MORI* (altārī kalpojošā mācītāja acu augstumā!), tā sānos lakoniskas arabeskas. Altāra retabla centrālajā daļā, ovālā medaljonā grezni veidots cilnis, kurā atainots Svētais Vakarēdiens (Jēzus pēdējais Passā mielasts Jeruzalemē kopā ar saviem 12 mācekļiem). Pārsteidzīgi manierisma labākajās tradīcijās veidotā cilņa dzīvā dramatika un skaistums. Apkārt ovālajam medaljonam vieni no greznākajiem un skaistākajiem manierisma ornamentiem Latvijas senajos dievnamos (5. attēls).

Centrālās daļas sānos augstas, vīnogulāju apvītas kolonnas, kas balstās uz cokoliem ar serafimu galvām, norādot uz Dieva un debesu būtņu klātbūtni un dievkalpojuma (gan Dieva vārda pasludinājuma, gan Svētā Vakarēdiena) norises svētumu atbilstoši Jesajas vīzijai “Svēts, svēts, svēts ir Tas Kungs Cebaots” (Jes 6,3) par Dieva svētumu. Serafimu galvas redzamas arī kolonnu kapiteļos (augšdaļā).

darbnīcas mācekļi? O. Spārītis savos pētījumos vairāk min 1648. gadu.

Manieriski izliekti eņģeļi ar dramatiskām grimasēm arī pašās retabla sānu rotājumu malās (10. attēls). Altāra malu stūros dažādas sejas (12. attēls), bet daļu savienojumu vietās – fon Bēru un fon Maidelu dzimtu ģerboņu elementi.

Līdz galam neatbildēts jautājums ir par figūrām ar grāmatām retabla abu stāvu malās. Skaidrs, ka tie var būt tikai četri evaņģēlisti. Pirmā stāva malā starp kolonnām stāv divas vienkāršas apustuļu figūras ar grāmatām (bet bez spārnēm), bet otrā stāva malās – divas apustuļu figūras ar spārnēm, kas tālaika tēlniecībā ir ļoti neparasti. Viena iespēja ir pirmā stāva figūras interpretēt kā Mateju un Marku, bet otrā stāva figūras – kā Lūkasu un Jāni²². Pirmā stāva sānu figūras ir vienkāršas, bez kādām specifiskām pazīmēm vai atribūtiem, tos var saistīt ar jebkuru no mācekļiem, tāpēc identifikācija iespējama tikai altāra teoloģiskā koncepta kontekstā. Uz Mateju un Marku lielā mērā balstās visa Sinoptisko evaņģēliju²³ tradīcija, tāpēc tie atrodas pirmajā stāvā. Bet

²² Mašnovskis 2005, 347. Tas nav pārliecināts, ņemot vērā arī altāra retabla otrā stāva apustuļu figūru simboliku.

²³ Tas ir vēlāku laiku (18. gs.) tehnisks apzīmējums trīs līdzīgajiem evaņģēlijiem – MtEv, MkEv un LkEv.

6. attēls. Ēdoles baznīcas altāra retabla otrais stāvs. Foto: Ralfs Kokins, 2018

kāpēc šie tēli ir daļā, kurā attēlots Svētais Vakarēdiens (tā iestādīšanas vārdi atrodami MtEv 26, 26–28; MkEv 14, 22–24; LkEv 22, 19–20; 1Kor 11, 23–26)? Ja pirmajā stāvā ir attēlotas Jēzus apustuļu Lūkasa (pa kreisi) un Jāņa (pa labi) skulptūras, arī tas būtu teoloģiski saprotams – tādā veidā īpaši būtu izcelts Jēzus otrās atnākšanas apsolījums (“Lukāniskā dubultdarba” – LkEv un *Acta* – materiāls par Kristus *parūsiju*, tādējādi mudinot ļaudis uz grēku nožēlu), kā arī cilnī izceltais Jēzus “Mīļais mācekļis” (kurš pēdējo vakariņu laikā ir pie Jēzus krūtīm – JohEv 13, 1 u. c., pasvītrojot tuvas un nepastarpinātas attiecības ar Pestītāju), kas ir JohEv īpašais materiāls.

Altāra retabla otrajā stāvā bagātīgā rotājumā kartuša ar uzrakstu *SOLI DEO GLORIA*, tās sānos 17. gs. tēlniecībā tik populārās hermas, ko vienkāršie dievlūdēji var interpretēt arī kā eņģeļus (6. attēls).

Tāpat jautājums ir par altāra retabla otrā stāva malās esošajām spārnotajām (!) apustuļu figūrām ar grāmatām (kas simbolizē rakstīto un dievkalpojumā pasludināto Evaņģēliju). Viena iespēja ir saskatīt, ka uz dzegām atrodas apustuļu Mateja (pa kreisi) un Marka (pa labi) figūras (6. un 7. attēls). Matejam blakus redzams mazs bērniņš, jo tieši MtEv visvairāk no četriem evaņģēlijiem minēts vārds “bērns”.

Bet tikpat labi tās var būt arī evaņģēlista Lūkasa (pa kreisi) un Jāņa (pa labi) figūras, jo mazā bērniņa figūriņa pie apustuļa kājām (pa kreisi) var norādīt uz Lūkasa evaņģēlija tekstā atrodamajiem vārdiem “Laidiet bērniņus pie Manis un neliedziet tiem, jo tādiem pieder Dieva Valstība” (LkEv 18, 16). Bet vismulsinošākā figūra ir retabla otrajā stāvā pa labi. Parasti tā attēlo evaņģēlistu Jāni (ar spārniem vai kā ērgli, jo pierakstījis “garīgāko” un dziļāko no evaņģēlijiem), bet atkal mulsina maza lauvas skulptūriņa (!) pie figūras kājām – baznīcas mākslas vēsturē arī 17. gs. tā attēloja evaņģēlistu Marku... Tajā pašā laikā Jāņa figūra vislabāk sasauktos ar *Soli Deo gloria*, jo tieši Jāņa evaņģēlijā visvairāk runāts par godu un godību (JohEv 1.–13. nodaļā runāts par Dieva godības eksoterisko atklāsmi pasaulei, kas ir mūžīgā dzīvība, savukārt 13.–21. nodaļā par Dieva godības ezotērisko atklāsmi tuvākajiem mācekļiem jeb “savējiem”, kas ir mīlestība). Vienlaikus, pieminot Dieva godu un godāšanu, tautai pirmā asociācija būs no Ziemsvētku notikuma eņģeļu slavas dziesmas *Gods Dievam labs prāts, un miers ir virs zemes, un cilvēkiem labs prāts*, kas ir evaņģēlista Lūkasa īpašais materiāls (LkEv 2, 14).

Protams, ka vienkāršāk un saprotamāk būtu apustuļu un evaņģēlistu tēlus “lasīt”

7. attēls. Ēdoles baznīcas altāra retabla augšdaļa. Foto: Ralfs Kokins, 2018

8. attēls. Ēdoles baznīcas altāra retabla augšdaļas figūras. Foto: Ralfs Kokins, 2018

Jaunās Derības kanonisko evaņģēliju secībā (MtEv – MkEv – LkEv – JohEv), sākot ar retabla otro stāvu uz leju. Tomēr figūru mīklainais izpildījums nekādā veidā neļauj izdarīt viennozīmīgus secinājumus. Ļoti iespējams, ka autors vai nu apzināti, vai brīvas mākslinieciskas un kompozicionālas intereses dēļ

(lejā figūras bez spārniem, augšā – ar spārniem) apzināti nojaucis apustuļu un evaņģēlistu nepārprotamas atpazīstamības robežas. Ļoti iespējams arī, ka vismaz apustuļu figūrās neslēpjas šī altāra teoloģiskais vēstījums.

Daudz neskaidrību rodas altāra retabla augšējās (“debesu”) daļas (8. attēls) figūru

9. attēls. Ēdoles baznīcas altāra retabla aizmugure. Foto: Ralfs Kokins, 2018

skaidrojums. Centrā, ovālā medaljonā uzraksts *ANNO 1697*.²⁴ kas ir nevis altāra darināšanas, bet gan nokrāsošanas gads. Sākotnēji 1647./1648. gada altāris bijis nekrāsots (līdzīgi kā Ugāles baznīcas 1701. gadā būvētās 28 reģistru divu manuāļu (Kuldīgas ērģelbūvētāja Kornēliusa Rāneusa un Ventspils koktēlnieka Mihaela Markvarta) fenomenālās ērģeles), un tikai 1795. gadā Ulrihs fon Bērs to licis nokrāsot atbilstoši 17. gs. beigu modei Kurzemē (melnš ar zeltu). Šo faktu pierādot arī veiktās krāsojuma slāņu zondāžas²⁵.

Retabla augšdaļā redzamas trīs iespaidīgas figūras. Pašā augšā augšāmceltā pasaules Pestītāja (*Salvator Mundi*) figūra. Augšāmceltais Kristus netipiski attēlots ļoti cilvēcisks, bet ar spārnēm (kā “eņģeliska” būtne), šādā savdabīgi vienkāršā veidā pasvītrotot Viņa uzvaru pār pašu nāvi. Uz šo uzvaru norāda arī karogs Viņa kreisajā rokā. Labajā rokā Viņš tur jēriņa skulptūru, ar to uzsverts, ka Viņš ir tas Dieva jērs, kurš ticis upurēts par cilvēku grēkiem (“Redzi, Dieva Jērs, kas nes pasaules grēkus”, JohEv 1:29), lai izpirktu mūsu vainu,

salīdzinātu mūs ar Dievu, kā arī izglābtu mūs no gaidāmās Dieva tiesas ar tai neizbēgami sekojošo mūžīgo sodu un pazušanu.

Nevienā man zināmajā aprakstā vai pētījumā netiek identificētas un skaidrotas altāra augšējās daļas trīs figūras. V. Mašnovskis savas enciklopēdijas 1. sējumā neprecīzi norāda, ka attēloti ir apustuļi ar spārnēm²⁶, citi autori min tikai vispārīgi eņģeļu un apustuļu figūras altārī.

Labajā pusē redzama figūra ar spārnēm, kreisās puses figūrai spārnu nav (tā atšķiras no abām pārējām arī ar ķermeņa pozu/izliekumu). Spārnotā figūra labajā pusē varētu būt erceņģelis Mihaēls, kurš uzveic veco pūķi velnu, to nogāzdams no debesīm (Apok 12, 7–10) – figūra attēlota ar šķēpu, bet zem tās kājām redzams nedaudz vienkāršots pūķis (tā rīklē ir šķēpa gals). Kreisās puses figūra ir vai nu Mozus (jo Kristus darbs un Evaņģēlijs ir saprotams vienīgi Vecās Derības likuma kontekstā), vai pat Ārons vai Melhisadeks (arī tas ticams, ņemot vērā Svētā Vakarēdiena motīvu altāra centrālajā daļā)²⁷. Šai figūrai nav bijuši

²⁴ E. Ķiploks 1697. gadu uzskata par šīs baznīcas pabeigšanas gadu (Ķiploks 1987, 406).

²⁵ Mašnovskis 2005, 347.

²⁶ Mašnovskis 2005, 347.

²⁷ Gen 14, 18: “Un Melhisadeks, Salemas ķēniņš, iznesa vīnu un maizi; viņš bija visaugstā Dieva priesteris.”

10. attēls. Ēdoles baznīcas altāra sānu figūras. Foto: Ralfs Kokins, 2018

spārni, bet izskatās, ka tai rokās kādreiz varētu būt bijuši bauslības (likuma) galdiņi, tādā gadījumā šī figūra identificējama kā Mozus (caur kuru dots Dieva likums). Tieši Mozu visbiežāk sakrālajā mākslā attēlo ar dramatisku matu sakārtojumu, kāds redzams kreisās puses figūrai.

No aizmugures altāris ir slikti nostrādāts, nekrāsots, tāpat arī retabla augšdaļas tēli (9. attēls) – brīvi stāvošais altāris atrodas no draudzes telpas ar sētu norobežotā altārtelpā un nav bijis paredzēts skatīšanai no otras puses. Vairums koka tēlu ir sliktā stāvoklī, tajos ir gan ķirmju bojājumi, gan arī (pārsvārā) dažādas plaisas no temperatūras un mitruma svārstībām dievnāmā.

Zeltījums uzklāts vairākās kārtās, pati vecākā, tikai vietām redzamā (apakšējā) kārtā varētu būt īsts zeltījums (ļoti atšķiras no vēlāk uzklātajām bronzas kārtām). Figūru īpatnība ir to acis – lai panāktu to dzīvumu, acu zīlītes veidotas melni krāsotu dobumu veidā.

Ap altāri tālaika dievnamiem visnotaļ ierasta altārsētiņa (ar greznu koka rotājumu), kas paredzēta maksimāli 12 dievgaldniekiem.

Tomēr visgrūtākie jautājumi saistās ar altāra un visas iekārtas teoloģisko vēstījumu.

MEMENTO MORI ir atgādinājums gan mācītājam, gan aristokrātiem, gan arī visai draudzei, ka mēs visi šeit esam tikai īsu brīdi

un pagaidām. Mēs visi Dieva priekšā esam vienādi (vienādās pozīcijās neatkarīgi no sociālā stāvokļa), mēs dzīvojam tikai no Dieva žēlastības, un viss, uz ko ceram mūžībā, ir atkarīgs no Kristus darītā un Dieva žēlastības. Laiks paiet ļoti ātri, visas lietas dzīvē ir tik trauslas un pārejošas, tāpēc sirsnīgi jādodomā par mūžību, nākot pie Dieva – nožēlojot grēkus un atgriežoties no visa nepatiesā un ļaunā. Atslēga mūžības iemantošanai ir dievkalpojuma svinībās (Svētā Vakarēdiena motīvs centrālajā cilnī starp apakšējo *Memento mori* un augšējo *Soli Deo gloria*), kas norāda arī uz lielo, priecīgo Debesu kāzu mielastu.

MEMENTO MORI tieši sasauca arī ar *SOLI DEO GLORIA* altāra retabla otrajā stāvā – mēs esam mirstīgi, bet Dievs dzīvo un valda no mūžības uz mūžību. Savā mirstīgumā un tik skaudrajās robežās esam aicināti pacelt savas acis uz Dievu un Viņa mūžīgo godību. Ja ticam uz Dievu, arī mēs drīkstam būt no mūžības uz mūžību. Viss, uz ko mēs ticam un ceram, ir tikai vienīgi Dievā. Uzmanīgs vērotājs altāra elementos atpazīs luteriskās reformācijas pamatprincipus, kas izriet no Jaunās Derības mācības par nabaga dzīvei, nāvei un pazušanai nolemtu grēcinieku taisnošanu ticībā neatkarīgi no likuma darbiem (Rom 3, 28), ko dēvē par Taisnošanas

11. attēls. Ēdoles baznīcas altāra centrālās daļas rotājums. Foto: Ralfs Kokins, 2018

mācību²⁸. *SOLI DEO GLORIA* noteikti ir arī summējums četriem labi zināmiem bibliskajiem pamatprincipiem, kas īpaši tika izcelti luteriskajā ticībā: *Sola Fide* (tikai ticība) – glābšanu no ļaunuma un nāves fatālās varas cilvēks sasniedz **tikai** caur ticību, nevis likuma darbiem (vai caur centību); *Sola Gratia* (tikai žēlastība) – Dieva žēlastība, kas mums tiek izrādīta Jēzū Kristū, ir vienīgais pamats cilvēka glābšanai, nevis kādu svētu cilvēku, priesterisku amatu vai institūciju nopelns; *Solus Christus* (tikai Kristus) – Kristus ir vienīgais pamats kristīgai ticībai un baznīcai, Viņam nelīdzinās neviena cita persona vai vara; *Sola Scriptura* (tikai Raksti) – tikai Jaunās Derības 27 kanoniskās grāmatas uzskatāmas par Evaņģēlija avotu un normu un nevis vēlāku laiku baznīcas leģendas, tradīcijas, tautas ticējumi un citas lietas²⁹.

²⁸ Par Taisnošanas mācību (taisnošanu ticībā) skat. luterisko ticības apliecību pamatdokumentus, sevišķi t. s. Vienprātības grāmatā (*Liber Concordia*) ietverto *Augsburgas ticības apliecības* (CA) *apoloģijas* (1531) artikulu *Par taisnošanu* (*Liber Concordiae* 2001, 84–103).

²⁹ Brunner 2002, 221; šie četri principi ļoti daudz aprakstīti un analizēti arī neskaitāmos citos pētījumos par luterisko reformāciju.

Lai arī Ēdoles altāra centrā atainots Svētais Vakarēdiens, būtībā viss teoloģiskais uzsvars tiek likts uz Kristus darīto mūsu glābšanas labad caur savu vietniecisko³⁰ krusta nāvi, mūsu vietā izciešot sodu par mūsu grēkiem³¹.

Tikai luteriskā reformācija vienkāršajai tautai iedeva Svētos Rakstus tautas valodā, aizejot no klerikālās latīņu valodas lietojuma dievkalpojumos. Ko nozīmē altāra centrā attēlotais Svētais Vakarēdiens šīs baznīcas celtniecības vēstures un *Sühnekirche* koncepta sakarā (lai izpirktu vainu)? Arī augšāmceltais Kristus altāra augšdaļā ir pārsteidzoši līdzīgs citiem tēliem, sevišķi apustuļiem, izceļot ne tikai Viņa dievišķību, bet arī patieso cilvēcību (Jāņa evaņģēlija prologs!). Dieva Dēls ir nācis šajā pasaulē kā paties cilvēks, kā draugs un brālis. Ikvienam ticīgajam ir zināms spilgtais Kaina un Ābela stāsts (Genesis 4, 1–16) par brāļa slepkavību neizskaidrojama ļaunuma un greisirdības dēļ. Tas ir arhetipisks stāsts, kurš skar lielos un sāpīgos dzīves un attiecību jautājumus. Atbilde uz tiem ir Kristus, un atbilde

³⁰ Par Jēzus nāves vietniecisko raksturu ļoti daudz teoloģisku pētījumu, viens no labākajiem: Hengel 1980, 1–25, 135–147.

³¹ Luteriskās (bibliskās) Krusta teoloģijas pietiekumu skat. Luther 1983; arī Moltmann 1972.

12. attēls. Ēdoles baznīcas altāra retabla pirmā stāva stūra rotājums. Foto: Ralfs Kokins, 2018

slēpjas arī dievkalpojuma drāmā un mistērijā, kura centrā ir gan Dieva Vārda pasludinājums, gan Svētais Vakarēdiens³². Tieši tādēļ skaistajā Ēdoles baznīcas iekārtā, sevišķi altāra tēlos un rotājumos, redzamas tik daudzas sejas ar izteikti dramatiskām grimasēm. Vecās Derības stāstā taisnā Ābela asinis brēc uz debesīm, bet Jaunajā Derībā tiek nogalināts Jēzus, kurš ir bez grēka un neko ļaunu nav darījis. Cilvēki ar Jēzu izrīkojās tāpat kā Kains ar savu brāli Ābelu, bet Kristus nevainīgi izlietās asinis nes mums svētību, ir vienīgais mūsu gods un greznība, jo gādā mums pestīšanu. Nav tāda grēka, kuru Dievs nevarētu piedot Kristus nopelna, Viņa vietnieciski samaksātā soda dēļ, ja vien grēcinieks to patiesi nožēlo un atgriežas, cerot uz Dieva žēlastību Pastarajā tiesā.

Kancele (13. attēls) atrodas draudzes telpas kreisajā pusē pie sienas, tās uzeja veidota altārtelpā, bet pati kancele izbīdīta ārpus tās, jau draudzes telpā, tādējādi izceļot no Dieva (Kristus no Debesīm) nākušo Evaņģēliju jeb Labo vēsti, kas tiek pasludināta un skaidrota sprediķī.

³² Par Jēzus pēdējām vakariņām (Passā mielastu) ar saviem mācekļiem, kā arī no tām izrietošajām baznīcas Sv. Vakarēdiena svinībām skat. Theissen, Merz 1996, 366–387.

Nišās starp kolonnām *Salvator Mundi* (Pasaules Pestītāja) un Jēzus mācekļu/apustuļu cilnī veidotas figūras ar svētā apustuļa vārdu zem katras no tām. Kanceles korpusa nišās novietotas (uzskaitījums no kreisās uz labo pusi) Sv. Andreja (*S. Andreas*), Sv. Pāvila (*S. Paulus*), Sv. Jēkaba (*S. Iacobi v. s.*), *Salvator Mundi* un Sv. Pētera (*S. Petrus*) figūras, bet kanceles uzejas nišās – Sv. Jāņa (*S. Iohannes*), Sv. Sīmaņa (*S. Simones*) un Sv. Bartolomeja (*S. Bartolomeus*) figūras. Gandrīz puse no Jēzus 12 mācekļiem (uzskaitīti MtEv 10, 2–4) nav attēlota (nav attēloti: Filips, Toms, Matejs, Tadejs un Jūda). Kādi bijuši konkrētu mācekļu izvēles kritēriji kanceles mazo izmēru dēļ (atšķirībā no Zlākām), nav vairs noskaidrojams (Filips, Toms un Matejs ir vienlīdz svarīgi ar attēlotajiem Andreju, Sīmāni un Bartolomeju).

Kancele ir neierasta arī ar to, ka *Salvator Mundi* figūra ir novietota nevis ierastā veidā korpusa centrā pret draudzi (kā tas redzams Ugālē, Zlākās un citur), bet gan pret rokoko stilā izrotāto Kungu ložu altārtelpas labajā pusē, pasvītrojot Dieva un Kristus žēlastībā piešķirtās privilēģijas aristokrātiem gādīgi (kristīgi) pārvaldīt šīs puses dzimtļaudis.

Neierasts ir fakts, ka kancele balsta nevis Mozus ar bauslības (likuma) galdiņiem (tādējādi pasvītrojot Likumu un Evaņģēliju), kā tas

13. attēls. Ēdoles baznīcas kancele. Foto: Ralfs Kokins, 2018

14. attēls. Ēdoles baznīcas kanceles balsts. Foto: Ralfs Kokins, 2018

ir vairumā tālaika baznīcu (piem., Ugālē), bet gan uz astoņstūra postamenta stāvošs skaists eņģelis, kurš paceltās rokās tur greznu spilvenu uz galvas (14. attēls).

Eņģelim bijuši arī spārni, kas kādu remontu laikā pazuduši, tā ka uz tā muguras redzami spārnu pamatu stiprinājumu caurumi, kas aizdarīti ar raupjām koka tapām (15. attēls).

Pārsteidzoši līdzīgs (gandrīz identisks), ļoti skaists eņģelis ar spilvenu uz galvas balsta arī Zlēku baznīcas kancelei (16. attēls). Salīdzinot abus eņģeļus, Brēmenes tēlnieka F. Hopenšteta 1645.–1652. gadā darinātais Zlēku eņģelis ir krāsains un labāk nostrādāts (Zlēku baznīcas filigrāni darinātā iekārta laikam ir viskrāšņākais manierisma stila

15. attēls. Ēdoles baznīcas kanceļi balstošā eņģeļa spārnu vietas. Foto: Ralfs Kokins, 2018

16. attēls. Zlēku baznīcas kanceļi balstošais eņģelis. Foto: Ralfs Kokins, 2013

darinājums Latvijas dievnamos; skat. 16. un 17. attēlu). Līdz ar to rodas jautājums par koka tēlnieku T. Heinca un F. Hopenšteta nepārprotamo saistību un savstarpējo ietekmi (vai arī abu iespaidošanos no kādiem tālāka slavenākiem koka tēlniecības darbiem), kas līdz šim nav argumentēti atbildēti³³.

³³ V. Mašnovskis atsaucas uz O. Spāriša minējumu, ka tieši Ēdoles iekārtas autors T. Heinca varētu būt ietekmējis F. Hopenšteta 1645.–1652. gadā tapušo Zlēku baznīcas iekārtu (Mašnovskis 2007, 442). Man ticama šķīstu arī iespēja, ka abi šie autori ietekmējušies no kādiem izcilēm tālāka kokgriezumiem.

Ēdoles baznīcas kanceles korpusa stūros – mākslinieciski dažādu seju atveidojumi (18. un 19. attēls).

Kanceles jumtiņš ir neierasti grezns un savdabīgi veidots (20. attēls). Uz profilēta astoņstūru pamata, kas rotāts ar eņģeļu galviņām tā stūros un bagātīgiem, reljefiem rotājumiem, balstās ļoti grezna un sarežģīti veidota laterna ar trīs eņģeļu figūrām (ar kolonnu, ar krustu un ar knaiblēm), kas varētu norādīt uz šīs baznīcas celtniecības un iekārtošanas nolūku, paklausot paša Kristus aicinājumam – pasludināt visām sabiedrības kārtām Kristus Evaņģēliju, vest ļaužu dvēseles pie Jēzus un visus izglābt no mūžīgās nāves un pazušanas.

17. attēls. Zlēku baznīcas kancele. Foto: Ralfs Kokins, 2013

18. attēls. Ēdoles baznīcas kanceles stūra rotājums. Foto: Ralfs Kokins, 2018

Kanceles jumtiņa smaile (ažūra volūtu konstrukcija ar septiņu eņģeļu galvām pamatnes stūros, kas norāda uz JohApk 8, 2 minētajiem septiņiem eņģeļiem, septiņām bazūnēm) rada gaisīga viegluma iespaidu. Smailes galā manierisks eņģelis ar divām bazūnēm (līdzīgs kancelei balstošajam eņģelim; 21. attēls) simbolizē Jāņa apokalipsē atrodamos pēdējo laiku notikumus (JohApk 8. un 11. nod.). Tas ir atgādinājums par laika īsumu un aicinājums ikvienam atgriezties, uz klausot dievkalpojumā sludināto Dieva vārdu.

Ļoti interesants ir ar kanceles uzeju savienotais biktssols (redzams 4. attēlā), kas piešķaņots kancelei un altārim (melns ar zeltu)

un atgādina karieti. Tas gan ir tikai 18. gadsimta otrās puses, iespējams, Josefa Slavičeka darinājums³⁴. Biktssola korpus ir horizontāli izliekts, tā korpusu veido četras korintiskā orde kolonnas ar bagātīgi rotātiem cokoliem, starp kolonnām interesanti veidoti "logi" ar 18. gs. otrajai pusei tik raksturīgajām skais-tajām formām un rotājumiem, piedevām malējie "logi" veidoti spoguļsimetrijā. Biktssola

³⁴ Mašnovskis 2005, 347 atsaucas uz Imanta Lancmaņa ekspertīzi, ka autors varētu būt Josefs Slavičeks, kurš Kurzemē darbojies no 1757. līdz 1784. gadam. Biktssolu pasūtīnājuši Hermanis Frīdrihs fon Bērs un Juliāna fon Bēra.

19. attēls. Ēdoles baznīcas kanceles stūra rotājums. Foto: Ralfs Kokins, 2018

20. attēls. Ēdoles baznīcas kanceles jumtiņš. Foto: Ralfs Kokins, 2018

21. attēls. Ēdoles baznīcas kanceles jumtiņa augšdaļa. Foto: Ralfs Kokins, 2018

augšdaļa grezni rotāta ar dažādām Juliānas un Hermaņa fon Bēru monogrammām, bet tā augšdaļas centrā – ļoti grezns, profilēts, fili-grāni griezts fon Bēru dzimtas ģerbonis (ar diviem melniem lāčiem).

Katrā ziņā Ēdoles baznīca un tās skaistā, tik savdabīgi dramatiskā iekārta slēpj vēl daudzus noslēpumus un neatbildētus jautājumus. Visa baznīcas telpa ir ar spēcīgu un daudzdimensionālu teoloģisku vēstījumu, tā cilvēku

uzrunā simbolu un līdzību valodā, norādot uz dzīves skaistumu un traģiku vienlaikus, kā arī liekot aizdomāties par visu lietu traulumu un īsumu mūžības priekšā, aicinot nožēlot ļauno un meklēt dzīvo Dievu. Šis īpašais dievnams ir ļoti maz pētīts un aprakstīts, tas vēl joprojām gaida nopietnu un kontekstuālu izpēti (sava laikmeta Rietumu sakrālās mākslas un teoloģisko ideju kontekstā), kas būtu jāveic vairāku zinātņu nozaru speciālistiem kopā.

VĒRES

- Behr, U. B. von (1979) *Edwahlen und die Behrsche Ecke in Kurland*. Selbstverlag.
- Brotze, J. C. (1997) Prospect von Edwahlen in Kurland, dem Etatsrath von Bähr gehörig [die Ansicht], 1795. *Sammlung verschiedener Liefländischer Monumente*, 7. sēj., I d.: Johana Kristofa Broces (1742–1823) *Baltijai veltītie zīmējumi ar aprakstiem*. Rīga : LU AB. Pieejams: <http://www3.acadlib.lv/broce/> (03.09.2018.).
- Brunner, E. (2002) *Dogmatics: The Christian Doctrine of the Church, Faith & the Consummation*, Vol. III. Transl. by D. Cairns, T. H. L. Parker. Cambridge : James Clarke & Co.
- Campe, P. (1930) Die Kirchenglocken Lettlands von ältester Zeit an bis zum Jahre 1860 und ihre Giesser. *Acta Universitatis Latviensis* (Latvijas Universitātes Raksti), Arhitektūras fakult. sēr., I sēj., 1.
- Grīns, A. (red.) (1931) *Kultūras un tikumu vēsture*, II sēj. Rīga : Grāmatu draugs.
- Grosmane, E. (2001) Tēlniecības darbnīcas Kurzemes un Zemgales hercogistē 17. gs. otrajā pusē – 18. gs. sākumā. *Ventspils muzeja raksti*, 1. d., 186–205.
- Hengel, M. (1980) *Der stellvertretende Sühnentod Jesu*. IKZ 9.
- Ķiploks, E. (1987) *Dzimtenes draudzes un baznīcas: Ev.-lut. baznīcas un draudzes Latvijā*. Minneapolis : Latviešu ev.-lut. baznīcas Amerikā apgāds.
- Liber Concordiae: Luterāņu ticības apliecības* (2001) Rīga : Augsburgas institūts.
- Luther, M. (1983) *Die Botschaft des Kreuzes*. Bearb. von Horst Beintker. Berlin.
- Mašnovskis, V. (2005) *Latvijas luterāņu baznīcas: vēsture, arhitektūra, māksla un memoriālā kultūra*, 1. sēj. Rīga : DUE.
- Mašnovskis, V. (2007) *Latvijas luterāņu baznīcas: vēsture, arhitektūra, māksla un memoriālā kultūra*, 4. sēj. Rīga : DUE.
- Moltmann, J. (1972) *Der gekreuzigte Gott: Das Kreuz Christi als Grund und Kritik christlicher Theologie*. München : Kaiser Verlag.
- Ozoliņš, A. (1937) Ēdoles baznīca. *Jaunais Ceļš*, 5.
- Rusmanis, S.; Vīks, I. (1993) *Kurzeme*. Rīga : Latvijas Enciklopēdija.
- Spārītis, O. (1995) Vācbaltiešu kultūras vērtības Kurzemē. *Kurzeme un kurzemieki*. Rīga : Latvijas Enciklopēdija, 90–92.
- Švābe, A.; Būmanis, A.; Dišlers, K. (1929–1930) *Latviešu konversācijas vārdnīca*, 4. sēj. Rīga : A. Gulbis, 6147–8190.
- Theissen, G.; Merz, A. (1996) *Der historische Jesus*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht.
- Vīpers, B. (1937) *Latvijas māksla baroka laikmetā*. Rīga : Valters un Rapa.

IESKATS REFORMĀCIJAS GADSIMTA BAZNĪCAS MŪZIKĀ RĪGĀ

Vilis Kolms (1964) ir *Mg. art.* mūzikas pedagoģijā (Jāzepa Vītola Latvijas Valsts konservatorija, 1983–1989), ieguvis baznīcmūzikas specialitāti B ģimenī Greifsvaldes Universitātes Baznīcas mūzikas institūtā (1993–1995), kur joprojām ir doktorants (kopš 2001). Kopš 1991. gada pasniedzis liturģikas, himnoloģijas un liturģiskās dziedāšanas kursus LU Teoloģijas fakultātē, ir tās liturģikas docētājs (kopš 2011) un bakalaura studiju programmas *Baznīcas mūzika* direktors Lutera Akadēmijā (kopš 2013). Raksti vācu valodā par vēsturisko luteriskās baznīcas mūziku un liturģiju Rīgā.

Raksturvārdi: baznīcas mūzika, liturģija, reformācija, dievkalpojums, Andreass Knopkens, Pauls Bucens.

Reformācijas mūzikas specifika

Mūzika, kas veidojas un attīstās luteriskās reformācijas ietvaros, formas, saturs un lietojuma ziņā pilnā mērā iekļaujas vispārējā Baznīcas tradīcijā. Tā ir veidojusies kā dievkalpojuma (mesas, stundu lūgšanas u. c.) medijs. Melodijas uzdevums ir izcelt dievkalpošanas tekstus un vienot tās dalībniekus Dieva klātbūtnes svinēšanā un lūgšanā. Tomēr reformācijas laikā baznīcas mūzika iegūst arī jaunus akcentus, kurus vispirmām kārtām var raksturot kā muzicēšanas, resp., dziedāšanas, tuvināšanos tautai. Sapulcētās draudzes dziedājumi dievkalpojumā pirms reformācijas ieņem vēl visai pieticīgu vietu, un galvenā nozīme ir kora dziedājumiem latīņu valodā, kamēr līdz ar reformāciju sāk pieaugt visas draudzes kopīgo dziesmu un dziedājumu skaits un tie dievkalpošanā iegūst konstitūjošu nozīmi. Dievkalpojuma “nesēja” nu ir ne tikai garīdzniecība viena pati, kuru atbalsta

vairāk vai mazāk profesionāls koris, bet gan visa draudze kopā. Šis fakts tiek uzskatīts par ievērojamu reformācijas veiksmes cēloni, jo luteriskās draudzes dziesmas un mūzika būtiski veicināja atjaunotās teoloģijas nokļūšanu cilvēku prātos un sirdīs.

Burkhardis Valdiss (ap 1490–1556)

Pirmā saglabātā liecība par luteriskās baznīcas mūzikas sākumiem Rīgā atrodama dramaturģiskā uzvedumā divos cēlieņos *Līdzība par pazudošo dēlu* (izdots Kēnigsbergā 1527. gadā). Uzveduma autors ir Burkhardis Valdiss (*Burkhard Valdis*), luteriskajā ticībā pārgājis franciskāņu ordeņa brālis. Tā titullapā norādīts, ka darbs ticis uzvests Rīgā 1527. gada 17. februārī¹. Savai dzejai Valdiss

¹ *De parabell vam vorlorn Szohn || Luce am[~] xv. gespelet vnnd Christlick gehandelt || nha ynnholt des Texts / ordentlick na dem || geystliken vorstande sambt aller vm[~] = || stendicheit vihgelacht / Tho || Ryga ynn Lyfflandt / Am || xvij. dage des Monts || Februarij. || M. D.xxvij.*

1. attēls. *Līdzības par pazudušo dēlu* titullapa.
Hercoga Augusta bibliotēka, Wolfenbüttel, LO:7812

pievienojis Mārtaņa Luterā (*Martin Luther*) un Andreasa Knopkena (*Andreas Knöppen*) dievkalpojuma paredzētas dziesmas, kuras, sekojot uzveduma norisei, ievietotas atbilstošās vietās. Tās paredzēts izpildīt daudz balsīgam korim, kurš iesaistīts uzveduma norisē.² Saskaņā ar ievadvārdos sacīto autors ar šo uzvedumu vēlēties parādīt, kā evaņģēlijs māca cilvēka taisnošanu ar Dieva žēlastību, nevis ar labiem darbiem. Lai gan šis uzvedums nav uzskatāms par dievkalpojumu šī vārda šaurākā nozīmē, tomēr tā mērķis un izveidojums kopā ar luteriskajām draudzes dziesmām lielā mērā atbilst reformācijas dievkalpojuma galvenajam uzdevumam – evaņģēlija pasludināšanai tautas valodā visiem saprotamā un piedzīvojamā veidā.

² Arnold 2014.

Rīgas dievkalpojuma un dziesmu grāmatas

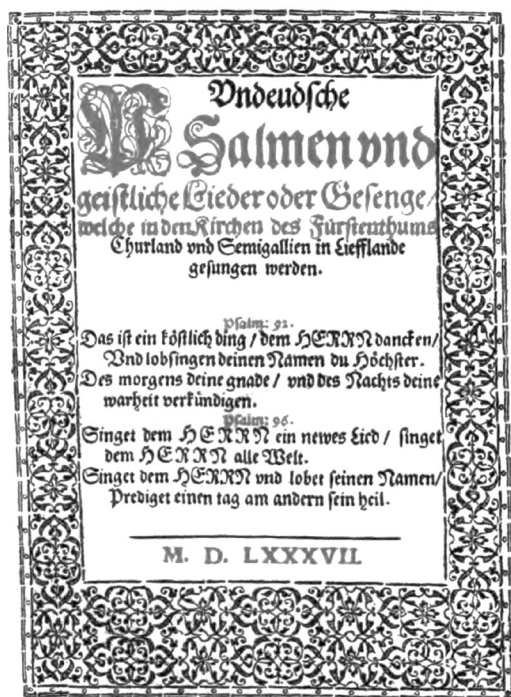
Nākamais nozīmīgais posms Rīgas luteriskās baznīcas mūzikas attīstībā sākas līdz ar Rīgas pirmās luteriskās dievkalpojuma un dziesmu grāmatas izdošanu. 1530. gadā Rostokā tiek nodrukāta grāmata *Īsa Baznīcas kalpošanas kārtība ... ar psalmiem un dievišķām slavas dziesmām, kas tiek dziedātas kristīgās draudzēs Rīgā*³. Lai arī šajā grāmatā vēl ir tikai dziedājumu un dziesmu teksti (dažiem no tiem pievienotas tukšas nošu līnijas,

³ *Kurtz Ordⁿ || nung des Kirchenⁿ || diensts / Sampt eyner || Vorrede von Ceremonien / || An den Erbarⁿ Rath der löbliⁿ || chem Stadt Riga ynn || Liefflandt. || Mit etlichen Psalmen / || vnd Götlichen lobgesengen / || die yn Christlicher versamlung || zu Riga ghesungen || werden. || M.D.XXX.*

2. attēls. 1530. gada izdevuma titullapa.

Uppsala universitetsbibliotek
(S-Uu) Obr. 49:42 1

3. attēls. Titullapa 1537. gada izdevumam.

Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, Ms Mus. 40074

kurās priekšdziedātājs varēja nepieciešamības gadījumā ierakstīt notis), tomēr, tā kā runa lielākoties ir par tolaik jau daudzviet pazīstamām dziesmām, nav apšaubāms, ka tās tika dziedātas, nevis sacītas. Protams, muzikālā ziņā vēl spēcīgāku impulsu deva šīs grāmatas nākamais izdevums septiņus gadus vēlāk (1537), kurā vairums dziesmu un dziedājumu jau ir ar notīm.

Šie abi Rīgas izdevumi lika nozīmīgu pamatu baznīcas mūzikas attīstībai 16. un tālākos gadsimtos līdz pat mūsu dienām ne vien vācbaltiešu, bet arī latviešu draudzēs. Lai gan pašlaik ļoti grūti pasacīt, kā tieši notika dievkalpošana un dziedāšana latviešu draudzēs reformācijas sākumposmā (Rīgas Jēkaba baznīcā tāda izveidojās jau 1524. gadā), tomēr filologs Pēteris Vanags savā darbā par pirmajām latviešu dievkalpošanas grāmatām⁴ sniedz pārliciecināmus argumentus, ka pirmā latviešu dievkalpošanas rokasgrāmata, kas

pusgadsimtu vēlāk, proti, 1587. gadā, tiek nodrukāta Kēnigsbergā⁵, satur senākus latviešu luteriskā dievkalpojuma dziedājumus, kas radušies varbūt pat reizē ar tiem, kuri atrodami abos pieminētajos Rīgas vācu izdevumos. Šajā pirmajā latviešu dievkalpojuma un dziesmu grāmatā lielākajai daļai dziesmu un dziedājumu jau bija pievienotas notis.

Andreasa Knopkena (ap 1468–1539) melodijas

Zīmīgi, ka baznīcas mūzikas iesākums Rīgā un Vidzemē saistāms nevis ar kāda mūziķa personību, bet gan ar teologa Andreasa Knopkena vārdu. Tas vēlreiz apliecina, cik cieši reformācijas vidē sadarbojas teoloģija un mūzika. A. Knopkens ir viens diviem

⁵ *Undeudsche || Psalmen vnd || geistliche Lieder oder Gesenge, || welche in den Kirchen des Fürstenthums || Churland vnd Semigallien in Liefflande || gesungen werden. || M.D.LXXXVII.*

⁴ Vanags 2000.

LXXX Blatt
Bekentnisse der Nyen/
 also me secht lere/ wedder de/ de der
 errigen geiste/ vnde der dijnels
 lere anhengich. j. Timo. iij.

Dorch Andream Knopken.

H Elp vns in dynem
 Dat an vns nicht erlāge

nāmen/ du al mech tige Gods/
 de Sa tan sy nen mode/

wat he heffe im synne/ lath em yo niche
 gelingen/ heys vns heffich gram

4. attēls. Lappuse ar A. Knopkena dziesmu no 1537. gada izdevuma

pirmajiem reformācijas apustuļiem Rīgā (blakus Sv. Jēkaba draudzes mācītājam Silvestram Tegetmeieram), kurš atbilstoši reformācijas teoloģiskajām atziņām vada draudzi Rīgas Sv. Pētera baznīcā jau kopš 1522. gada. Vispusīgā izglītība ļauj A. Knopkenam ne vien sniegt pārliecinošu teoloģisku argumentāciju par labu reformācijai (viņa skaidrojums Vēstulei romiešiem un 1522. gada disputam paredzētās 24 tēzes Kaspara Bankovska tulkojumā nesentika izdotas latviski⁶), bet arī ar panākumiem darboties praktiski – veidot draudzes dievkalpošanu ne tikai ar M. Lutera un citu autoru tekstus un dziesmu palīdzību, bet arī ar paša sarakstītiem dziesmu tekstiem un melodijām.

A. Knopkena melodijas, iespējams, nav reformācijas gadsimta ievērojamākie mūzikas šedevri, tomēr tajās pamanāms skaidrs autora rokraksts. Vācbaltiešu mūzikas vēsturnieks Elmārs Arro savā npublicētajā monogrāfijā⁷ raksta, ka A. Knopkena dziesmas melodijas ziņā ļoti atšķiras no tipiskiem luterāņu korāļiem un drīzāk būtu uzskatāmas par dziesmām vai pat dziedājumiem; tajās nevar pamanīt raksturīgo tuvumu tautasdziesmām vai pazīstamu laicīgu dziesmu atskaņas. Kā iespējamo

⁶ Vēstules romiešiem skaidrojums 2017.

⁷ Arro b. g.

1. Kas gan vēl pie - trūkt va - rēs man,
 Viņš ved uz sa - vām ga - ni - bām

ja Dievs par ma - ni gā - dā?
 un de - bess mai - zi dā - vā.

Viņš ved pie sa - va a - vo - ta un ma - nu

sir - di spir - dzi - na ar sa - vu Svē - to Ga - ru.

5. attēls. LELB Dziesmu grāmata (2015), dziesma Nr. 473

iemeslu šādi A. Knopkena dziesmu atšķirībai no tradicionālā luterāņu korāļa E. Arro min vietējas vācbaltiešu tautas mūzikas tradīcijas trūkumu un varbūtējus iespaidus no kādām mūsdienās vairs nepazīstamām Rīgā dziedātām himnām. Tomēr šādi minējumi jāuztver piesardzīgi. Neapšaubāmi var runāt par Rīgas lokālo tradīciju vēl pirms reformācijas (par to liecina, piem., Latvijas Mūzikas akadēmijas rektora prof. Guntara Prāņa disertācija par 15. gs. Rīgas dziedājumiem⁸), tomēr nav ziņu par kādām specifiskām intonatīvi oriģinālām vietējām himnām. Turklāt A. Knopkens Rīgā ir tikai ienācējs, kurš nav dzimis un audzis vācbaltiešu vidē. Svarīgi šķiet arī tas, ka šajā laikā luteriskā korāļa tradīcija vēl tikai pamazām iezīmējas un veidojas. Tāpēc nav gluži atbilstoši sacīt, ka A. Knopkena korālmelodijas neatbilst tradīcijai; drīzāk būtu jāatzīst, ka A. Knopkens ar viņa īpatnējo muzikālo pieeju ir Baltijas korāļtradīcijas līdzveidotājs. Taisnība E. Arro tomēr ir tajā ziņā, ka A. Knopkena teksti ir pārāki par viņa melodijām, un arī 2017. gadā izdotajā Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas *Dziesmu grāmata*⁹ atjaunotā tulkojumā viņa dziesma *Kas gan vēl pietrūkt varēs man* ievietota nevis ar autora oriģinālo, bet gan ar M. Lutera melodiju.

Pauls Bucens (1548–1586)

Pārskatu pār reformācijas gadsimta baznīcas mūziku Rīgā vēlos noslēgt ar ieskatu Paula Bucena (*Paulus Bucenus*) darbos. P. Bucens var tikt uzskatīts par pirmo profesionālo Rīgas un Vidzemes baznīcmūziķi un komponistu. Par viņa dzīvi pirms nokļūšanas Rīgā zināms maz. Par studijām Greifsvaldes Universitātē liecina 1568. gada ieraksts matrikulā, ka viņš imatrikulēts bez maksas.¹⁰ P. Bucena komponētā Mateja pasija (*Passio Domini nostri Jesu Christi secundum Mattheum*) izdota Štetīnē (tag. Ščecina) 1578. gadā, kamēr pārējās vairāk nekā 150 kompozīcijas tapušas Rīgā, kur viņš strādāja par Doma baznīcmūziķi. Darbu skaits

6. attēls. *Kyrie* no 1537. gada izdevuma

un nosaukumi zināmi no 1931. gadā izdotās P. Bucena biogrāfijas, kuras autors, vācbaltu komponists, diriģents un kritiķis Gerhards fon Koislērs, ir rūpīgi pētījis viņa dzīvi un darbību¹¹. Daudzas viņa kompozīcijas gājušas bojā Otrā pasaules kara laikā, bet daļa rokrakstu atrodami Berlīnē¹².

P. Bucena daiļrade pamatā apkopota 1583.–1584. gadā radītajā manuskriptā *Opus musicae ecclesiae rigensis*. Tas sastāvēja no divām daļām un saturēja norādījumu, ka skaņdarbi domāti atskaņošanai Rīgas baznīcā svētku dienās un visa liturģiskā gada ciklā. Šīm kompozīcijām piemīt ne vien muzikāla, bet arī kultūrvēsturiska vērtība – tā kā tās aptver veselu liturģiskā gada ciklu un ir paredzētas tieši lietošanai *in ecclesia Rigensi*, no šī manuskriptu krājumā atrodamā repertuāra, no skaņdarbu izveidojuma un no to vietas liturģijā var daudz spriest par tā laika mūzikas un dievkalpošanas dzīvi Rīgā, īpaši Rīgas Domā, kur P. Bucens darbojās. Šī darbu krājuma abu daļu virsraksti¹³ liecina, ka Rīgā reformācijas gadsimta otrajā pusē jau praktizēta izkopta

¹¹ Keussler 1931.

¹² Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, Ms Mus. 40074.

¹³ *TOMUS PRIMUS: Sacrae aliquot cantiones sex vocum ad tria contrapuncti genera accommodatae musicis scholisquae aptissimae decantatae; Sacrae aliquot cantiones quinque et quatuor vocum ad tria contrapuncti genera accommodatae musicis instrumentis scholisquae aptissimae decantatae. TOMUS SECUNDUS: Missae aliquot quatuor, Quinque, sex et octo vocum ad clarissimorum musicorum motetas et sacros quosdam tenores accommodatae; Preces vespertine (responsoria, hymni, Magnificat et aliae quaedam cantiones quae in p'cipuis diebus festis et totum annum in Ecclesia Rigensi decantantur quinque et sex vocibus concinnatae).*

⁸ Prānis 2015.

⁹ LELB Dziesmu grāmata 2015, 534–535.

¹⁰ *Paulus Bucenus, philorhodus, Holsata, musicus, qui in artis musices honorem gratis est inscriptus.* Engels 1929, 10.

vokāla daudz balsība līdz pat astoņām balsīm un šo skaņdarbu atskaņošanā tikuši iesaistīti arī dažādi mūzikas instrumenti. Svētdienas dievkalpojumi bieži notikuši ar latīņu valodā atskaņotiem mesas dziedājumiem.

P. Bucena darbu krājumā atrodams 24 mesas, no kurām tikai viena ir tautas valodā. Lai arī latīņu valodā, tomēr viņa mesas atšķiras no tradicionālajām Romas katoļu mesām. Tās ir īpašas gan ar to, ka vairākās iestarpināti pazīstamu korāļu daudz balsīgi salikumi, gan ar to, ka nevienā no tām neietilpst tradicionālā mesas daļa *Credo* (Ticības apliecība), jo tās vietā visa draudze dziedāja Lutera korāli *Wir glauben all* (Uz Dievu Tēvu ticam mēs). Mesās izmantotas arī pazīstamu gregorisku dziedājumu intonācijas un apdarināti citāti no viņa laikabiedru komponētām motetēm.¹⁴

24 mesu vidū viena izceļas ar nosaukumu *Missa Rigaensis*, kas vienīgā ir tautas valodā. Šāds nosaukums, visticamāk, piešķirts tāpēc, ka tā tieši balstīta uz iepriekš pieminēto Rīgas dievkalpošanas kārtību. Raksturīga iezīme šai mesai ir, piem., tās īpatnējais *Kyrie* izveidojums. Šajā Romas mesas *ordinarium* dziedājumā lietotā valoda ir grieķu (nevis latīņu): *Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison*. Toties saskaņā ar Rīgas luteriskās mesas kārtību tas tiek dziedāts trīs valodās – grieķiski, latīniski un tautas valodā: *Kyrie eleison, Christe miserere, O Here erbarme dy vnser*. Melodisko izveidojumu iespaidojis *Kyrie* dziedājums no 13. gs. gregoriskās mesas *Firmator sancte*. Bez svētdienas un svētku dievkalpojumiem notikušas arī vakara lūgšanas, par ko liecina fakts, ka ievērojama daļa (31) no P. Bucena rokrakstu krājumā atrodamajiem darbiem pieder pie vesperu repertuāra (responsoriji, himnas, *Magnificat*).

Rūpīgi meklējot, P. Bucena daiļradē var pamanīt arī pavisam cita rakstura kultūrvēsturiskās pēdas. Viņa komponētajā motetē, kas balstās uz pazīstamo M. Lutera korāli *Dievs, savu vārdu uzturi*, komponists izmainījis tekstu saskaņā ar vietējo politisko situāciju. Cik grūti mūsdienās šķiet pieņemams M. Lutera oriģināls (latviešu tulkojumā tā asums arvien mīkstināts līdzīgi, kā tas notika arī šīs dziesmas vēlākās versijās oriģinālvalodā), tik

vēl jo vairāk tas attiecas uz P. Bucena veikto korekciju.

Mārtiņš Luters:

Erhalt uns Herr bei Deinem Wort und steure Pabst' und Türken Mord.

Pauls Bucens:

*Erhalt uns, Herr, bei Deinem Wort und steur' des Pabsts und Russen Mord.*¹⁵

M. Luters šo tekstu rada īpašā, izmisuma pilnā ģeopolitiskā situācijā, kad turku karaspēks stāvēja Vīnes pievārtē un visa Rietumeiropa draudēja nonākt turku impērijas pakļautībā. Līdzīgu apdraudējumu 16. gs. beigās Vidzemē piedzīvo P. Bucens, kad Rīga 1582. gadā nonāca Polijas–Lietuvas valdīšanā, bet vairāki Vidzemes pierobežas apgabali uz laiku tika pievienoti Krievijai. Par to, kā šis fakts tika uzņemts Rīgā, liecību sniedz P. Bucena kompozīcijas teksts.

Baznīcas mūzika kā doksolģija

Vācu luterāņu teologs Dr. Reinharde Slenccka savās dogmatikas lekcijās norāda, ka dievatziņa veidojas nevis no jēdzienu un priekšstatu attīstīšanas, bet no Dieva slavēšanas un apliecināšanas un no pateicības Dievam¹⁶. Luteriskā baznīcas mūzika ir tā, kas ticīgajiem palīdz formulēt Dieva slavu vārdos un melodijā un vieno tos pateicībā Dievam. Dievkalpojuma mūzika līdz ar to kļūst par līdzekli, kā sistemātiskai teoloģijai pārtapt par praktisku, kļūstot par doksolģiju. Tāpēc arī luteriskās baznīcas mūzikas attīstība uzskatāma par reformācijas neizbēgamām sekām un reizē savā ziņā arī par priekšnoteikumu tās teoloģiskajiem panākumiem.

Mūzikas uzplaukums Rīgas draudzēs, kas pievērsās reformācijai, reizē liecina arī par

¹⁵ *Kungs, uzturi mūs pie sava Vārda un iznīcīni Pāvestu un turkus.* (M. Luters)
Kungs uzturi mūs pie sava Vārda un iznīcīni Pāvestu un krievus. (P. Bucens)

¹⁶ *Gotteserkenntnis vollzieht sich nicht in der Entwicklung von Begriffen oder in der Vermittlung von Vorstellungen, sondern darin, daß Gott als Gott gepriesen, bekannt und ihm gedankt wird.* Slenccka 1997/1998.

¹⁴ Leszczyńska 2016, 94.

luteriskās teoloģijas ievērojamo vietu rīdzinieku dzīvē. Jaunie un atjaunotie dievkalpojuma teksti, jaunais liturģiskais konteksts, luteriskie korāļi un draudzes aktīvā piedalīšanās dievkalpojuma norisē – šie reformācijas gadsimta ieguvumi ļāva baznīcas mūzikai ne vien sasniegt jaunu kvalitāti, bet arī paplašināt tās izpildītāju bāzi ar vienkāršajiem draudzes locekļiem. Tādā veidā luteriskā baznīcas mūzika kļūst arī par ievērojamu spēku tautas estētiskās uztveres kopšanā un lasītprasmes veicināšanā, jo tautā iecienīto dziesmu apgūšana vieglāk veicās, ja tika apgūta spēja lietot grāmatas, kur tās iespiestas.

Luteriskais korālis kļūst par baznīcas mūzikas atjaunošanas un attīstības vadošo elementu ne vien tautas dziedātajās dievkalpojuma

dziesmās, bet arī – ja tā to var dēvēt – profesionālajā mūzikā. Būtiski ir tieši tas, ka melodijas un teksti, kas atskan mesās, daudz balsīgās motetēs, vēlākos gadsimtos arī vokāli simfoniskās kantātēs un oratorijās, daudzos gadījumos ir pazīstami korāļi, kurus klausītāji paši dzied un ar kuros izsacītajām ticības patiesībām tie pilnībā spēj identificēties.

Rīgā un Vidzemē reformācijas pirmajos gadsimtos šī attīstība vairāk attiecināma uz vācu draudzēm, taču vēlāk tā atstāj pēdas arī latviešu mūzikas kultūrā. Ne velti viens no būtiskākajiem impulsiem ceļā uz pirmajiem Vispārējiem latviešu dziesmu svētkiem ir koku kustība, kuras pirmsākumi vispirms meklējami vācbaltiešu un drīz pēc tam arī latviešu luteriskajās draudzēs.

VĒRES

Arnold, M. (2014) Burkhard Valdis als theologischer Schriftsteller. *Zeitschrift für Hessische Geschichte und Landeskunde*, Bd. 119, S. 36 ff.

Arro, E. (b. g.) *Geschichte der baltischen Kirchenmusik und geistlichen Tonkunst*. Manuskripts mašīnrakstā Igaunijas Mūzikas un teātra akadēmijas (Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia) arhīvā Tallinā. Ö-13000/I.

Engels, H. (1929) *Musik und Musikleben in Greifswalds Vergangenheit*. Greifswald.

Keussler, G. von (1931) *Paulus Buceanus*. Rīga : Verlag der Buchhandlung G. Löffler.

Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas Dziesmu grāmata (2015) Rīga.

Leszczyńska, A. (2016) Liturgical Function and Gregorian Chant in the Music of Paulus Bucenus. *Musico-logica Brunensia*, 51, 1.

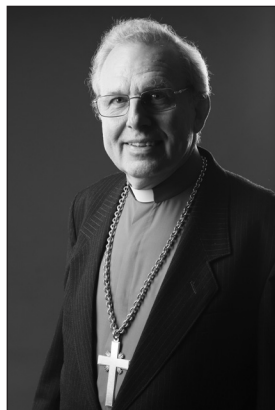
Prānis, G. (2015) *Rīgas misāles dziedājumi viduslaiku Eiropas gregorisko tradīciju kontekstā*. Promocijas darbs. Rīga : Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmija.

Slenczka, R. (1997/1998) *Dogmatik im Überblick*. Vorlesung von Prof. Dr. Reinhard Slenczka. Erlangen.

Vanags, P. (2000) *Luterāņu rokasgrāmatas avoti*. Stockholm/Rīga.

Vēstules romiešiem skaidrojums, ko kistrinietis Andreass Knopkens ir priekšlasījis livoniešiem Rīgā, kur viņš ir draudzes gans. 24 tēzes disputam 1522. gadā Sv. Pētera baznīcā (2017) Rīga.

LUTERS UN VIŅA IETEKME PĒC 500 GADIEM – AKTUĀLAIS REDZĒJUMS NO VĀCIJAS

Elmārs Ernsts Rozītis ir Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas ārpus Latvijas (LELBĀL) emeritētais arhibīskaps. Dzimis 1948. gada 30. martā Eslingenē. Studējis Tībingenes (1967–1969, 1971–1973), Hamburgas (1969–1970) un Vīnes (1970–1971) evaņģēliskās fakultātēs, beidzot ar fakultātes eksāmenu (1973) un Virmbergas baznīcas otro eksāmenu (1975). LELB mācītājs (1973–1982) un prāvests (1982–1994) Vācijā, LELBĀL arhibīskaps (1994–2015). Regulāri publicējis akadēmiskos izdevumus, kā *Universitas* (Pietāte 1969), *Acta Baltica* (1978/1979), *Kirche im Osten* (no 1978) un Baznīcas izdevumos, kā *Baznīcas Gadagrāmata* (izd. LELBĀL), mēnešrakstos un laikrakstos. Lasījis lekcijas LU Teoloģijas fakultātē Jaunā un Vecā Derībā (1991, 1992, 1994).

Raksturvārdi: Mārtiņš Luters, reformatori, Vācija, Vitenberga, ekumeniskā atvērtība.

2017. gads – Mārtiņa Lutera 95 tēžu publikācijas Vitenbergā jubilejas gads – ir pagājis. Tā ir laba iespēja ievērot dažas specifiskas iezīmes, kādas piemīt M. Lutera ietekmei Vācijā un no Vācijas skata punkta. Centīšos uz tādām norādīt, nepretendējot uz pilnīgumu, jo šādai tematikai būtībā atbilstu disertācijas apjoms.

Ir labi apzināties lielo **atvērtību un dažādību**, kādā tika atzīmēta reformācijas jubileja. Protams, Vitenberga un tradicionālās “Lutera vietas”, kā Eislēbene, Eizenaha ar Vartburgu, Erfurte, Vormsa, piedzīvoja īpašu uzmanību, kaut arī nenotika dažu sagaidātais cilvēku masu pieplūdums. Tas nemazināja cieņu iepretim M. Luteram, ka šajā gadā tika ievērotas ļoti daudzas personas, kuras blakus viņam vai tuvākā vai tālākā sadarbībā vai mijiedarbībā ar viņu savā vietējā vidē pārstāvēja reformācijas idejas un iestājās par to īstenošanu. Līdzās Ulriham Cvinglijam (*Ulrich Zwingli*, 1484–1531) un Žanam Kalvinam

(*Jean Calvin*, 1509–1564) šeit minami humānisti Deziderijs Erasms (*Desiderius Erasmus*, 1466/9–1536), Filips Melanhtons (*Philipp Melancthon*, 1497–1560) un daudzās personības, kuras palīdzēja ieviest reformāciju savā vidē: Vācijas un visas Eiropas ziemeļos, piem., Johans Bugenhāgens (*Johannes Bugenhagen*, 1485–1558); Vācijas dienvidos, piem., Ambrozijs Blārsers (*Ambrosius Blarer*, 1492–1564); arī lielais reformatoru skaits Eiropas austrumos, kā Polijā, Ungārijā, vai Eiropas rietumos vai dienvidos, arī zemēs, kurās pretreformācija vēlāk daļēji sekmīgi centās izdzēst viņu pēdas. 1517. gada zīmē gandrīz katra vieta Vācijā tiecās apzināties tieši savu īpašo reformācijas vēsturi.

Šajā kopsakarā ir raksturīgi, ka par pirmo reformācijas gada lielsarīkojumu varam uzskatīt **ekumenisko** dievkalpojumu Lundas katedrālē 2016. gada 31. oktobrī Zviedrijas arhibīskapes Antjes Jakelēnas (*Jackelén*) un Romas katoļu pāvesta Franciska vadībā,¹ –

¹ *Baznīcas Gadagrāmata* (turpmāk – BGg) 2018, 243.

un personīgi priecājos, ka varēju tajā piedalīties, sēžot blakus Vidusvācijas Evaņģēliskās baznīcas (kuras teritorijā atrodas "Lutera vietas") bīskapei Ilzei Junkermanei (*Junkermann*). Raksturīgi tas bija tanī ziņā, ka tieši Vācija atbalstīja to, ka šis jubilejas sarīkojums notiek ārpus Vācijas, noraidot priekšstatu, it kā reformācija būtu bijusi "vācu lieta". Tādēļ arī sava veida kulminācija bija reformācijas jubilejas svētki Pasaules Luterāņu asamblejas ietvaros Namībijā 2017. gada maijā, kurā piedalījās Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas ārpus Latvijas (turpmāk – LELBĀL) arhibīskape Lauma Zušēvica², bet Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca (LELB) izšķīrās nepiedalīties. Un raksturīgi tanī ziņā, ka reformāciju svinēja ekumeniskā veidā – ne kā vienas konfesijas svētkus, bet kopā priecājoties par atjaunošanos, ko ar reformāciju Dievs dāvājis visai savai Baznīcai. Šī tuvā evaņģēliskās un Romas Katoļu baznīcas sadarbība Vācijā novedusi līdz tam, ka atsevišķu zemju (pavalstu) valdību priekšlikums – Ziemeļvācijas pavalstīs noteikt par reformācijas dienu 31. oktobri kā publisku svētku dienu – no paša sākuma guvis plašu atbalstu no abām konfesijām. Agrākās Austrumvācijas teritorijā tā jau tāda skaitās kopš Vācijas apvienošanās, un 2017. gadā to publiski svinēja visā Vācijā. Minētā tuvā sadarbība novedusi arī līdz tam, ka Vācijas Romas katoļu bīskapu konference ar lielu vairākumu nolēmusi pieļaut iespēju, ka pie dievgalda var piedalīties abi laulību partneri, kur viens ir piederīgs evaņģēliskai, bet otrs Romas katoļu konfesijai.³ Daži viņu bīskapi par to gan nosūtījuši sūdzības vēstuli uz Romu.⁴ Toties latviešu luterāņu draudzes Vācijā jau kopš Otrā pasaules kara beigām bijušas atvērtas pie sava dievgalda pieņemt arī citu konfesiju piederīgos, jo svarīgāk ir sekot kopīgi mūsu aicinātajam Jēzum Kristum, nekā veidot it kā ekskluzīvus svētību mantot gribētāju klubus. Katrā ziņā it īpaši Vācijā reformācijas atcere notika izteikti ekumeniskā

veidā, vai tas būtu zemju baznīcu ietvaros kā Virtembergā⁵ vai neskaitāmos sarīkojumos, dievkalpojumos, pilsētu vai draudžu svētkos, izstādēs, referātos un teātra izrāžu vai mūziklu uzvedumos cauru gadu.

Piedaloties Pasaules Luterāņu federācijas Vācijas nacionālajā komitejā, varu apliecināt, ka jubilejas gada organizācija jau sākās pirms krietni vairāk nekā 10 gadiem. Viens no pirmāsākumiem bija ideja par **Lutera dārza** iekārtošanu Vitenbergā. Ideja izrietēja no M. Luteram raksturīgā teikuma (ja arī tas laikam nav viņa paša tā sacīts) – pat ja viņš zinātu, ka rīt būs pastardiena, viņš šodien vēl dēstītu ābelīti. Luterāņu baznīcas un kopienas plašā pasaulē, bet arī citas konfesijas bija laipni aicinātas piedalīties šajā akcijā, stādot vienu koku Lutera dārzā Vitenbergā, bet otru – māsas koku – pašas savā zemē. Atsaucība bija ārkārtīgi plaša, un tika sasniegts mērķis – līdz jubilejas gadam iestādīt ne mazāk kā 500 koku ar atbilstošu skaitu māsu koku. Vadoties pēc kopplāna un plāksnītes pie koka, jūs varat tur atrast arī kā LELB, tā LELBĀL koku. Ņemot vērā LELBĀL plašo darbības lauku, mums pat nav viens māsas koks vien, bet tādi aug Rovfantā Lielbritānijā, Amerikā pie mūsu baznīcām Vašingtonā un Sietlā, kā arī Austrālijā.⁶ 2017. gada 25. novembrī līdz ar pārējiem vācu nacionālās komitejas locekļiem biju liecinieks, kā Jeruzalemē Eļļas kalnā stādīja vienu no pēdējiem māsu kokiem vietējās palestīniešu baznīcas bīskaps Mumibs Junāns, Vācijas luterāņu baznīcu vadošais bīskaps Gerhards Ulrihs (*Ulrich*) kopā ar dārza arhitektu Andreasu Kiparu (Milāna/Duisburga) kā šīs idejas plānotāju. Arī šeit bija jūtamas vadlīnijas to darīt plašā, ne šauri nacionālistiskā garā un lielā ekumeniskā atvērtībā.

To pašu var teikt par **reformācijas 500 gadu jubilejai veltīto starptautisko izstādi**, kura Vitenbergā notika vienlaikus daudzās sarīkojumu vietās 2017. gada vasarā.⁷ Laiks bija sadalīts posmos, un LELBĀL uzsākās atbildību (no 2. līdz 6. augustam)

² BGg 2018, 210–211.

³ *Evangelischer Pressedienst (epd)* (23.02.2018.); *Evangelisches Gemeindeblatt für Württemberg* (turpmāk saīsināts – EGfW), 7/2017 (12.02.2017.), 3.

⁴ *epd* (04.04.2018.).

⁵ EGfW 12/2017 (19.03.2017.), 1, 4–7; EGfW 40/2017 (01.10.2017.), 10–11.

⁶ BGg 2012, 246–247.

⁷ EGfW 31/2017 (30.07.2017.), 6; EGfW 38/2017 (17.09.2017.), 2.

ie pazīstīnāt ar reformācijas gaitu un tradīcijām no pirmsākumiem Rīgā līdz šai dienai. Galvenie organizētāji bija bazn. padomnieks Pēteris Vīgants un Inta Vīgante līdz ar prāv. emer. Dr. Frici Kristbergu un mani. Ievēribu guva prof. Dr. Vilfrīda Hērles (*Wilfried Härle*) un viņa kundzes māc. Dr. Ilzes Ķezberes-Hērles muzikāli biogrāfiskais sniegums par Luteru un viņa kundzi Katarīnu fon Boru. Sadraudzējāmi ar GEKE (Eiropas Evaņģēlisko baznīcu apvienība, kurā ir arī reformāti, metodisti u. c.) pārstāvjiem no Ungārijas, ēkā netālu no mūsu lielās sarīkojumu telts.

Tā kā Latvijas tematikai veltīts īpašs raksts, šeit tikai norādīšu uz personāla un finansiālo atbalstu no Vācijas Ārlietu ministrijas, Vācu evaņģēliski luteriskās baznīcas Vācijā un Latvijā⁸, kā arī citām vācu iestādēm, piedaloties reformācijas atceres augsta līmeņa sarīkojumos Latvijas Universitātē vai arī Nacionālajā bibliotēkā. Reformācijas kopsakarā šajā gadā Vācijā tika daudzkārt veltīta uzmanība arī īpaši Latvijai.⁹

Liels nopelns plašas ievēribas sasniegšanā sabiedrībā, medijos un līdz pat atsevišķo draudžu līmenim bija agrākai Hanoveres baznīcas un uz īsāku laiku pat visas Vācijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas vadošai bīskapei Margotai Kesmanei (*Käpfmann*). Viņa uz vairākiem gadiem līdz pat šim pavasarim bija iecelta par oficiālo “**reformācijas vēstnieci**”.¹⁰ Dotība būt personīgi pārliecinātai viņa apvienojās ar spējām arī sarežģītas lietas izteikt vienkārši un saprotami. Tādēļ intervijās un sarīkojumos viņa bija ideāla reformācijas seja. *Ecclesia est semper reformanda* (lat. – Baznīca arvien ir atjaunojama) nedrīkst būt sauklis, ko dažs labs viltīgi attiecina tikai uz mainīgām laika parādībām, lai savām dogmām joprojām nemainīgi censtos pakļaut pašu Dievu, it kā Viņš nevarētu, negribētu un nedrīkstētu radīt neko būtiski jaunu, it īpaši ne Baznīcā.

⁸ Līdz Otrajam pasaules karam vācu draudzes Latvijā veidoja savu īpašu diecēzi LELB ietvaros. Pēc Latvijas neatkarības atgūšanas 20. gs. 90. gados Vācu evaņģēliski luteriskā baznīca Latvijā ir patstāvīga reliģiska organizācija.

⁹ Skat., piem., Daces Balodes rakstu EGfW 31/2017 (30.07.2017.), 17.

¹⁰ EGfW 44/2017 (29.10.2017.), 7; KalRef 2015, 109.

Reformācijas atceres gadā Vācijā izcēla arī ievērojamo skaitu **sieviešu personību**, kurām bijusi svarīga loma M. Lutera mācības izplatīšanā.¹¹ Reizē pievērša uzmanību tam, ka sievietes kalpošana ordinētā amatā ir pamatota Bībelē un M. Lutera teoloģijā. Jānorāda uz 2017. gadā izdoto prof. Dr. Vilfrīda Hērles pāvestam Franciskam veltīto (!) grāmatu *Kristus uzdevumā. Bībeles argumenti par labu sieviešu ordinācijai*¹², kurā sistemātiski atspēkoti visi arvien lietotie pretargumenti. Kopš, pateicoties mikrofonam, vairs nav nepieciešama balss, ar ko vajadzētu baznīcu piebļaut, un kopš – arī pateicoties M. Lutera reformācijai – sievietes nav izslēgtas no izglītības, bet tā viņām ir vismaz vienlīdzīga, vairs nepastāv neviens bibliskais vai racionāls arguments pret sieviešu ordināciju. Vismaz luterāņi Vācijā un tikpat kā visā Eiropā, piem., arī Igaunijā, to tā redz, izņemot dažus skaitliski un teoloģiski nenozīmīgus šķeltnieciskus grupējumus.

Patīkami bija vērot, ka nemēģināja noklusēt to, kas M. Luteram bijis **dziļi problemātisks**. Jaunības gados viņa **nostāja pret ebrejiem** vēl bijusi samērā izprota, bet vēlāk naidpilna un izmantota kā pamats šausmīgām pēdējo gadsimtu necilvēcībām.¹³ Ļoti dažādas domas var būt arī par M. Lutera viedokli attiecībā uz **zemnieku** nemieriem.¹⁴ Ņemot vērā viņu demokrātiskās prasības, daudzi jautā, vai M. Lutera, nosodot zemniekus un atbalstot valdošo iekārtu, nebija pārāk vienpusīgs, nokavējot vēsturisku kristīgās ticības sabiedrisku izpaušmi. Pasaules Luterāņu federācijas līmenī jau pirms vairākiem gadiem tikusi izteikta nožēla par luterāņu pārestībām iepretim

¹¹ EGfW, 44/2017 (29.10.2017.), 6; KalRef 2015, 32.

¹² Šī grāmata 2017. gadā vispirms iznāca vācu valodā ar nosaukumu *Von Christus beauftragt. Ein biblisches Plädoyer für Ordination und Priesterweihe von Frauen*, reizē izdota *Evangelische Verlagsanstalt* un katoļu izdevniecībā *Bonifatius*, un Ilze Ķezbere-Hērle to tūlīt tulkoja latviešu valodā.

¹³ EGfW 24/2017 (11.06.2017.), 13; EGfW 45/2017 (05.11.2017.), 4–7; KalRef 2015, 89–91.

¹⁴ EGfW 41/2017 (08.10.2017.), 16–17; KalRef 2015, 85–86.

anabaptistiem.¹⁵ Plaši ticis norādīts uz dokumentu *No konflikta uz kopību*, kurā attiecībās ar Romas Katoļu baznīcu cenšas atrasties no liekiem apvainojumiem un saredzēt kopējo.¹⁶

Reformācijas jubilejas gadam sākoties, daudzi luterāņi paši baidījās no apnikuma, ja veselu gadu runās, rakstīs un raidīs par M. Luteru un reformāciju. Gada beigās kopējais atzinums tomēr ir, ka šāds apnikums neiestājās, drīzāk visā sabiedrībā bija izbrīns, cik daudzpusīga un vēl arvien aktuāla ir reformācija. Caurskatīju Virtembergas baznīcas (kurai pāri par 2 miljonu locekļu – un šis skaits patiesi ir tās juridiskie locekļi, nevis pielīdzināmi Latvijā minētiem it kā 700 000 luterāņu, no kuriem pat ne 50 000 LELB nevar minēt kā savus pilntiesīgus locekļus) nedēļas izdevuma *Evangelisches Gemeindeblatt für Württemberg* 2017. gada 52 numurus: 36 numuros atrodas pārsvarā apjomīgi raksti par reformācijas aspektiem. Varam pieņemt, ka līdzīgi tas ir arī pārējās Vācijas baznīcās. Gandrīz katra no šīm baznīcām kā informatīvu palīdzību, lai nodarbotos ar reformāciju, izdeva arī tai veltītas

grāmatas vai burtnīcas. Arī šeit minēšu tikai vienu: Hanoveres Luterāņu baznīcas (2,8 milj. locekļu) izdevumu *Kaleidoskop Reformation. Informativ – Individuell – Inspirierend* (Kaleidoskops Reformācija. Informatīvi – Individuāli – Iedvesmojoši), 138 lapaspusē biezū, pateicoties lielam pieprasījumam vairākkārt pārspiestu. Tas pats atkārtojās arī atsevišķo draudžu līmenī, viņu iespiestos vai arī elektroniskos izdevumos. Un visas Vācijas apjomā minamas vairākas vēsturiskas filmas televīzijā, ar dažādu pieeju veltītas reformācijai kopumā vai arī saistošajai M. Luterā personībai.¹⁷

Protams, Vācijā, tāpat kā lielā vairumā Eiropas valstu, ir diezgan sekulāra sabiedrība un valstiska iekārta, kurā rūpīgi ievēro, ka valsts un Baznīca ir šķirtas, reizē atzīstot un regulējot abu mijiedarbību. M. Luterā priekšstats par to, ka Dievs šajā pasaulē darbojas laicīgās un garīgās norisēs kā ar labo un kreiso roku un ka ir labi abus aspektus līdz ar to organizatoriskām izpausmēm nesajaukt, bet gan saskaņot, man šķiet jūtams arī pašlaik. Federālā kanclere Angela Merkele (*Angela Merkel*) ir mācītāja meita, iepriekšējais Valsts prezidents Joahims Gauks (*Joachim Gauck*) bija mācītājs, un lielam vairumam politiķu ir bijusi vai ir aktuāla saistība ar baznīcām – pat politiķiem no partijām, par ko varētu brīnīties. Tomēr viņi to nenoliedz un nekaunas publiski apliecināt, bet arī īpaši neizceļ un nemēģina izmantot neatbilstošā veidā.¹⁸ Ja to tā redz, M. Luters 500 gadus pēc savām tēzēm šeit var būt gandarīts.

¹⁵ KalRef 2015, 111.

¹⁶ *No konflikta uz kopību. Luterāņu un katoļu kopīga reformācijas gadadienas atcere 2017. gadā* – šis Luterāņu un Romas katoļu vienotības komisijas ziņojums 2017. gadā izdots arī latviešu valodā kā *Evangelische Verlagsanstalt* un katoļu izdevniecības *Bonifatius* 2013. gadā izdotā ziņojuma *Vom Konflikt zur Gemeinschaft* tulkojums. Ievērojams solis uz to ir bijusi Vienotā deklarācija par taisnošanas mācību (*Joint Declaration on the Doctrine of Justification*), ko 1999. gada 31. oktobrī parakstīja Romas Katoļu baznīcas un Pasaules Luterāņu federācijas pārstāvji. Protams, gadu gaitā nav trūcis arī kritiskas atsauksmes no abām – Romas katoļu, kā arī luterāņu – pusēm, bet to raksturojums pārsniegtu šī raksta iespējas.

¹⁷ EGfW 7/2017 (12.02.2017.), 12–13, 27.

¹⁸ Pašreizējais Vācijas Valsts prezidents Franks Valters Šteinmeiers (*Frank-Walter Steinmeier*) ir Berlīnes evaņģēliskās reformātu Betlēmes draudzes loceklis. Par viņu un visiem viņa priekštečiem skat. EGfW 8/2017 (19.02.2017.), 9.

VĒRES

Kaleidoskop Reformation. Informativ – Individuell – Inspirierend (turpmāk saīsināts – KalRef) (2015) Hannover : Evangelisch-Lutherische Landeskirche Hannovers.

BĪSKAPS RANCĀNS KĀ LATVIJAS DEMOKRĀTISKUMA AIZSTĀVIS

Andris Marija Jerumanis, *Dr. theol.*, *Dr. med.*, dzimis 1956. gadā Luvēnā, Beļģijā. Priesteris. Lugāno Teoloģijas fakultātes profesors, Morālteoloģijas katedras vadītājs, Hansa Ūrsa fon Baltazara studiju centra priekšsēdētājs un Laterāna Pontifikālās universitātes filiāles (Rīgā) – RARZI (Rīgas Augstākais reliģijas zinātņu institūts) – viesprofesors fundamentālajā teoloģijā. Pontifikālās teoloģijas akadēmijas asociētais loceklis un Šveices bīskapu Bioētikas komisijas loceklis.

Raksturvārdi: demokrātija, neatkarība, Rēzeknes (Latgales) kongress, Padomju Savienība, humānists, Eiropa.

Jāzeps Rancāns, profesors un bīskaps, pēdējais brīvās Latvijas Saeimas vicepriekšsēdētājs un Latvijas Valsts prezidenta pienākumu izpildītājs trimdā¹, ir viena no nozīmīgākajām Latvijas sabiedriskās un politiskās dzīves personībām. Kā atzinis vēsturnieks un diplomāts Arnolds Spekke: “Šis lielais patriots, laipnais un mīlais cilvēks pilnībā ieaudzis savas dzimtās Latvijas likteņos, labos un ļaunos; pilnā mērā dalījies tās ausmās un norietos, citiem vārdiem sakot, grūti iedomāties Latvijas tapšanu un gaitas bez viņa un bez viņa nesalaužamās ticības tai.”²

Ko pašlaik mums var nozīmēt bīskapa Rancāna tēls?

Pirmām kārtām, kā to apgalvo Ādofs Klīve, viņš bijis izcils garīdznieks un humānists, kas ir daudz ieguldījis Latvijas neatkarības veidošanā un Latgales atdzimšanā, un būtu ne tikai jāatceras šis viņa ieguldījums, bet arī jāmācās no viņa³. Viens no svarīgākajiem aspektiem, kas mūsdienās būtu jāizceļ, ir viņa rūpes pasargāt Latvijas demokrātiskumu. Rakstnieks Jānis Klīdzējs apgalvo: “Arī savos pēdējos mūža gados, kad no straujās un mainīgās dzīves aktivitātēm Baltais bīskaps bija aizgājis nomaļā, viņš turpināja būt vienotības simbols. Latvijas Satversmes un demokrātiskās Latvijas tradīciju un ideālu glabātāji un to nesēji nākotnē pulcējās ap viņu kā pēdējo Latvijas Saeimas vicepriekšsēdētāju.”⁴

Latvijas dibināšanas simtgades atceres laikā ir jāizceļ bīskapa Rancāna klātbūtne pie Latvijas šūpuļa. 1917. gadā viņam bija nozīmīga loma Rēzeknes kongresa noorganizēšanā un tā programmas īstenošanā. Kā raksta

¹ Pleps 2009, www.juristavards.lv/doc/188357-biskaps-rancans-un-satversme/.

² Spekke 1973, 130.

³ Klīve 1973, 134–137.

⁴ Klīdzējs 1973, 148.

Ādolfs Šilde: “Rēzeknes kongress pieņēma Jāzepa Rancāna izstrādātās tēzes un atzinumus par Latgales vienošanos ar Vidzemes un Kurzemes latviešiem.”⁵ Nesen notikušā 100 gadu Rēzeknes kongresa jubileja ļauj labāk izprast Latgales nozīmi Latvijas valsts dibināšanā. Pats bīskaps Rancāns vērtē kongresa svarīgumu šādi: “Skatoties un vērtējot Latgales kongresa darbus un lēmumus 1917. gadā no 50 gadu perspektīvas, mums jāatzīst, ka tas ir viens no veikumiem, kas likti kā stūra akmeņi neatkarīgās Latvijas pamatos.”⁶ Rancāna ieguldījums Latgales apvienošanā ar pārējo Latviju var mums palīdzēt arī labāk saprast, kā novērtēt mūsdienu Latgales ilgas pēc “autonomijas”, kas ir pareizi jāizprot. Latgale nekad nebūs spējīga pastāvēt bez pārējiem Latvijas novadiem kā atsevišķs novads, savukārt Latvijas autoritātēm un pārējiem Latvijas novadiem ir jāņem vērā Latgales svarīgā loma – tās īpašā dvēsele, arī tradīcijas un valoda, kas ir jāsauglabā, un jāsaprot, ka nekas no tā neapdraud Latvijas vienotību. Ir vērts atcerēties bīskapa Rancāna pūles, lai, noslēdzot konkordātu starp Latviju un Svēto Krēslu, Latgale justos Latvijā kā mājās un katoličigie nejustos apdraudēti⁷.

Būtu īpaši jāizceļ, ka Latvijas valsts demokrātijas principi tiek ierakstīti jau Latgales kongresa astoņās rezolūcijās un pieņemti Latgales Pagaidu zemes padomē. Tādai izvēlei ir tālejošas sekas, pat ja Jāzepe Rancāns un viņa domubiedri nevarēja tās vēl līdz galam nojaust. Krievijā pēc Februāra revolūcijas blakus Pagaidu valdībai pastāvēja arī Petrogradas padome, kas centās īstenot savu lieliniecisko politisko koncepciju. Kad 1917. gadā pēc Oktobra apvērsuma (padomju historiogrāfijā – Lielā Oktobra sociālistiskā revolūcija) boļševiki pārņēma varu un aptur demokrātisko Krievijas pagrieziena, kas 1922. gadā noved pie Padomju Savienības veidošanas, Latgale un pārējie novadi ar Rēzeknes kongresa demokrātisko virzību īstēnībā ir izdarījuši izvēli, kas attālinās Latviju no boļševikiem un palīdzēs veidot neatkarīgu demokrātisku valsti, tādējādi izvairoties nākotnē no Padomju Savienības totalitārisma. Šī izvēle palīdz saprast Latvijas

demokrātijas raksturu, ko Latvijas tauta aplicina, 1918. gada 18. novembrī pasludinot neatkarību. Tas mums liek labāk arī saprast, kāpēc bīskapam Rancānam bija grūtības pieņemt 1934. gada 15. maija Ulmaņa īstenoto valsts apvērsumu, kurš ar šo aktu nodibina autoritatīvu valsts varu, pārtrauc tautas vēlētas Saeimas darbību un aizliedz politiskās partijas.

Bīskaps Rancāns nekad neatzina Latvijas neatkarības un demokrātisko pamatu likvidēšanu, Padomju armijai ienākot 1940. gada jūnijā, jo viņš vēlēšanas uzskatīja par nelikumīgām, par tādām, kas ir pretrunā ar 1922. gada Satversmes un jebkuras demokrātiskas valsts principiem, kuri noliedz vēlēšanu organizēšanu svešu karaspēku klātbūtnē. Arī Vācijas okupāciju 1941. gadā Latvijā Rancāns uzskatīja par nelikumīgu un antidemokrātisku valsts sistēmas izpausmi. Šādā kontekstā būtu jālasa bīskapa Rancāna 1944. gada 17. martā parakstītais Konstantīna Čakstes vadītās nacionālās pretošanās organizācijas – Latvijas Centrālās padomes – *Memorands*. To parakstīja 188 personas, kas pārstāvēja visas sabiedrības nozares, tādējādi izsakot prasību atjaunot Latvijas Republikas neatkarību un demokrātiju.

Tikai 1990. gada 4. maijā, pateicoties pārmaiņām, kas skāra Padomju Savienību, un brīvības alkām, kas brieda atmodas laikā, Latvija atguva nozagto neatkarību un varēja atjaunot demokrātijas principus, balstoties uz 1922. gada Satversmes demokrātijas pamatiem. Šāda neatkarība nebūtu bijusi iespējama bez trimdas latviešu lielā ieguldījuma, visus šos gadus strādājot, lai starptautiski netiktu atzīta Latvijas padomju okupācija. Bīskapam Rancānam šajā ziņā pienākas vislielākā pateicība, jo tieši viņa ieguldījums bijis ļoti nozīmīgs. Minēsim tikai dažus piemērus. 1946. gadā viņš piedalās Parīzes miera konferencē, 1948. gadā – Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) pilnsapulcē, 1950. gadā Londonā ārlietu ministrijā iestājas par Latviju. Īpaši svarīga nozīme viņa kontaktiem pēc kara ar ASV un Eiropas diplomātiem, neļaujot Latvijas vārdam iet zudībā.

Mums arī jāmin tas, ka bīskapa Rancāna dzīve un rakstītais ir un paliks šī traģiskā laika viena no visuzticamākajām liecībām par Latvijas valsti un Latvijas iedzīvotāju patiesajām vēlmēm. Ja mēs meklējam vēsturisko

⁵ Šilde, Kārklīņa 2007, 217.

⁶ Tichovskis 1977, 174–175.

⁷ Šilde, Kārklīņa 2007, 221–222.

patiesību par Latvijas traģisko okupāciju, mēs nevaram neņemt vērā šo liecību, atceroties, ka padomju sistēma arī pašu Krievijas tautu ir maldinājusi un šausmīgi vajājusi, kā par to tik labi ir liecinājis Solžeņicins savās grāmatās par Gulagu. Lai neaizmirstu padomju sistēmas nedemokrātiskās kārtības ļaunumu, ir vērts ieklausīties izsūtīto latviešu, to skaitā bērnu, vecu un slimu cilvēku, garīdznieku, liecībās. Un nevajadzētu mazināt izsūtījuma dramatiskumu, jo, ņemot vērā Latvijas iedzīvotāju mazo skaitu, proporcionāli skaitliski izsūtīto ir ļoti daudz.

Rancāna aizstāvētais demokrātijas ideāls īpaši izgaismojas pēc 1934. gada apvērsuma. Arī tas mums liek padomāt par mūsdienu situāciju, kad dažādās pasaules valstīs varam novērot populisma iespaidā radušos tendenci cildināt jaunos politiskos vadoņus kā mesijas, kas izglābs tautu. Arī Latvijā reizēm izskan nostalģija pēc vecās padomju kārtības. Būtu jāpievērš uzmanība, ka bieži vien Latvijā arī Eiropas kritizētāji nezina, ko nozīmē Eiropas demokrātijas ideāls, tādējādi noliedzot demokrātiju kā pamatvērtību, par kuru būtu jācīnās un kura būtu jāpilnveido arī Latvijā. Prof. H. Tichovskis apraksta Rancāna demokrātisko nostāju pēc 1934. gada 15. maija apvērsuma: "Nelīdzēja jaunā režīma pārstāvju mājienu un aicinājumi arhidiēcēzi un bīskapam J. Rancānam akceptēt patvaļīgas pārmaiņas, viņš palika uzticīgs Latvijas Satversmei un tās demokrātiskajiem principiem. Bijušie "vadoņa" pārstāvji, kas paši ločījušies visādos vējos, vēl šodien atzīst ar cieņu un apbrīnu bīskapa J. Rancāna nelokamību un stingro nostāju morāliskos, juridiskos un nacionālos jautājumos t. s. autoritatīvā režīma laikā."⁸

Mēs varētu uzdot jautājumu: kādēļ bīskaps Rancāns bija tik pārliecināts demokrātijas aizstāvis? Pirmām kārtām tas atbilda viņa raksturam. Viņš bija spējīgs ieklausīties otra cilvēka viedoklī, risināt problēmas, pārrunājot un izvairoties no polemikas. Tas arī atspoguļo viņa vēlēšanos rūpēties par kopīgo labumu, nemeklējot personīgās intereses, bet aizstāvot visas tautas un valsts intereses. Viņš neapšaubāmi ticēja vārda brīvības svarīgumam, taču nenoliedza vienotības principu. Atcerēsimies

arī Latvijas diplomāta Roberta Liepiņa atziņu, ka "bīskapam Rancānam pienākuma apziņa un legalitāte bija rakstīta ar lieliem burtiem"⁹, norādot, kas tieši ir pamatā jebkuram demokrātiskam cilvēkam. Pēc Rancāna uzskatiem, demokrātija ir tieši tā politiskā forma, kas dod vislabāko iespēju katram cilvēkam un tautai kopumā atbildīgi izvēlēties valsts formu, kurā tā vēlas dzīvot, tā dod tiesības katram iespējot savu personisko likteni. Demokrātija ir vienīgā valsts pārvaldes forma, kas katram pilsonim dod tiesības piedalīties valsts pārvaldīšanā. Mūsdienās galvenokārt pastāv pārstāvnieciskā demokrātija, kas veidojas no tautas ievēlētiem biedriem, kuri pārstāv dažādas politiskās partijas un politiskos virzienus¹⁰. Pēc Lielās franču revolūcijas Rietumeiropā izmainījās valsts pārvaldīšanas forma un attīstījās demokrātiskās valsts modelis, kas visvairāk atbilst cilvēka cieņai, kuru raksturo brīvība, vienlīdzība un solidaritāte. Taču tā ir arī vienīgā politiskā forma, kas palīdz risināt problēmas taisnīgi un bez karu starpniecības.

Vēl mēs varētu pieminēt, ka bīskaps Rancāns, piedzīvojis Latgales ilgas pēc kulturālas un politiskas brīvības, bija sapratis, cik liela vērtība ir "pārstāvnieciskajai" demokrātijai, un ka antīkā monarhiskā Krievijas pārvaldes forma, kā arī padomju vienpartejiskais un totalitārais politiskais modelis nekad nedos iespēju Latgalei un citiem Latvijas novadiem attīstīties un uzplaukt vienotā struktūrā – Latvijas valstī, kas bija izvēlējusies tieši demokrātiju kā pārvaldes formu, to ierakstot arī Satversmē.

Bīskaps Rancāns kopā ar dažiem Latvijas senatoriem 1948. gada 13. martā Eslingenē, Vācijā, uzsvēra, ka Latvijas 1922. gada Satversme ir spēkā, neskatoties uz padomju okupāciju Latvijā. Tāpat viņš atgādināja, ka pēc Satversmes valsts augstākie varas orgāni ir Valsts prezidents, Saeima, Ministru kabinets un neatkarīga tiesa. Tieši šī pēdējā institūcija reizēm netiek atbilstoši novērtēta, taču tā ir neatņemama demokrātiskās valsts sastāvdaļa. Kad tiesu sistēma zaudē savu politisko neatkarību, politiskās varas ietekmē vai kāda korpumpēta ekonomiska spēka iespaidā arī valsts

⁹ Liepiņš 1973, 185.

¹⁰ Īpaša situācija ir Šveicē, kurā svarīgākie lēmumi tiek pieņemti, pateicoties "tiešajai demokrātijai".

⁸ Tichovskis 1973, 85.

pakāpeniski zaudē demokrātijas būtību, pat ja ārēji tā izliekas par demokrātisku.

Varbūt ir vērts izlasīt nesen latviešu valodā iztulkoto grāmatu par Robēru Šūmani *Eiropas Tēvs. Politika kā svētuma ceļš*¹¹, lai labāk novērtētu bīskapa Rancāna ieguldījumu Latvijas brīvības izcīņās labā un tās demokrātiskās formas aizstāvībā un labāk saprastu, ka viņš ir viens no Latgales un Latvijas tēviem. Starp Šūmani un Rancānu pastāv garīga un kulturāla radniecība: viņu abu cīņa par demokrātiju sakņojas humānismā un kristietībā, tāpat viņi abi Eiropu uztvēra kā nākotni Rietumu tautām. Kā Šilde raksta: “Latviju bīskaps Rancāns saprata kā Eiropas tautu kopīgu locekli. Tāpat kā viņš neredzēja distanci starp Latgali un Latviju, viņš neredzēja Latvijai nekādus robežu stabus ar Rietumeiropu.”¹²

Bez pagātnes atceres nav iespējams izprast savu identitāti, kā teicis Jānis Pāvils II grāmatā *Atmiņa un identitāte*¹³. Bīskaps Rancāns mums atgādina, kādas saknes ir Latvijas jēdzienam 2018. gadā. Pašlaik, kad Latvijā ir sastopama tik liela dažādība, ir pat vēl svarīgāk nekā pirms 25 gadiem veidot kopīgu skatījumu uz Latvijas vēstures un kultūras svarīgākajiem notikumiem. Tas mums var palīdzēt paturēt prātā un sirdī, kāpēc ir vērts dzīvot Latvijā, godīgi un dievbijīgi dziedāt *Dievs, svētī Latviju*, nepieļaujot tās iziršanu mūsu nedemokrātiskās vienaldzības vai mūsu mantkārības dēļ, kas noved pie korupcijas, kura iznīcina demokrātijas pamatus.

Vēl ir jāuzsver, ka izcilais garīdznieks un humānists bīskaps Jāzeps Rancāns apvienoja sevī divas Eiropas saknes (kristīgo mantojumu un humānismu), kuras mūsdienās dažādu

ideoloģiju vārdā daži vēlētos nodalīt. Šūmanis, viens no Eiropas tēviem, pamatoti akcentēja, ka tieši kristīgais mantojums un humānisms ir tās demokrātijas saknes, uz kurām var balstīt Eiropas savienības demokrātijas pamatus. Tikai ideoloģiskais aklums noliedz šīs pamatvērtības, tās aizstājot ar bezidentitātes un bezpamatvērtību toleranci – toleranci, kas ir pareizi jāsaprot, lai to nezaudētu, lai tā neklūtu par neiecietīgumu. Noliecot savas saknes, aizmirstot, ka esam demokrātijas šūpulis, mēs kļūstam anonīmi, nenozīmīgi uz pasaules skatuves, gatavi pārdoties tam, kas vairāk maksā, piedāvājot ekonomisko labklājību.

Ja mēs noliedzam pagātnes uzkrāto gudrību mūsdienu ideoloģijas vārdā, kura atzīst par vērtīgu tikai to, kas jauns, un ja mēs to, kas bijis jauns vakar, tagad noniecinām kā nevērtīgu, mēs patiesībā noliedzam pašu patiesību. Patiesību, kas bijis tik svarīgs stūrakmens gan grieķu filozofijā, gan kristietībā. Tā mūsdienu pretstatām pagātnes humanitārisma un reliģiskām vērtībām, aizmirstot cilvēka un cilvēces universālo raksturu, tieši to, kas veido kopības izjūtu starp visiem pasaules cilvēkiem, to, kas vieno mūs arī ar mūsu kultūras saknēm.

Atcerēties bīskapu Rancānu 2018. gada svinību laikā – tas nozīmē atzīt viņa lielo devumu Latvijas demokrātijas rītausmā un atgādināt visai Latvijas sabiedrībai, cik liela nozīme ir demokrātijas izpratnei un īstenojumam, lai tā nezustu demokrātijas analfabētisma dēļ.

Raksta pamatā ir runa Latvijas Centrālās padomes piemiņas fonda sarīkojumā *Latvijas Centrālās padomes 8. septembra deklarācija – ar skatu uz Latvijas simtgadi* 2017. gada 8. septembrī Rīgā, Sv. Marijas Magdalēnas baznīcas pagalmā.

¹¹ Ležēns 2017.

¹² Šilde, Kārklīņa 2007, 230.

¹³ Jānis Pāvils II, 2014.

VĒRES

- Jānis Pāvils II (2014) *Atmiņa un identitāte*. Rīga : Kala Raksti.
- Klīdzējs, J. (1973) Baltais Bīskaps ar rudzu puķi. Tichovskis, H. (red.) *Bīskaps Jāzeps Rancāns, Dzīve un darbs*. Toronto : Astras Apgāds.
- Klīve, A. (1973) Bīskaps Jāzeps Rancāns – izcils garīdznieks un humānists. Tichovskis, H. (red.) *Bīskaps Jāzeps Rancāns, Dzīve un darbs*. Toronto : Astras Apgāds.
- Ležēns, R. (2017) *Robērs Šūmanis, Eiropas Tēvs (1886–1963). Politika kā svētuma ceļš*. Rīga : Kala Raksti.
- Liepiņš, R. (1973) Bīskaps J. Rancāns – valstsvīrs un diplomāts. Tichovskis, H. (red.) *Bīskaps Jāzeps Rancāns, dzīve un darbs*. Toronto : Astras Apgāds.
- Pleps, J. (2009) Bīskaps Rancāns un Satversme. Valsts prezidenta vietas izpildīšana. *Jurista vārds*, 3 (9), 552. Pieejams: www.juristavards.lv/doc/188357-biskaps-rancans-un-satversme/ (15.10.2018.).
- Spekke, A. (1973) Bīskapu Jāzepu Rancānu pieminot. Tichovskis, H. (red.) *Bīskaps Jāzeps Rancāns, dzīve un darbs*. Toronto : Astras Apgāds.
- Šilde, A.; Kārklīņa, R. (2007) *Valstsvīri un demokrāti. Biogrāfiskas studijas*. Rīga : Eraksti.
- Tichovskis, H. (1973) Bīskapa Jāzepa Rancāna dzīve un darbs. Tichovskis, H. (red.) *Bīskaps Jāzeps Rancāns, dzīve un darbs*. Toronto : Astras Apgāds.
- Tichovskis, H. (1977) *Bīskaps Jāzeps Rancāns: Rakstu Izlase*. Toronto : Astras Apgāds.

REFLEKSIJA PAR VĒRTĪBĀM TAGADNES KONTEKSTĀ

Vija Sīle ir Rīgas Stradiņa universitātes Humanitāro zinātņu katedras profesore. Strādā par lektori veselības aprūpes, kā arī sociālo zinātņu jomā. Lasa kursus par medicīnas, juridiskās un komunikācijas ētikas tēmām, īpašu uzmanību veltot ētikai politikā un valsts pārvaldē. Ir rakstu autore par filozofiskās antropoloģijas un ētikas aktuālām problēmām. Pētnieciskās intereses: bioētika un pētniecības ētika, filozofiskās antropoloģijas problemātika, mūsdienu sociālās teorijas.

Vents Sīlis ir Rīgas Stradiņa universitātes Humanitāro zinātņu katedras docētājs. Lasa kursus par pētniecības ētiku, filozofisko antropoloģiju, politisko antropoloģiju, seksualitāti, apzinātību, kā arī ārpāta antropoloģiju un personības psiholoģiju. Nodarbojas ar vīru grupu organizāciju un vīriešu pašidentifikācijas problēmām mūsdienu Latvijā. Pētnieciskās intereses: antropoloģija, seksualitāte, bioētika un modernā maskulinitāte.

Raksturvārdi: vērtības, vērtību objektivitāte, vērtību relativisms, autonomija, multikulturālisms, tolerance, dzīvesstāsti.

Ievads

Tā ir nejausi sakritis, ka refleksija par vērtībām noris laikā, kad Eiropa svin Romas līguma sešdesmito gadadienu. 1958. gada 1. janvārī stājās spēkā Eiropas Kopienas dibināšanas līgums, kuru Romā bija parakstījušas pirmās sešas dalībvalstis. Tas bija vitāli nepieciešams līgums, lai pasaules karu plosītā Eiropa atgūtu ne tikai mieru, bet arī ekonomisko stabilitāti, balstoties uz vienotu tirgu

un brīvu labumu plūsmu ne tikai starp šīm sešām valstīm. Eiropas Savienība (tagad jau kā 28 valstu kopa) ir pāraugusi savu pamatmērķi – veicināt harmonisku saimnieciskās darbības attīstību, pastāvīgu un līdzsvarotu izaugsmi, lielāku stabilitāti, straujāku dzīves līmeņa paaugstināšanos un ciešākas attiecības starp dalībvalstīm. Tā ir ne tikai ekonomiska savienība, jo “Vienoti daudzveidībā” ir kaut kas vairāk par ideoloģisku lozungu – šī dažādība ir *eiropiska vērtība*, uzsver politologi Ž. Ozoliņa, G. Puriņš, I. Ījabs u. c.

Eiropas Savienība ir dibināta, pamatojoties uz tādām vērtībām kā cilvēka cieņa, brīvība, demokrātija, vienlīdzība, tiesiskums

un cilvēktiesības, tostarp minoritāšu tiesības. Šīs vērtības dalībvalstīm ir kopīgas sabiedrībā, kur valda plurālisms, tolerance, taisnīgums, solidaritāte un kur nav diskriminācijas, kā arī valda dzimumu līdztiesība.

Vērtības balsta cita citu, periodiski mainoties no līdzekļiem citu vērtību sasniegšanai uz vērtībām kā mērķiem. Tās ir brīnišķīgas humānisma vērtības, kuras tika deklarētas vēsturiski sarežģītā situācijā: “Eiropas Savienība ir veidojusies pēckara pasaulē laikā, kad Rietumos sevi diskreditējuši lielie, totalitārie “vērtību projekti”. Vēl nesen “eiropeskās kultūras saglabāšanas” un “strādnieku šķiras atbrīvošanas vārdā” masveidīgi tika iznīcināti cilvēki. Stingras vērtības un mēģinājumi tām konsekventi sekot bija novedušas Eiropas civilizāciju uz iznīcības robežas.”¹

Tajā pašā laikā ir acīmredzams, ka Eiropas Savienības veidošanās un tālākā attīstība ir vēl viens lielais “vērtību projekts”. Proti, tieši diskusija par vērtībām palīdzēja Eiropas valstīm gan pārvarēt totalitārisma un pasaules karu sekas, gan arī nonākt pie idejas par Eiropas Savienību. Paraugoties atpakaļ vēsturē, nav grūti konstatēt, ka jebkura diža civilizācija radās un uzplauka, pateicoties konkrētu vērtību praksei, un gāja bojā, pateicoties tam, ka tā pārstāja praktizēt savas fundamentālās vērtības. Reflektējot par sengrieķu civilizācijas norietu, Bētrands Rasels par pagrimuma iemeslu uzskata to, ka “ļoti augsts civilizācijas līmenis tika apvienots ar ļoti zemu morāles līmeni”.² Tādā veidā tika pakāpeniski izšķērdēts konkrētās sabiedrības sociālais kapitāls, kas veda pie tās novājināšanās un sabrukuma.

Lai saprastu Eiropas Savienības vērtību projekta lokālo diskursu, ir jāreflektē, un šī refleksija vienlaicīgi ietver pārdomas gan par konceptuālajām nostādnēm, gan par vērtību pētījumiem un tajos iegūtajiem rezultātiem, gan prakses reālajām aktuālo notikumu izskatā. Lai kādas nebūtu Eiropas Savienības ekonomiskās likstas, tas ir un paliek vērtību projekts visām dalībvalstīm, arī Lielbritānijai, kaut tā ir pieņēmusi savu izstāšanos. Vērtību konflikti, tāpat kā terorakti, plosa ne tikai Eiropas Savienību, bet arī citas valstis, kultūras un atsevišķus

indivīdus, taču tas nebūt nenozīmē, ka cilvēki ir gatavi no tām atteikties. Gluži otrādi, tas rada vēlmi aizstāvēt individuālās un kolektīvās vērtības, kuras ir būtiskas abos līmeņos. Tieši šādā kontekstā ir saprotams britu premjerministres Terēzas Mejas teiktais pēc 22. marta terorakta pie parlamenta ēkas Londonā: “Jebkuri centieni sagraut demokrātiskās vērtības ar vardarbības un terora paņēmieniem ir lemti neveiksmei.. izvēlēta vieta nav sakrītība, bet gan apzināta izvēle uzbrukt tieši galvaspilsētas sirdī, kurā dažādu tautību, reliģiju un kultūru cilvēki svin brīvību, demokrātiju un vārda brīvību.”³ Tāpat notika kārtējais uzbrukums ne tikai kādai cilvēku grupai vai institūcijai, bet arī konkrētām, vārdā nosauktām vērtībām.

Vienlaikus arī paši uzbrucēji pārstāv konkrētas vērtības – karojošu, reliģiski ietonētu ideoloģiju, kas ir ārkārtīgi neiecietīga pret alternatīvām. Tas savukārt parāda, ka tikai vienas šauras un neplurālistiskas vērtību sistēmas absolutizēšana ir ceļš uz vienkāršotu pasaules redzējumu, kur viss atšķirīgais ir nesaprotams un draudīgs. Šādu vērtību sistēmu ir vieglāk mācīt un praktizēt, taču tā veicina grupas domāšanu (*groupthink*) un iekšējo konformitāti.

Vērtību apzināšanās prakses un teorijas simbiozē paver jaunas kognitīvās iespējas tagadnes un nākotnes vērtību pētniekiem. Un ne tikai pētniekiem – tā ir iespēja jebkurai sabiedrībai, kas ir spējīga uz kritisko domāšanu, veikt pašapzināšanās aktu.

Vērtību jēga un nozīme, vērtību relatīvisms

Teorētiskajā līmenī vispirms ir jārunā par vērtību definēšanu. Vienu no klasiskajām vērtību definīcijām ir radījis amerikāņu pētnieks Miltons Rokičs. Viņa izpratnē vērtība ir relatīvi stabils priekšstats par to, kādi filozofiski, sociāli, morāli, ekonomiski, politiski, estētiski un reliģiski stāvokļi cilvēka dzīvē un uzvedībā ir būtiskāki vai vēlamāki un kādi mazāk būtiski vai nevēlamāki.⁴ Šajā definīcijā tiek uzsvērti divi būtiski aspekti: pirmkārt, vērtības ir relatīvi stabils priekšstats, kas īstermiņā saglabā savu saturisko integritāti. Tas gan nenozīmē,

¹ Ījabs 2007a, 17.

² Russell 1938, 73.

³ LETA 2018.

⁴ Dzalbe 2015.

ka vērtības vispār nemainās, taču šīs izmaiņas notiek relatīvi ilgā laika posmā – pamanāmas izmaiņas bieži prasa vairākas desmitgades. Ja vērtības būtu pārāk mainīgas, nebūtu iespējama nedz indivīda, nedz sabiedrības kontinuitāte, bet, ja vērtības būtu absolūti stabilas un nemainīgas, tad nebūtu iespējamas sociālas pārmaiņas.⁵

Otrkārt, vērtības ir priekšstati par stāvokļiem, kas cilvēka dzīvē ir būtiskāki vai vēlamāki par citiem, – tādi kā laime, brīvība, mīlestība utt. Tas nozīmē, ka vērtības, no vienas puses, veido mūsu uzvedību un attieksmi pret pasauli un cilvēkiem kopumā, no otras puses, tās ir šīs attieksmes īstenojums, kas var būt saistīts ar vajadzībām, kā arī nesaistīts ar tām. Ar vajadzībām nesaistītas vērtības parādās kā “mūžīgās vērtības” jeb vērtību ideāli, kuri ir *pārlaicīgi*, tāpēc atrodami gandrīz visās kultūrās: dzīvības vērtība, brīvības un humānisma ideāli.

Taču vērtības nefunkcionē tikai ideālu formātā. Tās kalpo cilvēka pašrealizācijas un sabiedrības attīstības mērķiem, ja to prasa šīs sabiedrības izaugsmes vajadzības, – lai varētu īstenot noteiktas vērtības, citām jau ir jābūt sociālajā praksē. Tā, piem., *liberālās vērtības var pilnvērtīgi pastāvēt tikai tādos apstākļos, kad sociālā labklājība kā vērtība jau ir iemiesota vai tiek iemiesota*, proti, kad pastāv skaitliski pietiekami liels vidusšķiras slānis (statistiski vēlamas ne mazāks par 25%), kuram labklājības līmenis un izglītība ļauj realizēt gan autonomu izvēli, gan toleranci. Trūkumā dzīvojošai sabiedrībai var rasties nopietnas grūtības tolerances veidošanā un attīstīšanā, jo nevienlīdzības plaša ir pārāk dziļa. Domājot ar to Rietumu sabiedrību, J. Berlins citē R. H. Touniju (*Tawney*): “Brīvība līdakai nozīmē nāvi grunduļiem.”⁶ Un turpina ar jautājumiem: ko nozīmē brīvība tiem, kuri to nevar izmantot? Kāda ir brīvības vērtība bez atbilstošiem apstākļiem tās izmantošanai? Ir situācijas, kurās apavi ir svarīgāki par garīgajām vērtībām – ne katram individuālā brīvība var būt pirmā nepieciešamība.⁷ Citiem vārdiem, ekonomiskā

labklājība rada pamatu (atbilstošus apstākļus) sociālo un kultūras vērtību realizācijai.

Lai cilvēks spētu jēgpilni eksistēt šajā pasaulē, viņam pašam jāmeklē un arī jāatrod atbilde uz jautājumu: kas ir tas, kādēļ ir vērts dzīvot? Atbilde ir nepieciešama ikvienam, sākot ar indivīdu un beidzot ar nāciju. To, ka tā nav un nevar būt vienkārši rodama, apliecina cilvēku dzīvesstāsti, vēstures līkloči, nāciju likteņi, arī nonākšana līdz strupceļam – domai par savas eksistences bezjēdzīgumu. Dažos gadījumos tas nozīmē samierināties ar to, ka dzīvei nepiemīt nekāda īpaša, sākotnēji klātesoša un no apstākļiem neatkarīga vērtība. Šeit sakņojas nihilisma pozīcija, kas ir radikāls vērtību noliegums. Bet arī skepticisms var rezultēties ar vērtību apšaubīšanu tik lielā mērā, ka nav iespējams atbildēt uz jautājumu, kādēļ ir vērts dzīvot.

Vērtības nosaka ne tikai attieksmi pret priekšmetiem un situācijām, ideoloģiju, sevis prezentāciju ikdienas dzīvē, vērtēšanu, spriešanu, rīcības pamatošanu, bet arī cilvēka uzvedību, sevis salīdzināšanu ar citiem, citu cilvēku ietekmēšanu, kā arī palīdz cilvēkiem pielāgoties, iegūt zināšanas, saglabāt savu patību un īstenot to. Domājot par vērtību veidiem, ir svarīgi nošķirt *vērtības kā līdzekli kādu citu mērķu sasniegšanai no vērtībām kā mērķa paša par sevi*. Šo nošķirumu veic V. V. Klīve, analizējot morālo vērtību būtību. *Ekstrinsiskās* morālās vērtības ir līdzekļi zināmu mērķu sasniegšanai, galvenokārt lai sasniegtu to, kas ir labs. Savukārt *intrinsiskās* vērtības ir labas pašas par sevi, jo tām piemīt būtiskas iezīmes, kas padara tās par neapšaubāmām vērtībām cilvēka eksistences kontekstā. Tās ir mūsu augstākie mērķi.⁸ Ja vērtības ir mērķis pašas par sevi, jo indivīds vēlas tās iemiesot savā dzīves gaitā, piedzīvot, ka tās tiek īstenotas savstarpējās attiecībās, tad tās var kļūt par *dzīves organizācijas principiem*, sākot ar indivīdu un beidzot ar nāciju un tās kultūru. Vislielākās grūtības indivīdam rodas situācijās, kad pašam ir jānosaka, kas ir un kas nav vērtība.

Vienkāršotā veidā var teikt, ka vērtība ir tas, ko par vērtību uzskata ne tikai konkrēts indivīds, bet arī citi cilvēki. Izpratne par vērtībām

⁵ Dzalbe 2015, 117.

⁶ Berlins 2000, 172

⁷ Turpat.

⁸ Klīve 1998, 52–53.

un to savstarpējo sakarību ietilpst cilvēka sociālās izglītības procesā, jo vērtības neveidojas pašas no sevis, *tās tiek iemācītas* – vērtības ir socializācijas līdzeklis, tāpēc audzināšana vērtību gaisotnē allaž sagādā zināmas problēmas abām pusēm: audzinātājiem un audzināmajiem. Sociālas, personiskās un kultūras pieredzes iespaidā *vērtības tiek internalizētas*, veidojot psiholoģisku struktūru, kura organizē cilvēka sociālo uzvedību. Tās kalpo par kritērijiem jeb standartiem, ar kuru palīdzību cilvēks orientējas gan iekšējā, gan ārējā pasaulē, tāpēc vērtību un vērtību sistēmu izpētei ir liela nozīme cilvēka psihes satura un dinamikas izpratnes veicināšanā.

Bērna attīstības sākumposmā vērtības tiek mācītas pakāpeniski, pa vienai, un, lai padarītu šo procesu vēl efektīvāku, tās tiek pasniegtas galējā, absolutizētā formā (kā tas ir, piem., pasākās, kuras pieaugušo uztverē var izskatīties naivas). Tādā veidā bērns vispirms iemācās atpazīt atsevišķas vērtības šaurā konkrētā situācijā. Attīstībai turpinoties, priekšstats par vērtībām pamazām kļūst arvien kompleksāks, jo bērnam nākas sastapties ar sociālām situācijām, kurās parādās vairākas savstarpēji konkurējošas vērtības.

Nākamais solis ietver prasmī integrēt atsevišķās vērtības plašākā kontekstā, kur ir nepieciešama dažādu vērtību savstarpēja pozicionēšana. Tādā veidā tiek veidota un nostiprināta sistemātiska hierarhija, kurā katras atsevišķas vērtības vietu nosaka tās attiecība pret citām vērtībām, tādējādi iedalot tās svarīgākajās un mazāk svarīgajās.⁹ Līdz ar to ir iespējams nodalīt augstāka un zemāka līmeņa baudas.

Bauda kā vērtība ir ļoti atšķirīgi interpretējams fenomens. Patēriņa kultūras apstākļos bauda un labsajūta ir fundamentāla vērtība, kas tiek iegūta par naudu. Mārketinga un reklāmas industrija patērētājā ir atmodinājusi *baudītāju* un turpina uzturēt vajadzību būt tādām. Tā ir vēl viena liecība tam, ka *vērtību relativisms* vienlaicīgi ir universāla parādība un nemainīgi aktuāla problēma. Tā tradicionāli aktualizējas pārejas tipa sabiedrībās vai pārejas periodos.

J. N. Vējš, pētot vērtību problemātiku Latvijas kontekstā,¹⁰ pamatoti norāda uz to, ka reliģijas, moralitātes un vērtību problemātika vienmēr ir bijusi klātesoša Latvijas garīgajā dzīvē un intelektuālajā diskursā, kurā nozīmīga personība ir Jesaja Berlins kā eiropiešu liberālo vērtību iedibinātājs. Lai izvairītos no vērtību relativisma vulgarizācijas – uzskata, ka liberālās vērtības ir gandrīz vai sinonīms normatīvai visatļautībai, – ir jāatceras, ka, pēc J. Berlina viedokļa, dažādu kultūru vērtības var nesakrist un var izvērsties vērtību konflikts pat vienas kultūras ietvaros vai, iespējams, viena cilvēka uzskatos dažādos viņa dzīves periodos vai pat vienā laikā, bet tas neliecina par vērtību relativismu. Gluži otrādi, tas liecina par hierarhiski nestrukturizētu vērtību plurālismu. J. Berlina vērtību plurālisma doktrīna balstās uz tolerances principa atzīšanas nepieciešamību. Būt tolerantam nozīmē pieņemt to, kas citādi būtu pilnīgi nepieņemams vai neciešams. Novērtējot Berlina devumu tolerances jomā, tiek uzsvērts, ka “nepareizie” viedokļi nav vienkārši jāpiecieš, bet gan jāiemācās tos uzlūkot par citas kultūras sistēmiskā veseluma daļu. Tieši vērtības ir tās, kas parāda, ka nav vienas vienīgās patiesības, ka tikai vienas vienīgās un absolūtās patiesības atzīšana ir ne vien ceļš uz dogmatismu, bet arī prāta bezdibenis – aprobežotība, kas savās radikālisma izpausmēs ir bīstama sev un citiem. Kā raksta J. Berlins, “ja es zinu patieso atbildi, bet tu to nezini un man nepiekrīti, tad tas ir tāpēc, ka tu esi nezinošs; ja tu zinātu patiesību, tu noteikti ticētu tam, kam ticu es; ja tu gribi man pretoties, tad tikai tāpēc, ka tu maldies, jo tev nav atklājusies patiesība tā, kā tā ir atklājusies man. Šāda pieeja attaisno visatbaidošākos apspiešanas un paverdzināšanas veidus cilvēces vēsturē, un tā patiešām ir pati bīstamākā un, jo sevišķi mūsu gadsimtā, pati vardarbīgākā pozitīvās brīvības jēdziena interpretācija”.¹¹ Līdz ar to vērtību plurālisms neizbēgami tiek konfrontēts ar monismu, kas noved pie nepieciešamības izdarīt galīgo izvēli: ja tiek izvēlēts plurālisms, tad liberālās vērtības, bet, ja ir izvēlēts monisms, tad konservatīvās vērtības. Maldīgs ir priekšstats, ka atšķirīgās vērtīborientācijas ir

⁹ Klīve 1998, 116.

¹⁰ Vējš 2016.

¹¹ Berlins 1996a.

spējīgas bez domstarpībām sadzīvot mūsdienu Eiropā: “orientācija uz politisko plurālismu ir disonējusi ar nacionālismu, savukārt sociālās solidaritātes prasība ir atradusies opozīcijā indivīda brīvības un nopelnu vērtībai. Tieši dažādo vērtīborientāciju nesaskaņas, konflikti un kompromisi ir veidojuši Eiropai raksturīgo pasaules uzskatu”.¹² Citiem vārdiem – domstarpības ir ne tikai neizbēgamas, bet pat vēlamas, jo ļauj katram diskusijas dalībniekam pārbaudīt un precizēt savas pozīcijas.

Kultūras relatīvisms ir saturiski šaurāks jēdziens nekā vērtību relatīvisms, taču samērā plaši izplatīts un pragmatiski lietots gan ikdienas apziņas līmenī, gan teorētiskajā līmenī. Arī tam piemīt negatīva nokrāsa, jo tiek uzsvērtā jebkuras kultūras pašpietiekamība un nesamērojamība ar citām kultūrām. Līdz ar to apriori tiek postulēts, ka kultūras savdabība nevar kļūt par pamatu tādu komunikācijas dalībnieku savstarpējai sapratnei, kuri nākuši no dažādām kultūrtelpām, – ir iespējama tikai virzība blakus, bet pa paralēliem celiņiem. Turpretī literatūras un mākslas jomā globalizācijas iespaidā valda kultūru mijiedarbība, kuru apzīmē ar jēdzienu “interkulturālisms”. Veidojas savdabīga kultūras procesa mūsdienu aina – divas pretējas attīstības tendences vienlaicīgi, bet tās jau apzīmē jēdziens “transkulturālisms” – aizgūto nozīmju izšķīdināšana jaunā kontekstā vai to saglabāšana sākotnējā veidolā, bet citā kontekstā.

Vērtību objektivitāte un autonomijas ideāls

Vērtību objektivitāte – attiecības starp vērtību un faktu ir otra nemainīgi aktuālā aksioloģijas filozofiskā problēma, kas aktualizējas ne tikai pārejas sabiedrībās (un/vai posmos), bet ir nozīmīga vērtību izpratnei kā tādai, jo liek risināt vērtību definēšanas jautājumus. Fakti parasti tiek asociēti ar objektivitāti, bet vērtības ar subjektivitāti. Taču jebkura vērtība kļūst par kultūras faktu tikai iemiesojoties, sākot ar vārdu, dzejoli, dziesmu u. tml., beidzot ar rīcību, attieksmi, attiecībām. Kultūra nav nekas cits kā iemiesotu vērtību pasaule.

Pateicoties daiļradei, cilvēciskās vajadzības savienojas ar vērtībām, un otrādāk – vērtības rada vajadzību pēc tām. Formālajā aksioloģijā teorētisko viedokļu plurālisms pastāv paralēli aksioloģijas praktiskajai pusei, kura apraksta vērtību rašanos un izskaidro atšķirības starp dažādām vērtēšanas pozīcijām.

J. Berlins pārstāv vērtību objektivitātes individuālo pozīciju, kas tiek pamatota šādi: “ja cilvēks tiecas pēc kādas no šīm vērtībām, kuru es neuzskatu par savējo, es spēju saprast, kāpēc viņš pēc tās tiecas vai kā es justos, ja būtu pieņēmis tādu vērtību, dzīvodams viņa apstākļos. Tas ir pamats cilvēku sapratnes iespējai. Es uzskatu, ka šīs vērtības ir objektīvas – proti, to raksturs un uzticība tām veido daļu no cilvēka būtības, un tas ir objektīvs fakts”.¹³ Berlins secina, ka tieši tāpēc plurālisms nav relatīvisms – dažādās vērtības pastāv objektīvi, tās ir daļa no cilvēces būtības, nevis patvaļīgi radīti cilvēku subjektīvās izdomas augļi. Līdz ar to respekts pret dažādām vērtību sistēmām ir iespējams, tas paver ceļu iecietībai un liberālām sekām, kādas nevar izrietēt no monisma (pareizs ir tikai viens vērtību kopums, visas citas vērtības ir nepareizas) vai no relatīvisma (manas vērtības ir manas, tavas ir tavas, un, ja mēs nonākam sadursmē, ļoti žēl, bet neviens no mums nevar pretendēt uz pareizību).¹⁴ Arī par nacionālismu J. Berlins izsakās pozitīvi – apziņa par piederību pie kādas nācijas viņam šķiet pilnīgi dabiska un patī par sevi ne mazākā mērā nav nosodāma vai pat kritizējama. Tā ir patoloģiska tikai tad, ja tiek novesta līdz ekstrēmismam.

Kā atzīmē politologs Ivars Ījabs, vērtību horizonts ir “jau dots” un tiek pieņemts kā objektīvs, jo mēs nevaram izvēlēties kaut ko vērtēt, sākot no šodienas, jo modernajā sabiedrībā vērtības konkrēto saturu iegūst patstāvīgi definētu interešu un individuālu lēmumu pastarpinājumā. Vērtību un interešu konflikts visbiežāk ir konflikts starp tām vērtībām, kuras konkrētajā situācijā rod atbalsi cilvēka interesēs, un tām, kas to nerod. Tas gan attiecas ne tik lielā mērā uz individuālajām, cik uz kolektīvajām vērtībām.

Tas, ko var uzskatīt par plurālisma jeb liberālajām vērtībām, ir nešaubīgi no apgaismības

¹² Berlins 1996b.

¹³ Berlins 1996b.

¹⁴ Turpat.

izaugušas, bet mūsdienās ievērojami transformējušās pozitīvā nozīmē. No minētās J. Berlina esejas izriet, ka par liberālajām vērtībām ir uzskatāmas šādas atziņas:

- dažādība ir laba;
- sabiedrība, kurā cilvēki ar atšķirīgiem uzskatiem ir iecietīgi cits pret citu, ir labāka nekā monolīta sabiedrība, kurā visiem tiek uzspiests viens uzskats;
- uz vienu jautājumu var būt vairāk nekā viena atbilde – proti, plurālisms;
- par vērtību pamatu jāuzskata motīvs, nevis sekas;
- būtisks ir patiesīgums, nevis panākumi.

Turpinot liberālo vērtību uzskaitījumu ārpus konkrētās esejas, vēl ir jāmin šādas liberālās vērtības: indivīda autonomija un brīvība, cilvēktiesības un likuma vara. Šajā kontekstā nozīmīgi ir divi citi jēdzieni – *pilsoniskums un pilsoniskā sabiedrība*. Kāpēc? Atbildi uz šo jautājumu sniedz pats jēdziena “pilsoniskums” saturs, proti, pateicoties pilsoniskumam, indivīdi ir spējīgi domāt ne tikai par savām interesēm, bet arī par visas sabiedrības koplabumu. Un tā ir morāla orientācija, nevis pilsoniskuma ideoloģija, jo tāda orientācija pastāv visdažādākajās sabiedrībās. I. Ījabs, pētot pilsonisko sabiedrību, ir nonācis pie atziņas, ka pilsoniskums pastāv līdzās dažādu indivīdu un grupu interesēm, kuras savā starpā konfliktē. Pilsoniskums kā tikums veido dažādo interešu realizācijas fonu. I. Ījabs apgalvo: “Tieši tā ir liberālās demokrātijas būtība: brīvas preses, biedrošanās brīvības, protestu utt. apstākļos izpaužas intereses, kas autoritāra režīma apstākļos ir apspiestas un notusētas.”¹⁵ Modernā sabiedrība ir individualizēta, jo balstās uz indivīda autonomiju, un reizē arī plurālistiska, jo pieņem uzskatu dažādību. Pētnieks uzsver, ka pilsoniskās sabiedrības ideāls paredz pilsoniskuma klātbūtni plurālistiskās interešu grupās sadalītā sabiedrībā. Tādējādi pilsoniskās sabiedrības jēdziens tikai padziļina izpratni par liberāli demokrātisku valsti.

Lai dažādo interešu gūzmā respektētu atšķirīgās vērtības, ir skaidri jāapzinās tolerances faktiskās robežas. Bet jautājums par tolerances robežām ir neatbildēts ne tikai

J. Berlinam, tas ir savā būtībā neatbildams. Noteikt tā robežas nozīmē universalizēt kādu principu, bet tas savukārt dogmatizētu liberālās vērtības, kas būtu absurdi.

Pret vērtību relativismu vērsās arī viens no redzamākajiem eksistenciālisma filozofijas pārstāvjiem – Albērs Kamī, skaidri parādot, ka vērtību subjektivitāte tam, kurš tās aizstāv, ir būtiska eksistences jēgas noteiksme. Sevišķi spilgti tas izpaužas *Mīta par Sīzifu* beigu daļā: “Taču Sīzifs māca ne tikai augsto patiesību, kas noliedz dievus un veļ akmeņus. Arī viņš uzskata, ka viss ir labi. Šī pasaule .. viņa iztēlē nav nedz neauglīga, nedz niecīga. Katra akmens daļiņa, katrs šā kalna iezis viņam nozīmē visu pasauli. Cīņa par virsotni var aizpildīt cilvēka sirdi. Tāpēc mums Sīzifs ir jāuzskata par laimīgu cilvēku.”¹⁶ A. Kamī atsvešinātība nozīmē nevis nāvi, bet gan brīvību – *brīvību radīt pašam savu pasauli un sevi*. Eksistenciālists pārliecību par brīvību un tiesībām uz savu pasaules skatījumu novieto pašā vērtību skalas virsotnē, uzsverot – cilvēka personiskā brīvība (fiziskā un garīgā) ir mūsdienu Rietumu cilvēka pamatvērtība. Pateicoties tai, mūsdienu cilvēks var īstenot personiskās autonomijas ideālu – cilvēkiem sava dzīve jāveido pašiem. Džozefs Rāzs par to saka: “Autonoms cilvēks ir savas dzīves autors vai līdzautors. Personiskās autonomijas ideāls ir vīzija, kurā cilvēki līdz noteiktai pakāpei paši regulē savu likteni un secīgu lēmumu veidā piešķir tam apveidus visas dzīves gaitā.”¹⁷ Autonomija ir *pašradīšanas ideāls*, turpina Dž. Rāzs, jo autonoma cilvēka labklājību veido paša izvēlēto mērķu un attiecību sekmīga īstenošana. Dž. Rāzs tādā veidā pauž individuālismu, kas raksturīgs liberālisma vērtību sistēmai. Neskatoties uz individuālisma trūkumiem, tā ir nepieciešamā pieeja vērtībām, ja vēlamies saprast, kā ir iespējama iecietība un līdz ar to vērtību plurālisms. Šeit ir vietā piebilst, ka, atšķirībā no J. Berlina, Dž. Rāzs runā par vērtību plurālismu kā par morālo plurālismu – uzskatu, ka pastāv dažādas dzīves formas un veidi, kuri atspoguļo dažādus tikumus un ir nesavienojami. Tieši tāpēc *ieciētība ir būtiska sociāla vērtība*, kas balstās uz cieņu pret citādību,

¹⁵ Ījabs 2012, 229.

¹⁶ Kamī 1990, N 11, 32.

¹⁷ Rāzs 2001, 328.

un bez tās nav iespējams izveidot spēcīgu un vienlaikus demokrātisku sabiedrību, kas spēj solidarizēties kopīgu mērķu vārdā. Būt iecietīgiem nozīmē daļēji ierobežot savu egoismu: savas šķietami pašsaprotamās tiesības (patiesībā – tikai vēlmi) ienīst, noliegt un nepieņemt visu, kas nav saistīts ar mums pašiem. Taču tas nenozīmē bezgalīgu piekāpšanos, kas pakāpeniski pārvēršas par bezierunu pakļaušanos, par kādu raksta Mišels Velbeks. Robežas var mēģināt nospraust ar universālu morāles principu palīdzību: pret morāli pareizu rīcību jāizrāda iecietība, bet pret amorālu – neiecietība. Bet arī tas ir risināms konceptuāli autonomijas un brīvības savstarpējo attiecību sasaistē.

Džozefam Razam nav ilūziju par cilvēka spējām – autonomija, un it īpaši autonoma dzīve, prasa noteiktu pašapziņas līmeni. Lai cilvēks spētu īstenot savu autonomiju, ir nepieciešami vairāki nosacījumi: atbilstošas garīgās spējas, noteikts izvēles iespēju diapazons un neatkarība. Neatkarība vispirms izpaužas pieņemtajos lēmumos, kas var būt par labu vēlmei pašapliecināties, kā arī pilnīgi pretēji – vēlmei to nedarīt. Autonomija prasa, lai cilvēkam būtu pieejamas daudzas morāli pieņemamas izvēles iespējas.¹⁸ Jebkāda *vērtība rodas no izvēles*, kuru pašu par sevi nevada vērtība, un tāpēc tā ir brīva, t. i., patvaļīga. Notiek mijiedarbība starp neatkarīgo vērtību (jo noteiktas vērtības jau pastāv pirms mūsu ienākšanas šajā sabiedrībā) un vērtības pārbaudīšanu ar savas rīcības un savas pagātnes starpniecību. Šajā mijiedarbībā noteikta loma ir arī videi, jo tā var paplašināt autonomiju un tajā pašā laikā ietvert formas, kuras nebalstās uz izvēli, piem., kā uzsver Razu, vecāku un bērnu attiecības. Un vēl kategoriskākā formā viņš apgalvo: “Personiskās autonomijas vērtība ir dzīves fakts. .. cilvēki, kas dzīvo kultūrvidē ar autonomijas tendencēm, var gūt panākumus tikai, būdami autonomi.”¹⁹ Autonomijas ideāls līdz ar to nav sasniedzams jebkurā vidē.

Autonomijas kā fundamentālas vērtības pozicionējums ved pie morālā plurālisma atzīšanas, un zināmās robežās respekts pret personisko autonomiju liek paciest sliktu vai ļaunu rīcību. Dž. Razu lieto jēdzienu “konkurējošais

plurālisms”, ar to apzīmējot tādu tikumu vērtību, kuru esamība izraisa vēlmi nesamierināties ar noteiktiem trūkumiem citos cilvēkos, kaut arī viņiem piemīt vēl arī citi vienlīdz vērtīgi tikumi. Šādi spriedumi ļauj secināt, ka visizplatītākās plurālisma formas ir konkurējošas. Tas savukārt rada konfliktus starp cilvēkiem, kuri tiecas pēc vērtīgām, bet nesavienojamām dzīves formām. Lai konflikti nepārvērstos par ikdienas dzīves neatņemamu sastāvdaļu, Dž. Razu uzskata, ka iecietības un autonomijas respektēšanas pienākumi rada virkni citu pienākumu, kas nepieciešami autonomas dzīves īstenošanai un kas ir mūsu pienākums pret citiem cilvēkiem. Tas ir

- pienākums veicināt izziņas spējas – spējas uzņemt, atcerēties un izmantot informāciju;
- pienākums attīstīt rakstura īpašības, kas noderīgas autonomai dzīvei, – stabilitāti, lojalitāti, pieķeršanās spējas, prasmi saglabāt tuvas attiecības;
- pienākums radīt atbilstošu izvēļu diapazonu, lai cilvēkam būtu, no kā un ko izvēlēties.

Dž. Razu, tāpat kā J. Berlins, lieto jēdzienu “pozitīvā brīvība”: cilvēki pamatā uzlūkojami par autonomām būtnēm – par vērtību radītājiem. Abi domātāji ir vienisprātis par to, ka vārda “brīvība” satvars ir saistīts ar indivīda vēlēšanos būt noteicējam par sevi: “Vēlos, lai manu rīcību noteiktu manis paša, nevis citu cilvēku griba. Vēlos būt subjekts, nevis objekts; vēlos, lai mani vadītu paša izdarīti spriedumi un apzināti mērķi, nevis apstākļi, kas ietekmē mani no malas.”²⁰ No apstākļu varas diemžēl nav izdevies atbrīvoties nevienam, tāpēc jāatzīst, ka pilnīga pašnoteikšanās ir iespējama tikai vēlmju līmenī. Tajā pašā laikā cilvēkā šī tieksme būt iespējami mazāk atkarīgam ir nemainīgi klātesoša. J. Berlins aplūko divas galvenās formas, ko vēsturiski ir ieguvusi vēlēšanās pašam vadīt savu dzīvi:

- pirmā ir pašnoliegums, lai iemantotu neatkarību;
- otrā – pašapliecināšanās jeb pilnīga sevis identificēšana ar konkrētu principu vai ideālu, lai sasniegtu tādu pašu mērķi.

¹⁸ Razu 2001, 330.

¹⁹ Turpat, 336.

²⁰ Razu 2001, 349.

Atšķirībā no J. Berlina, Dž. Raza uzskata, ka pozitīvai brīvībai piemīt iekšēja vērtība, kas izriet no tās ieguldījuma personiskajā autonomijā. Cilvēka pozitīvo brīvību veicina viss, kas vien kāpina viņa spēju dzīvot autonomu dzīvi. Brīvības doktrīna savukārt balstās uz autonomijas un vērtību plurālisma svarīgumu. Sekojot Raza domu gājienam, ir skaidri jāapzinās, ka brīvība neietver morāli sliktu un atbaidošo: “Tā kā autonomija ir vērtīga tikai tad, ja tā ir vērsta uz labo, tai nav nekāda iemesla sagādāt un aizstāvēt nevērtīgas vai vēl jo mazāk sliktas izvēles iespējas.”²¹ Tajā pašā laikā ir redzama arī medaļas otrā puse – cilvēks ir autonomš pat tad, kad viņš izvēlas sliktu, autonomija ir daļēji akla pret pieejamo izvēles iespēju kvalitāti. Cilvēks ir autonomš tikai tad, ja tic, ka viņam ir pieejamas vērtīgas izvēles iespējas. Protams, ka autonoma cilvēka “sliktās izvēles” padara viņa eksistences kvalitāti apšaubāmāku par neautonomas dzīves kvalitāti, precīzāk būtu teikt – mazvērtīgāku. Raza secinājums par autonomijas un brīvības sasaisti ir izsakāms cēloņsakarības formā: cilvēki var veiksmīgi baudīt autonomu dzīvi tikai tad, ja viņi dzīvo vidē, kura atbalsta piemērotas sociālās formas.

Tā kā vērtības ir iemiesotas konkrētās sociālās formās, nevar runāt par radikālu politisko rīcību, lai nodrošinātu sociālo apstākļu būtisku pārmaiņu: “Politika ir pakāpenisku uzlabojumu māksla.”²² Tas ir diskutabls apgalvojums, kurš ir patiesi attiecībā uz vērtību funkcionēšanas veidu, jo brīvība ir demokrātijas imanenta pazīme. Ja vērtības socializācijas gaitā nav tapušas intrinsiskas, tās tiks realizētas kā sabiedrības noteiktas normas, no kurām nav iespējams izvairīties, bet kuras indivīds var uzskatīt par nebūtiskām.

Multikulturālisms un tolerances ideāls

Multikulturālisma ietekmē arī nācijas identitātes un nacionālisma saturs, kā arī tā izpratne ir ievērojami mainījusies. Nācijas vairs nav un īsti arī nevar būt pilsoniski viendabīgas migrācijas procesu dēļ. Savējā un svešā pretnostatījums jeb citādības uzsvērums ir

faktors, kas raksturo un vienlaicīgi arī veido nacionālo identitāti. Šajā ziņā īpaša loma ir postmodernisma māksliniekiem, kuri “vēršas pie sabiedrības, lai parādītu, kā *citādība* jūtas no iekšpuses. Var uzskatīt, ka postmodernisms nodarbojas ar *citādības* artikulāciju”.²³ Lai arī pārspīlēts, tomēr tas ir uz postmodernisma kultūras izpausmēm un specifiku attiecināms apgalvojums. Tajā pašā laikā postmodernajā sabiedrībā dominējošā centra neesamības dēļ (pret ko strukturēt savu atšķirību) katrs indivīds var atsevišķi definēt savas attiecības ar citādo.²⁴ To gan nevar apgalvot par Latviju un situāciju Latvijā, jo pētnieciskās darbības rezultātā vēl ir jāpierāda, kādā attīstības pakāpē atrodas Latvijas sabiedrība, vai tā jau būtu uzskatāma par postmodernu sabiedrību, ja tajā ir vērojamas atsevišķas postmodernisma pazīmes kultūrprocesos, kas par to varētu liecināt. Analizējot postmodernismu un modernismu, V. Čakare izsaka pieņēmumu, ka Latvijas sabiedrībā dominē tradicionālā un modernā apziņa. Līdz ar to kultūras piederība ir nevis indivīda paša izvēles rezultāts, bet gan “dots lielums” un jaunlaiku postmodernā ideoloģija tiek dēstīta nepostmodernā realitātē, raisot ne vien psiholoģiskas pretrunas, bet arī ideoloģisku konfliktu.²⁵

Pie iepriekš teiktā vēl jāpiebilst, ka problēmu saasina apstākļi, – postmodernajā sabiedrībā neveidojas noturīgas un ilglaicīgas identitāšu grupas. Latvijas mūsdienu situācijā *relatīvi noturīgas identitāšu grupas ir politiskās partijas*, kuras reprezentē attiecīgi pret citādo amplitūdā no pilnīga nolieguma, kategoriskas neiecietības līdz pretrunīguma konstatācijai, atšķirīgu pozīciju atzīšanai un, visbeidzot, relatīvai tolerānci. Par to liecina, piem., Ilzes Šulmanes pētījums par neiecietības diskursu Saeimas politiku runās, analizējot 6., 7. un 8. Saeimas stenogrammas.²⁶ Pētniece pamatoti uzskata, ka sabiedriski politikā situācija – attiecības starp dažādām iedzīvotāju grupām – pēc 1998. gada varēja stabilizēties (izcēlums mūsu – V. S.), taču izglītības reforma konfrontēja politiskus un sabiedrību no

²³ Rutkēviča 2004, 54.

²⁴ Turpat, 55.

²⁵ Čakare 2004, 31.

²⁶ Šulmane 2007.

²¹ Raza 2001, 364.

²² Turpat, 377.

jauna, kas, iespējams, izraisīja dezintegrācijas procesus un tolerances samazināšanos sabiedrībā. I. Šulmane nonāk pie secinājuma, ka parlamentārajā runā dominē izslēdzošs, neiecietīgu runu raksturojošs un neiecietību veicinošs diskurss, īpaši par tēmām un problēmām, kas sabiedrībā tiek vērtētas pretrunīgi. Viņaspriekš, gan politiķu rīcība (lēmumi un reakcija uz citu grupu mēģinājumiem paust savu viedokli), gan politiskais diskurss medijos un Saeimas sēdēs liecina par neiecietības eskalāciju un izslēdzošu diskursu tirāžēšanu publiskajā telpā, kas neatbilst sabiedrības vairākuma noskaņojumam. Arī I. Ījabs, pētot morālo retoriku 7. un 8. Saeimas stenogrammās, nonāk pie identiskiem secinājumiem, t. i., morālajā retorikā dominē konfrontējoša orientācija. Vārdi, kas saistīti ar morāli un ētiku, lielākoties tiek izmantoti, lai morāli degradētu politisko oponentu, savukārt moralizēšana tiek izmantota par oponenta diskreditācijas un izslēgšanas instrumentu. Pretstatā oponenta diskreditācijai, pētnieks uzsver to, kā vajadzētu būt, – debates pat visagresīvākajās formās pretējo pusi nevis izslēdz, bet gan iekļauj kopīgā, plurālistiskā komunikācijā.²⁷ Arī citi Saeimas stenogrammu pētnieki pauž pārliecību, ka sabiedrības saskaņai visvairāk traucē politiķu aktivitātes, agresīvi izteikumi. Ja deputāti debatēs spētu pakāpeniski iedzīvināt demokrātiskai politiskajai kultūrai raksturīgu savstarpējo komunikāciju, tas noteikti dotu būtisku pozitīvu impulsu Latvijas virzībā uz efektīvi funkcionējošu un īsteni demokrātisku politisko režīmu.²⁸

Tolerance kā vērtība un cieņa pret atšķirīgu viedokļa paudēju Latvijas politiskajā diskursā ir drīzāk izņēmums, nevis ikdienas situācija, tāpēc šīs vērtības ir jācenšas iedzīvināt ar katrām nākamajām Saeimas vēlēšanām, kurās tīri kvantitatīvi varētu palielināt toleranti diskutēt spējīgu deputātu skaitu. Bet tā jau ir mūsu – vēlētajū – atbildība un tālredzīga izvēle. Jāņem vērā, ka Latvijas situācijā tas ir uzdevums ne tikai valstij, bet arī tai iedzīvotāju daļai, kura ir uzskatāma par pilsonisko sabiedrību.

Šī uzdevuma veikšanā, no vienas puses, ir jārespektē valsts centieni īstenot praksē (ne

tikai integrācijas plānos) integrācijas politiku, no otras puses, jārēķinās ar šīs politikas jau pieļautajām kļūdām tās realizācijas gaitā. Var pievienoties Ilzes Vasariņas vērtējumam par multikulturālisma iespējām Latvijā – tas ir atkarīgs no konkrētās sabiedrības attieksmes, vērtību sistēmas un tolerances līmeņa, cieņas, vēlmēm un mērķiem, no ikviena cilvēka unikālās personiskās un kultūru daudzveidības pieredzes.²⁹ Etniskā un kultūru dažādība ienāk katra indivīda dzīvē caur personiskajiem pārdzīvojumiem un reālām attiecībām ar cilvēkiem, kas pārstāv dažādas etniskās kultūras. I. Vasariņa analizē multikulturālisma iezīmes dzīvesstāstos un uzsver būtisku iezīmi, kas nepieciešama multikulturālisma attīstībai, – svarīgi, lai katra sabiedrības etniskā grupa izjustu lepnumu par *savu kultūru un tradīcijām*. Teorētiski, viņaspriekš, multikulturālisms nekādā ziņā nav pretrunā ar nacionālas valsts un nacionālas pašapziņas ideju. Taču realitātē lielākoties nacionālie mērķi un institūcijas ir ārpus privātā un individuāli nozīmīgā interešu lauka. Savukārt par politiskās retorikas un priekšvēlēšanu kampaņu neiztrūkstošu sastāvdaļu ir kļuvis sauklis par latviešu valodas un tradicionālo kultūras vērtību saglabāšanu abos – Latvijas un Eiropas – kontekstos.

Pretēja viedokļa paudējs ir Āzijas studiju speciālists prof. Leons Taivāns, kurš uzskata, ka multikulturālisms un integrācijas politika ir pilnīgi izgāzušies un Eiropa ir sadalījies divās naidīgās nometnēs: musulmaņi un pārējie. Semjuela Hantingtona un citu globālo procesu pētnieku piesauktā “civilizāciju sadursme”, neraugoties uz kritiku no integrācijas politikas atbalstītāju puses, realizējas. “Nacionālo valstu vairs nav – valsts sapnis ir izsapņots! Dānija, Nīderlande, Anglija, Francija – tās ir daudz-nacionālas valstis. Arī Latvija ir divkopienu, nevis nacionāla valsts. Kādreiz konfrontācijas līnija gāja pa robežām, tagad tā iet cauri valstij.”³⁰ Tieši šī situācija, tāpat kā diametrāli pretēji profesionāļu viedokļi, liek domāt par to, ka cīņa par vērtībām ir ne tikai mūsdienu realitāte, bet arī nākotnes perspektīva.

Tāpēc viens no svarīgākajiem brīva pilsoņa pienākumiem ir aizstāvēt fundamentālās

²⁷ Ījabs 2007b, 66–67.

²⁸ Turpat, 133.

²⁹ Vasariņa 2007.

³⁰ Taivāns: “Nacionālās valsts sapnis ..” 2017.

vērtības, citādi nav pamata apgalvot, ka tās tiešām ir dārgas. Ja par vērtību tiek pasludināta, piem., cilvēcība (ar kuru jāsaprot arī brīvība, mīlestība, cieņa, tolerance utt.), tad par to ir jāiestājas brīdī, kad šī vērtība tiek apdraudēta. Pretējā gadījumā apgalvojumi par šīs vērtības nozīmi ir tikai tukši vārdi. Ko nozīmē aizstāvēt vērtības? Pirmkārt, tas nozīmē kritisku domāšanu un analīzi, kuras mērķis ir uzmanīgi sekot līdzi tam, kā konkrētas vērtības tiek (vai netiek) īstenotas praksē. Otrkārt, ja ir skaidrs, ka vērtības tiek apdraudētas, tad ar to nedrīkst samierināties – par to ir jārunā publiski. Treškārt, lai panāktu vērtību sistēmas maiņu vai nostiprinātu vērtību statusu sabiedrībā, tās ir jāpraktizē. Liela nozīme ir tam, ka vērtības praktizē publiski pazīstamas personas, kuras izmanto savu autoritāti, lai kļūtu par iedrošinājumu citiem. Vērtību praksē ir būtisks arī kvantitatīvais aspekts – jo vairāk cilvēku praktizē kādas konkrētas vērtības, jo plašāka veidojas sociālā vide, kur šīs vērtības ir nostiprinājušās kā norma.³¹

Situācijās, kad praktizētās vērtības jau nostiprinājušās kā norma, tās sāk kalpot par *līdzekli citu vērtību uzturēšanai*. Runa ir vispirms par kultūras vērtībām. Kādām tieši? Viedokļi atšķiras, bet I. Ījabs³², piem., par nozīmīgākajām eiropēiskām kultūras vērtībām, min kristietību, apgaismību, iekšējību, ironiju un vēsturiskumu. Kristietība Eiropā joprojām veido nozīmīgu Eiropas kultūras un politikas horizontu ļoti daudzus aspektos, kas sadzīvo ar citiem orientieriem, uz kuriem ir balstīta modernā Eiropa, – sekulāru humānismu un toleranci. Viena no kristīgas izcelsmes Eiropas vērtībām ir cilvēka iekšējā dzīve jeb iekšējība. Vienlaikus iekšējība, uzsver I. Ījabs, ir arī politisks fenomens – uz to balstās cilvēku priekšstats par publiskā un privātā attiecībām, par nepieciešamību respektēt ikviena atsevišķa indivīda sirdsapziņu un garantēt viņam tiesības uz privāto dzīvi. Līdzīgi kristietībai, arī apgaismība Eiropas kultūrā ir kaut kas vairāk par vērtību radīšanas fenomenu – tā ir intelektuāla kustība, kas joprojām ievērojamā mērā nosaka eiropēiskos priekšstatus par cilvēka un

sabiedrības attiecībām. Ironija ir svarīga tāpēc, ka tā dod iespēju paplašināt “horizontus” – paskatīties uz sevi un lietām no cita skata punkta. Vēsturiskums ir forma, kuras ietvaros Eiropas kultūra ir parādusi skaidrot sociālos, politiskos un kultūras fenomenus. Vairākumam eiropiešu vai eiropēiski domājošiem indivīdiem ir raksturīga pārlicība, ka ikvienas norises jēga ir iepazīstama, uzlūkojot tās vēsturisko attīstību.

Dzīvesstāsti un krīzes pēcgārša

Dzīvesstāsti (naratīvi) liecina par pārmaiņām vērtību izpratnē ilgstošā laika posmā, tāpēc tie ir būtisks informācijas avots vērtību pētniecībai mūsdienās. Piem., sešos no I. Vasariņas pētītajiem dzīvesstāstiem parādās kopīga raksturīga iezīme – tie, kas sevi uzskata par latviešiem, latviskumu sākuši izkopt tikai pirms 3–5 paaudzēm. Autore uzsver, ka savas etniskās izcelsmes un kultūras *pozitīvais pašnovērtējums* (izcēlums mūsu – V. S.) ir tieši tas, kas dzīvesstāstu autoriem ļauj lūkoties uz citu etnisko grupu pārstāvjiem kā uz līdzvērtīgiem, ja runa ir par viņu tradīcijām un uzskatiem.³³ Tajā pašā laikā iezīmējas būtiskas atšķirības Latvijas un trimdas dzīvesstāstos. Trimdas latviešu stāsti liecina par Rietumu kultūras klātbūtni, līdz ar to tie ir vairāk organizēti, hronoloģiskāki, atbilstošāki t. s. attīstības naratīviem. Skumjas par pamesto dzimteni mijas ar prieku par jauno dzīvi. Savukārt fragmentārais modelis dominē Latvijas dzīvesstāstos. Tas ir skaidrojams ar padomju laikam raksturīgo pretrunu starp ideoloģiski atzītām un personiski nozīmīgām vērtībām.³⁴ Faktiski padomju laikā pastāvēja vismaz divas atšķirīgas vērtību grupas: ideoloģiski atzītās un personiski nozīmīgās, kam var pieskaitīt arī trešo grupu, ko pārstāvēja cilvēki, kas ideoloģiski atzītās vērtības uzskatīja par savas personiskās dzīves vērtībām, uz kurām balstās normas un ideāli, precīzāk, vērtību ideāli.

Baiba Bela salīdzina Latvijas un trimdas latviešu dzīvesstāstus, uzsverot, ka pēdējie ir fragmentēti, jo padomju laikā klusēšanas vērtība bija divkārša: klusēšanas kultūra un tēlainis

³¹ Sīlis 2015.

³² Ījabs 2007a.

³³ Vasariņa 2007, 331.

³⁴ Turpat, 332.

izteiksmes veids bija izdzīvošanas nepieciešamība.³⁵ Tas attiecināms galvenokārt uz vecāka gadagājuma cilvēkiem. Latvijā nacionālā dimensija ir noteicošā, ņemot vērā šo valsts vēsturisko pieredzi. Jaunākiem ir raksturīgs ne tik daudz slēgtais, cik atvērtais naratīvs.

Līdzīgi kā iepriekšējā gadsimtā, arī 21. gs. pētnieku skatījums uz vērtībām nav pārāk iepriecinošs. To pārliecinoši ilustrē jēdzienu "anomija" lietojuma izplatība. Tā, piem., Agita Mīsānes pats raksta nosaukums jau skan kā spriedums "Anomija kā laikmeta un sabiedrības diagnoze"³⁶. Autore gan neraksturo situāciju, drīzāk apkopo uzskatus par anomijas izpratni, nonākot pie secinājuma, ka anomijas jēdziens raksturo disharmoniskas indivīda un plašākas sabiedrības attiecības, savstarpēju neuzticēšanos, *nespēju vienoties par kopīgām vērtībām* (izcēlums mūsu – V. S.), sociālo normu un sociālo institūciju vājumu. Būtisks ir autore vispārīgais secinājums, ka šis stāvoklis ir raksturīgs visām pārejas sabiedrībām, bet sabiedrībai šis destruktīvais periods jāspēj saīsināt. Vai Latvijas sabiedrība ir uzskatāma par pārejas sabiedrību? Tagadnes kontekstā tā ir pārejas sabiedrība no krīzes uz pēckrīzes posmu, ja uzskatām, ka pēdējais ir sācies, pārvarot 2008.–2009. gada ekonomiskās un finanšu krīzes sekas.³⁷ Kā apgalvo ekonomists D. Zelmenis, neplānotā *Parex bankas* glābšana 2008. gada beigās praktiski sagrāva valsts finanses. Un šī ekonomiskā un finanšu krīze ir pārvarēta Latvijas iedzīvotājiem sāpīgā un nedraudzīgā veidā.³⁸ Var ilgi diskutēt, vai krīze jau ir beigusies vai vēl turpinās, taču viens ir skaidrs – Latvijas sabiedrība garīgi un materiāli ir cietusi, tāpēc anomija, pārfrāzējot A. Mīsānes teikto, ir Latvijas šodienas sabiedrības diagnoze, vērtību jomā tai skaitā.

Lielākā daļa ES valstu pārdzīvoja 2008.–2009. gada globālo ekonomisko krīzi kā labklājības valstu krīzi, kas rada savu izpausmi pārsvarā ar politiskās krīzes iezīmēm, uz ko, mūsdiā, pamatoti norāda K. Landa: "Eiropas krīze .. ir politikas, nevis garīguma, kultūras vai morāles krīze. Krīzes cēlonis ir Eiropas

nespēja atbildēt uz eiropiešu bažām par nākotnes riskiem, īpaši krīzes laikā un valstīs ar stingru labklājības tradīciju."³⁹ Turpretim Latvijas situācija ir daudz pretrunīgāka un negācijām bagātāka.

Eiropas Parlamentā esošās Tautas partijas grupas Igaunijas delegācijas vadītājs Tunne Kelams savā intervijā *Latvijas Avīzei* parādīja saistību starp pēckara krīzi un 2008./2009. gada krīzi, uzsverot, ka patiesā ES integrācijas ideja ir miers, stabilitāte, pēc iespējas lielāka vienlīdzība un solidaritāte. "Un krīze mums atgādina par šīm pamatvērtībām. ES izveidoja izmisušas, nevis bagātas valstis. Tām nebija citas izvēles [...] esmu optimistisks, ka pārvarēsim šo krīzi un ka šī ir iespēja pārvērtēt mūsu vērtības, kuras nedrīkst balstīt tikai patēriņš."⁴⁰ Tā kā Latvija nav piešķaitāma pie valstīm ar stingru labklājības tradīciju, rodas šaubas, vai Latvijas situāciju maz iespējams raksturot tikai kā vienas jomas, piem., politisko, krīzi, vai arī ir saskatāmas garīgo, tai skaitā morālo, vērtību krīzes pazīmes. Latvijā īstenotā ekonomiskās krīzes pārvarēšanas politika ir veicinājusi daudz lielāku visaptverošu krīzi nekā labklājības valstīs, radot nedrošības sajūtu par šodien un pesimismu par nākotnes perspektīvām – iespējām uzlabot savu labklājības līmeni un līdz ar to arī iespējām nodrošināt savu "garīgo komfortu" kaut vai minimālā apjomā – kā pašāvērtību un uzticēšanos sociālajām institūcijām. Minētais ir attiecināms uz visām iedzīvotāju grupām. Krīzes ietekmes objektīvais raksturojums, saskaņā ar statistikas datiem, liecina par bezdarbu, nabadzības un nevienlīdzības pieaugumu. Visvairāk skumdina fakts, ka ir pieaudzis nabadzības risks bērniem un jauniešiem, kā arī tas, ka krīze viskrasāk izjūta kā darbu un ienākumu zaudējums. Apzinoties šīs situācijas dramatismu, sociologes T. Lāce un R. Rungule, ir spiestas atzīt, ka, pieaugot nabadzībai, pieaug arī sociālā atstumtība un "var veidoties tā saucamā zaudētā paaudze, kas nespēs sevi pilnībā realizēt".⁴¹ Tas vēl vairāk aktualizē jautājumu par kopējām vērtībām, kuras varētu

³⁵ Bela 2007, 24.

³⁶ Mīsāne 2017.

³⁷ Zelmenis 2016, 40.

³⁸ Turpat, 41.

³⁹ Lands 2016, 54.

⁴⁰ Igaunijas eiroparlamentārietis .. 2016.

⁴¹ Lāce, Rungule 2016.

mazināt polarizācijas atsvešinātības pakāpi ne tikai starp eliti un pārējiem iedzīvotājiem, bagātajiem un nabagajiem, bet arī starp amatiem un statusa ieguvējiem.

Bet kopējās vērtības var ietekmēt procesus, ja tās pašas funkcionē kā telpā un laikā sakārtotas sociālās prakses. Atsaucoties uz E. Gidensa strukturācijas teoriju, var apgalvot, ka kopējās vērtības ir pašatražojošas sistēmas, kas funkcionē kā struktūras, – noteikumu un resursu kopums, kura centrā ir reflektējošs indivīds – darbības veicējs. Bet cilvēku darbībām ir raksturīga *rekursivitāte*. Tas nozīmē, ka darbības tiek atražotas, izmantojot tos pašus līdzekļus, ar kuru palīdzību cilvēki var izteikt sevi kā darbības veicējus: “Ar savām darbībām un to laikā indivīdi atražo nosacījumus, kas padara šīs darbības iespējamās.”⁴²

Tas pilnā mērā ir attiecināms uz vērtībām, jo indivīdi kā sociālo praksi īstenotāji ir nepārtraukti līdzdalīgi procesos, kuros paši atražo vērtības. Jautājums ir tikai par to, kādas ir šīs vērtības.

Nobeigums

Kopš ir izveidota Eiropas Savienība, plurālisms un tolerance ir “vērtību projekta”

sastāvdaļas, bez kurām šī savienība nemaz nevar pastāvēt. Ja vērtības netiek praktizētas un iemiesotas cilvēka, sabiedrības un valstu attiecībās, tās ir deklaratīvas, tukšas, reizēm pat bīstamas – tās kļūst par manipulācijas instrumentu politiskajās cīņās. Vienlaikus vērtības, kas tiek patiesi un plaši praktizētas, veido patstāvīgas struktūras, kas iemanto relatīvu stabilitāti, rezultātā nodrošinot arī sabiedrības ilgtspēju.

Lai minētās vērtības no deklaratīvām pārtaptu par ikdienas sociālajām praksēm, ir vajadzīga izvēles brīvība, kuru spēj īstenot tikai un vienīgi autonomi indivīdi, kura labklājības līmenis ir pamats tam, lai viņš sāktu darboties arī koplabuma vārdā. Autonomija ir galvenais priekšnosacījums, lai vērtības būtu gan līdzeklis, gan mērķis patstāvīgas eksistences nodrošināšanai. Aiz tā seko nākamais solis – autonomi indivīdi apzinās brīvības, neatkarības un drošības vērtību. Un vēl nākamais – apzinoties šo, viņi var kļūt par aktīviem pilsoniskās sabiedrības veidotājiem, tādējādi pārvarot krīzes sakāpināto anomiju attiecībā pret valsti. Individuālās stratēģijas bija līdzeklis krīzes pārvarēšanai, bet kolektīvās stratēģijas kā pilsoniskuma izpausmes ir demokrātijas nostiprināšanas līdzeklis pēckrīzes posmā, joprojām pamatojoties uz kopējām eiropiskām vērtībām.

⁴² Gidenss 1999, 35.

VĒRES

- Bela, B. (2007) Stāsta dzīve valodā: naratīvās stratēģijas Latvijas un trimdas dzīvesstāstos. Zirnīte, M. (sast.) *Dzīvesstāsti: vēsture, kultūra, sabiedrība*. Rīga : LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts.
- Berlins, J. (1996a) Brīvība. Fragments no esejas “Mans intelektuālais ceļš”. Pieejams: http://www.satori.lv/raksts/11356/Jesaja_Berlins/Briviba (14.09.2018.).
- Berlins, J. (1996b) Plurālisms. Fragments no esejas “Mans intelektuālais ceļš”. Pieejams: http://www.satori.lv/raksts/11377/Jesaja_Berlins/Pluralisms (14.09.2018.).
- Berlins, J. (2000) *Četras esejas par brīvību*. Rīga : Sprīdītis.
- Čakare, V. (2004) Postmodernisms un modernisms. Radzobe, S. (sast.) *Postmodernisms teātrī un drāmā*. Rīga : Jumava.
- Dzalbe, I. (2015) Vērtības. Vents, S., Žabicka, A. (sast.) *Filosofiskā antropoloģija I*. Rīga : RSU.
- Igaunijas eiroparlamentārietis: krīzes cēlonis ir vērtību trūkums (2012) Pieejams: <http://www.la.lv/igaunijas-eiroparlamentarietis-krizes-celonis-ir-vertibu-trukums-2/#> (14.09.2018.).
- Ījabs, I. (2007a) Eiropas integrācijas vērtību dimensija. Ozoliņa, Ž. (red.) *Latvijas skatījums uz Eiropas Savienības nākotni*. Rīga : Latvijas Valsts prezidenta kanceleja.
- Ījabs, I. (2007b) Morāla retorika 7. un 8. Saeimas stenogrammās. Rozenvalds, J. (red.) *Parlamentārais diskurss Latvijā: Saeimas plenārsēžu stenogrammu datorizētā analīze*.

- Ījabs, I. (2012) *Pilsoniskā sabiedrība*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds.
- Kamī, A. (1990) Mīts par Sīzifu. *Grāmata*. 1990. gada novembris.
- Klīve, V. V. (1998) *Rīcības ceļos*. Rīga : Zinātne.
- Lands, K. (2016) Kādu krīzi piedzīvo Eiropa? Politiskie principi un labklājības valsts. Kruks, S. (red.) *Ekonomiskā krīze Latvijā: veiksmes stāsta pēcgārša*. Rīga : RSU, 45–56.
- Lāce, T.; Rungule, R. (2016) Ekonomiskās krīzes ietekme uz sabiedrību un krīzes mācības. Kruks, S. (red.) *Ekonomiskā krīze Latvijā: veiksmes stāsta pēcgārša*. Rīga : RSU, 97–123.
- Misāne, A. (2016) Anomija kā laikmeta un sabiedrības diagnoze. Kulē, M. (zin. red.) *Vērtības: Latvija un Eiropa*, 1. sēj. Rīga : LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 297–308.
- Razs, Dž. (2001) *Brīvības morāle*. Rīga : Madris.
- Russell, B. (1938) *Power. A New Social Analysis*. London : Routledge.
- Rutkēviča, A. (2004) Nacionālā identitāte un postmodernā sabiedrība. Radzobe, S. (sast.) *Postmodernisms teātrī un drāmā*. Rīga : Jumava.
- Sīlis, V. (2015) Aizstāvēt vērtības – kādas un kāpēc? *Domuzīme*, Nr. 1, 58.
- Šulmane, I. (2007) Neiecietības diskurss Saeimas politiku runās. Rozenvalds, J. (red.) *Parlamentārais diskurss Latvijā: Saeimas plenārsēžu stenogrammu datorizētā analīze*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 69–91.
- Taivāns: “Nacionālās valsts sapnis ir izsapņots! Notiek karš” (2017). Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/viedokli/652964-taivans_nacionalas_valsts_sapnis_ir_izsapnots_notiek_kars_ (14.09.2018.).
- Vasariņa, I. (2007) Multikulturālisma iezīmes dzīvesstāstos: divkopienu sabiedrība vai multikulturālisms? Zirnīte, M. (sast.) *Dzīvesstāsti: vēsture, kultūra, sabiedrība*. Rīga : LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 324–335.
- Vējš, J. N. (2016) Jesaja Berlins un vērtību problemātika Latvijas kontekstā. *Vērtības: Latvija un Eiropa*, 1. sēj. Vērtību pētījumi – filozofiskie aspekti. Rīga : LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts.
- Ziņu aģentūra LETA (2018) Meja teroraktu Londonā nosauc par slimu un samaitātu. NRA (23.03.2018.). Pieejams: <http://nra.lv/politika/pasaule/204701-meja-teroraktu-londona-nosauc-par-slimu-un-samaitatu.htm> (14.09.2018.).
- Zelmenis, D. (2016) Krīžu teorijas un Latvijas realitāte. Kruks, S. (red.) *Ekonomiskā krīze Latvijā: veiksmes stāsta pēcgārša*. Rīga : RSU.

KURŠ RADA ZIŅAS? SABIEDRISKO ATTIECĪBU UN ZIŅU MEDIJU DIENASKĀRTĪBA

Sergejs Kruks ir Rīgas Stradiņa universitātes (RSU) profesors, ieguvis doktora grādu informācijas un komunikācijas zinātnē Sorbonas Universitātē Parīzē. Docē semiotiku, diskursa analīzi un kvantitatīvās mediju satura analīzes metodes.

Kristīne Rižņikova 2017. gadā RSU ieguva sociālo zinātņu bakalaura grādu komunikācijas zinātnē. Studiju laikā iegūtās zināšanas praktizēja *Neatkarīgajā Rīta Avīzē* un izdevniecībā *Žurnāls Santa*. Pašlaik nodaļas vadītāja palīdzē Rīgas pašvaldības iestādē.

Ligita Vaita ieguvusi sociālo zinātņu maģistra grādu, studējot RSU programmā *Komunikācija un mediju studijas*. Strādājusi komunikācijas jomā pašvaldības iestādēs Jelgavā un Rīgas Tehniskajā universitātē, patlaban – LLU Starptautiskās sadarbības centra ārējo sakaru koordinatore.

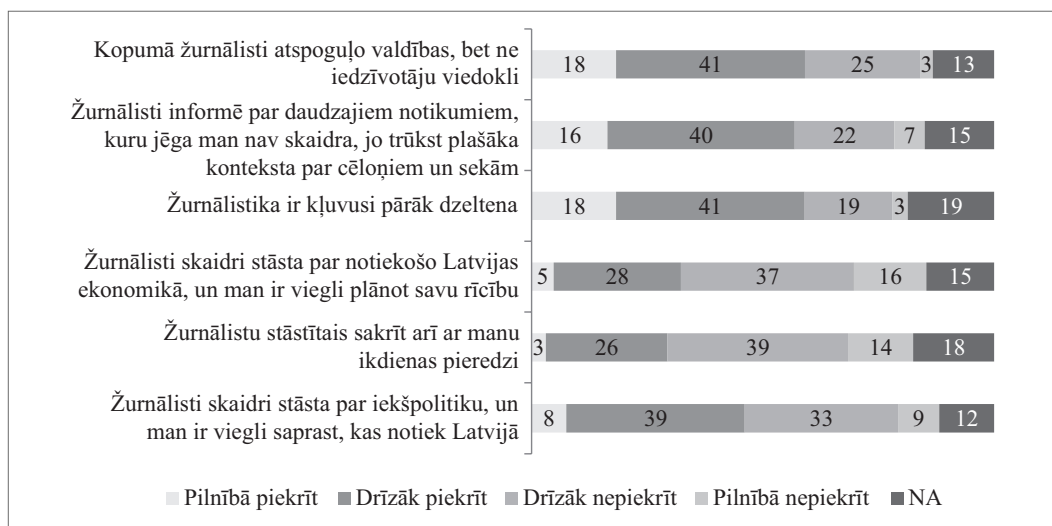

Guntars Veidemanis ieguvis sociālo zinātņu bakalaura grādu RSU. Strādājis par LTV raidījuma *I pret I* redaktoru, kā arī darbojies Baltijas pētnieciskās žurnālistikas centrā *Re:Baltica*. Kopš 2015. gada strādā par Nacionālo ziņu nodaļas žurnālistu portālā *Delfi.lv*.

Raksturvārdi: ziņas, ziņu aģentūra, ziņu portāli, televīzijas ziņas, LETA, dienaskārtība.

Novērtējot Latvijas žurnālistikas kvalitāti reprezentatīvajā aptaujā, ko 2014. gadā Rīgas Stradiņa universitātes uzdevumā veica SKDS

($n = 1002$), vien 28% respondentu nepiekrita apgalvojumam, ka kopumā žurnālisti atspoguļo valdības, bet ne iedzīvotāju viedokli; un tikpat daudz piekrita, ka žurnālistu stāstītais sakrīt ar viņu ikdienas pieredzi (1. attēls). Vai tiešām pilsoniskajai sabiedrībai ir tik ierobežotas

1. attēls. Latvijas žurnālistikas novērtējums, spriežot pēc ikdienā lietotiem medijiem, procenti

Avots: SKDS, 2014. gada jūlijs, $n = 1002$; Rožukalne, Skulte 2016.

iespējas ietekmēt nacionālo ziņu dienaskārtību? Vai pastāv kādi privileģēti informācijas avoti, kuri nosaka medijos apspriežamos problēmjaudījumus un veido to rāmējumu? Šajā rakstā ir apkopoti trīs RSU studentu pētījumi par ziņu izcelsmi interneta ziņu portālos, televīziju vakara ziņu raidījumos (2015. gada izlase) un ziņu aģentūrā LETA (2016. gada izlase). Pētījumos ir aprobētas dažādas vēstījumu kvantitatīvās satura analīzes metodikas un tekstu aizgūšanas (no ziņu aģentūras un preses relīzēm) izvērtēšanas paņēmieni. Iegūtie dati apliecina, ka valsts iestāžu oficiālajiem informācijas avotiem ir ievērojama ietekme uz nacionālo mediju dienaskārtību, tāpēc minētās aptaujas respondentu negatīvajam žurnālistikas kvalitātes vērtējumam ir pamats.

Nacionālo ziņu avoti portālos *Delfi.lv*, *TVnet.lv* un *Apollo.lv*

Saskaņā ar *Gemius* datiem trīs ziņu portāli stabili atrodami Latvijas apmeklētāko interneta vietņu galvgalī. SKDS 2014. gada aptaujā 21% respondentu norādījis, ka informāciju par notiekošo Latvijā uzzina no ziņu portāliem. Šo mediju veidu nozīmības ziņā apsteidz tikai televīzija, kas ir primārais informācijas avots 54% respondentu. Nacionālie laikraksti ir svarīgi tikai 2%. Varam pieņemt, ka interneta žurnālisti ir vērā ņemami sabiedrības

dienaskārtības noteicēji. Taču – vai viņi piedāvā lasītājiem savu redakciju vai arī kādu citu institūciju dienaskārtību? Lai noskaidrotu portālos *Delfi.lv*, *TVnet.lv* un *Apollo.lv* publicēto ziņu par notiekošo Latvijā izcelsmi, esam atlasījuši 2015. gada katra mēneša otrajā ceturtdienā nacionālo un politikas ziņu sadaļās publicētos rakstus. Nedēļas dienas izvēli skaidro tas, ka ceturtdiena ir Saeimas kārtējo plenārsēžu laiks, un var pieņemt, ka debašu dienā medijos palielinās politisko jaunumu informācijas plūsma. Turklāt katra medija redakcijai ir izvēle: vai nu pašiem vākt un apstrādāt informāciju, vai arī paļauties uz citu mediju (galvenokārt ziņu aģentūru) vēstījumiem. Portālos nedaudz atšķiras rubriku veidošanas principi, tāpēc salīdzināmo datu ieguvei izlasē nav iekļauti raksti no dažām nacionālo ziņu sadaļām: *Kriminālziņas*, *Aculiecinieks*, *Laika ziņas*, *Apmaksāta informācija*, *Viedokļi*, *Mobilais reportieris* un *Tava balsis*.

Izlasi veido 845 raksti (322 no *Delfi.lv*, 270 no *TVnet.lv*, 253 no *Apollo.lv*). Vispirms tos sašķirojām pēc eksplīcīti norādītā autora (2. attēls).

1. Pārpublicētais saturs: ziņu aģentūra LETA vai BNS ir norādītas kā autores.
2. Portāla saturs: portāla redakcija vai konkrēts žurnālists ir norādīti kā autori.

Tālāk otrajā publikāciju kategorijā meklējam portāla redakcijas žurnālistu sagatavoto

oriģinālo tekstu un aizguvumus no citiem medijiem, izšķirot trīs apakškategorijas (BNS arhīvs nav pieejams tiešsaistē, tāpēc portālu teksti ir salīdzināti tikai ar LETA ziņu arhīvu).

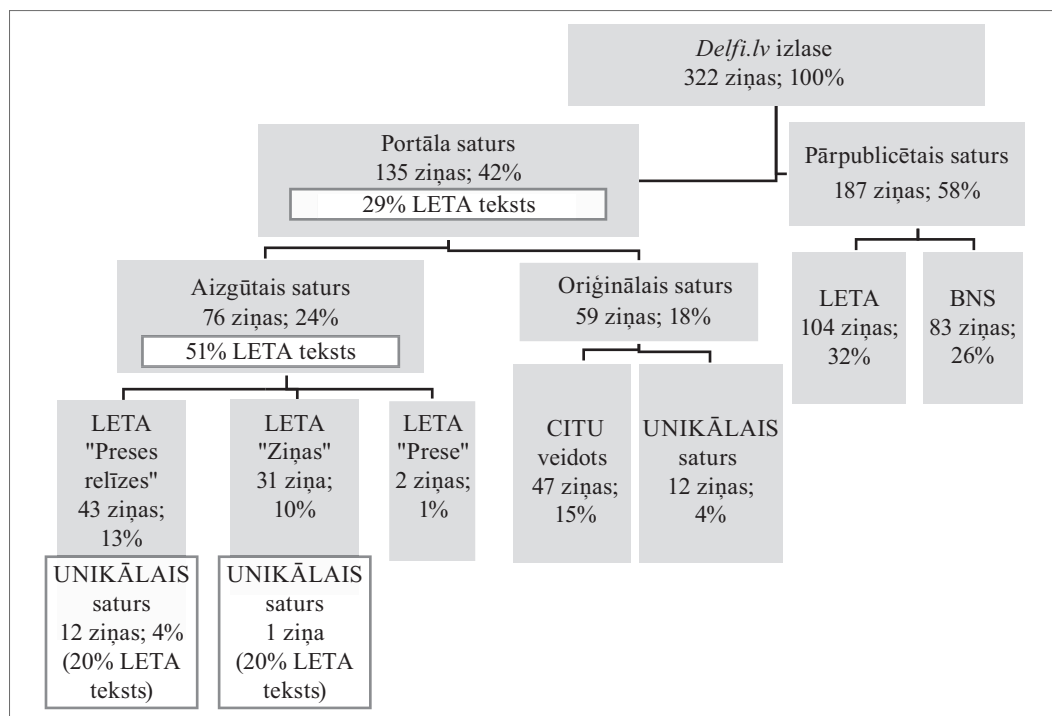
2.1. Aizgūtais saturs: ziņu aģentūras teksti. Aizguvumi tikuši identificēti, salīdzinot portāla tekstu ar LETA tekstiem aģentūras rubrikās *Ziņas* (LETA žurnālistu raksti), *Prese* (citu mediju satura pārpublicējumi) un *Preses relīzes* (valsts, pašvaldību un komerciālo institūciju preses dienestu materiāli). Saturs ir analizēts ar programmu *WCOPYFIND*, kas ļauj noskaidrot aizgūtā teksta apjomu.

2.2. Oriģinālais saturs: raksti, kuros nav atrodami aizguvumi no ziņu aģentūras, bet ir atsaucē uz citu mediju, institūciju vai politiķi kā informācijas avotu. Pieņemam, ja portāla žurnālisti paši būtu ieguvuši informāciju, nevis pārpublicētu preses relīzi, viņi eksplicīti norādītu autorību un radītu tekstā savas klātbūtnes efektu.

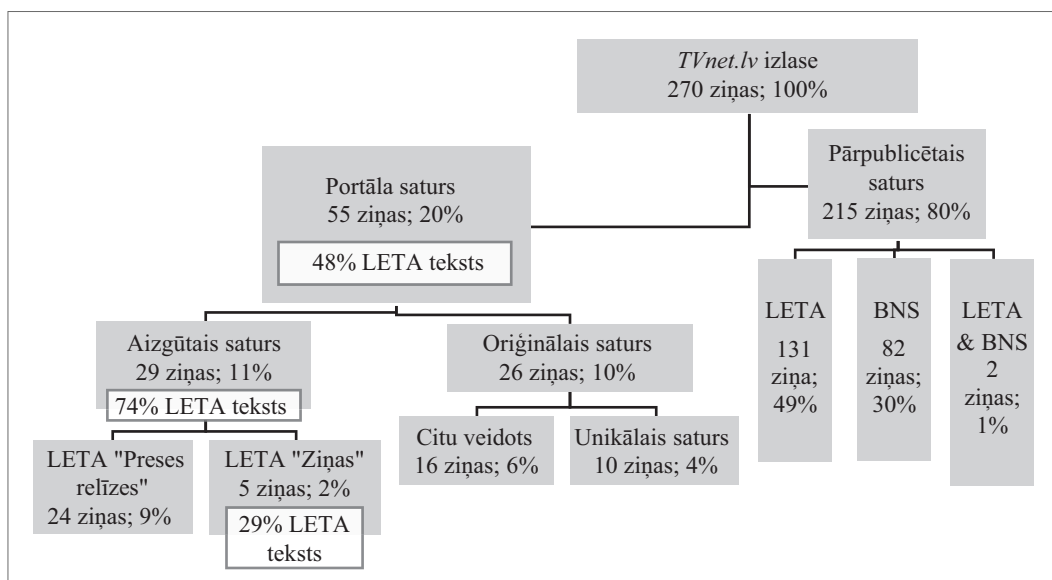
2.3. Unikālais saturs: raksti, kuru autors ir žurnālists vai portāls, un tie neatbilst kritērijiem 2.1 un 2.2.

Visos portālos vairāk nekā pusi no kopējā nacionālo un politikas ziņu satura veido pārpublicētā informācija no ziņu aģentūrām *Delfi.lv* 58%, *Apollo.lv* 65%, *TVnet.lv* 80%. Salīdzinot rakstus, kuriem kā autors ir norādīts pats portāls, ar LETA rubriku *Ziņas*, *Prese* un *Preses relīzes* arhīvu, atklājas vēl lielāka atkarība no ziņu aģentūras. No 135 ziņām, kuru autors ir *Delfi.lv*, 76 gadījumos (56%) līdzīga publikācija bija atrodama LETA arhīvā. *TVnet.lv* šādu ziņu bija 29 no 55 (53%), *Apollo.lv* – 47 no 89 (53%). Visbiežāk portālu redakcijas iegūst informāciju sadaļā *Preses relīzes*, tātad runa ir par to, ka žurnālisti atveido valsts un komerciālo institūciju preses dienestu rāmēto informāciju kā realitāti (3. attēls).

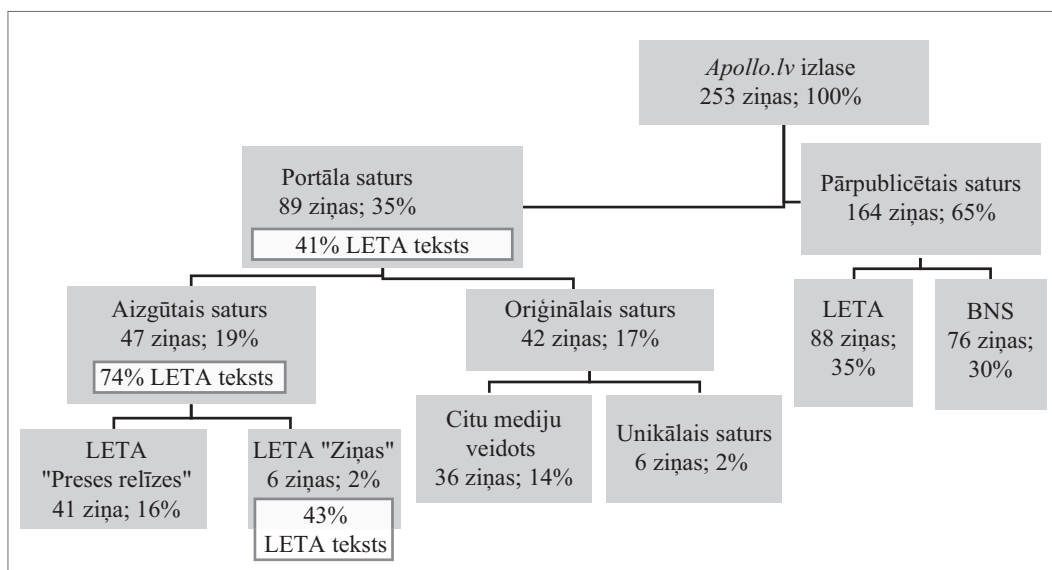
Kādā apjomā portāli aizgūst preses relīžu oriģinālos tekstus? *WCOPYFIND* atklāj, ka *Delfi.lv* vidēji izmantoja 58% no preses relīžu teksta, bet pilnā apjomā tās netika pārpublicētas. *TVnet.lv* vidēji izmantoja 81% apjoma no 24 preses relīzēm, kas atrodamas aizgūtā satura izlasē. Četros gadījumos preses relīžu teksti ir izmantoti pilnībā. *Apollo.lv* izmantoja 82% teksta no 41 preses relīzes. Piecos gadījumos *Apollo.lv* pārpublicēja tekstus pilnībā.

2a. attēls. Portāla *Delfi.lv* sadaļas *Sabiedrība* ziņu izcelsme

2b. attēls. Portāla TVnet.lv sadaļu Sabiedrība un Politika ziņu izcelsme

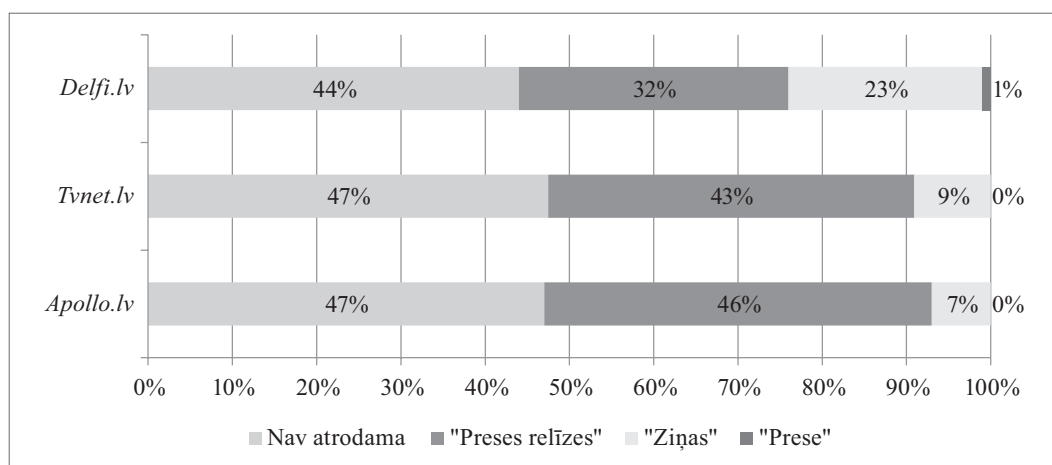

2c. attēls. Portāla Apollo.lv sadaļas Sabiedrība un politika ziņu izcelsme

Vēl 10% no Delfi.lv portāla satura izlases veidoja LETA sadaļā *Ziņas* atrodami raksti. Portālos TVnet.lv un Apollo.lv tādu ir pa 2%. Šie ir tie gadījumi, kad portāli ir paši vēstījuši par notikumiem, kas bijuši ziņu aģentūras dienaskārtībā. Piem., portālu un LETA žurnālisti bijuši klāt tajā pašā Saeimas sēdē. Tomēr arī šajos gadījumos portālu žurnālisti neraksta

pilnīgi oriģinālas ziņas, bet iekļauj tajās LETA tekstus. Tā Delfi.lv vidēji aizguva 20%, Apollo.lv 29%, TVnet.lv 43% aģentūras ziņu teksta. Redzams, ka no ziņām portāli aizgūst mazāk teksta nekā no preses relīzēm, atstājot vairāk vietas pašu radītam saturam. Tas varētu liecināt par centieniem daudzveidot notikumu rāmējumus.

3. attēls. Kategorijas *Portālu saturs* tekstu līdzība ar tekstiem aģentūras LETA sadaļās

Kopumā publikācijās, kas ir pasniegtas kā portālu redakciju veidotas (2. kategorija pēc mūsu klasifikācijas), visai nozīmīgos apjomos ir iekļauti LETA radītie teksti: *TVnet.lv* 48%, *Apollo.lv* 41%, *Delfi.lv* 29%.

Pat ja kategorijas *Portālu saturs* rakstu izlasi nebija iespējams atrast LETA arhīvā, tas nenozīmē, ka tos visus veidojuši portālu žurnālisti. Analizējot tekstus, noskaidrojām, ka tikai par 12 no 59 (20%) oriģinālā satura izlases ziņām var droši teikt, ka tās veidojusi portāla *Delfi.lv* redakcija. Pārējos gadījumos ir pārstāstīta tradicionālo drukāto un elektronisko mediju sniegtā informācija, oficiālo avotu paziņojumi (visticamāk, preses relīzes, kuras nav saņēmusi LETA), sociālajos medijos atrodami ieraksti vai portālu lasītāju (aculiecinieku) piesūtītie vērojumi. *TVnet.lv* ir autors 10 no 26 (39%) oriģinālā satura izlases ziņām. Savukārt *Apollo.lv* pašu spēkiem veidoja 7 no 42 (17%) oriģinālā satura izlases ziņām.

Delfi.lv atradām 19 rakstus, kuriem īpaši izcelts, ka to autors ir kāds no žurnālistiem. Tomēr 13 no tiem ir tematiski līdzīgi rakstiem LETA arhīvā, resp., portāla žurnālisti rakstījuši par tiem pašiem notikumiem, kurus atspoguļojusi arī LETA, bet centušies veidot alternatīvu rāmējumu. Šie 19 raksti jeb 6% rakstu, attiecinot pret visa portāla izlasi, ir iekļauti unikālā satura apakškategorijā. Pievienojot vēl sešus rakstus no oriģinālā satura apakškategorijas, kuriem kā autors ir norādīta portāla redakcija, bet nav minēts kāds žurnālista vārds, iegūstam

25 unikālās ziņas. Tās veido 8% no visas portāla ziņu izlases.

TVnet.lv bija pieci raksti, kuru autors ir žurnālists. Viena līdzīga ziņa bija atrasta LETA arhīvā – no tās portāls aizguvis 6% teksta. Unikālā satura izlasei pievienojām vēl sešas ziņas, kuras veidojis portāls, bet nav minēts žurnālista vārds. Rezultātā visā portāla izlasē iegūstam 4% unikālā satura ziņu.

Apollo.lv kāds no žurnālistiem ir divu rakstu autors. LETA arhīvā neizdevās atrast tiem līdzīgus. Vēl piecas ziņas no oriģinālā satura izlases ir veidojusi portāla redakcija, neminot konkrētu žurnālistu. Līdz ar to septiņas unikālā satura ziņas veido 2% no kopējās izlases.

Vēstot par nacionālā mēroga notikumiem, neviens no portāliem neatkāpjās no ziņu aģentūru veidotās dienaskārtības. Vistuvāk savas dienaskārtības noteikšanai ir portāls *Delfi.lv*, kur procentuāli pārpublicēts vismazāk ziņu no ziņu aģentūrām (58%), kā arī portāla satura izlasē atrodams vismazāk LETA teksta – 29%. Tāpat trīs portālu vidū *Delfi.lv* aizgūtā satura izlasē ir visvairāk LETA ziņu arhīvā atrodamo rakstu. Vēl 17% gadījumos kā aizgūtā satura rakstu autors ir norādīts kāds no *Delfi.lv* žurnālistiem, bet šajos gadījumos aizgūtā teksta daudzums ir līdzīgs satura apjomam, kas ņemts no ziņām, – 20%. Tātad, lai gan *Delfi.lv* vēsta par tām pašām tēmām kā aģentūra LETA, četras piektdaļas portāla teksta ir atšķirīgas. Par *TVnet.lv* un *Apollo.lv* nav pamata izdarīt

līdzīgus secinājumus, jo tie izmanto krietni mazāk rakstu no aģentūras rubrikas *Ziņas*; un tikai vienā gadījumā *TVnet.lv* žurnālists ir bijis autors materiālam, kurš atrodams aizgūtā satura apakškategoriā, bet *Apollo.lv* šādu gadījumu nebija vispār. Tas nozīmē, ka abi portāli nemēģina veidot alternatīvu rāmējumu par ziņu aģentūras dienaskārtības notikumiem.

Aizgūtā satura izlasei procentuāli pret kopējo portāla izlases saturu (visi nacionālo ziņu sadaļas raksti) vajadzētu būt vislielākajai tajos portālos, kuri par ceturtdienas Saeimas plenārsēdēm cenšas vēstīt paši, nevis izmantot ziņu aģentūras žurnālistu sagatavoto materiālu. Vienlaikus šajā izlasē vajadzētu būt proporcionāli vismazākajam ziņu aģentūras satura apjomam vārdu izteiksmē, kas nozīmē, ka netiek pārpublicēta Saeimas Preses dienesta atsūtītā relīze. Šiem parametriem vislabāk atbilst *Delfi.lv*, kur ir gan visaugstākais aizgūtā satura izlases rakstu skaits pret kopējā satura izlasi (24%), gan proporcionāli mazākais LETA teksta īpatsvars (51%).

Portāli ar savu vārdu pārpublicē ārpus redakcijas sagatavotās preses relīzes, minimāli tās rediģējot (no katras relīzes *Delfi.lv* paņem caurmērā 58% teksta, *TVnet.lv* 81%, *Apollo.lv* 82%). Tas nozīmē, ka sabiedrisko attiecību darbinieki portālus var izmantot, lai publicētu pašu sagatavotu informāciju, kura, lai gan vairumā gadījumu ir kvalitatīva, tomēr iepriekš bijusi apstrādāta saskaņā ar attiecīgās institūcijas interesēm¹. Procentuāli visaugstākais oriģinālā satura (tāds saturs, kurš nav atrodams LETA arhīvā) apjoms ir portālā *Delfi.lv* – 18% visā izlasē. Nedaudz mazāks šāds apjoms ir *Apollo.lv*, bet vismazākais *TVnet.lv* – 10% no visa nacionālo ziņu satura. Tomēr *TVnet.lv* ir vismazākā citu avotu (citu mediju) veidotā satura proporcija – 62%; pārējos portālos šis skaits ir virs 80%. Tas varētu norādīt uz centieniem daudzveidot saturu, kas atšķirtos no ziņu aģentūras dienaskārtības. Taču biežā citu mediju radītā satura atvasināšana liecina par to, ka oriģināla satura radīšanas vietā portāli vienkārši seko līdzīgu citu mediju dienaskārtībai. Empīriskie dati ļauj secināt, ka visos trijos ziņu portālos biežāk lasāma citu mediju sagatavotā informācija nekā paša portāla veidotā.

Unikālā satura apjomi portālos ir sastatāmi ar redakciju darbinieku skaitu. Neskaitot galvenos redaktorus un viņu vietniekus, visvairāk darbinieku nacionālo ziņu satura nosegšanai ir portālam *Delfi.lv* – septiņi žurnālisti un trīs redaktori. *TVnet.lv* strādā divi nacionālo ziņu redaktori un viens žurnālists, savukārt *Apollo.lv* – četri redaktori, bet žurnālistu nav.

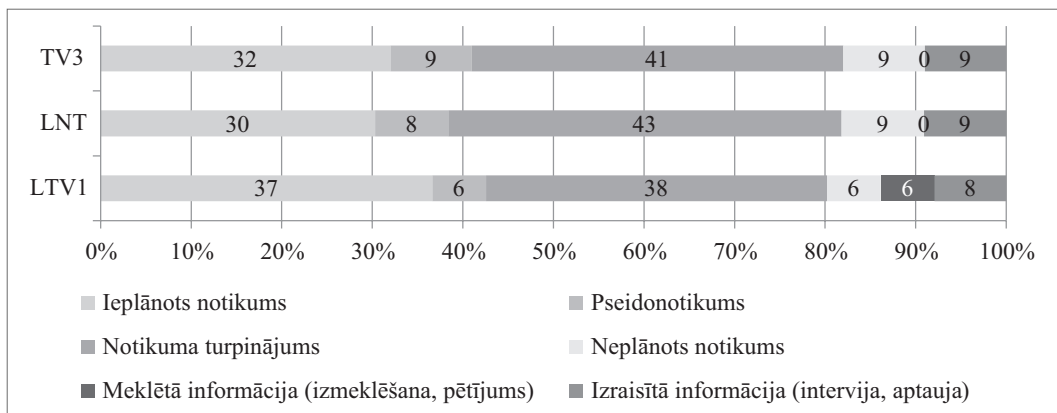
LTV1, LNT un TV3 vakara ziņu raidījumu avoti

Nupat bija minēts, ka interneta portāli ļoti bieži smel informāciju no citiem medijiem, tostarp televīzijas. Taču, ja LETA ievērojami ietekmē portālu dienaskārtību, vai tas pats notiek ar ziņu raidījumiem televīzijā? Lai to noskaidrotu, esam analizējuši 2015. gada februāra desmit darbdienu vakara ziņu raidījumus kanālos LTV1, TV3 un LNT – kopumā 30 pārraides. TV ziņās žurnālisti nemēdz atsaukties uz aģentūru materiāliem, tāpēc oriģinalitāti vispirms novērtēsim, vērtējot ziņu izcelsmi (4. attēls). Televīzijas ziņās dominē plānotie notikumi (sēdes, preses konferences u. tml.), kuru anonsi publicēti LETA notikumu kalendārā. Ziņu raidījumu producenti intervijās atzīst, ka seko līdzīgu notikumu kalendāram, plānojot rīta redakcijas sapulcē vakara pārraides saturu. Tematiski vakara raidījumos dominē sižeti par Latvijas politiku (LTV1 25%, TV3 36% un LNT 37%). Lielākā daļa politisko notikumu ir iepriekš plānoti (piem., izziņotās preses konferences, vizītes, oficiālie paziņojumi), un to jēga ir paredzama. Žurnālistam ir ērti un viegli tos aprakstīt, jo notikumi jau it kā priekšā pasaka, kā tas darāms, žurnālists jau iepriekš zina, ka sižets tiks veidots pēc formulas: kurš (oficiālā persona), ko darīja (oficiālā rīcība), kur (oficiāla iestāde), kāpēc (oficiāli izziņotais iemesls) un ar kādu (oficiāli izziņotu) rezultātu².

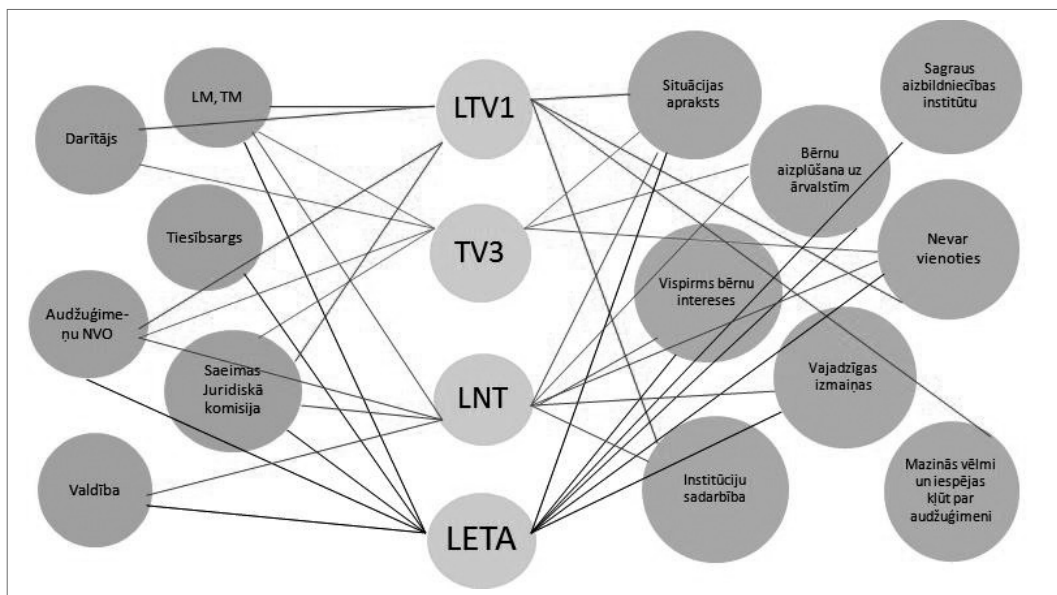
Pseudonotikumi ir televīzijas kamerai atraktīvās norises, ar kuru palīdzību institūcijas nodrošina sev publicitāti, bet neformulē un nerisina problēmjautājumus. Neplānotie notikumi parasti ir starpgadījumi, piem., dabas un tehnogēnās katastrofas, vardarbīgie konflikti. Notikuma turpinājums ir ilgstoši dienaskārtībā

¹ Dimants, Russ-Mols 2009, 43.

² Bennet 2005, 162.

4. attēls. Ziņu izcelsme televīziju vakara ziņu raidījumos, procenti no sižetu skaita katrā TV kanālā

5. attēls. Informācijas avoti un problēmjaūtājuma rāmējumi ziņās par izmaiņām Civillikumā, LETA un televīziju ziņās

paliekošo problēmjaūtājumu iztirzājums. Droši var teikt, ka trijās televīzijās no 9 līdz 14% ziņu sižetu ir redakcijas žurnālistu centieni noteikt medija dienaskārtību. Biežāk tas notiek intervijas žanrā (izraisītā informācija), un tikai LTV1 *Panorāmas* žurnālisti paši rada jaunu informāciju, pētot un izmeklējot. Kontentanalīzē atrasti tikai 19 oriģinālie stāsti, kuri nav atrodami ziņu aģentūras LETA arhīvā (LTV1 bija 11 šādu sižetu, TV3 seši, LNT divi).

Vēstījumu kvalitatīvā satura analīze apliecina, ka LETA un televīziju ziņu raidījumi līdzīgi atspoguļo problēmjaūtājumus, izmantojot tos pašus informācijas avotus un argumentus. Kā piemēru minēsim informāciju par izmaiņām Civillikumā par bērnu aizbildniecību. LETA savas 11 ziņas rāmēja no lēmējvaras skatījuma, gan neiedziļinoties argumentos, kas balstās uz likumdošanas iniciatīvu. Tekstos izplatītie darbības vārdi “izskatīs”, “noraidīja”,

“atlika”, “paredz”, “neatbalstīja” apliecina, ka aģentūra sekoja dokumentu virzībai varas gaitēnos. Ziņas iepazīstina arī ar nevalstisko organizāciju pausto pretējo nostāju, taču vismaz aģentūras atferējumā NVO emocionālajam vērtējumam arī trūkst balstošo argumentu: “[likuma grozījumi] graus aizbildniecības institūtu”, “bērnu nami kļūs par veikaliem, kas “pārdos” bērnus”. LETA nepiedāvā darītāju – cilvēku, kuriem ir personiska pieredze – viedokli. Televīzijas par šo problēmjautājumu raidīja septiņus sižetus. Pozitīvā iezīme ir tā, ka TV3 un LTV1 intervēja arī darītājus, tomēr atspoguļotie argumenti lielākoties ir tie paši, par kuriem runāja LETA (5. attēls). Visās aplūkotajās ziņās, tostarp LETA, mēģināts ieskicēt situāciju ar statistiku (audžuģimeņu skaits, uz ārvalstīm adoptēto bērnu skaits u. c.), ir sekots likumdošanas iniciatīvas virzībai Saeimā un valdībā. TV3 izmantoja ekspresīvo leksiku (“izgāzusies iecere”, “gaidāmas asas diskusijas”), turpretī LTV1 un LNT ievēroja oficiālo valodas stilu.

Kā ziņu raidījumu producenti vērtē redakcijas iespējas radīt oriģinālo saturu? Viņi atzīst atkarību no ziņu aģentūru sagatavotajiem notikumu kalendāriem – tie savlaicīgi ļauj plānot vakara pārraides. “Es uzmetu aci ziņu aģentūru kalendāriem, lai pārliecinātos, ka mēs neko īpašu neesam palaiduši garām,” teic TV3 ziņu producete Anīta Brauna. Dienas laikā redakcijas seko līdz aģentūras ziņām, jo ne vienmēr no rīta varot saplānot pilnībā vakara raidījumu saturu. “Nebūtu normāli, ja tas, ko mēs plkst. 9.30 izrunājam [redakcijas sapulcē], viens pret vienu arī vakarā ir,” saka LTV producete Dagnija Neimane. LNT producentis Valdis Francis uzteic ziņu aģentūras arhīvu, kas ir parocīgs informācijas resurss par notikumiem pagātnē. LTV1 gandrīz pilnībā no aģentūru ziņu virsrakstiem veido slidošās lentes ziņu raidījumus. Faktu pārbaudīšanai ziņu aģentūras neizmanto.

Producentiem nav vienota skatījuma par oriģinālo saturu ziņās. TV3 producete norāda, ka mērķis ir ik dienu piedāvāt vienu oriģinālo stāstu. LTV1 konkrētu oriģinālo ziņu skaitu dienā nenosaka, lai neliktu žurnālistiem strādāt steigā, bet gan ļautu viņiem izsmeļoši izpētīt problēmjautājumu. Producenti apgalvo, ka tehniskais aprīkojums nav traucēklis

oriģinālā satura veidošanai. Būtiskākas ir korespondentu spējas un prasmes strādāt ar avotiem. “Jebkuram medijam gribētos, lai par svarīgām ziņām mēs būtu spējīgi ziņot pirmie,” saka Brauna. Un lai nenokavētu notikumu, korespondentiem atliek mazāk laika strādāt ar saviem avotiem. Francis novērojis, ka sabiedrisko attiecību speciālisti apsteidz žurnālistus, neitralizējot viņu iniciatīvas. Kamēr žurnāliste dienas laikā gatavo sižetu par pašas ierosināto problēmjautājumu, institūcijas preses dienests, kuram viņa lūgusi atbilstīgu fona informāciju, izplata preses relīzi ar institūcijai labvēlīgu rāmējumu. Ziņu veidā tā parādās LETA lentē un ziņu portālos, un tāpēc sižets vakara ziņās vairs neizskatās pēc žurnālista proaktīvas radošās darbības.

Sabiedrisko attiecību ietekme uz LETA ziņām

Tāpat portālu žurnālisti vairumā gadījumu paši nenovēro notikumus, bet atstāta ziņu aģentūru, institūciju preses dienestu un tradicionālo mediju redzējumu par notiekošo Latvijā – un LETA ir svarīgākais dienaskārtības noteicējs. LETA teksti ir izmantoti arī portālu oriģinālā satura radīšanā. Lasot ziņas, kuras portāls norāda kā paša veidotas, ir liela varbūtība, ka pat pusi teksta ir uzrakstījuši ziņu aģentūra. Mediju paļaušanās un atkarība no ziņu aģentūru vēstījumiem ir pasaules tendence, kas samazina viedokļu daudzveidību³. Tomēr Latvijas aina kļūst vēl skarbāka, noskaidrojot, ka LETA ir tikai vidutājs citu institūciju, kas nav saistītas ar žurnālistiku, vēstījumu izplatīšanai. Kas ir LETA informācijas avoti? Šim pētījumam esam izmantojuši aģentūras 2016. gada arhīvu. Nejausi atlasīto 30 dienu nacionālo ziņu sadaļās ir atrasti 456 raksti. Ar datorprogrammu *WCOPYFIND* ziņu teksti ir salīdzināti ar aģentūras preses relīžu lenti, meklējot identiskus fragmentus, kuros sakrīt vismaz seši vārdi pēc kārtas. Pēc šī kritērija sakritības ar preses relīzēm nav atrasts 57% ziņu. Vairāk nekā puse (66%) no tām ir veidotas, izmantojot viena avota informāciju; katrā piektajā ziņā (22%) ir minēti divi avoti, katrā desmitajā trīs. Visbiežāk lietotais avots

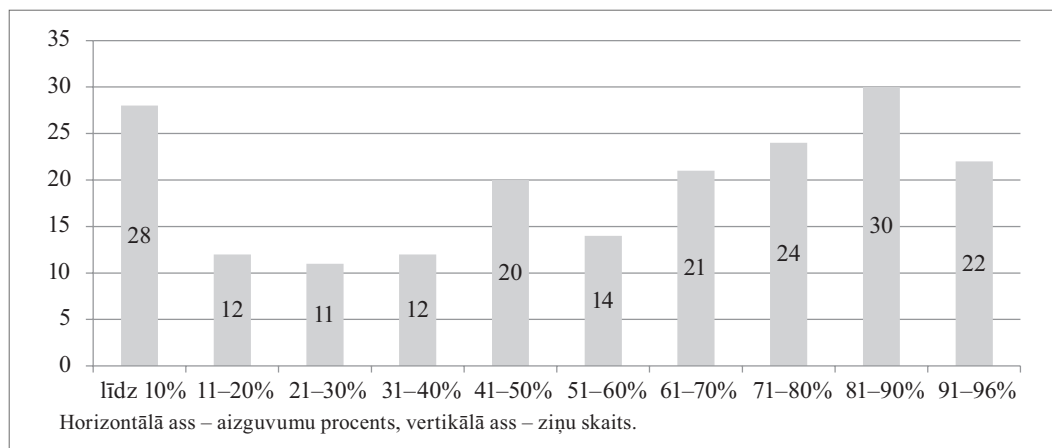
³ Davies 2009; Johnston, Forde 2011; Lim 2016.

ir politiķi – viņu viedoklis skan katrā trešajā ziņā (36%). Ziņu, kurās ir atsauce uz institūcijas viedokli (piem., “LETA noskaidroja Rīgas Pašvaldības policijā”), ir tikpat daudz.

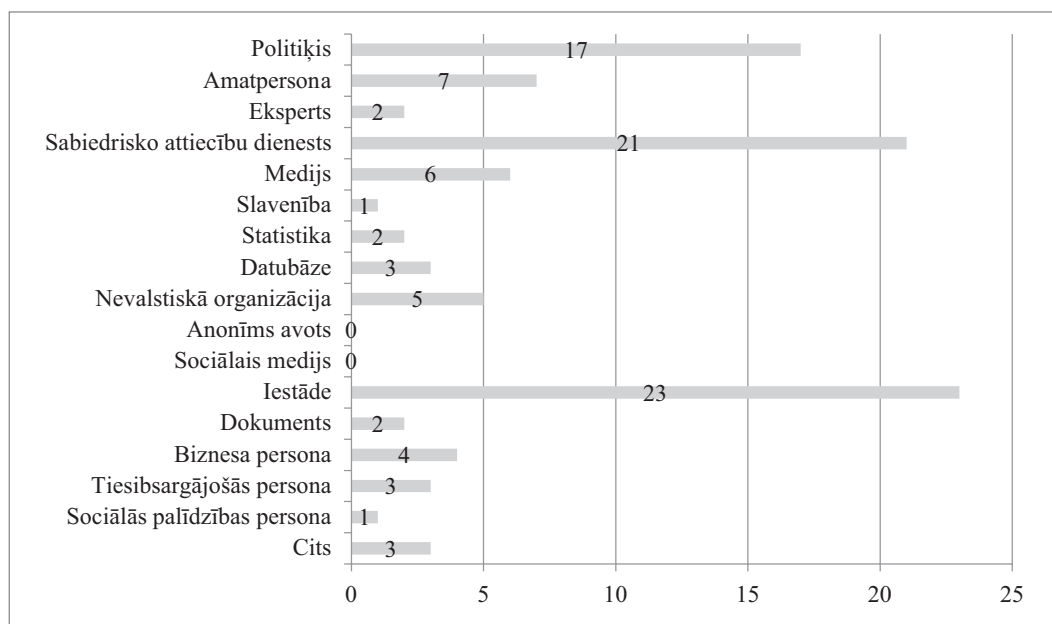
Sakrītība ar preses relizēm ir atrasta 43% ziņu, un to lielākā daļa (82%) piedāvā tikai viena informācijas avota skatījumu. Divi avoti ir minēti 13% šādu ziņu, turklāt nereti viens no viņiem jau ir bijis pieminēts preses relizē. No kādām institūcijām pienāk šī informācija? Visbiežāk tās ir valsts iestādes (38%), nedaudz

mazāk ir privāto uzņēmumu (33%). Ar preses relizē starpniecību ziņas ierosina pašvaldības (17%) un arī NVO (12%). Šādām ziņām LETA piedēvē savu autorību, par spīti visai lieliem teksta aizgūvuma apjomiem (6. attēls). Tā, piem., 111 (no 194) ziņu, kas ir līdzīgas preses relizēm, saturā vismaz puse ir sabiedrisko attiecību speciālistu rakstītais teksts.

Par informācijas avotu šajā pētījumā uzskatām eksplicīti nosauktu personu, institūciju vai dokumentu (7. attēls). Visā pētījuma izlasē

6. attēls. Preses relizē tekstu aizgūvuma apjoms LETA ziņās, procenti

7. attēls. Informācijas avoti LETA nacionālo ziņu izlasē, procenti

dominē valsts, pašvaldības vai komerciālā institūcija (23%), neminot konkrētu personu. Institūciju sabiedrisko attiecību dienesti ir otrais biežāk pieminētais avots (21% no izlases ziņām). Politikis (Valsts prezidents, ministrs, Saeimas deputāts) kā informācijas avots ir minēts 17% ziņu. Amatpersonas (pašvaldības iestāžu darbinieki, valsts uzņēmumu pārstāvji, ierēdņi) ir citētas 7% ziņu. Amatpersonas viedoklis parasti ir lasāms kopā ar kāda citu avota viedokli, savukārt politiķi un sabiedrisko attiecību speciālisti mēdz būt vienīgie avoti ziņā. Atsauci uz citu mediju satur 6% ziņu. Pilsoniskajai sabiedrībai ir manāmi grūtāk izplatīt savu viedokli. Nevalstisko organizāciju biedri sniedz informāciju 5% ziņu, vēl 4% ziņu avotu ir biznesa ļaudis (uzņēmēji, privāto uzņēmumu vadītāji, valdes locekļi, citi darbinieki). Var izteikt pieņēmumu, ka materiālie resursi nav izšķirošais faktors, kas sekmētu piekļuvi publiskajai sfērai, – uz to norāda avota “institūcija” struktūra ziņās, kam ir sakritība ar preses relīzēm. Vairumā gadījumu (72%) žurnālistu interesi saista valsts institūciju izplatītā informācija. Pašvaldības ar preses relīzēm ierosina 11% ziņu. Privātie uzņēmumi, kam neapšaubāmi ir interese paust savu viedokli un ir pieejami komunikācijas resursi, spējusi ierosināt 17% ziņu.

Secinājumi

Dienaskārtības noteikšanas process ir nepārtraukta sacensība starp problēmjautājumu piekritējiem, cenšoties sasniegt mediju, praktiķu, sabiedrības un politiskās elites⁴. Dienaskārtības pētniecība parāda un skaidro, kāpēc daži problēmjautājumi nokļūst sabiedrības uzmanības centrā, bet citi ne. Problēmjautājuma (*an issue*) politoloģiskā definīcija atklāj viedokļu daudzveidības svarīgumu ziņu žurnālistikā: “konflikts starp divām vai vairākām identificējamajām grupām par procedūram vai materiālām lietām, kas ir saistītas ar pozīciju vai resursu sadali”⁵. Ne mazums problēmjautājumu prasa sabiedrībai saistošus risinājumus, bet, lai tādus pieņemtu, ir nepieciešams šīs problēmas publiskot, tātad tām jānokļūst

mediju diskursā. Proponenti un oponenti tādējādi cīnās gan par to, lai žurnālistu vispār pievērstu uzmanību problēmjautājumam, gan par to, lai mediji iztirzātu šo problēmjautājumu no kāda skata punkta, šādi popularizējot vienu rāmējumu. Komunikācijas teorija izšķir trīs dienaskārtības veidus: publisko, politisko un mediju⁶. Šeit analizētajos portālos novērojama starpmediju dienaskārtības veidošana, kad mediji konstanti atreferē cits cita piedāvāto saturu, lai pārliecinātos, ka nav palaiduši garām kādu problēmjautājumu, un gūtu apstiprinājumu, ka viņu pašu vētītās tēmas ir aktuālas un rāmējums ir korekts. Svarīgākā loma šajā dienaskārtībā ir ziņu aģentūrai LETA, kas ierosina publiskos problēmjautājumus, patsniedzot politisko dienaskārtību kā žurnālistu veidoto medija dienaskārtību. Atsevišķie politiķi un institūcijas gan neuzspiež savu viedokli publiskajai sfērai tikai ar sabiedrisko attiecību instrumentiem. Tiešām, daudzas nacionālās ziņas ir preses relīžu ierosinātas un rāmētas, taču institūciju ietekmi uz ziņu radīšanas procesu nevar skaidrot tikai ar mediju darba rutīnu un nepietiekamajiem resursiem oriģinālā satura veidošanai, kas sekmē paļaušanos uz citu profesionālu sagatavotajiem tekstiem. Ziņu aģentūras žurnālisti dod priekšroku politiķu viedoklim arī pēc savas iniciatīvas: divās trešdaļās (69%) no visiem LETA ziņu izlases gadījumiem politiķis uzstājies kā informācijas avots ziņās, kuru teksts nesakrīt ar preses relīzēm.

Ārējo aģentu ietekmi uz žurnālistiku dēvē par *churnalism*, ko latviski var nosaukt par “sviesta kulšanu”. Tas nozīmē, ka žurnālisti minimāli rada unikālo saturu, bet nodarbojas ar valsts un privāto institūciju sabiedrisko attiecību sagatavoto vēstījumu pārpublicēšanu, vairāk vai mazāk rediģējot tos. Izejvielu “sviesta kulšanai” piedāvā arī sociālie mediji: žurnālisti reproducē elites personu *Twitter* ziņojumus, tādējādi veicinot viena avota ziņu izplatību. Par interneta žurnālistiem pētnieki skarbi secina, ka viņi kļuvuši par informācijas “apkopotājiem”⁷, “stāstu montētājiem”⁸ un “tulkotājiem”, kuru galvenais izaicinājums ir

⁶ Dearing, Rogers 1996.

⁷ Salovaara, Juzefovics 2012, 772.

⁸ Vobič, Milojević 2014, 1027.

⁴ Dearing, Rogers 1996, 1–2.

⁵ Cobb, Elder 1983, 32.

pielāgot žurnālistikas tekstu savu interneta mediju vajadzībām, mainot teksta struktūru, pievienojot ārējās saites uz citiem resursiem, atrodot un izceļot saistītās tēmas, pievienojot multimedialos elementus, taču neveidojot žurnālistikas diskursu⁹. “Tas, ko mēs darām, patiesībā nav žurnālistika,” teicis Slovēnijas laikraksta *Delo* interneta portāla žurnālists¹⁰. Mūsu iegūtie fakti tomēr liek aizdomāties arī par žurnālistu darba metodēm tradicionālajos medijos, jo empīriski atklāj lejupejošo informācijas plūsmu: institūcijas preses

relīze – ziņu aģentūras ziņa – interneta portāla ziņa un televīzijas vakara ziņu sižets.

Tagad žurnālisti ir uztraukušies par politiku populistu centieniem diskreditēt kvalitatīvos masu medijus, taču, spriežot pēc raksta sākumā minētajiem aptaujas rezultātiem (1. attēls), respondenti paši atpazīst lejupejošās komunikācijas dominēšanu tajos un vispār visai kritiski vērtē žurnālistikas kvalitāti. Šajā pētījumā atklātais mediju plurālisma trūkums nacionālo ziņu izklāstā pamato tik kritisku vērtējumu: politiskā dienaskārtība kolonizē daudzveidīgo mediju dienaskārtību un rezultātā žurnālistikas diskursu aizvieto sabiedrisko attiecību diskurss.

⁹ Balčytienė, Harro-Loit 2009, 520.

¹⁰ Vobič, Milojević 2014, 1032.

VĒRES

- Balčytienė, A.; Harro-Loit, H. (2009) Between Reality and Illusion: Re-Examining the Diversity of Media and Online Professional Journalism in the Baltic States. *Journal of Baltic Studies* 40 (4), 517–530.
- Bennett, W. L. (2005) *News: The Politics of Illusion*. New York : Pearson Education.
- Cobb, R. W.; Elder, C. D. (1983) *Participation in American politics: The Dynamics of agenda-building*. Boston : Allyn & Bacon.
- Davies, N. (2009) *Flat Earth News*. London : Vintage Books.
- Dearing, J. W.; Rogers, E. M. (1996) *Agenda-setting*. London : SAGE.
- Dimants, A.; Russ-Mols, S. (2009) *Žurnālistika: mācību un rokasgrāmata*. Rīga : Biznesa augstskola Turība.
- Johnston, J.; Forde, S. (2011) The Silent Partner: News Agencies and 21st Century News. *International Journal of Communication*, 5, 195–214.
- Lim, J. (2016) Effects of social media users' attitudes on their perceptions of the attributes of news agency content and their intentions to purchase digital subscription. *New Media & Society* 18 (8), 1403–1421.
- Rožukalne, A.; Skulte, I. (2016) Latvijas mediju auditorija recesijas laikā. Kruks, S. (red.) *Ekonomiskā krīze Latvijā: “veiksmes stāsta” pēcgārša*. Rīga : Rīgas Stradiņa universitāte, 175–192.
- Salovaara, I.; Juzefovics, J. (2012) Who Pays For Good Journalism? *Journalism Studies*, 13 (5), 763–774.
- Vobič, I.; Milojević, A. (2013) “What We Do is Not Actually Journalism”: Role Negotiations in Online Departments of Two Newspapers in Slovenia and Serbia. *Journalism*, 15 (8), 1023–1040.

APSKATI

DOI: <http://doi.org/10.22364/adz.54.12>

95 TĒZES 95 DIENĀS

Ilze Stikāne, projekta *Reformācija šodien jeb 95 jaunas tēzes* vadītāja

Īstenojot Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātes (LU TF) akadēmiskās attīstības projektu *Reformācija šodien jeb 95 jaunas tēzes*, tika izveidota Facebook lapa *95 tēzes 95 dienās*, kurā ik dienu tika publicēta viena Dr. Mārtiņa Lutera tēze un tās mūsdienīga interpretācija, ko piedāvāja dažādu jomu, profesiju un pārliecību pārstāvji. Tēzes interpretēja mācītāji, mūziķi, mākslinieki, politiķi, profesori, skolotāji, mērniki, arhitekti, dzejnieki, rakstnieki, fotogrāfi, vēsturnieki, restauratori, žurnālisti, kā arī daudzi citi. LU TF docents Juris Cālītis ir norādījis, ka ar šo projektu ir īstenots svarīgs teoloģisks konteksts, proti – ka visi cilvēki ir teologi. Svarīgi arī uzsvērt, ka šī ir pirmā reize, kad Latvijā ar tik dažādām pieejām ir interpretētas M. Lutera tēzes, tādējādi pārrakstot tās 21. gadsimta kontekstā.

Projekts bija veltīts M. Lutera 95 tēžu 500 gadu jubilejai. Tā ietvaros tika veidots arī diskusiju cikls (*Prāts ar/vai/pret ticību; Vai mūsdienās var nejauši sākt reformāciju?; Baznīcas atbildība šodien: vai Baznīca atbild cilvēku vai Dieva priekšā?; 95 jaunas tēzes?*), kurā tika apskatīti M. Lutera ieskati gan valsts un Baznīcas, gan sabiedrības un cilvēka līmenī.

Facebook lapas *95 tēzes 95 dienās* veidošanas laikā tika uzrunāti vairāk nekā 215 cilvēku, lai viņi piedalītos projektā ar savu tēžu interpretāciju. Facebook lapā Lutera tēzes un

to mūsdienīgas interpretācijas tika publicētas no 2017. gada 31. oktobra līdz pat 2018. gada 2. februārim. Lapai projekta noslēgumā bija vairāk nekā 440 sekotāju. Visas tēžu interpretācijas joprojām iespējams apskatīt Facebook lapā *95 tēzes 95 dienās*, kā arī LU TF tīmekļa vietnē: <https://www.tf.lu.lv/projekti>.

Projekta darba grupa izsaka pateicību Universitātei par iespēju pieteikties projektu konkursiem un par finansējuma nodrošināšanu. Sirsnīgs paldies tiek izteikts arī LU TF – paldies kolēģiem un studentiem par iesaistīšanos un nevilnoto morālo atbalstu. It īpaši vēlos izcelt vadošo pētnieci Ilzi Jansonī un studentu pašpārvaldes pārstāvi Bellu Brišku, kuras piedalījās projekta darba grupā – viņu atbalsts bieži vien lika projektam virzīties uz priekšu. Paldies Kasparam Bankovskim par viņa darbu – tēžu tulkošanu – un par iespēju šo tulkojumu izmantot projektā. Paldies Laimonim Stikānam par projekta laikā izveidoto un nu jau “ikonisko” M. Lutera portreta vizualizējumu. Sirsnīgs paldies visiem, kas piedalījās šajā projektā gan kā diskusiju dalībnieki un moderatori, gan arī kā tēžu interpretatori. Bez jums šis projekts nevarētu izdoties, un bez jums arī nevarētu tapt šāda izstāde. Izstāde veidota, lai projekta rezultāti būtu uzskatāmāki un pārredzamāki, kā arī lai tie būtu pieejami plašākam sabiedrības lokam. Tā ir apskatāma LU TF gaitenī Rīgā, Raiņa bulvārī 19.

Vjačeslavs Kaščejevs

LU Fizikas un matemātikas
fakultātes asoc. profesors

Viena no radītās pasaules lielajām mistērijām ir tās regularitāte, sekošana precīziem, matemātiski izsakāmajiem fizikas likumiem. 20. gadsimta teorētiskās fizikas dižgars Jūdžins Vīgners savā 1960. gada filozofiskas ievirzes rakstā to nosauca par “matemātikas neticamo rezultativitāti dabaszinātnēs” (The Unreasonable Effectiveness of Mathematics in the Natural Sciences). Es uztveru šo brīnumu kā nozīmīgu Radītāja žēlastības un cilvēka dievlīdzības izpausmi.

Kopš Lutera laika ir atklāti un sarakstīti bieži dabaszinātņu kanoni. Katru gadu tiek iesvētīti tūkstošiem priesteru – zinātņu doktoru. Daži sevišķi kaislīgi zinātnes pielūdzēji un scientisma apoloģēti gaida no savām autoritātēm žēlastības pasludinājumu – tehnoloģisko laimi, singularitāti vai bioloģiskās apziņas pārdzimšanu mākslīgā intelekta struktūrās.

Mārtiņa Lutera 5. tēze atgādina katram laikmetam, cik svarīgi ir nesajaukt dievišķā atspulgu cilvēku prātos un autoritātēs ar pašu dievišķo. Kopš Ēdenes notikumiem – Homo sapiens atmošanās – mūs nepamet kārdinājums vispārināt “es kaut ko zinu” uz “es zinu visu!” Pāvests, priesteris vai zinātnieks var pārvaldīt un spriest tikai par to, kas tam atklāts un uzticēts. Šī vienkāršā patiesība nenoveco un palīdz mums aiz paštaisnības nezaudēt Dieva žēlastību.

LUTERS

LUTERS GRĪB PLAŠAS
DEBESIS VIĀS BAZNĪCAS

MĀRIS

2017

Pauls Bankovskis

Rakstnieks

Par ko maksāt

Maksāšana par sen atmestām, jau sākotnēji nedzīvām vai mirušām lietām laikam ir cilvēka dabā. Atbrīvošanās no savas sūri grūti nopelnītās naudas nav nekas patīkams, tāpēc mēs mīlu prātu ļaujames dažādiem apmāniem, kas tam ļauj nepievērst pienācīgu uzmanību. Savukārt citu cilvēku dabā ir šādu pašapmānu manīgi izmantot savā labā. Jo, būsīm godīgi, pēc līdzīga principa darbojas gan dažādas tiešsaistes abonēšanas sistēmas ar automātisko abonementa atjaunošanu, gan tas, ko bezmaksas aplikāciju jeb lietotņu izstrādātāji mēdz dēvēt par “iekšējiem pirkumiem”. Atliek vienreiz vajadzīgajos lauciņos iedot velnam mazo pirkstiņu, tas ir – kredītkartes un norēķinu informāciju, un skaties vien: drīz nebūs vairs arī visas rokas. Ja vien tāda jau nav izgudrota un pieejama tirgū, indulgenču tirgošanas aplikācija varētu būt īstens veiksmes stāsts arī mūsu dienās. To, protams, varētu iegūt par baltu velti, pilnīgi bez maksas, bet kaut kur ar tik tikko saburtojamiem sīciņiem burtiņiem būtu pierakstīts, ka šīs programmas pilntiesīgas darbības vārdā jums jāpiekrit reizi mēnesī, nedēļā vai pat vēl biežāk šķirties no nelielas naudas summas. Iekasētā maksa būtu tik niecīga, ka neatstātu nekādas nozīmīgas pēdas jūsu dienišķajā budžetā. Nekādu lielu labumu jums nenestu arī pati aplikācija, taču viss noritētu tik ērti, pašsaprotami un neuzkrītoši, ka tajos retajos brīžos, kad jūs par šiem saviem pirkumiem aizdomātos, jūs savā ikdienas nevaļā apņemtos savā dzīvē kaut labot ja ne rīt, tad noteikti parīt, bet tikmēr – lai viss pagaidām paliek, kā bijis.

VAI LATVIJĀ IR NEPIECIEŠAMS OBLIGĀTAIS MILITĀRAIS DIENESTS?

Dainis Špeļs, *Mg. iur.*, diskusijas moderators

2017. gada 12. oktobrī Latvijas Universitātes Akadēmiskajā bibliotēkā notika akadēmiskās vienības *Austrums* gadskārtējā Andrieva Eiches vārdā nosauktā sabiedriskā diskusija – jau četrpadsmitā. Arī šogad diskusija tika veltīta tematam, kas uzskatāms par aktuālu Latvijas valstij un Latvijas sabiedrībai, tādēļ ir pelnījies, lai to aplūkotu no dažādiem skatpunktiem.

Viens no jautājumiem, par ko pēdējos gados, ņemot vērā neiepriecinošās izmaiņas ģeopolitiskajā situācijā mūsu reģionā, notiek aizvien plašākas debātes, ir jautājums par to, vai nav pienācis laiks mūsu valstij pārvērtēt savu valsts aizsardzības politiku, vēl konkrētāk – vai nav nepieciešams ieviest jeb atjaunot kādu no obligātās karaklausības modeļiem. Ievērojot šī temata aktualitāti, sabiedriskā diskusija guva nosaukumu *Vai Latvijā ir nepieciešams obligātais militārais dienests?*

Diskusijas dalībnieki tika izvēlēti, lai nodrošinātu pilnu viedokļu spektru un apskatītu tematu no maksimāli profesionālām, uz pieredzi un zināšanām balstītām pozīcijām, pēc iespējas izvairoties no emocionālas tonākārtas, kura nav retums, runājot par sabiedrībai tik jutīgu tematu. Diskusijas dalībnieki bija Okupācijas muzeja ekspozīcijas kurators *Dr. hist.* Kārlis Dambītis, uzņēmējs un zemessargs, rezerves kapteinis Artūrs Svekris un Aizsardzības ministrijas valsts sekretārs Jānis Garisons.

K. Dambītis sniedza padziļinātu ieskatu Latvijas armijas izveidē un attīstībā, sākot ar Neatkarības kara laiku, attīstību 20.–30. gados un beidzot ar situāciju Otrā pasaules kara priekšvakarā. Diskusijas kontekstā bija vērtīgi dzirdēt apliecinājumu, ka, sākoties Otrajam pasaules karam, Latvijā tika nopietni apsvērta doma par militāru pretošanos varbūtējiem agresoriem. Par to liecina 1939. gada rudenī notikusī mobilizācija, iesaucot armijā vismaz

10 000 rezerves karavīru (karavīri, kuri jau bija izgājuši obligāto militāro dienestu, kā arī atvaļinātie virsnieki un instruktori) un papildinot bruņotos spēku kaujas vienības līdz pilnam karalaika sastāvam. Īpaši vērtīgi šo faktu bija dzirdēt diskusijas kontekstā, jo tieši sagatavotas mobilizācijas rezerves esamība vai tieši otrādi – neesamība – ir diskusijas par obligātā militāra dienesta nepieciešamību sāls jeb būtība.

A. Svekris stāstīja par savu unikālo pieredzi, veicot obligāto militāro dienestu divās valstīs – Latvijas Nacionālajos bruņotajos spēkos un Zviedrijas Karalistes Bruņotajos spēkos. Tika sniegts ieskaits līdz sīkumam noslēptajā armijas organizācijā, apgādē, mācībās un iekšējā mikroklimata uzturēšanā Zviedrijā pagājušā gs. 90. gadu beigās un 2000. gadu sākumā. No šīs prezentācijas varēja izlobīt, ka labi organizēts obligātais militārais dienests joprojām ir ļoti labs pamats valsts aizsardzībai, jo nepārtraukts nepilna gada intensīvs militārais dienests nodrošina efektīvas individuālās un kolektīvās mācības, kā arī komandas garu, kas ir būtisks pēc dienesta beigām, sākot pildīt rezerves karavīru pienākumus, tātad ierodoties uz regulāri organizētām rezerves karavīru mācībām. Tāpat runātais uzsvēra pozitīvo sociālo lomu sabiedrības integrācijā, ko, pēc viņa pieredzes, Zviedrijā nodrošināja obligātais militārais dienests. Vienlaikus tika vērsta uzmanība uz to, ka Zemessardzei, ko Latvijā nereti uzskata par alternatīvu obligātajam militārajam dienestam, pašreiz noteiktie uzdevumi ir par smagu, ņemot vērā zemessargu dažādās iespējas, it īpaši laiku, ko katrs zemessargs var atvēlēt militāro iemaņu apgūšanai un attīstīšanai.

Savukārt J. Garisons, pārstāvēd Latvijas aizsardzības resora oficiālo viedokli, pievērsās nostājam, ka, ņemot vērā valsts budžeta

iespējas, kā arī nepieciešamību maksimāli ātri nokomplektēt, apbruņot un ekipēt regulāro spēku un Zemessardzes vienības, nav iespējams rast finanšu līdzekļus tik apjomīgam projektam kā obligātā militārā dienesta ieviešana/atjaunošana. Šāds viedoklis tika pamatots, prezentācijā uzskatāmi ilustrējot obligātā militārā dienesta ieviešanai provizoriski nepieciešamos finanšu līdzekļus un salīdzinot tos ar Latvijas aizsardzības budžeta iespējām.

Otrajā daļā, referentiem atbildot uz jautājumiem, piem., par to, vai Latvijas iedzīvotājiem un organizācijām ir zināms, kas katram uzreiz darāms, strauji sākoties militāram konfliktam, raisījās dzīva diskusija ar tās apmeklētājiem, kuru vidū bija ne mazums obligātā militārā dienesta aizstāvju, kā arī pārliecināti pacifisti. Tādējādi diskusija izvērtās tiešām spraiga un pēc tam pie vīna glāzes turpinājās līdz vēlam vakaram.

DOI: <http://doi.org/10.22364/adz.54.14>

SIEVIETES REFORMĀCIJAS CEĻĀ

Anete Jenča, *Mg. hist.*

Par reformācijas radītājām pārmaiņām Rietumu baznīcā, šķiet, nešaubās neviens. Tika veikts apvērsums baznīcas iekšienē, un līdz ar to notika jauns un revolucionārs pagrieziena punkts dzīvē. Vēl vairāk, līdz ar reformāciju veidojās jauns pasaules skatījums un sabiedrībā kopumā bija vērojamas dažādas būtiskas pārmaiņas. Reformācija pavēra iespējas arī jauniem pētniecības aspektiem. Reformācija ļāva jaunā perspektīvā uzlūkot arī t. s. sieviešu jautājumu baznīcā vai sabiedrībā kopumā. Pēdējo pāris gadu laikā sieviešu jautājums baznīcas kontekstā Latvijā ir bijis un arvien ir ļoti aktuāls.

Kolektīvajā monogrāfijā *Sievietes reformācijas ceļā* ([2018] Rīga : LU Akadēmiskais apgāds) dažādu nozaru un institūciju zinātnieki ir mēģinājuši bagātināt Latvijas baznīcas vēstures pētniecību, iekļaujot tajā sieviešu kalpošanas vēsturi kā vienu no iepriekš noklusētām baznīcas vēstures lappusēm. Iepriekš gan jānorāda, ka Latvijas baznīcas vēsture ilgstoši, līdz pat 20. gs., bija konfesionāli virzīta, un tikai pamazām līdz ar Latvijas Universitātes un Teoloģijas fakultātes dibināšanu tā veidojās kā atsevišķa akadēmiskā nozare. Protams, tas nenozīmēja, ka visi kristietību pētošie vēsturnieki vairs nebija saistīti ar baznīcu (spilgt

piemērs ir L. Adamovičs), tomēr galvenais, ka parādījās akadēmiskai pētniecībai būtiskā kritiskā distance no pētniecības objekta.

Sieviešu jautājums Latvijas baznīcas vēstures pētniecībā nevar tikt uzlūkots par otršķirīgu vai neaktuālu, kas būtu par iemeslu tam, ka šis temats ilgstoši palicis ignorēts. Tieši pretēji, šis aspekts ir ļoti saistošs un bagātīgs un tā izpēte ļauj daudz precīzāk un daudzpusīgāk uzlūkot Latvijas baznīcas vēstures kopainu. No pētniecības izslēdzot vienu elementu, tas nebūtu iespējams.

Grāmata ir tapusi laikā, kad kristiešu vidū Latvijā norisinās spraigas diskusijas par Stambulas konvenciju, dzimtes kategoriju un par sieviešu ordināciju, nereti saistot visu iepriekš minēto ar liberālismu. Tomēr grāmata *Sievietes reformācijas ceļā* rāda, ka tas nav tik vienkārši, jo monogrāfijā aplūkotas sievietes ir ļoti dažādas un domā teoloģiski atšķirīgi. Mūsdienu humanitārās un sociālās zinātnes, it īpaši dzimtes studijas, ir problematizējušas tādus universālus nošķirumus kā “sieviete” un “vīrietis”, parādot, ka tās ir kontekstuālas un vēsturiskas, nevis esenciālas kategorijas. Dzimtes kategorijas ir cieši saistītas ar etnicitāti, sociālo piederību, izglītību, arī piederību pie reliģiskā vairākuma vai mazākuma. Sieviešu kalpošanas vēsture

nav šķirama no maskulinitātes pētniecības, jo baznīcas feminizācija Latvijā un citur Eiropā ir radījusi pretreakciju – saasinātas rūpes par “pareizo” vīrietību. Šie procesi ir saistīti, un to analīze Latvijā ir jau citu, nākamo pētījumu uzdevums.

Monogrāfijā ir ietverti pieci dažādu autoru raksti, katrs no tiem atklāj pilnīgi atšķirīgu aspektu jautājumā par sievietes nozīmi, vietu vai darbību baznīcā un kopumā sniedz daudzšķautņainu ieskatu sieviešu kalpošanas vēsturē. Tajā pašā laikā raksti ir izkārtoti hronoloģiski secīgā kārtībā.

Anete Jenča šajā monogrāfijā aplūkojusi sieviešu kalpošanu Vidzemes brāļu draudzēs (hernhūtiešu draudzēs). Sievietes piedalījās un ar izlozes palīdzību tika ievēlētas draudzes amatos (kā atbildīgās par sieviešu kalpošanu), jau dibinot pirmo latviešu brāļu draudzi Valmierā 1742. gadā. Lai arī nevaram runāt par sieviešu ordināciju brāļu draudzēs šajā laikā, sievietēm bija iespējas sprediķot un vadīt sieviešu sanāksmes. Vienlaikus būtu maldīgi uzskatīt brāļu draudžu darbību par protofeministisku, jo sievietes bija gan savā lokā, gan kopumā draudzē pakļautas disciplīnai, kas nereti izslēdza citādā klātbūtni – piem., tika disciplinētas tās sievietes, kas bija apprecējušas vīrus, kuri nebija brāļu draudzes locekļi.

Brāļu draudžu tematiku turpina Beata Paškevica, analizējot hernhūtiešu Vidzemes misijas atbalstītājas Magdalēnas Elizabetes fon Hallartes darbību. Fon Hallartes aktivitātes parādās valstu robežas pārvarošs vēriens – viņa sarakstījās ar piētisma autoritāti Augustu Hermani Franki un pati bija Halles piētisma ideju tālāknesēja. Viņas darbības rezultāts ir otrā (pēc E. Glika semināra) Latvijas vēsturē zināmā zemnieku skolotāju semināra izveidošana.

Kristīne Ante un Mārcis Zeiferts ir aplūkojuši sieviešu kalpošanu Kurzemes un Vidzemes luterāņu draudzēs 19.–20. gadsimta sākumā, īpašu vērību pievēršot iekšmisijai un ar to saistītajai diakonisu sociālajai kalpošanai, kas tika veidota, pārņemot Rietumeiropas diakonisu darbības principus. Rīgā un Jelgavā tika dibinātas diakonisu mājas. Šīs aktivitātes iekļaujas plašākā kontekstā un ir saistītas ar pilsoniskām iniciatīvām, kas noveda pie dažādu labdarības organizāciju, t. sk. sieviešu biedrību, dibināšanas Vidzemes un Kurzemes pilsētās.

Ralfs Kokins analizējis 20. gs. 20.–30. gadu luterāņu mācītāju veidotās grāmatiņas par viņu vadīto draudžu un to dievnamu vēsturi. Autors secinājis, ka aplūkotajā laika posmā sievietes kristīgā kalpošanā un darbībā bija ievērojami aktīvākas par vīriešiem. Daudzās grāmatiņās atrodama informācija par dažādām grupām un pulciņiem, kas darbojušies draudzēs, – mūzikas draugu grupas, iekšmisijas un ārmisijas, rokdarbu u. c. grupas, kurās vairākums ir sievietes.

Dace Balode un Valdis Tēraudkalns aplūkojuši sieviešu ordinācijas vēsturi latviešu luterānismā gan Latvijā, gan emigrācijā. Sieviešu ordinācijas jautājums kļuva aktuāls 20. gs. 20. gados līdz ar sieviešu lomas maiņu sabiedrībā (piem., vēlēšanu tiesību ieguve), pašu sieviešu aktivizēšanos cīņai par savām tiesībām un teoloģiski izglītotu sieviešu skaita pieaugumu. Autori analizē ordinācijas priekšvēsturi starpkaru periodā, pirmo sieviešu mācītāju darbību un uzskatus laikā pēc Otrā pasaules kara, kā arī grūtības, ar kādām sievietes, kuras vēlējas kļūt par mācītājām, Latvijā saskārās, sākot ar 90. gadiem. Vēsturisko pētījumu autori interpretē plašākā teoloģiskā kontekstā.

LATVIJAS SEGAS LATVIJAS TŪKSTOŠGADEI

Inese Sirica, *Dr. art.*, Rauls Vēliņš

Latvijas simtgadei par godu ir izdota grāmata *Latvijas segas Latvijas tūkstošgadei* ([2018] Rīga : Sana Solaris). Grāmatā interesentiem ir unikāla iespēja iepazīt vēl mūsdienās aktīvo un reizē seno Latvijas tautas amatniecības tradīciju – aušanu. Vienos vākos ir apkopotas visos Latvijas novados vēl arvien strādājošo audēju darinātās segas. Zinātnisku skanējumu piešķir vairāki oriģinālpētījumi: *Dr. hist.* Uģis Niedre sniedz ieskatu Vecpiebalgas audēju darbā, *Dr. art.* Inese Sirica izveidojusi apskatu par aušanas tradīcijas attīstību Latvijā no 19. gs. beigām līdz mūsdienām, savukārt Zane Ulmane aprakstījusi Latgales un Vidzemes segu attīstības vēsturi un īpatnības. Smaida Rubeze ieskatījusies Kurzemes segu rakstos un lūkojusi atrast kopīgo un atšķirīgo latviešu, lībiešu, suitu un ūoniņu segās. Aušanas mitoloģisko skanējumu atklāj *Dr. philol.* Janīna Kursīte.

Grāmatas idejas autors ir ārsts Rauls Vēliņš, kuram interese par austajām segām nāk no vecvecmamma Alīdas Āboliņš dāvinātās zvaigžņu segas meitām Emmai, Zelmāi un

Elzai Stāmerienas pagasta Pļavenieku mājās. Vēlāk, turpinot tradīciju, vecvecmamma austās segas atdarināja prasmīgās Staiceles audējas, lai varētu formās senatnīgās segas dāvināt tālāk bērniem kopā ar stāstu par dzimtu. Tomēr doma par grāmatu, kas veltīta Latvijas segām, radās 2016. gada Ziemassvētku laikā, apmeklējot tautas lietišķās mākslas izstādi Kuldīgā, ko organizēja Latvijas Nacionālais kultūras centrs. Izstādē vienuviet bija skatāmas mūdienu audēju austās Latvijas novadu segas – tā arī sauc izstādi.

Lielā mērā ar aušanas studiju vadītāju atbalstu grāmatas tapšanas laikā tika aptaujātas aptuveni 250 audējas no 60 audēju studijām. Par katru segu tika aizpildīta anketa, kas atspoguļo steļļu veidu, segas aušanas tehniku, materiālu, izmēru, aušanas laiku. Audējām tika lūgts uzrakstīt arī segas stāstu vai jēgu, kas izdevumu padara īpaši interesantu. Grāmatā sevišķi izcelti aptaujas rezultātā noskaidrotie skolotāji. Izdevumā ir lasāma katras studijas īsa vēsture un konstatēts studijā esošo audēju un steļļu skaits.

Segu fotografēšana Kuldīgā (centrā – Rauls Vēliņš)

Vairāk nekā 500 segu fotogrāfiju atspoguļo Latvijas audēju veikumu. Vēsturisko segu paraugi iegūti Baltinavas novada muzeja, Balvu novada muzeja, Cēsu Vēstures un mākslas muzeja, biedrības *Etniskais kultūras centrs Sūti*, Indras aušanas darbnīcas, Kolkas līvu centra *Kūolka*, Latgales Kultūrvēstures muzeja, muzeja un pētniecības centra *Latvieši pasaulē*, Latvijas Etnogrāfiskā brīvdabas muzeja, Latvijas Nacionālās bibliotēkas, Liepājas muzeja, Preiļu vēstures un lietišķās mākslas muzeja, Rojas Jūras zvejniecības muzeja, Tukuma muzeja, Viļānu novadpētniecības muzeja un Latvijas Nacionālā vēstures muzeja kolekcijās. Palīdzīgu roku snieguši arī privātkolekcionāri un draugi.

Izdevums *Latvijas segas Latvijas tūkstošgadei* paredzēts ne tikai mūsdienu lasītājiem un interesentiem, bet arī nākamajām paaudzēm kā aicinājums saprast, novērtēt, turpināt un radīt. Aušanas prasmes ir gadu simtiem pārmantotas, arī mainītas atbilstoši jauniem estētiskiem kritērijiem. Krišjānis Barons vāca dainas, savukārt izdevuma autoru uzdevums ir bijis vākt un padarīt zināmas mūsu tautai tik nozīmīgās aušanas tradīcijas. Dainu skapis ir izcils paraugs, kā izveidot segu un citu materiālo kultūras liecību digitālu krātuvi.

Novērtējot nesavtīgo mūsdienu audēju darbu, ceram, ka radīsies arvien jaunas tautas lietišķās mākslas studijas, tautas lietišķās mākslas meistari un tiks atjaunota šī statusa piešķiršana. Audējas veiktajās aptaujās bieži

norādīja, ka **meistara** nosaukums ir pagodiņošs un uz mācīšanos vērsts statuss.

Austajām Latvijas novadu segām, audējām un aušanas tradīcijām veltītā grāmata veicinās ģimenes godos novērtēt esošās un radīt jaunas segas. Jau tagad ir ģimenes, kuras dzimtu saietos var lepoties ar senām segām un lepni sacīt: “Šī ir manas dzimtas svētku sega.” Mums ir cerības, ka jaunā paaudze novērtēs Latvijas segas un pasūtīs tās pie audējām māju interjera izdaiļošanai.

Latvijas piemērs tautas amatniecības mantojuma saglabāšanā var palīdzēt citām tautām sekot mūsu piemēram. Esam unikāli ar daudzajām tautas lietišķās mākslas studijām, kurās vēl joprojām tiek darinātas lietas – arī segas –, balstoties uz tautas mākslas amata prasmēm, citreiz tās radoši attīstot. Spēcīgais tautas lietišķās mākslas studiju tīkls, kurā pašvaldības finansē saimnieciskos izdevumus un Latvijas Nacionālais kultūras centrs sniedz atbalstu mākslinieciskās un profesionālās izglītības jomā, veicina aušanas tradīciju turpināšanu. Tādas studijas kā *Riekums* un *Ulbroka* ir atrodušas saikni ar vispārīzglītojošām skolām.

Grāmata ir aicinājums arī Aizsardzības ministrijai atjaunot tradīciju un dāvināt “karavīra segu” katram Latvijas karavīram un katram atbraukušajam citu draudzīgo valstu karavīram kā pateicību par mūsu valsts aizstāvību.

Grāmata ir pārliecinoša un cienīga mūsu valsts reprezentācijas dāvana. Mums ir cerība, ka grāmata būs impulss jaunu, vēl labāku darbu veidošanā.

DOI: <http://doi.org/10.22364/adz.54.16>

MONOGRĀFIJA PAR LATVIJAS ZEMI, DABU, TAUTU, VALSTI

Olģerts Nikodemus, *Dr. geogr.*, **Māris Kļaviņš**, *Dr. habil. chem.*,
Zaiga Krišjāne, *Dr. geogr.*, **Vitālijs Zelčs**, *Dr. geol.*, LU profesori

Monogrāfijā *Latvija. Zeme, daba, tauta, valsts* ([2018] Rīga : LU Akadēmiskais apgāds) apkopota jaunākā zinātniskā informācija par Latvijas teritoriju, ģeoloģiju, klimatu,

ūdeņiem, augsni un biotu, iedzīvotājiem, saimniecību, teritorijas attīstību, ainavām, dabas daudzveidību un kultūrvēsturisko mantojumu un tā aizsardzību, kā arī priekšnoteikumiem

Latvijas ilgtspējīgai attīstībai. Tās mērķis ir sekmēt Latvijas izaugsmi, parādot tautas un valsts potenciālu, un veidot izpratni, kas mēs esam un kurp virzāmies. Monogrāfija parāda mūsu vērtības un sasniegumus, attīstības resursus, kā arī iespējamus risinājumus dabas un kultūrvēsturisko vērtību saglabāšanā un ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanā. Grāmata ir loģiska pēctecība agrāk izdotajiem monogrāfiskajiem darbiem par Latviju.

1918. gadā, nodibinoties Latvijas valstij, viens no pirmajiem uzdevumiem, lai nodrošinātu valsts institūcijas ar visaptverošu informāciju un rūpētos arī par izglītības kvalitāti, bija apkopot jaunākos datus par valsts teritoriju, dabu un tautu. Tā tapa Margēra Skujenieka grāmata *Latvija. Zeme un iedzīvotāji* (1921). Šis darbs, kas balstīts uz Latvijā veiktiem pētījumiem un statistisko informāciju, piedzīvoja trīs izdevumus.

Tāpat pirmajā Latvijas neatkarības laikā 1936.–1937. gadā iznāca P. Galenieka un N. Maltas redakcijā sastādītā monogrāfija *Latvijas zeme, daba, tauta* trīs sējumos, kurā tika sniegtas tālaika jaunākās zinātniskās atziņas par Latviju. Monogrāfijas redaktori ievadā raksta: “.. sniegdami šinī darbā līdz šim uzkrātās atziņas un datus par mūsu zemi, dabu un tautu, mēs mēģinām raksturot mūsu dzimteni šodien, tagadnes uzskatu apgaismojumā, tā darot plašākām aprindām pieejamu visu datu un atziņu materiālu, kas līdz šim ir iekrāts zinātnisko kabinetos un laboratorijās.”

Arī monogrāfijas *Latvija. Zeme, daba, tauta, valsts* autori, gatavojot grāmatu, ņēma vērā šo svarīgo uzdevumu. Sevišķi nozīmīgi sabiedrībai šie pētījumu rezultāti ir laikā, kad valsts ir atguvusi neatkarību un kļūdām bagātā ceļā meklē pareizo virzienu attīstībai. Šis ir laiks, kad nepieciešams paskatīties uz pieejamiem vides resursiem un sabiedrību kā attīstības virzītāju, un to savstarpējo mijiedarbību.

Pēc Latvijas neatkarības zaudēšanas Jānis Rutkis Zviedrijā 1960. gadā sarakstīja un apgādā *Zemgale* izdeva grāmatu *Latvijas ģeogrāfija*, kurā aprakstīta Latvijas daba, iedzīvotāji un saimniecība. Lai gan pārsvarā tika izmantota informācija par Latvijas neatkarības laiku (pagājušā gadsimta 30. gadiem), tā kļuva par nozīmīgāko zinātnisko uzziņu avotu trimdas latviešiem par Latviju. Tā kā šis darbs

Padomju Latvijā nebija pieejams, pēc neatkarības atgūšanas to ar ļoti lielu interesi lasīja arī Latvijā.

Padomju periodā Latvijas zinātnieki sagatavoja un izdeva monogrāfiju *Latvijas PSR ģeogrāfija* ([1971] Rīga : Zinātne), kurā, ievērojot tālaika ideoloģiskās prasības, apskatīti Latvijas dabas apstākļi, iedzīvotāji un saimniecība. 1975. gadā klajā nāca šīs monogrāfijas otrais papildinātais izdevums, tomēr iedzīvotāju un saimniecības ģeogrāfijai veltītās nodaļas šajā grāmatā mūsdienās izmantojamas galvenokārt kā vēstures liecības un lai pētītu padomju ideoloģijas ietekmi uz zinātni.

Katrs minētais darbs sniedza sabiedrībai informāciju par sava laika zinātnes attīstību un cilvēku zināšanām par Latvijas dabu un sabiedrību. Kopš pēdējiem izdevumiem par Latvijas ģeogrāfiju, dabu, tautu ir būtiski mainījusies pieeja, ar kādu tiek pētīta cilvēku dzīves vide. Mūsdienās katra parādība, objekts vairs netiek pētīti atsevišķi, izolēti, bet tiek mēģināts izprast un aprakstīt kopsakarības, integrējot vairākas zinātnes un tajās izmantotās metodes.

Monogrāfija ir aktuāla arī saistībā ar vispārējiem globalizācijas procesiem, kuru ietekmē īpaši būtisks kļūst jautājums par nacionālo identitāti. Tā, no vienas puses, ir saistīta ar indivīda piederības izjūtu nacionālai jeb valstiskai kopienai, bet, no otras puses, tā ir saistīta ar veidu, kā valsts kā kopiena sevi identificē. Svarīga nacionālās identitātes dimensija papildus kopīgām atmiņām un vēstures izpratnei, kultūras vērtībām, vienojošām idejām un ideāliem ir arī vienota izpratne par vidi un tautu.

Pētījumi pasaulē rāda, ka nacionālās identitātes jēdziens pastāvīgi attīstās un mainās, jo katra paaudze to definē saskaņā ar savām zināšanām un pastāvošo sociokultūrpolitisko situāciju. Tas novērojams arī Latvijā pēc neatkarības atgūšanas. Piem., 20. gs. beigās Latvija sevi identificēja kā tiltu starp Rietumiem un Austrumiem, bet 21. gs. sākumā – kā pasaules zaļāko valsti. Monogrāfijas mērķis ir parādīt, ka ar nelielo valsts iedzīvotāju skaitu samērā lielā teritorijā Latvija ir ļoti daudzveidīga un šī daudzveidība ir arī valsts lielākā bagātība.

Katru valsts reģionu un vietu mēs varam asociēt ar noteiktu cilvēku kopumu, atšķirīgiem

dabas un vides apstākļiem. Mūsu kopīgais uzdevums ir atrast Latvijas tautu vienojošos elementus un izmantot daudzveidību attīstībai. Monogrāfijas autori cer, ka visaptveroša Latvijas iepazīšana, lasot šo grāmatu, dos jaunas idejas katras Latvijas vietas un kopumā visas valsts attīstībai, kā arī sekmēs mācību grāmatu izveidi, pieejamību korektai, precīzai un jaunai informācijai par mūsu valsti.

Monogrāfijas vērtība ir arī tanī apstākļi, ka daudzu pētījumu rezultāti plašākai Latvijas sabiedrībai līdz šim nebija pieejami, jo tie vairumā gadījumu tika publicēti starptautiskos zinātniskos žurnālos. Grāmata ir bagātīgi ilustrēta ar kartogrāfisko materiālu un fotoattēliem, kas ne tikai ļauj vieglāk uztvert tekstu, bet arī sniedz jaunas zināšanas par valsti un tās reģioniem. Izdodot šo grāmatu latviešu valodā, jaunākā

zinātniskā informācija ģeogrāfijā, ģeoloģijā, vides zinātnē un ekoloģijā ir pieejama Latvijas iedzīvotājiem, ieskaitot skolotājus, studentus un valsts pārvaldes darbiniekus.

Monogrāfijas sagatavošanā iesaistīti Latvijas vadošie ģeogrāfijas, vides un ekoloģijas speciālisti. Autoru kolektīvu veido 61 zinātnieks. Neatsveramu ieguldījumu monogrāfijas tapšanā līdzās tās autoriem devuši redaktore Ieva Zarāne, korektore Gita Bērziņa, dizainere-maketētāja Ieva Tiltiņa, vāka autore Baiba Lazdiņa, kartogrāfi Ivo Vinogradovs un Jānis Ivanovs un daudzie fotogrāfiju autori.

Monogrāfija ir dāvana valsts simtgadei. Tās tapšanu finansiāli atbalstīja Latvijas Vides aizsardzības fonds un Latvijas Universitāte, un, pateicoties šim atbalstam, tā ir nonākusi visās Latvijas bibliotēkās un lielākajās skolās.

DOI: <http://doi.org/10.22364/adz.54.17>

ROMU, KRIEVU UN LATVIEŠU DZĪVESSTĀSTI LATVIJĀ

Inese Šūpule, *Dr. sc. soc.*

Dažādu etnisko grupu dzīvesstāstu salīdzināšana un vēlme uzzināt ne tikai latviešu, bet arī Latvijas krievu un romu dzīvesstāstus raksturo jaunu nodaļu Latvijas dzīvesstāstu pētniecībā. Pieredzējušie LU Filozofijas un socioloģijas institūta mutvārdu vēstures pētnieki atklāj jaunas iespējas dzīvesstāstu interpretēšanā un izpratnē, jo atklājas etniskās piederības ietekme uz dzīvesstāstu veidolu un saturu, kā arī etniskās piederības aspekts stāstītāja un intervētāja mijiedarbībā. Kā grāmatas *Piederēt un atšķirties. Romu, krievu un latviešu dzīvesstāsti Latvijā* ([2017] Rīga : Dzīvesstāsts) ievadā norāda izdevuma zinātniskā redaktore Vieda Skultāne, tā ir “dinamiska saspēle starp pašu stāstītāju, intervētāju – klausītāju un stāstāmo vēstījumu”, jo noteiktā situācijā dzīvesstāsti tiek nemiīgi radīti no jauna.

Dzīvesstāstu interpretācijā grāmatas autori aplūko dažādas tēmas – tradīcijas, etnisko kultūru saskarsmi, kolektīvo atmiņu, pašrefleksiju,

brīvību. Pētnieku analīzi veicina vairāku filozofu un sociālo zinātņu pārstāvju atziņas, bet īpaši jāizceļ trīs autoru ietekme. Alisdaira Makintaira izpratne par tradīcijām dzīvesstāstu analizē autoriem palīdz izcelt stāstītāju pārdomas par tradīcijām un tradīciju nozīmi¹. Savukārt Čārlza Teilora rakstūtais² iedrošina saskatīt stāstītāja situatīvo izpratni par labo un dzīvē nozīmīgo, ko nosaka kultūrā sakņotas vērtības. Jesajas Berlina atziņas par brīvības problemātiku un nošķirumi “brīvība no kaut kā” un “brīvība kaut kam”³ ļauj atklāt brīvības nozīmi un izpratni dzīvesstāstos.

¹ Sal. MacIntyre, A. (1981) *After Virtue: A Study in Moral Theory*. Indiana : University of Notre Dame Press.

² Taylor, C. (1989) *Sources of the Self: The Making of the Modern Identity*. Cambridge : Harvard University Press.

³ Berlins, J. (2000) Četras esejas par brīvību. Rīga : Sprīdītis.

Monogrāfija sagatavota Latvijas Zinātnes padomes pētījumu projektā Nr. 370/2012 *Etniskā un naratīvā dažādība dzīvesstāstu konstrukcijās Latvijā*. Pētījuma gaitā veiktas vairāk nekā 100 romu un krievu dzīvesstāstu intervijas, kas organizētas ne tikai Rīgā, bet arī Talsos, Kuldīgā, Jelgavā, Kandavā, Ventspilī, Dundagā, Rūjienā, Viļakā, Tūjā un Tomē. Analīzē izmantoti arī latviešu, krievu un romu dzīvesstāsti, kas ierakstīti agrāk un pieejami Nacionālās mutvārdu vēstures krājumā.

Atzīstami vērtējama ir grāmatai raksturīgā uzmanība dzīvesstāstu interpretācijā, īpaši attiecībā uz vispārīgajiem par kādas etniskās grupas dzīvesstāstiem. Būtiska ir arī grāmatā paustā atziņa, ka, iespējams, turpmākajā analīzē nepieciešams lielāku vērību pievērst nevis atšķirīgajam, bet tieši kopīgajam individuālajos dažādu etnisko grupu pārstāvju dzīvesstāstos, tādējādi mazinot Latvijas sabiedrības sašķeltību.

Grāmatas pirmā nodaļa, kuras autore arī ir V. Skultāne, veltīta tam, lai konceptuāli apzinātu tradīcijas, pašizpratni un vērtības dzīvesstāstos, un ievada pārējo autoru analīzi. Māras Zirmītes analīze par etnisko kultūru saskarsmi dzīvesstāstos atklāj, kā notiek dažādu etnisko kultūru mijiedarbe Latvijā, kur būtiska ir gan indivīda pieredze un atvērtība, gan lokalitāte, gan arī uz konkrētu atmiņu kopienu balstīta izpratne par vēstures notikumiem vai to noklusēšana.

Kolektīvās atmiņas jautājumiem Latvijas krievu dzīvesstāstos padziļināti pievēršas Kaspars Zellis. Analīzes sākumā autors problemātiskā jautājumu par paralēlām atmiņu kopienām mūsu valstī, kas konstruētas, uzsvāru liekot uz šo kopienu atšķirībām, bet neievērojot kopīgo. Autors parāda, ka Latvijas politiskās atmiņas etnocentrisms, Krievijas tautiešu politikas ietekme, masu kultūras patēriņa prakses ir daži no iemesliem, kuru dēļ Latvijas krievu dzīvesstāstos ir vērojama nespēja sevi piesaistīt latviešu kolektīvajai atmiņai.

Nadeždas Pazuhinas analīzē uzmanība pievērsta tam, kā Latvijas krievu dzīvesstāstos atklājas “nozīmīgo citu” ietekme un normatīva uzvedība un audzināšana, kur “nozīmīgo citu” autoritāte bieži vien tiek saistīta ar normalizējošo diskursu un attiecināta uz varas institūciju atbildību par notiekošo. Vienlaikus tiek atklātas arī indivīdu prakses, dzīves taktikas varas

kontroles apiešanā, kā arī ironiska attieksme pret PSRS dominējošo ideoloģiju.

Edmunds Šūpulis Latvijas romu dzīvesstāstos analizē romu priekšstatus par pagātni un etnisko identitāti un atklāj, ka romu dzīvesstāstos īpašu vietu ieņem kolektīvā atmiņa par dzīvi nacisma un padomju režīmā, kas pauž traģisko genocīda pieredzi, kam seko relatīva drošība un pārticība sociālistiskās saimniecības apstākļos. Viens no būtiskiem autora secinājumiem par romu dzīvesstāstiem skar atmiņas veidošanās īpatnības romu kopienā. Kamēr latviešu vidū dzīvesstāsti veidojas lielā mērā ap vēstures notikumiem kā būtiskiem mezgla punktiem (paralēli notikumiem personiskajā dzīvē), romu vidū pašizpratne tiek konstruēta saistībā ar romu statusu sabiedrībā un attiecībās ar citām etniskajām grupām.

Dagmāras Beitneres-Le Gallas analīzes uzmanības centrā ir piederības meklējumi krievu dzīvesstāstos. Analīze atklāj dažādas prakses un identitātes konstruēšanas piemērus, kas ļauj izprast Latvijas krievu un cilvēku no etniski jauktām ģimenēm heterogēno kopienu un atšķirīgos dzīvesstāstus. Autore pievēršas arī sāpīgajai klusuma zonai dzīvesstāstos, kur neizstāstītie ģimenes locekļu likteņi traumējoši ielaužas stāstītāju dzīvesstāstos.

Maruta Pranka dzīvesstāstus aplūko kā vēstījumus, kuros atklājas dzīves gājumā piedzīvotie zaudējumi un ieguvumi. Aplūkotajos dzīvesstāstos galvenie pārmaiņu nesēji ir bijuši Otrais pasaules karš un 90. gadu politiskās un sekojošās ekonomiskās un sociālās izmaiņas.

Ieva Garda-Rozenberga un Maija Krūmiņa dzīvesstāstos analizē brīvības nozīmi un secina: stāstos par brīvības ierobežojumiem vērojams, ka priekšplānā izvīrās nepieciešamība pēc uzticības pašam sev, līdzcilvēkiem un nozīmīgām morālajām vērtībām. Saskaroties ar brīvības ierobežojumiem, indivīdi ir spiesti pielāgoties, tomēr cenšas saglabāt savu iekšējo brīvību.

Nobeigumā jāuzsver, ka grāmatā apkopotā dažādu autoru analīze un pieceja dzīvesstāstu pētniecībai piedāvā nozīmīgu platformu diskusijām par piederību un atšķirībām etnisko grupu kolektīvajā atmiņā. Turpmākai pētniecībai tiek izvīrīti būtiski jautājumi, vai Latvijā pastāv tikai viena Latvijas krievu atmiņu kopiena vai arī tā drīzāk būtu jāuzlūko kā dažādu mediju telpu vispārīguma produkts.

VAIRĀKI NEZINĀMIE GRĀMATAS NOSAUKUMĀ

Nadežda Pazuhina, *Dr. art.*, LU Filozofijas un socioloģijas institūta vadošā pētniece

Identitātes izpratne ir viens no tematiem, kas piesaista ne tikai domātāju un pētnieku interesi, bet bieži nonāk arī plašākas auditorijas uzmanības lokā kā plašsaziņas līdzekļu un sociālo tīklu, tā arī ikdienas saskarsmes pieredzes dēļ. Vēsturiski izveidojušies priekšstati par identitāti – par šā jēdziena saturu un arī par to, kā identitāte var būt “tverama” praksē un vai tai vispār jābūt pamanāmai, – ir visai dažādi, pat pretrunīgi un atspoguļo gan filozofisko (un politisko) uzskatu, gan metodoloģiski pētniecisko pieeju konceptuālās atšķirības. Sociologa, LU Filozofijas un socioloģijas institūta (FSI) vadošā pētnieka Vladislava Volkova jaunā grāmata *Latvijas etnisko minoritāšu identitātes vērtības: starp normatīvismu un plurālismu* ([2018] Rīga : LU FSI) turpina mūsu valstī aktuālo diskusiju par etnisko identitāti kā kolektīvās identitātes paveidu, šoreiz vērsot uzmanību uz etnisko minoritāšu identitātes pētījumiem Latvijā.

Monogrāfijā tiek formulēti vairāki problēmjaudājumi.

Pirmkārt, autors uzsver teorētiskās refleksijas nepieciešamību etniskās identitātes izpētē – kopš 19. gs. pēdējās trešdaļas sociālajās zinātnēs ir izveidojušās noteiktas metodoloģiskās un konceptuālās tradīcijas (autors nošķir divas pamatievirzes: socioloģiskajā funkcionālismā sakņotais normatīvisms un uz liberālo multikulturālismu balstītais plurālisms), kas ietekmē arī mūsdienu zinātnieku uzskatus.

Otrkārt, pētījums problemātizē mijattiecības starp etnisko identitāti kā kultūrsociālo parādību noteiktā vēsturiskā kontekstā, etniskās identitātes konceptuālo izpratni zinātniskos pētījumos un tiesiskajiem priekšstatiem par etniskajām grupām sabiedrībā, arī par hierarhisko attiecību leģitimēšanu starp pamattautu un mazākumtautībām.

Treškārt, tematizētas etnisko minoritāšu kā kolektīvā akta (sociālpolitiskā procesa pilnvērtīgā subjekta) publiskās (politiskās) atzīšanas iespējas, pievēršoties gan politiskajam

diskursam, gan arī ikdienas starpetniskajai komunikācijai un mediju videi.

Grāmatas autors iezīmē kolektīvo identitāšu un etnisko minoritāšu identitātes pētījumu kontekstu, iekļaujot tajā gan 19. gs. otrās puses – 20. gs. sākuma sociologu teorijas, gan arī 20. gs. otrās puses – 21. gs. sākuma pētnieciskās pieejas. Uz šā visai raibā un konceptuāli pretrunīgā fona īpaši tiek izcelts jautājums par sabiedrībā nedominējošo etnisko grupu kolektīvās identitātes potenciāla vērtējumu pilsoniskajā sabiedrībā, līdz ar to arī attiecības starp etnisko un pilsonisko (citos terminos: etnisko un nacionālo) identitāti.

Grāmatas struktūru veido trīs nodaļas. Pirmajā nodaļā ir sniegts ieskats pētījumā lietoto galveno jēdzienu (kolektīvā identitāte, etniskā identitāte, etniskās minoritātes identitāte) izpratnē 20. gs. otrās puses un mūsdienu sociologu darbos.

Otrajā nodaļā apkopotas metodoloģiskās pieejas kolektīvo identitāšu (un etnisko grupu identitāšu kā kolektīvās identitātes paveida) socioloģiskajā analīzē. Ievērojot hronoloģiski tematisko principu, īsi izklāstītas socioloģijas klasiķu (H. Spensera, E. Dirckema, M. Vēbera), kā arī 20. gs. otrās puses galveno socioloģijas virzienu pārstāvju (T. Pārsonsa, E. Gidensa, Ž. Bodrijāra u. c.) pamatnostādnes. Plašāk raksturota J. Hābermāsa teorija un tās vērtējums mūsdienu zinātniskajā diskusijā.

Trešajā nodaļā autors pievēršas diviem svarīgākajiem aspektiem pētnieciskās problēmas šķetināšanai. Pirmkārt, interpretējot ekspertu intervijās iegūtos datus, autors analizē Latvijas pētnieku metodoloģiskās pieejas un zinātnisko refleksiju etnisko minoritāšu jautājumā gan sabiedrības integrācijas, gan starpetniskās komunikācijas kontekstā. Otrkārt, balstoties uz Daugavpilī veiktajiem etnisko minoritāšu pārstāvju viedokļu pētījumiem, tiek analizētas etnisko minoritāšu kolektīvās identitātes un to izpausmes publiskajā telpā.

Pirmajā nodaļā sniegtais teorētisko pieeju tematiskais apkopojums iezīmē monogrāfijas konceptuālās vadlīnijas un jēdzienisko aparātu. Jāņem vērā, ka gandrīz visu pētījumā izmantoto jēdzienu (identitāte, nacionālā un etniskā identitāte, etniskā minoritāte) saturs ir visai izplūdis un šo terminu lietošana drīzāk ir pakārtota attiecīgās pētnieciskās jomas (socioloģijas, politoloģijas, psiholoģijas, antropoloģijas) noteikumiem. Tieši tādēļ kārtējā pievēršanās identitātes problēmai jebkuram pētniekam ir nopietns pārbaudījums gan attiecībā uz šā termina konceptuālo izpratni, gan arī uz paša fenomena izpētes metodoloģiju. To ievadā atzīmē arī pats autors, atzīstot, ka etnisko minoritāšu identitāšu pētījumos joprojām “nav izveidojusies droša metodoloģiskā bāze” (10. lpp.).

Savā pētījumā autors cenšas parādīt divas tradīcijas, kuras, pēc viņa novērojumiem, būtiski ietekmē kolektīvo identitāšu, to skaitā arī etnisko identitāšu, pētījumus mūsdienās. Attiecinot normatīvisma un plurālisma jēdzienu uz kolektīvo identitāšu teorētisko izpratni, V. Volkovs piedāvā konceptuāli nošķirt divas zinātniskas paradigmas. Viena no tām ir vērsta uz kolektīvās identitātes kā integrālās sociālās identitātes interpretāciju, saprotot ar to galvenokārt nacionālās (pilsoniskās) identitātes spēju saliedēt sabiedrību un izlīdzināt dažādu etnisko un reliģisko grupu atšķirības. Šādā situācijā nedominējošo etnisko grupu kolektīvās identitātes publiskajā diskursā tiek uzskatītas par hierarhiski pakārtotām nacionālajai identitātei (un attiecīgi mazāk nozīmīgām salīdzinājumā ar to; nacionālās valsts gadījumā – salīdzinājumā ar etniskā vairākuma identitāti, kas vēsturiski tiek uztverta kā nacionālās identitātes kodols). Otrā paradigma balstās uz liberāli demokrātiskajiem priekšstatiem par plurālistisko sabiedrību, kurā dažādu no vairākuma atšķirīgo (arī etniski atšķirīgo) grupu identitāti nedrīkst pretnostatīt vispārniecībai identitātei. Etnisko minoritāšu identitāte šajā gadījumā var būt nacionālās identitātes izpausmes forma. Autors norāda arī uz to, ka liberāli demokrātiskā multikulturālisma kontekstā etnisko grupu identitāti uzskata par universālo cilvēktiesību sastāvdaļu (34. lpp.).

Savdabīgi, ka šī paradigma monogrāfijā tiek nosaukta par humānistisko tradīciju,

sasaistot to ar renesanses (“pirmsnāciju”) laikmetu. Autora uzsvērtā atziņa par cilvēku vienlīdzīgajām tiesībām un **sociālo** (izcēlums mans – N. P.) izvēli – “tiesības piekopt izvēlēto kultūras, tai skaitā etnokultūras, veidu” – tikai ļoti nosacīti ir attiecināma uz renesanses laika humānismu filozofiskajā līmenī un vēl mazāk kultūras prakšu līmenī, ņemot vērā tradicionālās kultūras modeļa dominēšanu, kas ne tikai ierobežo, bet arī nepieļauj individuālo sociālo izvēli. Šajā ziņā abas paradigmas var būt uzskatāmas par “humānistiskajām” tādā nozīmē, ka tās piedāvā cilvēka, viņa vietas un lomas sabiedrībā izpratni, “objektivizējot” un racionalizējot tos mehānismus, kuri uztur un reproducē sociālo kārtību.

Ļaujoties autora aicinājumam izsekot līdzīgai intelektuālajai dinamikai, kas notika sociālajās zinātnēs saistībā ar kolektīvo identitāšu nozīmes vērtējumu sabiedrības dzīvē pēdējā pusotra gadsimta laikā, jāpatur prātā, ka teorētiskie modeļi socioloģijā, līdzīgi kā filozofisko ideju vēsture, tomēr nav nodalāmi no “dzīvās” pieredzes. Tieši dažādu sabiedrību atšķirīgā kultūrvēsturiskā un sociālpolitiskā pieredze veido pamatu arī intelektuālajam diskursam, kas atspoguļo priekšstatus par sabiedrības struktūru un valsti.

Grāmatas pirmajā nodaļā tiek skarts svarīgs jautājums par etniskās identitātes tiesisko izpratni (39.–48. lpp.). Šis jautājums šķiet nozīmīgs turpmākajai akadēmiskajai diskusijai, jo, spriežot pēc grāmatas trešajā nodaļā citēto Latvijas ekspertu interviju fragmentiem, tiesiskais diskursus liek pētniekiem ne tikai izvērzt jaunus pētnieciskos jautājumus, bet arī ietekmē konceptuālo izpratni par etniskās identitātes jēdziena saturu (arī – par etniskās identitātes vērtību). Juridiskā lauka konstelācijas arvien ievērojamāk iespaido akadēmisko diskursu, to racionalizācija varētu būt svarīga gan teorētiskajos, gan arī empīriskajos pētījumos. Šajā īsajā ieskatā autors paradoksālā kārtā atgādina lasītājam par reliģisko minoritāšu tiesībām (nedaudz pādroši attiecinot šo fenomenu pat uz 15. gs. beigu Eiropu), bet “noklusē” nozīmīgu diskusiju par multikulturālisma tiesiskajiem aspektiem, lai gan turpmākajās nodaļās etniskās (un “etnokultūras”) daudzveidības tēma kā plurālistiskā diskursa sastāvdaļa ir uztverama kā viena no galvenajām vadlīnijām.

Iezīmējot saikni ar Latvijas situāciju, tomēr būtu vērtīgi pieminēt Paula Šīmaņa (*Paul Schiemann*, 1876–1944) vārdu. Viņa publikācijas ietekmēja izpratni par mazākumtautību sociālpolitisko lomu ne tikai starpkaru laikā Latvijā un Eiropā (1925–1935 viņš bija Eiropas Tautību kongresa [*Congress of European Nationalities*] viceprezidents), bet arī 90. gadu beigās – 2000. gadu sākuma perioda Latvijā. Šīmaņa ideju recepcija pirms Otrā pasaules kara un 90. gados būtu ņemama vērā, arī analizējot diskusijas par 2005. gadā Latvijā ratificēto Vispārējo konvenciju par nacionālo minoritāšu aizsardzību. Latvijas gadījumā starpkaru politiskā un juridiskā pieredze etnisko minoritāšu politikas jomā joprojām ir svarīgs arguments diskusijā par etnisko grupu tiesībām uz to kolektīvās identitātes atzīšanu publiskajā diskursā. Tomēr nākas piekrist, ka mūsdienā Latvijā īsti vairs nevar saskatīt vēsturisko etnisko minoritāšu grupu pēctecību, izņemot, iespējams, krievu vecticībniekus. Politisko kolīziju rezultātā vēsturiskās vācu (vācbaltiešu), ebreju, daļēji arī krievu un poļu, minoritāte faktiski ir zaudēta. Līdz ar to tiesiskais diskurss, kas orientējas uz starptautisko tiesību normām, var nonākt konfrontācijā ar publisko diskursu, kuru lielā mērā ietekmē sociālās atmiņas un oficiālā vēstures diskursa pretrunas.

Monogrāfijas trešā nodaļa ir ieturēta situācijas izpētes (*case study*) žanrā, autors piedāvā savu pēdējos gados veikto empirisko pētījumu datu interpretāciju un analīzi. Ekspertu intervijās (tās tika noturētas gan ar dažādu sociālo zinātņu jomu speciālistiem, gan ar mediju, politisko partiju un NVO pārstāvjiem) gūtās atziņas, kā arī Daugavpilī veikto pētījumu rezultāti nenoliedzami ir ļoti vērtīgi analīzei un situācijas vispārējam monitoringam. Tomēr svarīgi būtu iezīmēt specifisko kultūrsociālo kontekstu Daugavpilī, lai secinājumi par liberālo, individuālo vērtību un grupu, etnisko vērtību nepretrunīgo uztveri Latvijas sabiedrībā (218. lpp.) tiktu saprasti korekti. Iespējams, grāmatas ievadā autora piedāvātais arguments par Daugavpils iedzīvotāju politiskās izvēles proporcionālo atbilstību visas Latvijas mērogam ir pietiekams pamatojums kopumā līdzīgiem politiskajiem uzskatiem Daugavpilī un citās Latvijas pilsētās, taču tie nav tiešā veidā saistīti ar minoritāšu etniskās identitātes

kultūras aspektiem. Starpetniskās attiecības raksturo un ietekmē ne tikai demogrāfiskie vai sociopsiholoģiskie faktori, bet arī kultūrvēsturiskā pieredze, kam tieši komunikācijā ir svarīga nozīme, nodrošinot “komunikatīvās atmiņas” uzturēšanu gan vienā etniskajā grupā, gan starpetniskajā saskarsmē.

V. Volkova grāmata nāca pie lasītājiem priekšvēlēšanu laikā. Iespējams, šo sakritību var uzskatīt par veiksmīgu, lai rosinātu pārdomas ne tikai par katra atbildīga pilsoņa politisko izvēli, bet arī par tiem novērojumiem, kuri veido šīs izvēles fonu. Trešās nodaļas noslēgumā autoru gandrīz pilnībā aizvieto ekspertu intervijās skanošās balsis un intonācijas. Jādomā, ka autora nosliece tieši uz šādu kvalitatīvās pētniecības metodi nav nejauša. Šādā veidā tiek trenēta lasītāju spēja saskatīt un sadzirdēt savā ikdienā tās atziņas, kuras veido neracionalizēto emocionālo kontekstu tam publiskajam diskursam, par kuru raksta autors. Protams, ja autors būtu saudzīgāks pret lasītājiem, viņš sniegtu vismaz mājienu uz Ariadnes pavedienu, nevis liktu mulst nespējā nepretrunīgi apkopot pētnieciskos instrumentus, kurus iedevs pirmajās nodaļās. Tomēr domu graudu pamanīšana arī ir azarta lieta.

Līdzsvaram atziņai par Latvijā esošo potenciālu rosināt publisku diskusiju par minoritāšu identitāti liberālā multikulturālisma tradīcijā (262. lpp.) veselīgi pievērst uzmanību kāda publiskā (politiskā) diskursa veidotāja viedoklim par to, ka Latvijā nav atsevišķas “tematikas” par ukraiņiem, baltkrieviem, čigāniem vai ebrejiem. Toties politiskās grupas (partijas) veiksmīgi izmanto “krievvalodīgo” tēmu. “Latvijā drīzāk nav nacionālo minoritāšu problēmu, bet ir problēma ar krievvalodīgo stāvokli.” (248. lpp.) Varētu piebilst, ka problēma ir arī ar pašu konceptu “krievvalodīgie”, kurš, saskaņā ar loģikas likumiem, būdams vispārējs jēdziens, nevar funkcionēt kā konkrēts. Tomēr vēl aizvien šis apzīmējums ne tikai dominē publiskajā diskursā, bet arī nekritiski tiek lietots zinātniskajos pētījumos. Atsaucoties uz grāmatā pieminētā Mišela Fuko 1970. gadā nolasīto inaugurācijas lekciju *Diskursa kārtība*, jāpārfrāzē labi zināma atziņa: jo biežāk tiek runāts par kādu parādību, jo vairāk tā tiek pakļauta diskursa noteikumiem un kļūst par kontroles un regulēšanas objektu. Ar rūgtumu jākonstatē, ka kopš 90. gadiem

Latvijas politiskajā diskursā atšķirīgo kultūras tradīciju un etniskās dažādības problemātika tika “izslēgta” (sal. “izslēgšanas procedūras” M. Fuko darbos), aizstājot to ar lingvistiskās identitātes instrumentalizāciju noteikto grupu interesēs. Atgriežoties pie eksperta skatījuma, alternatīva šai situācijai būtu atgriešanās politiskajā laukā *per se*, aktualizējot tam raksturīgās debates starp “labēji – kreisi – centriski – liberāli – radikālajām partijām un nevis starp “savējiem – svešajiem”” (249. lpp.).

V. Volkova metodoloģiski pētnieciskās simpātijas, kā šķiet, gandrīz pilnībā ir Jirgena Hābermāsa pusē. Apzinoties zināmu utopiskuma devu J. Hābermāsa teorijā par tikumiski regulējamo un uz konsensu vērsto komunikāciju starp dažādām sabiedriskajām grupām, monogrāfijas autors tomēr uzsver ideju par etnisko minoritāšu pašnoteikšanos sabiedrības privātajā un publiskajā jomā, saskatot tajā iespēju pārvarēt etniskās un nacionālās (pilsoniskās) identitātes vērtību pretnostatījumu, līdz ar to arī liberālisma un multikulturālisma pretnostatījumu (262. lpp.). Aicinājums aktualizēt publiskajās diskusijās J. Hābermāsa

teoriju, šķiet, vairāk ir attiecināms uz Hābermāsu – politiķi. Taču metodoloģiskajā jomā būtu svarīgi atcerēties Hābermāsu – filozofu un Hābermāsu – sociologu, kurš lielā mērā balstījās tieši uz “normatīvisma” (izmantojot V. Volkova pētījuma terminoloģiju) tradīciju, uzsverot komunikatīvā procesa normatīvo racionalitāti (pragmatisko uzdevumu risināšana morāles normu ietvaros). Iespējams, viena no monogrāfijas autora iecerēm arī bija likt lasītājam pamanīt šīs atšķirības starp pētniecisko refleksiju un sociālo praksi.

Grāmatu caurauž spriedze starp etniskās identitātes izpratnes dažādiem aspektiem – starp šā sociālā fenomena konceptualizāciju zinātniskajā diskursā un šā fenomena fiksāciju kultūrantropoloģiskajā “blīvajā aprakstā” (Klīforda Ģirca termins). Un tas noteikti intriģē uzmanīgu lasītāju, kurš tomēr vēlas saprast, kas slēpjās aiz vairākiem nezināmajiem grāmatas nosaukumā. V. Volkova grāmata īstajā laikā problematizē vienu no sabiedrības saliedētības problēmas aspektiem un ir nozīmīgs ieguldījums etnisko minoritāšu identitātes pētījumos Latvijā.

DOI: <http://doi.org/10.22364/adz.54.19>

PAR LATVIJAS TELEVĪZIJU PIRMS PIECIEM GADIEM

Sergejs Kruks, *Dr. sc. inf.*, Rīgas Stradiņa universitātes profesors

Jāņa Juzefoviča grāmata ([2017] *Broadcasting and National Imagination in Post-Communist Latvia: Defining the Nation, Defining Public Television*. Bristol, Chicago : Intellect), kas ir tapusi uz viņa doktora disertācijas pamata, izaicina uz daudzas Latvijas valdības politikas pamatnostādnes pilsoniskās sabiedrības, sabiedrības integrācijas, nacionālās identitātes un mediju jomā. J. Juzefovičs ir pētījis latviski un krieviski runājošās televīzijas auditorijas skatīšanās paradumus, cenšoties skaidrot, kā elektroniskais medijs veido un uztur nācījas tēlu. Problēmas formulējums

šķiet pamatots, paturot prātā to, cik svarīgu nozīmi piedēvē televīzijai Trešajā atmodā, kā arī Latvijā noturīgus uzskatus, ka tieši simbolu koplietošana (nevis kopīgās prakses) ir harmoniskas sabiedrības pamats. Visuresošā televīzija – un pirmkārt sabiedriskā – esot šo simbolu radītāja, izplatītāja un uzturētāja.

Šī grāmata iet pretējā virzienā – pētnieks skatās nevis, ko simboli dara ar cilvēkiem, bet kā cilvēki uztver, izprot un lieto simbolus. Empīriski bāzi veido 13 intervijas fokusgrupās (kopumā 80 dalībnieku) un etnogrāfiskie vērojumi piecās ģimenēs. Teorētiski pētnieks

balstās lielākoties uz Birmingemas kultūrstudiju skolas pieeju. Tās priekšrocība ir orientēšanās uz kultūras nozīmi indivīdu dzīvē, un “kultūra” ir tā parole, ar kuru autors var pievienoties politikajām diskusijām Latvijā. Bet vienlaikus kultūrstudijas atzīst viedokļu plurālismu un neelites šķirai piederošo cilvēku tiesības un spējas pašiem konstruēt simbolisko realitāti, iesaistoties dialogā ar politiskas un intelektuālās elites sacerēto pasaules redzējumu.

Skaidrojot TV skatīšanās paradumus un mediētā vēstījuma interpretācijas, J. Juzefovičs apgāž priekšstatu par pasīvu auditoriju un pasīviem pilsoņiem, kuri nespēj atbildīgi rīkoties tāpēc, ka nav interiorizējuši atbilstīgas rakstura īpašības, piem., tiesiskuma izpratni, piederības sajūtu valstij, izpratni par demokrātisko institūciju funkcionēšanu. Tas, kā skatītāji interpretē televīzijas ziņu un aktualitāšu raidījumus, ļauj pētniekam secināt, ka izpratne un sajūta ir klātesoši. Pilsonisko aktivitāti kavē stingra nepatika pret valdošo eliti – tā piemīt gan latviski, gan krieviski runājošiem skatītājiem. Un, tā kā sabiedriskā LTV ir radījusi par sevi varas cilvēku interešu aizstāvošas valdības institūcijas tēlu (jebkurā gadījumā tāds pastāv un LTV arī tagad, piecus gadus pēc J. Juzefoviča jau 2012. gadā pabeigtā empiriskā pētījuma, ir jāspēr būtiski soļi šī tēla dekonstruēšanai), tad auditorija aiziet prom no šī medija, dodot priekšroku komerciālajiem. Krieviski runājošo respondentu aiziešanu no LTV veicina arī simboliskā izslēgšana no kopienas, kuras veidošana jeb *imagination*/izdomāšana esot tieši sabiedriskās televīzijas funkcija. Taču LTV koncepcija paredz etniskās kultūrnācijas izdomāšanu un programām skatītāji nelatvieši neredz parādām nedz sev līdzīgos, nedz savas intereses un viedokļus. Valdības iecerētā simboliskās kopības radīšana un uzturēšana ar sabiedriskā medija vēstījumu starpniecību ir pretrunā ar kolektīvās identitātes darbības mehānismu. Simbols nostiprina ikdienas praktisko pieredzi, taču LTV šādas nepastarpinātās, ar kameru tieši tvertās un nesimbolizētās identificēšanās iespējas nepiedāvā.

Analizējot latviešu un krievu auditorijas nosauktos aiziešanas no sabiedriskās televīzijas iemeslus, J. Juzefovičs izdara trīs būtiskus secinājumus, kas apgāž gan teorētiku, gan politiku spriedumus. Pirmkārt, negatīvā attieksme pret varas eliti nenozīmē, ka ir apātija pret valsti

vai trūkst intereses par iekšpolitiku: respondenti informāciju meklē citos medijos un apspriež uzzināto. Otrkārt, aiziešana nenozīmē, ka skatītājs zaudētu piederības sajūtu nacionālajai kopienai: respondentu izklāstītās pozitīvās psiholoģiskās asociācijas ar sabiedrību liecina, ka viņi domā par saikni ar citiem un tā viņiem ir svarīga. Treškārt, komerctelevisijas skatīšanās nenozīmē atteikšanos no pilsoņa lomas, par ko parasti uztraucas mediju teorētiķi. J. Juzefovičs demonstrē, ka komerctelevisija spēj sekmēt pilsoņa lomas īstenošanu. Pilsoņa un patērētāja loma nav stingri pretstatītas un konkurējošas, bet mijiedarbojas. Latvijas gadījumā tirgus turklāt ir īstenojis sociāli svarīgu funkciju, no kuras eksplicīti atteikusies sabiedriskā televīzija. Proti, tirgus loģikas virzītās komerctelevisijas palielina savu skatītāju loku, vairojot kultūras daudzveidības reprezentāciju programmās.

Ir radusies visai paradoksāla situācija: sabiedriskajam medijam pēc definīcijas jābūt pieejamam bez maksas visiem, tam raidījumos jāreprezentē visas sociālās grupas un jātematizē šo grupu publiskās dienaskārtības jautājumi, taču krieviski runājošie pilsoņi un nepilsoņi neatpazīst tajā sevi un savu pieredzi. Tāpēc J. Juzefovičs skarbi secina, ka sabiedriskie mediji var gan vienot, gan šķelt nāciju (138. lpp). Savukārt vienotāja funkciju faktiski īsteno pie auditorijas segmentācijas principiem pieradušie komerciālie mediji. Tieši komerctelevisiju programmās respondenti ir smēlušies tos simbolus, kas iezīmē nāciju.

Integrēšanu kopienā var veikt arī lokalizētā transnacionālā televīzija. Runa ir par Krievijas Pirmā kanāla lokālo versiju *Pirmais Baltijas kanāls* (PBK). PBK skatīšanās nenozīmē bēgšanu Krievijas dzīvē. Respondenti saglabā kritisku distanci iepretī Maskavas žurnālistu vēstījumiem, bet aktīvi iesaistās Rīgas žurnālistu veidotajā diskursā par nacionālajām aktualitātēm. Un tā nebūt neesot “paralēla informācijas telpa”. Pēc valodas auditoriju var daudz maz sadalīt divās grupās, bet interese par valsts dzīvi abās grupās ir kopīga. Dienaskārtība latviešu un krievu valodā skanošajās ziņās lielākoties ir tā pati, atšķiras to tematu rāmējumi, kuri jau šķir kopienas. Tāpēc sabiedriskajam (jo īpaši) medijam nācija būtu simboliski jākonstruē ap vienojošiem tematiem, kritiski interpretējot šķirošos.

Politiskajā un diemžēl arī teorētiskajā diskursā latviešu valodā ir ierasts runāt par “vienotību”: vienotā informācijas telpa, vienotā vēstures izpratne. Televīzijas lietošanas paradumu analīze liecina, ka nav vienotas publiskās sfēras, tāpat kā nav viena neproblemātiski definēta nacionālā “mēs”. Latvijā faktiski pastāvošais plurālisms, kuru turklāt nenosaka piederība pie valodas un kultūras kopienas, ir pretrunā ar sabiedriskā medija kā visaptverošas publiskās sfēras koncepciju. Un – uzsver J. Juzefovičs – plurālisms nenozīmē solidaritātes mazināšanos. Politikas veidotājiem būtu jāapzinās, ka starp medijiem latviešu un krievu valodā ir vairāki saskarsmes punkti, kas neļauj runāt par “paralēlajām informācijas telpām”. Tāpēc publiskā komunikācija var notikt (un tā jau notiek) arī pāri atsevišķiem medijiem un valodām.

Lielu uzmanību J. Juzefovičs pievērš populārajai kultūrai: Eirovīzijas konkursa un sporta spēļu translācijām, Jaungada vakara programmām. Arī citi pētnieki Latvijā empīriski parādījuši šo pasākumu integrējošo funkciju. J. Juzefoviča sarunas ar respondentiem lieku reizi apliecina televīzijas potenciālu radīt kopības sajūtu. Pētnieks gan brīdina: nav obligāti, ka šī sajūta radītu nacionālo “mēs”, kas būtu

pieņemams visiem nācijas locekļiem. Tomēr iedomātās kopienas teorētiķi nemaz neapgalvo, ka harmoniska vienotība būtu tās obligātais rezultāts.

Grāmatā autors neskar jautājumu par praksēm, kas ir uz J. Hābermasa publiskās sfēras konceptu balstītās sabiedriskās televīzijas uzmanības centrā. Proti, publiskā sfēra ir vieta, kur indivīdi var spriest par savām privātajām interesēm kā pilsoņi, lai meklētu saskaņu ar līdzcilvēkiem un ietekmētu lēmējvaras darbu. Respondentu apgalvojumi, ka viņi neatpazīst sevi sabiedriskās televīzijas raidījumos, faktiski varētu liecināt par šo praktiskās dzīves aspektu. Proti, LTV paustā nācijas koncepcija ir reducēta uz J. Hābermasa kultūras publisko sfēru, kuras mērķis ir latviešu etniskās un profesionālās kultūras saglabāšana, taču ne ikdienas “egoistiskās” ekonomiskās un sociālās dzīves aspektu apspriešana.

Latvijas iedzīvotājus kritizē par nespēju paskatīties pāri savai sētai. Faktiski no J. Juzefoviča informantu sacītā var secināt: viņus neapmierina tas, ka viņiem piedāvā tikai kultūras publisko sfēru, atstājot novārtā politisko, kurā viņi varētu runāt par savām “savtīgām” atšķirībām, meklējot kopību ar citiem.

DOI: <http://doi.org/10.22364/adz.54.20>

PĒTĪJUMĀ MEKLĒTAS ATBILDES

Guntis Zemītis, *Dr. hist.*, Biznesa augstskolas *Turība* profesors, LU Latvijas vēstures institūta direktors

Objektīvas recenzijas ir anonīmas. Publiskā recenzija vienlaicīgi kļūst par recenzenta publikāciju. Tāpēc publicētā recenzijā gribot negribot mēdz izpausties recenzenta subjektīvisms, aiz kura reizēm pazūd pats recenzijas objekts. Šī recenzija noteikti nevar pretendēt uz pilnīgu objektivitāti – Andris Pētersons ir recenzentam labi pazīstams, recenzents rakstījis šīs viņa monogrāfijas ([2017] *Latvijas iedzīvotāju atvērtība starpkultūru komunikācijai*. Rīga : Biznesa augstskola Turība) priekšvārdu un pat minēts kā tās konsultants. Un

tomēr – monogrāfija neapšaubāmi ir A. Pētersona autora darbs. Viņš vienīgais ir interpretējis pētījuma rezultātus un pasniedz tos savā monogrāfijā. Tas, ka recenzents ir pazīstams ar A. Pētersona agrākajiem darbiem, viņa rakstīšanas stilu, pat darba stilu un domāšanas veidu, ne tikai netraucē, bet arī palīdz labāk izprast viņa ieceres, materiālu atlases veidu un secinājumu būtību.

Pētījums, kuru veica Biznesa augstskolas *Turība* studenti A. Pētersona vadībā par Latvijas iedzīvotāju (domāti visi pastāvīgie

iedzīvotāji, ne tikai pilsoņi) atvērtību starpkultūru komunikācijai, tapa 2015. gadā, laikā, kad Eiropu pārpludināja musulmaņu bēgļi. Ik pa brīdim notika kāds asiņains terora akts, pieņāca ziņas par sieviešu “apgrābstīšanu”, reizēm arī izvarošanu un slepkavībām. Atvērtā, iecietīgā Eiropa bija nonākusi ja ne gluži krīzē, tad pamatīgā apjukumā gan. Ko darīt tālāk? Atteikties no pēckara gados izkoptajām un iesakņotajām vērtībām un atgriezties pie neiecietības? Griezt bēgļu laivas atpakaļ vai pat šaut uz tām? Diskusijas uzvirvoja arī Latvijā, kuru gan bēgļu krīze tā īsti neskāra. Jautājums bija tikai par to, vai mūsu valsts teorētiski piekritīs uzņemt kaut dažus bēgļus. Bēgļu krīze varbūt deva stimulu pētījumam, bet tas noteikti nav par bēgļiem un gatavību tos uzņemt.

Uzreiz jānorāda, ka pētījums par Latvijas sabiedrības atvērtību ir ļoti aktuāls un nepieciešams. Pētījuma laikā aptaujāts 1001 respondents, aptverti visi Latvijas kultūrvēsturiskie apgabali. Respondenti izvēlēti tā, lai to skaits atbilstu Latvijas iedzīvotāju etniskā sadalījuma modelim, pēc kura latvieši veido 61,6%, krievi 25,8%, baltkrievi 3,4% utt. (2015. gada dati).

Pētījuma aktualitāti nosaka arī tas, ka Latvijā, lai gan tā sevi postulē kā nacionālu valsti, bieži uztver kā divkopienu valsti, kāda tā veidojās padomju okupācijas gados. Šāds dalījums ir mākslīgs, netaisnīgs, tomēr tā izpausmes ir jūtamas. Netaisnīgs tas ir gan tāpēc, ka tas veidojās kā padomju okupācijas sekas, gan arī tāpēc, ka tas saglabā padomju sabiedrības modeli, kas nerad mazākumtautības, iekļaujot tās vienotā “krievvalodīgo” masā. Pētījumā mazākumtautību viedoklis ņemts vērā, un tas ir apsveicami. Nav šaubu, ka realitātē joprojām vērojamas atšķirības starp latviski runājošo vairākumu un krieviski runājošo mazākumu. Cēloņi meklējami vēsturē, kam pieskaras arī A. Pētersons. Tomēr, kas notiek ārpus ikdienā redzamā, – tas, ka mēs atšķirīgi balsojam vēlēšanās, atšķirīgi vērtējam Krievijas ārpolitiskās aktivitātes, attiecīgi atšķirīgi uzskatām to par draugu vai draudu, tas līdz šim palicis neizvērtēts. Vai mums ir atšķirīgi uzskati par vērtībām, laimi, ģimeni, veselību? Un kuri, beigu beigās, ir neiecietīgāki pret iebrāucējiem – tradicionāli par noslēgtiem un nacionālistiski noskaņotiem uzskatītie latvieši vai krievi, kuriem padomju propaganda piedēvēja

izteiktu internacionālismu un atvērtību? Īsāk sakot – trūkst pētījumu par to, kādi esam, kas mums ir kopīgs un kas atšķirīgs. Trūkst pētījumu par to, kā mēs rīkosimies situācijā, kas vienādi skar visus Latvijas iedzīvotājus. Vienoti vai atšķirīgi. Līdz ar to nav šaubu, ka gan pats pētījums, gan A. Pēterona monogrāfija, kas analizē pētījuma rezultātus, ir vietā un laikā.

Pētījumā meklētas atbildes uz trim jautājumiem: cik atvērti starpkultūru komunikācijai ir Latvijas iedzīvotāji, kādas vērtības ir nozīmīgas Latvijas iedzīvotājiem, kādas individuālās un kolektīvās vērtības spēja apdraudēt imigrantu pieplūdums Latvijā?

A. Pētersons ir uzmanīgs lasītājs un klausītājs. Viņš brīvi orientējas ļoti plašā literatūras klāstā, pārzina gan pagātnes domātāju, gan mūsdienu filozofu, psihologu, bet galvenokārt komunikācijas speciālistu darbus. Savas domas pamatošanai viņš izmanto daudzus citātus. Pa derīgai domai viņš atrod gan tajā, ko rakstījis Latviešu Indriķis 12./13. gadsimtu mijā un 18. gadsimta domātājs Šarls Luijs de Monteskiē, kā arī mūsdienu komunikācijas guru, gan tajā, ko sacījis krievu mafijas sāgas varonis ar iesauku Vācietis no filmas *Brālis*. Jūtama arī paša dzīves pieredze, kuru viņš lieliski pārādījis savos agrākajos darbos (piem.: [2008] *Pieskārieni. Kā kļūt par savējo starp svešiniekiem un kolēģiem*. Rīga : Biznesa augstskola Turība; [2012] *Ievārījums un brīnumi*. Rīga : Atēna), rakstot gan zinātniski, gan savā iemīļotajā īsās prozas stilā. Jo bagātāks lietojamo paņēmieni arsenāls ir autora rīcībā, jo lielāka viņa meistarība. Bet, kā zināms, meistarībā var arī sapīties. Reizēm tas arī gadās.

Grāmatas ievads sākas ar autora filozofisko, viņa dzīves pieredzi apliecināto atziņu, ka “cilvēks var nodzīvot garu un laimīgu mūžu noslēgtībā, un cilvēks var dzīvot ilgi, laimīgi un atvērti kopā ar citiem. Abas šīs iespējas ir vēra ņemamas, jo mēs esam tik dažādi” (9. lpp.). Un tūlīt arī, atsaucoties uz LU profesoru Augustu Miltu, skaidro, kas ir komunikācija, un meklē atbildi uz jautājumu, kādēļ cilvēki vēlas saskarties ar citiem cilvēkiem, turklāt pat ļoti apgalvojošā formā. Uz jautājumu “Kāpēc mēs tik ļoti vēlamies saskarties ar citiem cilvēkiem?” atbildot, ka “cilvēks ir sabiedriska būtne, tāpēc tai nepieciešams būt saskarsmē ar citiem cilvēkiem” (10. lpp.), tādējādi

nosvītrojot vienu no divām paša sniegtajām atziņām, ka cilvēks tikpat mierīgi un laimīgi var mūžu aizvadīt noslēgtībā. Šeit autors tiešām nedaudz sapinies, nonākot pretrunā pats ar sevi, toties pamatojums, kādēļ pētījumā tik liela uzmanība pievērsta vērtībām, ir izdevies un tālākais jau loģiski argumentēts.

Darba pirmajā nodaļā autors aplūko vērtības un to lomu cilvēka dzīvē. Un sāk to ar Gerta Hofštēdes (*Geert Hofstede*) sīpolveida sabiedrības modeli, kura kodolu veido vērtības, kas nosaka visu pārējo. Autors atzīst, ka “vērtību lauks ir plašs un uzskatu par to ir tikpat daudz, cik domātāju” (13. lpp.).

Nākamajās divās nodaļās aplūkota vērtību maiņa pasaulē un Latvijā, pieskaroties arī padomju okupācijas gadiem, kas mainīja sabiedrību un vērtības. Šī tēma ir atsevišķa pētījuma vērtā. Neapšaubāmi, ļoti vajadzīga pētījuma. Autors pieskaras padomju uzspiestajam kolektīvismam. Tomēr ne tik, cik šis fenomens būtu pelnījis. Tas nav pārmetums autoram – detalizēta šī jautājuma pētniecība šajā darbā neglābjami vestu prom no tēmas. Lai tas paliek nākamajiem pētījumiem.

Tomēr, ja reiz autors sācis runāt par Latvijas iedzīvotāju vērtību transformāciju, tad vajadzēja dažos teikumos pieskarties tādai vērtībai kā ģimene. Kā rāda pētījums, ģimene mūsdienā Latvijas sabiedrībā tiek vērtēta pārsteidzoši augstu. Ģimene kā vērtība, ko daudzās valstīs tradicionāli ierindo pirmajā vietā, – šeit nekāda brīnuma nav. Tomēr ir jautājums, ko īsti saprotam ar ģimeni kā vērtību. Un šeit atskats uz padomju laiku ir nepieciešams. Vārdos ģimene padomju laikā tika definēta kā “sabiedrības pamatsūniņa”, tomēr praksē tās nozīme bija niecīga. Laika gaitā gan daudzas padomju dogmas neizturēja laika pārbaudi un tika atmetas, tuvinot izpratni par ģimeni tai, kāda tā bija Rietumu sabiedrībā. Un tomēr – padomju sistēma jēdzienu “ģimene” bija ja ne gluži izkropļojusi, tad traumējusi gan. Padomju varas rītausmā ģimene vispār tika uzskatīta par buržuāziskās sabiedrības palieku, kurā sievietes tiek apspiesta un ekspluatēta. Sievietes emancipācija sajaukumā ar padomju kolektīvismu radīja bērnam un specskolu baidīto sistēmu, kuras sekas izjūtam vēl pašlaik. Atcerēsimies padomju ideoloģijas radīto mītisko stāstu par Pavliku Marozovu – zēnu, kurš idejas vārdā

nodod tēvu. Tas ir pilnīgā pretrunā kristīgajām vērtībām (ceturtais bauslis – “tev būs savu tēvu un māti godāt”), uz kurām gadsimtiem balstījās ģimene Rietumu civilizācijā. Vēl 20. gs. 60. gados “biedru tiesas” darba kolektīvos izskatīja jautājumus, kas daudzos gadījumos dziļi skāra cilvēku personīgo dzīvi, ļaujot darbabiedriem, bet īstenībā Komunistiskās partijas funkcionāriem jaukties cilvēku personīgajā dzīvē un ģimenes lietās. Sava nozīme bija tam, ka Padomju Savienībā līdz pat tās sabrukumam vīriešus par homoseksuālām attiecībām krimināli sodīja. Līdz ar to jēdziens “tradicionālā ģimene”, kuru tik bieži dzird lietojam mūsdienās, īstenībā neko nepasaka par ģimenes vērtībām, tikai vērsas pret iespēju legalizēt tādu ģimeni, kuru veidotu viena dzimuma personas.

Ir daudzas lietas, kuras negatīvi ietekmē mūsu sabiedrību, – dzīšanās pēc naudas un ar to saistītā korupcija. Mūsu sabiedrība ar ievērojamu pārsvaru vēl joprojām augstāk vērtē labklājību nekā morāli, jā, tas šķietami ir raksturīgi kapitālismam, un tomēr pētījuma vērts ir jautājums par to, cik ļoti šo nobīdi vērtību skalā sekmējuši padomju okupācijas gadi. Katrā ziņā padomju gadu mākslā dažas parādības ir lieliski dokumentētas – atcerēsimies kaut vai latviešiem tik mīļo filmu *Limuzīns Jāņu nakts krāsā*, kurā režisors Jānis Streičs ģeniāli parāda, kā rodas alkatība. Šī atkal būtu atsevišķa tēma, tomēr, ja padomju kolektīvisma dziļāka analīze šajā pētījumā būtu lieka, tad ģimene kā vērtība prasītu izvērstāku skaidrojumu arī šeit. Katrā ziņā recenzijas autoram un, domājams, ne viņam vien šķiet, ka A. Pētersona viedoklī būtu vērts ieklausīties.

Autors aplūkojis arī Latvijas iedzīvotāju etniskās struktūras izmaiņas. Vērtības, kuras respondentiem piedāvāja sarindot prioritārā kārtībā, tika izraudzītas koleģiāli, fokusgrupas diskusijas rezultātā. Nebūtu lietderīgi šeit pārstāstīt galvenās atziņas. Tās ir respondentu atziņas, monogrāfijas autors tās tikai atspoguļo un analizē. Tomēr ir dažas lietas, kas varbūt nepārsteidza, bet lika aizdomāties gan. Kā jau minēju, visas vecuma grupas kā galveno vērtību minēja ģimeni. Tieši tāpēc no autora varēja gaidīt dziļāku šī jēdziena analīzi. Neparasti zemu, tikai 8. vietā, visu vecumu grupu pārstāvji ierindoja nacionālo identitāti. Ar citiem

pētījumiem saskan, ka godīgums atpaliek no pārticības, tomēr priecē, ka visjaunākajā grupā (18–24 gadi) tas ierindojas 6. vietā, kamēr divās pēdējās (45–54 un 55–74 gadi) – 7. vietā. Savukārt darbs jaunākajai grupai šķiet ievērojami mazsvarīgāks (5. vieta) nekā viņu vecākiem un vecvecākiem (3. vieta).

Autors veltījis uzmanību arī valodai kā nācijas un nacionālas valsts vērtībai (6. nodaļa), lai gan aptaujā valoda kā vērtība netika izcelta. Iespējams, ka tā patvērusies jautājumā par nacionālo identitāti, jo valoda nešaubīgi ir viens no nacionālās identitātes stūrakmeņiem. Autors labi izprot starpību starp etnisko latvieti un latvieti pēc pilsoniskās piederības. Jautājums ļoti nozīmīgs ne tikai mums, bet visai postpadomju telpai. Iespējams, tas pietrūcis pētījumā – nav šaubu, ka postpadomju telpā etniskā identitāte dominē pār pilsonisko. Tomēr – cik lielā mērā? Vai ir kādas atšķirības vecuma grupās? Iespējams, ka domāt pilsoniskās kategorijās traucē arī latviešu valodas izteiksme. Proti, krievu valodā ir divi jēdzieni – *latiņš* (etniskā nozīmē) un *latvijec* (pilsoniskā nozīmē), kamēr latviešu valodā ir tikai viens vārds “latvietis”, kuru pat pašiem latviešiem grūti lietot pilsoniskā nozīmē. Līdzīgi gan ir arī, piem., vācu valodā, bet tur pilsoniskā nozīme ar laiku ir iegājusies.

Autors aplūko arī kristīgās vērtības un latvisko dzīvesziņu. Abas tās līdz ar vispārcilvēciskajām vērtībām iekļautas Latvijas Republikas Satversmes ievadā. Piesakot šo tēmu, A. Pētersons latīņu uzstāda augstu – izpratne par to, kas īsti ietilpst jēdzienos “kristīgās vērtības” un “latviskā dzīvesziņa”, var būt ļoti dažāda. Pat laikā, kad Satversmes ievads vēl tikai tika rakstīts, diskusijas vairāk bija par to, vai tāda papildu preambula ir vai nav vajadzīga, nekā par tās saturu. Par minēto vērtību saturu – vēl jo mazāk. Izklusās labi, skan eiropeiski un vienlaikus arī nacionāli. To, ka par saturu nav īstas skaidrības, A. Pētersons ir pamanījis, citējot žurnālistu Māri Zanderu, ka, iekļaujot savā retorikā jēdzienus, kurus nevar izskaidrot, valsts amatpersonas “uzprasās uz nepatīkšanām”. A. Pētersons skatās uz abām vērtībām vēsturiski, atsaucas uz Indriķa *Livonijas hroniku* un arī *Atskaņu hroniku*, kur abas šīs vērtības aplūkotas kā savstarpēji noliedzošas. Autors gan pamatoti norāda, ka paši

kristieši, pie kuriem piederēja abu hroniku autori, nemītīgi atkāpās no viņu sludinātajām vērtībām – ar Dieva vārdu uz lūpām tiek slepkavots, liekot “zemei mirkt pagānu asinīm”, pastrādāti varas darbi pret ticības brāļiem, savas nodevas maksātas arī alkatībai. Tomēr atkāpes un izkropļojumi pašu ideju nemaina. Pēc piecdesmit okupācijas gadiem, kas pavadīti valstī, kurā kristietība tika nīdēta, izpratne par to, kas īsti ir šīs vērtības, ir zudusi, laikam jau nebūs pārspilējums – sabiedrības lielākajai daļai. Ko ar tām saprot pats A. Pētersons, īsti pateikts tomēr netiek – vien tas, ka viņš uzskata par vajadzīgu citēt kardinālu Julijanu Vaivodu, ka kristīgās kultūras pamatvērtības ir ticība, cerība un mīlestība. Arī uzticība laulībā, atsacīšanās no vardarbības, grēku piedošana.

Sekošana kristīgajām vērtībām noteikti nav tieši saistāma ar kristietības praktizēšanu. Autors min tirgus un sabiedriskās domas pētījuma centra SKDS pētījuma rezultātus, ka mūsdienā Latvijā 60% cilvēku Bībeli vispār nelasa, – cilvēks var ievērot šīs vērtības, jo ir tā audzināts, vai uztver tās kā pašas par sevi saprotamas. Iespējams, pat nenodala no latviskās dzīvesziņas, par kuras saturu monogrāfijā neko neatrodam. Autors arī nenodala, kuras vērtības pieskaitāmas pie kristīgajām, kuras pie latviskajām. Var gan pieņemt, ka ar “latviskām vērtībām” varētu būt saprasts par tādu tradicionāli uzskatītais darbs un nacionālā identitāte, kamēr kristīgās ietvertas jēdzienā “relīģija”, kas gan nivelē pēdējās līdz formālai piederībai kristietībai un kā vienīgo izpausmi saglabā Bībeles lasīšanu.

Nodaļas par vērtībām raisa diskusijas vai šķiet pārāk virspusējas, vairāk konstatējošas, turpretim nodaļas par atvērtību kā progresa priekšnosacījumu ir uzrakstītas pārlicinoši un šaubas neizraisa. Arī galvenais secinājums, ka sabiedrība ir atvērtāka, nekā tas līdz šim izskanējis plašsaziņas medijos, nezina kāpēc nepārsteidz. Tāpat kā nepārsteidz tas, ka latviešu un cittautiešu atvērtības indekss būtiski neatšķiras. Katrā ziņā visām lielākajām Latvijā dzīvojošajām tautībām fiziskās atvērtības indekss izrādījies augstāks par mentālo. Tas nozīmē, ka praksē mums nav iebildumu dzīvot un strādāt kopā ar citu tautību, citas reliģijas vai rases pārstāvjiem. Vēl viens būtisks secinājums: mūsu

valsts sabiedrība ir aizspriedumaina simbolu līmenī – mums vieglāk ielaist svešinieku savā guļamistabā, grūtāk uzticēt kādu no nacionālās identitātes simboliem, teiksim – nest dziesmu-svētku karogu, kā tas bija jautāts pētījumā. Viena lieta ir to nojaust, pavisam cita – pierādīt. Biznesa augstskolas *Turība* veiktais pētījums to ir pierādījis, A. Pētersons savā monogrāfijā zinātniski pamatojis.

Monogrāfija vairs nav nopērkama – tā pieejama vien bibliotēkās. Darbs tomēr pelnījis, lai ar to iepazītos plašāks lasītāju pulks. Gan jau profesors A. Pētersons un, nešaubos, arī vēl kāds no mācībspēkiem to izmanto mācību procesā. Laikā, kad grāmatas lasa arvien mazāk, tas nozīmē, ka grāmatai ir ļoti paveicies – tā dzīvo. Gribētos cerēt, ka arī šīs pārdomas par A. Pētersona monogrāfiju rosinās viņu padomāt par dažām lietām un

tās tiks ja ne uzrakstītas, tad pārspriestas ar studentiem.

Nobeigumā vēl pārdomas, kuras raisīja šogad notikušais Latvijas vēsturnieku 2. kongress. Kongresā piedalījās un uzstājās gan A. Pētersons, gan šo rindu autors. Diskusijās tika skarts jautājums par latviešu vēsturnieku monogrāfijām, kurās dominē ģermāņu jeb vācu skola – smaga valoda, rūpīga argumentācija, neskaitāmas atsauces uz citu autoru darbiem. Šādas monogrāfijas tikpat kā nav iespējams tulkot angļu valodā, kurā pieņemts viegls esējisks rakstīšanas stils. A. Pētersona monogrāfija nav pētījums vēsturē, tomēr vēstures tur ir daudz. Varētu atzīmēt, ka tas, kā raksta šis autors, ir vidusceļš starp abām skolām – anglosakšu un ģermāņu. Varbūt viņam izdodas atrast ceļu, kā apvienot labāko no abām skolām, to arī novēlu.

DOI: <http://doi.org/10.22364/adz.54.21>

CILVĒKS AR VALIDITĀTI

Ilva Skulte, Dr. philol., Rīgas Stradiņa universitātes asociētā profesore

Viens no Latvijas mediju politikas nesējajiem veidotājiem, tagad partijas *Progresīvie* līderis Roberts Putnis publicējis grāmatu *Es esmu starp jums: Cilvēks ar invaliditāti un sabiedriskie mediji* ([2017] Rīga : Vesta-LK), kas ne tikai parāda viņa kompetenci mediju, sabiedrības un demokrātijas laukā, bet ir arī sava veida vērtību deklarācija. Tajā viņš detalizēti pievēršas sabiedriskajiem medijiem kā instrumentam cilvēku ar invaliditāti dziļākam akceptam un integrācijai sabiedrībā. Nelielās grāmatiņas izdevēji lakoniski, bet niansēti risinājuši vāka dizaina jautājumu (mākslinieks Dmitrijs Markovs). Aiz melnbaltās lapas stilizētajiem “uzplēsumiem” vīd daudzkrāsainība, un šie vizuālie elementi ne tikai uzrunā redzi, bet arī liek mobilizēt taustes uztveri un apziņoties, cik maz, ja neesi īpaši apguvis, varētu turēt līdzī, piem., Braila lasītājam.

Diemžēl ne viss izdevies vienlīdz labi. Jau grāmatas nosaukums par tā saturu nepasaka gandrīz neko, tiesa, apakšvirsraksts paskaidro, bet arī tas būtu veiksmīgāks, ja dotu mājienu par jautājuma nostādni, nevis savestu kopā divus jēdzienus (kurus cilvēki dzirdējuši pietiekami, lai tie neraisītu interesi, pat ja izpratnes par tiem lielākajā daļā sabiedrības principā nav). Līdzīgi varētu aprakstīt arī grāmatas saturu.

Nevar noliegt, ka tā rakstīta par sociāli svarīgu, Latvijas mediju politikā aktuālu un vienlaicīgi filozofiski interesantu un nebūt ne vienkāršu tēmu. Turklāt rakstīta ar zināšanām, misijas apziņu un apzinoties rakstītā vērtību un nozīmi. Apsveicami arī, ka vairākās grāmatas daļās izklāstītās domas, idejas un teorētiskie modeļi ir pietiekami saturiski izvērsti un dziļi, lai latviski izdoto grāmatu klāstā aizpildītu

mazu daļiņu no milzīgā tukšuma. Grāmatai ir arī potenciāls kļūt par pārdomu, mācīšanās un diskusijas iemeslu. Tomēr, visticamāk, tā par tādu nekļūs. Tas galvenokārt tāpēc, ka autors nav papūlējies savest visus savus stāsta pavedienus vienkopus, nav līdz galam atradis pamatu argumentiem, vispār nav skaidri ļāvis saprast, kādām tēzēm īsti galvenie argumenti tiks meklēti. Visjēdzīgāk būtu argumentēt, kādēļ kaut kas (kas tieši un kā!) būtu jāmaina tieši Latvijas sabiedriskajos medijos, bet līdz tam īsti Roberts Putnis tā arī nenonāk. Tā vietā viņš dod (ļoti interesantu, lai gan dažkārt nepamatoti vienpusīgu) pārskatu par trīs atšķirīgām jomām – invaliditāti, mediju lomu sociālās realitātes konstruēšanā un Vācijas sabiedriskajiem medijiem.

Tiesa gan, invaliditātes pavediens izvilktis cauri arī abām divām citām jomām. Turklāt darbs, kura pamatā ir Vidzemes Augstskolā aizstāvētais bakalaura darbs, strukturēts, kā jau bakalaura darbam pienākas – teorētiskā daļa, metodes apraksts, rezultāti, diskusija un secinājumi. Tomēr tieši šī “uzliktā” struktūra modina aizdomas par šī visnotaļ cienījamā teksta funkcionālo daudzveidību. Tas nav vienkārši eksperta redzējums par noteiktu problēmu savā kompetences laukā, nav tikai pētījums, kas veikts bakalaura darba iegūšanai. Nav arī tikai “aicinājums sabiedrībai neizslēgt no sava vīdus cilvēkus ar invaliditāti”, kā savā priekšvārdā, tulkojot virsrakstu, norāda Eiropas Savienības tiesnesis Egils Levits (13. lpp.). Kā darba galveno vērtību viņš pamatoti izceļ pavisam ko citu – skaidru un labi strukturētu pārskatu par sabiedriskajiem medijiem kā nozīmīgu demokrātijas balstu, medijiem konstruējot sociālo realitāti.

Grāmatas pirmā lielā nodaļa veltīta invaliditātes koncepta aplūkojumam. Lai arī filozofisko pamatnostādņu vietā autors vispirms negaidīti dod ieskatu par to, kā invaliditātes uztveri ietekmē dažāds vēsturiskais konteksts, kopumā viņam izdodas sasniegt mērķi un, salīdzinot mūsdienu skatījuma paradigmas, sniegt dialektisku pārskatu par invaliditātes izpratni mūsdienās dažādu modeļu – rehabilitācijas jeb medicīniskā, sociālā un kultūras – savijumā un pretnostatījumā. R. Putnis seko atziņām galvenokārt vācu autoru – G. Klērkesa, A. Valdšmitas, M. Šolca un D. Radkes – rakstos un

skatās uz problēmu sociālo normu un to izmaiņu kontekstā. Nodaļas noslēgumā autors atzīst, ka tomēr nav iespējams uz šo atziņu pamata “visaptveroši un noslēdzoši definēt invaliditāti” (56. lpp.), kas, manuprāt, nav vērtējams kā problēma, taču skaidrs, ka neatvieglo darbu ne regulatoram, ne pētniekam.

Seko nodaļa *Mediji un invaliditātes sociālā normatīvitate*, kurā autors galvenokārt pievēršas mediju lomai (demokrātiskā) sabiedrībā, apraksta sociālās realitātes konstruēšanu, ietekmi un politiku, un sabiedrību, atkal lielākoties balstoties uz vācu komunikācijas teorijas tradīciju (N. Lūmans, V. Šulcs u. c.) un sīkāk pievēršoties darba kārtības noteikšanas un klusēšanas spirāles modeļiem. Atsevišķa apakšnodaļa veltīta mediju lomai invaliditātes, ar to saistīto normu un nostāju pret invaliditāti konstruēšanā, kopumā parādīti mehānismi, kuru ietvaros mediji piedalās 1) invaliditātes sociālā akcepta normu veidošanā un 2) cilvēku ar invaliditāti sociālās mijiedarbības veidošanā. Izaicinājums mediju politikas un stratēģiju veidotājiem ir ne vien iesaikņojušos skatījumu dekonstrukcija, bet arī, piem., atšķirības starp invaliditātes veidiem (un līdz ar to atbalsta veidiem, ko medijs var sniegt), kā arī cilvēku ar invaliditāti pašu iesaistīšana mediju darbā. Kopumā nodaļa piedāvā rūpīgu un detalizēti izstrādātu modeli tālākajam pētījumam, kurā ņemti vērā un izvērtēti ļoti dažādi invaliditātes, mediju un sabiedrības mijiedarbības aspekti.

Nākamās nodaļas reprezentē pašu pētījumu. Neapšaubāmi, te daudz vērtīgu, rūpīgi formulētu atziņu, kā arī sniegts izsmeļošs pārskats par Vācijas sabiedrisko mediju regulējumu un invaliditātes jautājumu vietu dažādu šīs sazarotās sistēmas raidorganizāciju stratēģijās. Tomēr tieši šīs nodaļas rada arī daudz jautājumu. Piem., kaut arī vesela nodaļa ar nosaukumu *Metode* veltīta diskursa analīzes (M. Fuko + J. Hābermāss) aprakstam par to, kā un attiecībā uz kādiem materiāliem (un kādēļ tieši šādi un tādiem materiāliem) šī metode tiks lietota, skaidrība nerodas – modelis, analizēto materiālu izlase un mērķi paliek tikai ļoti aptuveni nojaušami. Tāpat nav skaidrības arī par balansu starp invaliditātes veidiem un to, cik lielā mērā pārskats ir par visiem invaliditātes veidiem un vai secinājumi attiecas uz tiem visiem. Piem., daudzkārt uzsvērtā pozitīvā prakse (nav gan

skaidrības, kā izpētīts, cik precīzi organizāciju normatīvie dokumenti tiek realizēti praksē) raidījumu subtitrēšanā, bet mazāk runāts par audio formātiem neredzīgajiem un vājredzīgajiem skatītājiem, “vieglo” valodu vai citiem, moderno tehnoloģiju piedāvātiem risinājumiem. Tāpat nav analizētas zināmo risinājumu priekšrocības un trūkumi, kā arī izaicinājumi, ko tie sagādā raidorganizācijām, ieskaitot finansiālos izaicinājumus. Diskursa analīze pētījuma daļā nespēj dod neko principiāli interesantu un jaunu salīdzinājumā ar teorētiskajām nodaļām.

Diemžēl autors nav skaidrojis arī šo nodaļu vietu kopīgajā darba mērķu sasniegšanas kontekstā. Nav skaidrs, kā aprakstītais Vācijas sabiedrisko mediju regulējums tieši nodrošina cilvēku ar invaliditāti integrāciju. Nav skaidrs, kā izpētītais korelē ar Latviju vai attiecināms uz citām valstīm – daudz detalizēta materiāla, kas nenoliedzami ir interesants, bet nav pierādīts, ko tas dod tieši šai tēmai vai, formulējot citādi, kā, piem., nosacījumi, kas radīti Vācijas sabiedrisko mediju sistēmā, invaliditātes sociālās konstruēšanas un cilvēku ar invaliditāti iesaistīšanas kontekstā varētu dot labāku

rezultātu nekā morāli attīstīta, iejūtīga, godīga, solidāra un apzinīga mediju darbinieka intuitīvi pašregulatīvais darbs.

Tādēļ arī secinājumi sanākuši vispārīgi un nekonstruktīvi, lai arī pārskatāmi strukturēti – atsevišķi nostāju, mediju un specifiski arī sabiedrisko mediju līmenī. Tie formulēti idealizēti normatīvā diskursā – kā “vajag”, nevis kā “ir” – un netiek līdz līmenim, kurā parādītos, kas “nepieciešams, lai būtu”. Mazliet nepārdomāts liekas, piem., pēdējais secinājums: “Ēestu valodai sabiedrisko mediju saturā jāieņem valsts valodai līdzvērtīgas pozīcijas.” Ņemot vērā, cik sarežģīta ir šādu pozīciju “noturēšana”, un ņemot vērā, ka vienlīdz nozīmīgi tad būtu pārstāvēti ar līdzīgām pozīcijām arī citus invaliditātes veidus, domāju, ka risinājumiem šajā jomā būtu jābūt mazāk regulatīviem, bet drīzāk orientētiem uz mediju vadības un visu profesiju darbinieku vērtībām un izpratni. Šo izpratni noteikti veicinātu arī R. Puņņa grāmatas apgūšana, kā arī īpašs atbalsts tālākiem pētījumiem par sabiedrisko mediju organizācijas principiem, saturu un diskursu kopumā attiecībā uz cilvēkiem ar invaliditāti.

DOI: <http://doi.org/10.22364/adz.54.22>

KASKADIERIS NEIZPILDĀMĀKAI EPIZODEI

Raivis Bičevskis, *Dr. phil.*, LU asociētais profesors

Vācu filozofs Odo Markvards (1928–2015), kurš sevi pieskaitīja pēckara skeptiskās paaudzes pulkam, vienā no saviem tekstiem, kas vēlīts mūsdienu zinātņu un filozofijas liktenim, izsakās, ka filozofs vienmēr bijis brīvs pēddzīnis, kurš savos pētījumos medī it visur un šķērso visdažādāko disciplīnu, zinātņu, mākslu un ikdienas dzīves jomu robežas. Tāpēc ekspertu kultūras laikmetā ir grūti filozofu novietot un “noķert” un viņa teikto klasificēt. Sekas tam ir jau kopš Platona vēstulēm pazīstamie filozofijas vērtējumi, kuru

skala sniedzas no aprīnas līdz nicinājumam un plecu raustīšanai. Taču ir tā, ka ekspertu kultūrā reiz pienāk brīdis, kad eksperti piekļūst vai rausta plecus nevis tāpēc, ka filozofu izteikumi būtu dīvaini un pārāk neiekļaujami, piem., reālpolitikas vai sociopsiholoģijas pielietojumā, bet gan tāpēc, ka pati realitāte, paši fenomenī, par kuriem ir runa, ir pārāk kompleksi vai vispār netverami, lai gan pilnīgi un nepārprotami “reāli”. Tad, saka Ū. Markvards, filozofs parādās kā kaskadieris neizpildāmākai epizodei, kuras paveikšanu

neuzņemas neviens eksperts, neuzņemas neviens ārpus filozofijas.¹

Māris Kūlis ir ķēries pie uzdevuma, kas atgādina šādu U. Markvarda piesaukto lomu kaskadiera neizpildāmākai epizodei: par Islāma valsti, par džihādu un terorisma draudiem, kas nāk no islāma radikāliem strāvājumiem, ir informēts, šķiet, ikviens Rietumu sabiedrības loceklis, sākot ar sociālo tīklu vidējo patērētāju, skolēniem skolās un beidzot ar pētniecības institūtu un centru darbiniekiem, kuri saistīti ar savu nacionālo valstu sociālo un politisko problēmu un starptautisko politisko procesu izpēti. Tomēr mēģināt šos ar mūsdienu globalizētās sabiedrības iekšējiem konfliktiem un negaidīti tiešiem, nepastarpināti nežēlīgiem nāves draudiem saistītos fenomenus aplūkot, kā arī skaidrot plašākā kultūru un civilizāciju attīstības un savstarpējo attiecību vēsturiskā un – svarīgi! – nākotnes perspektīvā, – to pašlaik uzņemas darīt pavisam nedaudzi. Vēl vairāk: skatīt Islāma valsti ne tikai kā labi drīz iznīcināmu ļaunuma centru vai draudu, ar kuru jātiek galā sabiedroto spēku koalīcijai vai tās atbalstītiem reģionāliem militāriem spēkiem, bet arī kā fenomenu, kas vairāk, daudz vairāk pastāsta par Eiropu un Rietumiem, – šāds uzdevums nu reiz ir īsts kaskadiera cienīgs pienākums, neizpildāmākā epizode, kas prasa iedziļināties ne tikai islāma kultūras līdzšinējā vēsturē un, *in concreto*, Islāma valsts tapšanā un tās rašanās nosacījumos, bet arī Eiropas mūsdienu garīgajā situācijā un tās avotos. Uzņemties risināt šādu uzdevumu nozīmētu atsaukt atmiņā pašu Rietumu filozofu pašrefleksīvās prognozes un atskatus, kuros jautāts par Rietumu kultūras likteni. Uz to laikam gan spējīgs tikai un tieši filozofa izglītību ieguvis pētnieks, kura skatījums būtiski papildina līdz šim islāma problemātikā latviski pausto.² M. Kūlis arī uzsver šo apstākli grāmatas priekšvārdā: “Bez

filozofijas vēstures zināšanām grāmata būtu krietni pliekanāka.” (TK 11. lpp.) Tik tiešām, stāsts par Islāma valsti “vienlaikus ir stāsts par mums pašiem – par mūsu vājumu un ļaušanos draudiem, par intelektuālo apmulsumu un par kultūras vitalitāti” (TK 13. lpp.) vai – par kultūras vitalitātes avotiem, trūkumu un tā sekām.

Grāmatas autors jau ievadā citē pētniekus, kas tieši Islāma valsts saasinātajā politiskajā situācijā saskata to, ka civilizācijas un kultūras saistītas ar ideāliem, ne tikai materiālajām vērtībām un ka šie ideāli ir tikuši un tiek aizstāvēti bezkompromisa cīņās (sal. 20. lpp.). Vai Rietumu demokrātiju pamatvērtības kāds ir gatavs aizstāvēt ar tikpat kaislīgu un nepieņēmamu patosu, kādu pauž daudzi islāma pārstāvji? Skaidrs, ka šis jautājums ir retorisks un savā būtībā arī maldinošs: M. Kūlis paver lasītājam ieskatu islāma sabiedrības un politisko grupējumu dzīvē, kurā ļoti labi iedzīvojušies Rietumos izveidoti polittehnoloģiju musturi un moderno mediju vides pielāgojumi (īpaši sk. TK 343. lpp. un tālāk). Islāma radikālās kustības zina vai pašlaik ļoti ātri apgūst to, kā manipulēt ar cilvēku prātiem un emocijām un kā iegūt atbalstu ar mediju, propagandas un baiļu materiālo un psiholoģisko tehniku palīdzību. Norādes un apraksti, kas skar Islāma valsts propagandu (kas grāmatā papildināti ar ilustratīvo materiālu), noteikti ir viens no veiksmīgākajiem un arī informācijas ziņā svarīgākajiem grāmatas nodaļu saturiskajiem aspektiem, kam ir arī ļoti praktiska nozīme: interneta dzīlēs atrodamā informācija skar mūs tikpat tieši kā pēkšņa kultūru saskares un plaisu pieredze, un visbiežāk esam nesaņēmuši tās uztveri un izvērtējumam. Temats “propaganda, ideoloģija, nekritiski uztverta mediju informācija un viltus ziņas” noteikti kļūs tikai aktuālāks. Cik zināms recenzentam, M. Kūlis šo tematu (atkal filozofiskā patiesības idejas zuduma un patiesības izpratnes perspektīvā) turpinās jaunās publikācijās, un tās gan jau nesīs vēl papildu atziņas un nošķirumus.

Grāmata sadalīta nodaļās, kas apkopotas trīs daļās *Augsne*, *Tapšana* un *Ideja*. Katrā no tām runa ir ne tikai par Islāma valsts vēsturisku rekonstrukciju vai ar to saistītu faktu uzskaiti, bet gan arī par vēsturisko un politisko procesu neviennozīmīgumu un interpretējamību. Autors labi parāda, cik kompleksa un sarežģīta

¹ Sk. Marquard, Odo (2016) *Über die Unvermeidlichkeit der Geisteswissenschaften*. Panteos, Athena; Rojek, Tim (Hrsg.) *Texte zur Theorie der Geisteswissenschaften*. Stuttgart, 253–266.

² Norādes uz latviešu valodā rakstīto sk. Kūlis, Māris (2018) *Terorisma krustugunis: Islāma valsts*. Rīga : FSI, 24–25. Tālāk atsaucies uz grāmatu recenzijas tekstā, grāmatas nosaukumu saīsinot TK un pievienojot lapaspuses numuru.

ir Rietumu valstu (arī savstarpēji pretrunīgā) pozīcija pret Islāma valsti un politisko islāmu kopumā.

Vēl viens svarīgs grāmatas aspekts ir tās iekārtojums: daļām un nodaļām seko ne tikai piezīmes un paskaidrojumi, bet arī terminu glosārijs, literatūras saraksts un personu un organizāciju rādītājs. Te M. Kūlis balstās uz jau latviski paveikto un sadarbībā ar islāma ekspertiem noskaidroto. Lasītāja darbs, lasot grāmatu, tādējādi ir atvieglināts, jo iespējams apgūt un lietot ar islāma pasauli saistītus terminus un izmantot personvārdu atveidi. Bieži mums pietrūkst valodas skanējuma un nianšu, lai runātu par realitāti un vispār ļautu tai parādīties savā “reālumā”, tāpēc valodiski apsvērumi un diferences nebūt nav nevajadzīgs, bet gan tieši ļoti vajadzīgs filozofiskas analīzes instruments.

Autors ir ķeries pie grāmatas 2. papildinātā izdevuma veidošanas. Varbūt tajā varēs atrast vēl tiešāku un niansētāku uzsvāru uz to, kas pausts TK nodaļā *Nobeigums bez gala* (381. lpp. un tālāk). Grāmata noslēdzas ar rekursu uz F. Nīčes vārdiem par Dieva nāvi un baisi kārdinošajām un mānīgajām robežām starp dzīvību un nāvi, kuras pārkāpjot Islāma valsts radīja vīziju, kas savā metafiziskajā tiešumā un šķietamajā pretstatā Rietumu patērētājsabiedrības vājajām labklājības vīzijām runāja asiņu un ideju valodā (TK 398. lpp.). Rietumu “politkorektuma maigais, taču nepagurstošais spiediens ikvienu [šaubu par “mūsu” dzīvesveida pareizumu – R. B.] grubulī nogludina līdz glumam spīdumam” (TK 224. lpp.) – tam iepretim islāma radikālisms noliek skaudri pirmatnēju un tiešu tikšanos ar eksistenciāliem “būt vai nebūt” un “kā būt” jautājumiem ļoti ķermeņiskā un iluzori skaidrā formā. Šis salikums (rekurs uz F. Nīči un Islāma valsts spēli ar dzīvību un nāvi) varētu vest pie jauniem atklājumiem – atkal jau ne tikai par politisko islāmu, bet gan par “mums”. Varbūt F. Nīčes vārds tik tiešām nav nejaušs viesis grāmatas noslēgumā: viņa aprakstītais Rietumu nihilisms (tas, ka nav atbildes uz jautājumu “kāpēc?” – kāpēc rīkoties,

aizstāvēt kādas vērtības, kāpēc dzīvot un kāpēc neieslīgt vispārējā vardarbībā un haosā) ir ne tikai Rietumu **vājums**, bet gan it kā entropisks Nekas (*nihil*), kas ievēl un apēd visu kultūru un laikmetu vērtības un idejas. Varbūt tas, kas grāmatā minēts kā eiropiešu apjukuma avots, vienlaikus ir arī Vakarzemes, Okcidenta varenuma iemesls? Tieši tāds – kā dievu, vērtību, svētumu un tēvzemju anihilators – tas arī varēja parādīties kā Rietumu pārakuma un varas centrs. Citiem vārdiem: tieši Eiropas un Rietumu civilizācijas būtības un likteņa izpratnē – uz islāma un citu pasaules kultūru fona – vēl daudz darāmā.³ Par to liecina, piem., *Richard Amesbury (Clemson University)* publikācijas par kristietību un islāmu jauno labējo kustību Eiropas kontekstā un par eiropiešu modernitāti mūsdienu reliģisko, pseidoreliģisko un populisma fenomenu kontekstā. Pasaules politiskās un sociālās vētras un negaisi spiež un dzen mūs aizvien no jauna un, aizvien mazāk slēpjoties no sevis, liek jautāt, kas esam un kas varam būt; ko varam vai nevaram, un kas ierobežo vai veicina šo varēšanu.

M. Kūļa grāmata sniedz ļoti plašu faktoloģisku un interpretatīvu materiālu visiem, kam interesē islāms, politiskie un sociālie procesi Tuvajos Austrumos un mūsdienu pasaulē kopumā, kultūru attiecības, kā arī Eiropas un Rietumu šodiena un nākotnes iespējas.

³ Tieši šādā aspektā šobrīd izraisījusies plaša un asi risināta diskusija par Martina Heidegera sniegtajām Rietumu nākotnes prognozēm un tagadnes diagnozēm, jo kopš 2014. gada Vitorio Klostermana izdevniecībā Heidegera Kopto rakstu izdevuma ietvaros sāks publicēt viņa *Melnās burtnīcas* – piezīmes, kuras filozofs rakstījis 20. gadsimta 30. un 40. gados. Tajās viņš runā par Rietumu likteni un jaunlaiku nihilistisko garu, kas izvēršies kā cīņa par planetāro varu. Cerams, ka šīs diskusijas interesantākie un būtiskākie aspekti būs drīzumā pieejami grāmatās arī latviešu valodā lasošajai publikai: Hermans, Frīdrihs Vilhelms fon; Alfjēri, Frančesko. *Patiesība par Heidegera Melnajām burtnīcām* (plānots publicēt 2018. gada novembrī); Bičevskis, Raivis. *Heidegera pusē* (plānots publicēt 2018. gada decembrī).

HRONIKA

AKADĒMISKĀ VIENĪBA *AUSTRUMS*

2016. gada 6. augustā akadēmiskās vienības *Atāls* (vecākā Dace Dārziņa) vecbiedra Aivara Līduma viesošanās *Austruma* namā.

27. augustā akadēmiskā gada atklāšana. Brauciens uz Jelgavu, piemiņas brīdis pie vb. Jāņa Čakstes pieminekļa. Viesošanās J. Čakstes dzimtas mājās *Aučī*, apskatot muzeja ekspozīciju un piedaloties piknikā *Auču* dārzā.

13. septembrī viesu vakarā par radošo kolektīvu *Solona klubs* uzstājās tā dibinātāji Māris Mičerevskis un Andris Tihomirovs.

16.–17. septembrī piedalīšanās studentu korporācijas *Fraternitas Lataviensis* 90. gadaskvotos.

20. septembrī viesu vakarā priekšlasījumu *Nacionālā pretošanās kustība Otrā pasaules kara laikā* sniedza Rubeņa fonda valdes loceklis Andrejs Ņeizars.

27. septembrī viesu vakarā *Latvijas Sarkanā Krusta Jaunatnes* pārstāves Kristīnes Kudreņickas priekšlasījums *Sarkanā Krusta kustība un pirmā medicīniskā palīdzība*.

30. septembrī – 2. oktobrī sadraudzības sarīkojums Igauniju studentu biedrības *EŪS* namā Tallinā, Igaunijā. Hidroplānu angāra (*Lennusadam*) un Patarei cietuma muzeja apmeklējums kopā ar *EŪS* biedriem.

11. oktobrī talka *Austruma* namā un pagalmā Ģertrūdes ielā 123, Rīgā.

15. oktobrī Andrieva Eiches un Pētera Bolšaita ceļojošā draudzības kausa izspēlētē ar konkordiju *Valdemārija* un studentu

korporācijām *Fraternitas Lettica* un *Fraternitas Livonica*.

18. oktobrī jaunieša priekšlasījums. Par tēmu *Pārdošanas viltības un psiholoģija* uzstājās jn. Mārtiņš Valters.

20. oktobrī 14. reizi vb. Andrieva Eiches *Austruma* sabiedriskā diskusija, šoreiz par tēmu *Cik sveša vai tuva latvietim ir islāma kultūra?* Latvijas Nacionālās bibliotēkas 122. zālē (tuvāk sk. *Akadēmiskās Dzīves* 53. numurā).

22. oktobrī *Austruma* 133. gadaskvoti Kanādas kopā, Hamiltonas Latviešu biedrības namā. Priekšlasījumu par jūrmieciņas nozari Latvijā sniedza vb. Gints Šīmanis no Latvijas (Kuiviži/Rīga).

25. oktobrī jn. Roberta Skaras priekšlasījums *Pāvesta legāta Alnas Balduīna darbība Kursā: līgumi ar kuršiem un to nozīmes vērtējums*.

27. oktobrī *Austruma* 133. gadaskvoti ASV kopā Bostonā.

29. oktobrī *Austruma* 133. gadaskvotu svinīgā sapulcē Rīgas Latviešu biedrības Līgo zālē. Akadēmisko runu *Baktēriju veidoto biofilmu nozīme ar implantiem saistīto infekciju izcelsmē* teica vb. Dr. med. Aigars Reinis. Vakara saviesīgā daļa *Austruma* namā.

1. novembrī *Austruma* biljarda turnīra pirmā kārta.

4. novembrī līdzdalība studenšu korporācijas *Daugaviete* 95. gadaskvotos LU.

15. novembrī *Austruma* Kanādas kopas vecākā vb. Elmāra Bērziņa stāstījums par aktuālo Kanādā un *Austruma* biljarda turnīra otrā kārtā.

18. novembrī piedalīšanās akadēmisko mūžorganizāciju gājienā uz Brāļu kapiem Rīgā un studentu korporācijas *Fraternitas Latavien-sis* ballē korporācijas namā Vecrīgā.

22. novembrī vb. priekšlasījums. Par tēmu *Latvijas Republikas oficiālā nostāja Latvijas diplomātiskā dienesta dokumentos 1940.–1991. gadā* uzstājās vb. Dr. hist. Ainārs Lerhis.

25.–27. novembrī līdzdalība EŪS filistru dienās un EŪS *Põhjala* 132. gadasvētkos Tartu, Igaunijā.

29. novembrī viesošanās studentu biedrības *Šalkone* literārajā vakarā biedrības telpās Jelgavā.

1. decembrī viesošanās *Valdemāra lasījums* pie konkordijas *Valdemārija*. Par Krišjāņa Valdemāra atdusas vietu – Lielajiem kapiem – stāstīja Rīgas Centrālās bibliotēkas Čiekurkalna filiālbibliotēkas galvenā bibliotekāre Silva Rozenšteine.

6. decembrī *Austruma* namā kopīgs literārais vakars ar studenšu korporāciju *Varavīksne*. Priekšlasījumu *Gaisa balonu vēsture, situācija Latvijā un mūsdienās* noturēja t! Rūta Kalniņa.

10. decembrī vb. Andra Rozes 80 gadu un vb. Helmuta Lercha 85 gadu jubilejas svinības Toronto Latviešu centrā, Kanādā.

13. decembrī *Austruma* gada kopsapulce. Par *Austruma* vecāko ievēlēja sav. Ēriku Strazdiņu.

26. decembrī *Austruma* Ziemassvētki ar austrumiešu ģimenēm.

2017. gada 24. janvārī Tatjanas dienas svinības studentu korporācijas *Fraternitas Lettica* namā kopā ar studenšu korporāciju *Sororitas Tatiana* un studentu korporācijām *Fraternitas Arctica* un *Fraternitas Livonica*.

31. janvārī muzikāls priekšnesums un dziesmu vakars sav. Riharda Sīpola un sav. Māra Skuteļa pavadījumā.

4.–5. februārī ikgadējās Ziemas sporta dienas kopā ar EŪS *Põhjala* Siguldā.

11. februārī līdzdalība konkordijas *Valdemārija* 90. gadasvētkos LU Mazajā aulā.

14. februārī *Austruma* viktorīnas vakars.

21. februārī viesu vakarā ar priekšlasījumu *Makšķerēšana kā hobijs* vb. Pauls Aldiņš.

24.–25. februārī piedalīšanās Igaunijas neatkarības dienas svinībās EŪS Tallinas namā.

25.–26. februārī *Austruma* zemledus makšķerēšana Rāznas ezerā.

28. februārī viesu vakars – Karjeras diena. Par savas nodarbošanās izvēli un ceļu pa

Austrumieši zemledus makšķerēšanā 2017. gadā pie Rāznas ezera

karjeras kāpnēm stāstīja invazīvais kardiologs vb. Kārlis Trušinskis, mikrobiologs vb. Aigars Reinis un *UX Design Agency* speciālists jn. Alberts Pumpurs.

7. martā viesu vakarā priekšlasījumu par heraldiku noturēja mākslinieks Edgars Sims.

14. martā viesošanās studenšu korporācijas *Varavīksne* erudīcijas vakarā.

17. martā līdzdalība Latvijas Centrālās padomes Memoranda 73. gadadienas sarīkojumos.

19. martā Kanādas austrumieši piedalījās Latvijas simtgades ceļojošā karoga iesvētīšanā Hamiltonas Kristus latviešu ev. lut. baznīcā.

28. martā sadraudzības vakars *Austruma* namā ar akadēmisko vienību *Latviete*.

30. martā līdzdalība studenšu korporācijas *Staburadze* literārajā vakarā. Ar krāsu priekšlasījumu *MBTI – Maieres Briggsas tipu indikators* uzstājas meit! Gunta Ģeida.

4. aprīlī priekšlasījumu *Jaunākie atklājumi arheoloģijā pēdējo gadu laikā* sniedza vb. Dr. hist. Artūrs Tomsons.

7.–8. aprīlī piedalīšanās *EŪS* 147. gada-svētkos Tartu.

13. aprīlī viesošanās *Konkordijas Valdemārija* atklātajā vakarā. Par brīvdabas lomu spēlēm stāstīja kr! Valdemārs Stūris.

18. aprīlī *Austruma* boulinga turnīrs *Pepsi boulinga centrā*. Uzvarētājs – sav. Ivars Dimdiņš.

25. aprīlī viesu vakarā ar priekšlasījumu *Bijušo PSRS valstu iesaiste Visuma izpētē* astronome, LU un *Planetary Science Institute* zinātniece *Ph.D. phys.* Amara Grapsa (*Graps*).

29. aprīlī Lielā talka *Austruma* namā un pagalmā Ģertrūdes ielā 123.

30. aprīlī – 1. maijā līdzdalība Valpurģu nakts svinībās Tartu kopā ar *EŪS* un *EŪS Põhjala*.

8. maijā jn. Krista Barona priekšlasījums *Autoceļu satiksmes drošība*.

10. maijā Andrieva Eiches un Pētera Bolšaita ceļojošā draudzības kausa izspēle zolitē ar konkordiju *Valdemārija* un studentu korporācijām *Fraternitas Lettica* un *Fraternitas Livonica*.

13. maijā līdzdalība Vecā Stendera piemiņas talkā Viesītes novada Sunākstē.

20. maijā talka un gb. Baibas Zirnes 85 gadu un vb. Andra Rozes 80 gadu jubilejas svinības Ādažu novada *Suitiņos*.

23. maijā alus un uzkodu vērtēšanas konkurss.

27. maijā Darba svētki Leitnanta Roberta Rubeņa bataljona muzejā Ugālē, Ventspils

Austrumieši talko *Aučos* 2017. gada 9. septembrī, palīdzot attīrīt vēsturiskā viesu nama ķieģeļus

novadā, un Nacionālās pretošanās kustības muzejā Rendā, Kuldīgas novadā, kopā ar akadēmisko vienību *Latviete, EŪS* un *EŪS Põhjala*.

2. jūnijā *Austruma* akadēmiskā gada noslēgums.

14. jūlijā Dārza svētki. Priekšlasījumu *Latvijas kultūras būves kā nācijas identitātes zīmes* sniedza RISEBA arhitektūras programmas direktors, arhitekts gb. Jānis Dripe.

11. augustā ikgadējā austrumiešu vasaras tikšanās *Austruma* mājas dārzā. Ar savu skatījumu uz Rīgas “mugurkaulu” uzstājās vb. Andris Roze.

18.–20. augustā jauno austrumiešu salidojums – laivu brauciens pa Gauju.

31. augustā piedalīšanās studenšu korporācijas *Staburadze 70*. gadaskārtos LU Mazajā aulā.

8. septembrī līdzdalība Latvijas Centrālās padomes piemiņas fonda sarīkojumā *Latvijas Centrālās padomes 8. septembra deklarācija – ar skatu uz Latvijas simtgadi* Sv. Marijas Magdalēnas baznīcā Rīgā (tuvāk sk. šajā *Akadēmiskās Dzīves* numurā).

9. septembrī akadēmiskā gada atklāšana Jelgavā, piemiņas brīdis pie vb. Jāņa Čakstes pieminekļa. Talkošana un atpūta J. Čakstes dzimtas mājās *Aučī*.

12. septembrī *Austruma* telpu talka.

19. septembrī dziesmu vakars.

26. septembrī viesu vakars ar priekšlasījumu *Dienišķās situācijas un mūsu psihes aizsargmehānismi*, ko noturēja Rīgas Stradiņa universitātes Psihosomatikas klīnikas rezidents psihoterapeits Artūrs Miksons.

3. oktobrī viesu vakarā priekšlasījumu *Latvijas basketbols 2007–2017 – aculiecinieka vērtējums* sniedza Latvijas basketbola senioru kluba valdes priekšsēdētājs vb. Kārlis Strēlis.

10. oktobrī internās debātes par aktuālajiem notikumiem Latvijā un pasaulē.

12. oktobrī vecbiedra Andrieva Eiches *Austruma* 15. sabiedriskā diskusija *Vai Latvijā ir nepieciešams obligātais militārais dienests?* LU Akadēmiskās bibliotēkas zālē Rūpniecības ielā 10. Diskusijas ieraksts pieejams *YouTube*: <https://ej.uz/diskusija2017>, tuvāk sk. arī šajā *Akadēmiskās Dzīves* numurā.

14.–15. oktobrī piedalīšanās *EŪS Tallinas* nodaļas gadaskārtos.

28. oktobrī *Austruma* 134. gadaskārtu svinīgā sapulce LU Mazajā aulā. Akadēmisko runu *Žurnālistikas kvalitāte un profesionālie standarti: jēdziens un infrastruktūra* teica vb. Dr. phil. Ainārs Dimants. Turpinājumā saviesīgā dzīve *Austruma* namā.

31. oktobrī *Austruma* biljarda turnīrs. Uzvarētājs – sav. Ivars Dimdiņš.

7. novembrī ar priekšlasījumu par jaunuzņēmumiem (*start-ups*) uzstājās uzņēmējs Dāvis Suneps.

14. novembrī priekšlasījumu par novembra valsts svētku svinēšanas tradīciju vēsturi sniedza sav. Ivars Dimdiņš.

18. novembrī *Austrums* piedalījās akadēmisko mūžorganizāciju gājienā uz Rīgas Brāļu kapiem, Nacionālo bruņoto spēku parādes vērošana.

21. novembrī priekšlasījumu *Latviešu nacionālā karaspēka attīstība līdz 1919. gada jūnijam* noturēja sav. Juris Jēkabs Tomašūns.

24.–26. novembrī līdzdalība *EŪS Põhjala* 133. gadaskārtos Tallinā.

25. novembrī piedalīšanās studenšu korporācijas *Varavīksne 90*. gadaskārtos.

1.–3. decembrī līdzdalība *EŪS* Filistru dienās Tērbatā (Tartu).

12. decembrī ar priekšlasījumu un paraugdemonstrāciju *Kognitīvo un koncentrēšanās spēju veicinošie līdzekļi – mīts vai realitāte?* uzstājās sav. Ēriks Strazdiņš un sav. Daniils Ševčenko.

13. decembrī viesošanās akadēmiskās vienības *Latviete* Sirmajā stundā *Austruma* namā. Par Ziemassvētku rotājumu tradīcijām Latvijā pastāstīja un rotu gatavošanu vadīja sav. Daina Aivare.

19. decembrī gada kopsapulce. Par *Austruma* vecāko ievēlēts vb. Pēteris Špeļs.

2018. gada 16. janvārī aizsākās Latvijas simtgadei un *Austruma* 135. gadadienai veltīto priekšlasījumu sērija – vb. Dainis Špeļs ar tēmu *Neliels ieskats dažu izcilu austrumiešu – juristu devumā Austrumam un Latvijai*.

17. janvārī līdzdalība Latvijas Centrālās padomes aktīvista vb. Leonīda Siliņa (1916–2005) arhīva materiālu nodošanas sarīkojumā Latvijas Okupācijas muzejā.

23. janvārī zolītes vakarā iepazīstināšanu ar spēli un paraugmačus vadīja sav. Ēriks Strazdiņš un sav. Rihards Sīpols.

30. janvārī Tatjanas dienas svinības studentu korporācijas *Fraternitas Arctica* telpās kopā ar studentu korporāciju *Sororitas Tatiana* un studentu korporāciju *Fraternitas Lettica*. Andrejs Daņiļins (*Fraternitas Arctica*) sniedza priekšlasījumu *Hermētiskais ordenis Zelta rītausma*.

13. februārī viesu vakarā ar priekšlasījumu *Vakcīnas un to darbība* uzstājas vb. *Dr. med. Aigars Reinis*.

17.–18. februārī *Austruma* zemledus makšķerēšana Sventes ezerā pie Daugavpils, no kurienes aizsaules ceļos devās vb. Edgars Šmits, ilggadējs *Austruma* Vecbiedru komitejas priekšsēdētājs no Kanādas.

20. februārī priekšlasījumu par godu Igaunijas Republikas 100 gadu svinībām *Igaunija latvieša skatījumā* sniedza sav. Mārtiņš Mežulis.

24. februārī līdzdalība Igaunijas simtgades svinīgajā mūžorganizāciju gājienā, militārās parādes vērošanā un svētku sarīkojumos *EŪS* un *EŪS Põhjala* namos Tallinā. Paralēli arī līdzdalība vb. Jāņa Ducena (1888–1925) piemiņas sarīkojumā Jaunpiebalgā.

27. februārī viesu vakars ar priekšlasījumu *Kā sadalīja Latvijas Gāzi – dabasgāzes tirgus atvēršana Latvijā* uzstājas jurists vb. Mārtiņš Tarlaps.

3. martā piedalīšanās akadēmiskās vienības *Latvieta* 93. gadasvētkos *Austruma* namā.

13. martā viesu vakarā ar priekšlasījumu *Sentēvu būvniecības tradīcijas* uzstājas seno ēku atjaunotājs Andris Kontants.

15. martā līdzdalība Latvijas nacionālās pretošanās kustības un Latvijas Centrālās padomes Memoranda piemiņas konferencē *Trešais ceļš – nacionālā pretošanās kustība komunistiskajam un nacistiskajam okupāciju režīmiem Baltijas reģionā* Latvijas Kara muzejā.

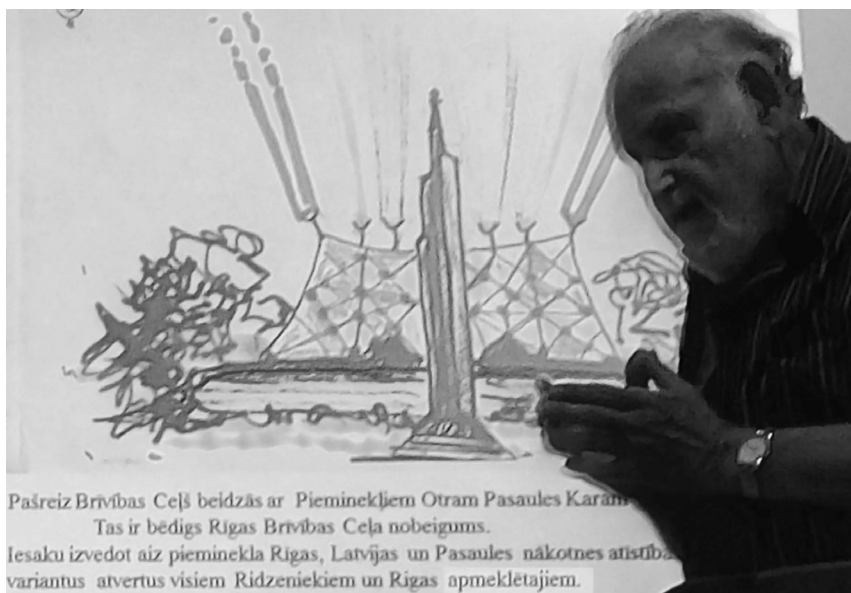
17. martā piedalīšanās Latvijas Centrālās padomes Memoranda piemiņas sarīkojumā pie Brīvības pieminekļa Rīgā.

20. martā *Austruma* boulinga turnīrs *Pepsi boulinga centrā*. Uzvarētājs – sav. Kristis Barons.

27. martā Latvijas simtgadei un *Austruma* 135. gadadienai veltīto priekšlasījumu sērijā vb. *Dr. phil. Ainārs Dimants* ar tēmu *Visu laiku austrumieši plašsaziņas mediju darbā*.

6.–7. aprīlī Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes rīkotās prof. vb. Konstantīna Čakstes (1901–1945) vārdā nosauktās civiltiesību izspēles uzvarētājiem *Austruma* balvu pasniedza vb. Mārtiņš Tarlaps.

6.–8. aprīlī līdzdalība *EŪS* 148. gadasvētkos Tartu.

Andra Rozes priekšlasījums Dārza svētkos 2018. gada 10. jūlijā

9. aprīlī piedalīšanās studenšu korporācijas *Varavīksne* literārajā vakarā. Ar priekšlasījumu *Galvenās pieejas mediju izglītībai un to kritisks novērtējums* uzstājās m! Linda Anna Dāldere.

12. aprīlī *Austruma* teātra vakars – Latvijas Nacionālā teātra izrāde *Svina garša* apmeklējums.

17. aprīlī par *Bauhaus* arhitektūru stāstīja un atmiņām par dzīvi starpkaru Latvijā dalījās vb. Jānis Ritums.

24. aprīlī ar priekšlasījumu par dopingu Latvijas sportā Sporta medicīnas asociācijas vadītāja Sandra Rozenštoka.

28. aprīlī Lielā talka *Austruma* namā un pagalmā.

30. aprīlī līdzdalība Valpurģa nakts pasākumos kopā ar draugiem no *EŪS* Tartu.

4. maijā piedalīšanās brāļiem Tepferiem veltītās piemiņas plāksnes atklāšanā Iecavā kopā ar studentu korporāciju *Talavija*, godinot ģenerāļa, LKOK vb. Vernera Tepfera (1893–1958) piemiņu.

8. maijā ar priekšlasījumu *3D printēšana Latvijā: 5 gadu laikā no nekā līdz...* uzstājās Didzis Dejus.

12. maijā Darba svētki – dižkoku atbrīvošanas talka Sējas novadā kopā ar akadēmisko vienību *Latviete, EŪS, EŪS Põhjala* un fondu *Dabas retumu krātuve*.

12. maijā līdzdalība Vecā Stendera piemiņas talkā Viesītes novada Sunākstē.

15. maijā vb. Edgara Šmita (1953–2018) piemiņas vakars.

22. maijā *Austruma* biljarda turnīrs. Uzvarētājs – sav. Juris Jēkabs Tomašūns.

1. jūnijā akadēmiskā gada noslēgums.

10. jūlijā *Austruma* Dārza svētki. Ar fotostāstu par *Austruma* Kanādas un ASV kopām uzstājās vb. Andris Roze.

25. augustā jauno austrumiešu salidojums – laivu brauciens Lielupē no Mežotnes līdz Salgalei.

sav. **Ivars Dimdiņš**

AKADĒMISKĀ VIENĪBA LATVIETE

2016. gada 30. jūlijā devāmiēs ekskursijā pa Ķemeru purva takām, pastaigājāmiēs arī pa *Valguma pasaules* baskāju takām, viesojāmiēs pie vb. Kristīnes Zihmanes Salmu muzejā un vakarā noskatījāmiēs izrādī *Muļķa sirds* Durbes estrādē Tukumā.

20. oktobrī apmeklējām A. Eiches sabiedrisko diskusiju *Cik sveša vai tuva latviešiem ir islāma kultūra?* Latvijas Nacionālajā bibliotēkā.

29. oktobrī sveicām akadēmisko vienību *Austrums* 133. gadasvētkos.

16. novembrī kopā ar citām akadēmiskajām mūža organizācijām apmeklējām Ērika Ešenvalda operu *Iemūrētie* Nacionālajā operā un baletā.

18. novembrī piedalījāmiēs studentu korporāciju un citu studentu organizāciju gājienā no LU uz Brāļu kapiem. Svinīgās brokastis pēc gājiena.

15. decembrī Sirmajā stundā vb. Gundega Dambe stāstīja par aktualitātēm vadībā, iespaidiem *Global Leadership Summit* konferencē Budapeštā.

26. decembrī Svinīgā sagaita. Ziemas svētku svinēšana pie vb. G. Dambes Ādažos.

2017. gada 11. februārī sveicām konkordiju *Valdemārija* 90. gadasvētkos LU Mazajā aulā.

18. februārī piedalījāmiēs *Valdemārijas* 90. gadasvētku ballē Mazajā ģildē.

11. martā svinējām *Latvietes* 92. gadasvētkus, teātra klubā *Austrumu robeža* skatoties

izrādi *Slepkavība ar mandeļu smaržu*; lugas autore ir dramaturģe Lelde Stumbre.

28. martā sadraudzības vakars pie *Austruma*.

1. aprīlī Rēzeknē apmeklējām koncertzāli *Gors* un klausījāmies Marijas Naumovas koncertu.

13. aprīlī Sirmā stunda. Tikāties ar rakstnieku un dzejnieku Rimantu Ziedoni, lai runātu par viņa jauno stāstu krājumu *Pastaiga* un dalītos atmiņās par viņa tēvu Imantu Ziedoni.

17. aprīlī Svinīgā sagaita. Lieldienu svinēšana pie vb. G. Dambes Ādažos.

29. aprīlī piedalījāmies Lielajā talkā *Austruma* mājās.

11. maijā Darba sagaitā pārvēlēšanas, tiek ievēlēta jaunā valde.

18. jūnijā Svinīgā sagaitā akadēmiskā gada noslēgums – Zemeņu balle pie vb. G. Dambes Ādažos.

22.–23. jūlijā piedalījāmies *Valdemārijas* organizētajās 4. sporta spēlēs, gūstot panākumus gan individuālajos, gan komandu sporta veidos.

25. augustā viesojāmies pie vb. Rasmus Preimanes Saulkrastos, pēc tam devāmies uz Saulkrastu estrādi, lai noskatītos U. Marhilēviča un M. Zālītes traģikomisko dziesmu spēli *Tobago*.

31. augustā sveicām studenšu korporāciju *Staburadze* 70. gadaskorpusu.

3. oktobrī viesu vakars Jāņa Akuratera muzejā. Muzeja vadītāja Ruta Cimdiņa, *Latvietes* goda biedre, un muzeja galvenā speciāliste Maira Valtere mūs iepazīstināja ar muzeju pēc rekonstrukcijas, pēc tam bija saviesīgs vakars, kurā iepazīstināmies ar jaunajām *Latvietes* meitenēm.

5. oktobrī viesojāmies literārajā vakarā pie studenšu korporācijas *Staburadze*. Klausījāmies ārsta Artūra Šulca referātu *Korporācija – resursu avots sievietes identitātes veidošanai*.

28. oktobrī sveicām *Austrumu* 134. gadaskorpusu LU Mazajā aulā, pēc tam piedalījāmies svinībās Ģertrūdes ielā 123.

3. novembrī piedalījāmies J. Akuratera muzeja lapu talkā, pēc kuras klausījāmies dzeju.

8. novembrī Darba sagaita. Patriotisko mēnesi iesākot, sav. Līga Atstāja mūs informēja par Lāčplēša dienas rašanās vēsturi.

18. novembrī piedalījāmies studentu korporāciju un citu studentu organizāciju gājienā no LU uz Brāļu kapiem. Pēc gājiena svinīgās brokastis, ka kļuvušas par vienības tradīciju.

21. novembrī sveicām studenšu korporāciju *Varavīksne* 90. gadaskorpusu LU Lielajā aulā.

22. novembrī kopā ar citām studentu organizācijām apmeklējām Latvijas Nacionālo operu un baletu, lai skatītos un klausītos Šarla Guno operu *Fausts*, pirms tam tīkoties kafējnīcā *Rienzi* un cienājoties ar kūku un kafiju.

7. decembrī Sirmajā stundā ar referātu *Mācībspēka personība un profesionālā kompetence* uzstājās savietes kandidāte Anīta Eiholca.

13. decembrī radoša Sirmā stunda Ziemassvētku noskaņās, priekšlasījumu sniedza sav. Ieva Lejiņa; sav. Dana Aivare vadīja radošo darbnīcu sāls rotājumu izgatavošanā. Pie mums viesojās un Ziemassvētku rotājumus darināja arī citu draudzīgo organizāciju pārstāvji.

26. decembrī svinējām Ziemassvētkus pie vb. G. Dambes Ādažos.

2018. gada 3. martā *Latvietes* 93. gadaskorpusu Svinīgā sagaita. Akadēmisko runu *Pašregulējošā demokrātija* teica sav. L. Atstāja.

7. martā viesojāmies literārajā vakarā pie s!k! Līgas. Komponists Ēriks Ešenvalds stāstīja par to, kā tapusi viņa simfonija *Ziemeļu gaisma* un *Vulkānu simfonija*.

8. martā, Sieviešu dienā, noskatījāmies *stand-up* teātra izrādi *Mačo* Ādažos. Pēc tās svinīgas vakariņas pie vb. G. Dambes.

11. martā sveicām s!k! Līgu internās dzīves dibināšanas 90. gadadienā un 25. gadadienā kopš uzņemšanas S!P!K!. Pēc svinīgā akta klausījāmies koncertu *Veltījums Jāzepam Vītolam* Zirgu ielas koncertzālē.

14. martā Dziesmu vakarā viesojāmies pie *Latvietes* goda biedres Maijas Čālītes un atsaucām atmiņā piemirstās *Latvietes* dziedātās dziesmas.

22. martā Sirmajā stundā jauniešu kandidāte Emīlija Grigorjeva referēja par tēmu *Ūdens tēla interpretācija Rūdolfa Blaumaņa daiļradē*.

2. aprīlī svinējām Lieldienas pie vb. G. Dambes Ādažos. Pieminējām vb. Lieni Birkenšteini, kura 25. martā devās mūžībā.

28. aprīlī piedalījāmies Lielajā talkā *Austruma* mājās.

9. maijā literārais vakars pie studentu biedrības *Fraternitas Rusticana*. Fr!R! filistrs Aivars Berķis stāstīja par topošo grāmatu *Trakas čakas par ežiem*.

12. maijā piedalījāmies *Austruma* rīkotajos Darba svētkos Murjāņu apkārtnē,

Sējas novadā, kurā atbrīvojām no pameža divus Sējas novada dižozolus un sakopām to apkārtni. Pēc tam atpūtāmies viesu namā *Kuncīši*.

17. jūnijā ikgadējā Zemeņu balle, akadēmiskā gada noslēgums pie vb. G. Dambes Ādažos. Uzņēmām jaunietēs Emiju Emīliju Grigorjevu un savietēs Anitu Eiholcu.

vb. **Dagnija Ivanovska**

STUDENTU BIEDRĪBA *FRATERNITAS RUSTICANA*

2016. gada 12. oktobrī Fr!R! amatpersonu vēlēšanas. *Fraternitas Rusticana* valdē ievēlēja senioru (valdes priekšsēdētājs) F!Andri Sprukulu, vicesenioru (valdes loceklis) F!Jāni Vidriķi un oldermani (valdes loceklis) F!Aivaru Priedīti. Ievēlēts revidents F!Elmārs Pelkaus. Iecelti literāro vakaru vadītājs F!Aivars Berķis, dziesmu vadītājs F!Kristaps Kalniņš un kasieris-ekonomists F!Aivars Ošs.

16. novembrī *Fraternitas Rusticana* dibināšanas 95. gadadienas svinīgā sanāksme. Svinīgo uzrunu teica seniors A. Sprukuls.

18. novembrī *Fraternitas Rusticana* biedru līdzdalība studentu organizāciju svinīgā gājienā uz Brāļu kapiem Rīgā, Fr!R! filistru piemiņas godināšana Meža kapos.

26. decembrī Fr!R! Ziemassvētku sarīkojums Fr!R! biedriem un ģimeņu locekļiem.

2017. gada 18. februārī *Fraternitas Rusticana* sveica konkordiju *Valdemārija* un S!K! *Selga* 90 gadu jubilejā.

10. un 11. jūnijā *Fraternitas Rusticana* komeršs filistra J. Vidriķa dzimtas mājās *Mazstuķi*, Raunas novadā.

12. oktobrī Fr!R! amatpersonu vēlēšanas. *Fraternitas Rusticana* valdē ievēlēti seniors (valdes priekšsēdētājs) F!Andris Sprukuls, viceseniors F!Jānis Vidriķis, oldermanis F!Aivars Priedītis. Ievēlēts revidents F!Elmārs Pelkaus. Iecelti – sekretārs F!Gunārs Cicers, literāro vakaru vadītājs F!Aivars Berķis, dziesmu vadītājs F!Kristaps Kalniņš un kasieris-ekonomists F!Aivars Ošs.

18. novembrī, atzīmējot Latvijas Republikas 99. gadadienu, *Fraternitas Rusticana* tradicionāli piedalījās studentu korporāciju organizētajā svinīgajā gājienā uz Meža kapiem Rīgā (attēlā). Turpinājumā goda filistra Kārļa

Ulmaņa piemiņas godināšana pie viņa pieminekļa Rīgā.

26. decembrī Fr!R! Ziemassvētku sarīkums rustikāņiem un viņu ģimenēm.

2018. gada 14. februārī Jura Alsiņa svinīga uzņemšana par *Fraternitas Rusticana* jaunekli.

3. martā *Fraternitas Rusticana* filistri J. Vidriķis, A. Berķis un R. Briedis piedalījās akadēmiskās vienības *Latviete* 93. gada-svētkos.

9. maijā *Fraternitas Rusticana* rīkoja literāro vakaru, kurā par savu grāmatu *Trakas čakas par ežiem* stāstīja F!Aivars Berķis. Piedalījās *Latviete*.

19. maijā *Fraternitas Rusticana* komeršs filistra A. Berķa ārpilsētas mājā Saulkrastu tuvumā. Tika apmeklēts arī Imanta Ziedoņa muzejs Krimuldas novadā.

F!Andris Sprukuls

AKADĒMISKĀ DZĪVE IN THIS ISSUE

Dace Balode

Reformation as Commitment to the Church

Reformation was not an event solely in history of church, – it influenced the political, economic, social and of course religious development in the entire world much more. First of all, it had a theologically and historically complex impact on the Christian church. Also, to comprehend the history

of Latvia, it is impossible to neglect the impact of reformation in this region. This issue examines the special contribution of reformation to the history of religion, to the church as an institution, and to ecumenism in Latvia in the context of the wider history of religion.

Valdis Tēraudkalns

Reformation: New Understanding of the Church

This article demonstrates how the Reformation developed a new ecclesiastic perspective. It is a model of the church that is pluralistic and, decentralized and closes the gap between the secular and the sacred. In this model, everybody has a vocation in life, not only the clergy. Plurality also has consequences for ecumenism, because alongside striving for visible unity there is also the model of hermeneutics of difference that does not perceive the organizational unity as a necessary goal of ecumenical dialogues. There is a historical argument for this perspective, since we can talk about early Christianity only in plural,

not singular. Protestant churches also often have not realized their radical roots. Clericalism and support for status quo in society and in the church often have characterized and many Protestant churches and continue to do so. Some of the customs still preserved in the Lutheran Church in Latvia, like placing the sacred elements of Communion in the mouth of the communicant, are reminders of inconsequence of laity and turns them into passive receivers, rather than people equal with clergy, who differ from them only by having different functions. In fact, both have received their first ordination in baptism.

Linards Rozentāls

Self-perception of the Lutheran Church in Latvia: History and Today

The article examines the transformation in self-perception of the Lutheran Church in Latvia from a historical point of view and

briefly describes the reasons for the origin of such self-perception. It presents several models of self-perception: group, movement,

community, institution, people's church, and organization. Particular attention is paid to the institutional changes in the church during the authoritarian and the Soviet periods, as well as the alterations caused in the church

by the resistance movement in the 1980s. Impact of the trauma caused by WWII and the Soviet regime upon the various contradictory models of self-perception today is underlined.

Jāna Jēruma-Grīnberga

Ecclesiological Succession in Latvian Evangelical Lutheran Churches

Written against the background of discussion, argument and even legal action between the Latvian Evangelical Lutheran Church and the Latvian Evangelical Lutheran Church Abroad, this paper discusses the nature of succession in the ecclesiastic context.

A distinction is made between the legal recognition of a church entity, and its identity as a body within the Universal Church. The integrity and apostolic character of any church body is not dependent on its recognition or the lack of it by secular state authorities.

Dace Balode

From Conflict to Communion – to What Extent is Common Celebration of the Church Possible?

In anticipation of the anniversary of the Lutheran Reformation in 2017, the Lutheran and Catholic theologians have developed a joint document "From Conflict to Communion". It should be acknowledged that this document marks a step forward in the ecumenical dialogue, by considering the shared ecumenical perspective regarding the history of reformation. It also illustrates the desire of both churches to clarify the differences that have arisen as a result of different use of various concepts. Turning to the four major themes of Martin Luther's Theology (Justification, Eucharist, Ministry and Scripture and Tradition), the document reveals how far

advanced the ecumenical dialogue on these issues is at present. However, the document leaves out a number of very important topics, such as a definition of church and the issue of mutual recognition, which must remain the task for continuing a genuine dialogue in the future, so that, by recognizing the remaining and possibly even new differences, churches can also recognize each other as complete churches. In Latvia, ecumenical dialogue should be based on academic theology, in order to strengthen the confessional identity, and to form a foundation on which to build respectful and equal relations with representatives of other traditions.

Ralfs Kokins

Interior of Church of Ēdole: Theological Implications of Altar and Pulpit Built by Tobias Heinz in 1647/1648

The Church of Ēdole is one of the most beautiful and unusual monuments of mannerism and rococo-style in Latvia. Unfortunately, it is seldom mentioned and insufficiently studied, being severed from the context of theological ideas of its time. The altar and pulpit, designed by Tobias Heinz in 1647/1648, carry a powerful theological message at several levels,

by embracing the most important, most beautiful and most influential topics of the New Testament. Every part of the church interior addresses people in the language of symbols and allegory, focusing on the beauty of life and its tragic character at the same time, thus encouraging reflection on how fragile and brief everything is in relation to eternity.

Vilis Kolms

A Short Review of Musical Development during Reformation in the 16th Century Riga

The Reformation's endeavours to enhance the evangelical text included uniting congregants in God's presence through music. One of the first musical performances in the Lutheran church tradition took place in Königsberg in 1527 with a multi-voice choir singing in local scriptural language, emphasizing God's grace instead of good works. The musical church tradition for the Lutheran congregations continued to develop with an emphasis on the song hymnal, which was eventually published in 1530, and included several hymns and psalms. Seven years later, the hymnal included not only the text for the music, but also musical notations (sheet music).

The theologian Andreas Knöpken (1468–1539) made music an integral part of the Reformation. The Lutheran church music

of his day consisted of carols and other musical pieces that significantly differed from folk melodies. Paul Bucens (1548–1586) served as the first professional composer for church music at the Dome Cathedral in Riga. More than 150 compositions of his creation included numerous lengthy works and provided music for the entire calendar year of the church. These works were created for a broad spectrum of voices, for as many as eight diverse instruments and with a vocal sophistication that moved the text and the music to intersect.

Theologians point out that music has aided congregants to unite faith with God's Word through musical doxology. Thus, it is an inevitable conclusion that the Reformation used both music and theology to help congregants to understand their interdependence in strengthening faith of the churchgoer.

Elmārs Ernsts Rozītis

Luther and His Legacy 500 Years Later – a Contemporary Perspective from Germany

In Germany, the commemoration of 500 years since the publication of the thesis of Martin Luther on Doctrine of justification by faith in Wittenberg was celebrated throughout 2017. This celebration also involved other personalities, who played an important role in the reformation from all over Europe. Every region was eager to see its particular history noted and the specific impact of reformation upon the people involved, for example, on women or peasants examined.

Luther's challenging attitude towards the Jews and the Anabaptists was not neglected. An emphasis was placed on commemorating the reformation in an ecumenical way, especially in cooperation with Roman Catholics worldwide. Examples of this included the Luther Garden and the World Exhibition on Reformation both in Wittenberg. While respecting the specific roles of each other, the state and the churches also cooperated effectively to mark the legacy of Martin Luther.

Andris Marija Jerumanis

Bishop Rancāns as Defender of Latvian Democracy

The current article examines the legacy of Latvian bishop Jāzeps Rancāns (1886–1969), the last Vice Speaker of *Saeima* (the Parliament of independent Latvia) before the Soviet occupation of Latvia in 1940, and the acting Latvian State President in exile. He was one of the most important personalities in Latvian

social and political life. The article examines his role in the proclamation of Latvian independence in 1918, and his defence of democracy during the takeover of power and the suppression of political parties by Kārlis Ulmanis in 1934. In 1944, during the German occupation he signed a document, calling for restoration

of democracy in Latvia. After the war, he distinguished himself by reminding the Western nations of the loss of democracy in Latvia as a result of Soviet occupation. His work is of

current interest to Latvians at a time when we are witnessing a populist drift in Western society and the establishment of democracy in Latvia still remains at an early stage.

Vija Sila, Vents Silis

Reflection on Values in the Present Context

This article focuses on the concept of values in context of current social and political transformations. It considers European Union as a value-based society with core values like human dignity, freedom, democracy, equality, the rule of law and human rights, including the rights of minorities. At the same time, it insists on liberal pluralism of values (Isaiah Berlin) that allow different worldviews to coexist by constant discourse and re-negotiation. Society creates and develops values through all the means of socialization available to it.

The nature of human values is explained. Autonomy is a prerequisite for values to be both a means and an objective for ensuring an independent existence. Values can be categorized either as terminal and instrumental or as intrinsic and extrinsic. They serve not only as a collective ideal for social advancement, but also as a tool for individual self-realization (Joseph Raz). As individual development proceeds, the concept of values gradually becomes more complex, resembling the case of a child, who faces social situations, in which there are several mutually competing values. A conflict most frequently arises between the values, which are related to the interests of the individual and those that are not. Civic responsibility

can be a platform for the realization of pluralistic interests. Since values are embodied in social forms, a significant change in social conditions will not be achieved by radical political actions.

The article ends with a reflection on multiculturalism and tolerance. Cultural affiliation is not individual's choice but a "given standard" – the relativist ideology of multiple cultures is now being embedded into this non-relativist context, cultivating not only psychological discrepancies, but also ideological conflict. It can be argued that Latvia is also a country with two major communities, rather than a national state. The confrontation line that once ran along the state borders now extends throughout the state. Disharmonious relationship between the individual and the society creates mutual mistrust and inability to agree on common values.

There is also a quantitative aspect to the practice of values: the more people practice certain values, the wider the social environment in which these values are established as a norm. To transform the European values from verbal declarations into daily social practices, freedom of choice is required. This can be realized only by autonomous individuals, whose level of well-being induces others to act on behalf of the common good.

Sergejs Kruks, Guntars Veidemanis, Kristīne Rižņikova, Ligita Vaita

Who Makes the News? Agenda Setting by Public Relations Offices and News Media

Applying quantitative and qualitative methods of content analysis to the national news flow in Latvia, the researchers have found a strong dependence of the media agenda on the agenda set by public relations offices of government and big corporations. The top-down information flow is structured and mediated by

the largest news agency LETA. By comparing LETA's national news with press-releases, the program WCopyfind has revealed that 43% of the news stories include texts from these press-releases. Two thirds (66%) of the remaining news stories represent one-sided opinions from a single source of information, politicians

being the most popular (36%) of sources used by journalists.

Internet news portals rely mostly on LETA's stories. Setting their own media agenda is extremely rare. Only 4% of stories published by Delfi.lv and TVnet.lv were not covered by LETA. Only 2% of the stories produced by journalists of Apollo.lv were original. Evening newscasts of public television LTV and commercial LNT and TV3 also follow the agenda compiled by LETA, which lists the upcoming events organized by government and big corporations. Moreover, the qualitative analysis demonstrates that journalists also

reproduce their institutional frames of reference on problem issues.

Latvian audience evaluates the quality of national news coverage negatively. In a representative opinion poll held in 2014, 59% of the respondents agreed that the media ignored public opinion (13% could not formulate an answer). This research suggests that there are weighty reasons for this critical attitude. We argue that the growth of political populism accompanied by a decreasing trust in quality of media results from the lack of pluralism in information sources and national news agendas.

